

વિષયાનુક્રમ

૧. મૂળ પાઠ	૫૪૪
૨. સંસ્કૃત છાયા	૨
૩. વિવરણ	૩
૪. પ્રશ્નોત્તર	૩૯
૫. અર્થસંકલના	૪૫
૬. ટિપ્પણ	૪૬
૭. પ્રકીર્ણક	૬૩
(૧) લોગસ્સૂત્રનાં પર્યાયવાચક નામો	૬૩
(૨) શ્રમણ તથા શ્રમણોપાસકની આવશ્યક આદિ ક્રિયામાં લોગસ્સૂત્રનું સ્મરણ ક્યારે ક્યારે થાય છે ?	૬૪
(૩) આવશ્યક ક્રિયામાં લોગસ્સૂત્રના સ્મરણ તથા પ્રકટ ઉચ્ચારણનું નિયતપણું દર્શાવતું કોષ્ટક	૬૫
(૪) ચૈત્યવંદનમાં તેમજ દેવવંદનના અધિકારોમાં લોગસ્સૂત્રની વ્યવસ્થા	૬૬
(૫) પાંચ દંડક સૂત્રોમાં લોગસ્સૂત્રનું સ્થાન	૬૭
(૬) લોગસ્સૂત્રનાં પદો, સંપદા તથા અક્ષરો	૬૭
(૭) ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવ-ભાવમંગલ	૬૮
(૮) કાપોત્સર્ગ આદિના સમયમાં લોગસ્સૂત્રનું સ્મરણ	૬૮
(૯) પરિગાણ	૬૯
(૧૦) તુલનાત્મક વિચારણા	૬૯
(૧૧) અનુવાદ	૭૦
(૧૩) લોગસ્સૂત્ર અંગે સાહિત્ય	૭૦
૮. તપ ઉપધાન-લોગસ્સૂત્ર રૂપ શ્રુતજ્ઞાનના અધ્યયનની અનુજ્ઞા માટે વિનયોપધાનનો વિધિ	૭૨
૯. લોગસ્સૂત્રની દેહરચના	૭૪
૧૦. પંચપણ્ડિ યન્ત્ર ગર્ભિત ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો તથા પંચપણ્ડિ યન્ત્રો	૮૦
૧૧. પરિશિષ્ટ	૧૧૧
(૧) ચોવીસ તીર્થંકરોનાં નામ તથા માતાપિતાદિનો કોટો	૧૧૧
(૨) દિગમ્બરાદિ સમ્પ્રદાયવાનુસાર લોગસ્સૂત્રનો મૂળ પાઠ	૧૧૨
(૩) લોગસ્સૂત્ર કલ્પ	૧૧૩
(૪) ક્ષણકલ્પવિષયક પ્રશ્નપત્ર	૧૧૫

પ્રકાશકીય નિવેદન

ઉભય સમય કરવામા આવતા પડાવશ્યક પેઠી બીજુ આવશ્યક શ્રી ચતુર્વિશતિસ્તવ જૈન મહાજના ' લોગસ્સ સૂત્ર 'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે

પ્રસ્તુત લોગસ્સ સૂત્રનો પડાવશ્યકની ક્રિયામા (પ્રતિક્રમણમા) તે ઉપયોગ થાય જ છે, પરંતુ તે ઉપરાંત દેવવદન, પૌષ્પ, સામાયિક, કાર્યોત્સર્ગ વગેરે અનેક ક્રિયાઓમા પણ તેનો ઉપયોગ આવશ્યક મનાયો છે

લોગસ્સ સૂત્ર એ કોઈ સામાન્ય સૂત્ર નથી પણ અતિઅર્થગભીર સૂત્ર છે તેને જો શુદ્ધજ્ઞાન, ચિન્તાજ્ઞાન અને ભાષના જ્ઞાનથી સુસાત કરવામા આવે તો તે મધ્યકૃત્વની વિશુદ્ધિ કરવામા મહત્ત્વનું કારણ જરૂર બને તેથી જ કહ્યું છે કે —

‘ ચત્તવીસપદ્ય મને જીવે કિ જગદ્ ! ચત્તવીસપદ્ય દશ્ય વિલોહિ જગદ્ ! ’

હે ભગવત ! ચતુર્વિશતિ સ્તવથી જીવ શું પ્રાપ્ત કરે ? ઉત્તરમા ભગવત જણાવે છે કે હે શિષ્ય ! ચતુર્વિશતિ સ્તવથી જીવ કર્શન વિશુદ્ધિના લાભને પ્રાપ્ત કરે છે અહીં કર્શન શબ્દથી સમ્યક્ત્વ મહંત્વ કરવાનું છે

આણુ મહત્ત્વનું લોગસ્સ સૂત્ર ગૂઢ સ્વરૂપેથી ભરપૂર છે પૂર્વાચાર્યોએ તથા પ્રાચીન મુનિવરોએ આની અર્થગભીરનાને લક્ષ્યમા લઈ તેનું વિશદ નિવેચન પોતાના ગ્રંથોમા કરેલ છે

આજથી લગભગ બે વર્ષો પૂર્વેની કોઈક મુબગ પળે જૈનસાહિત્ય વિકાસ મંડળના પ્રમુખ શેઠશ્રી અમૃતલાલ કાલિદાસ દોશીના મનમા એવો વિચાર ઉદ્ભવ્યો કે લોગસ્સ સૂત્ર અગે જે કંઈ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ થાય તેનો સચ્ચ કરી વિધિવિધ પાસાઓથી તેનું અધ્યયન થઈ શકે તેવી રીતે એક સંગ્રહાત્મક ગ્રંથ તૈયાર કરવો તેથી આ વિષયના અભ્યાસેચ્છુક ભવ્યાત્માઓને તે ઘણું જ ઉપકારક નીવડે તેઓશ્રીની આ ઈચ્છાને ફળીભૂત કરવા માટે પ્રસ્તુત ગ્રંથનું લેખન શરૂ કરવાનું વિચારાયું અને તે માટે નીચે જણાવેલ પદ્ધતિ અમલમા મૂકવાનો નિર્ણય થયો

૧. મૂળપાઠ : આ અગે પ્રાપ્ત થતા સઘળા પાઠાકારો પાઠનોાધમા ટાકી પ્રચલિત પાઠને મુખ્યતા આપવી

૨. સંસ્કૃત છાયા : પ્રાચીન વીકાકારોએ જે રીતે મૂળ સૂત્રની સંસ્કૃત છાયા કરી છે તે સંસ્કૃત છાયા અહીં આપવી

૩. વિવરણુ : લોગસ્સ સૂત્રના એકેક પદનો પ્રાચીન ગ્રંથકારોએ જે જે અર્થ કર્યો છે તે તે અર્થ ટાંકી સવિસ્તર વિવરણુ કરવું અને પાદનોંધમાં તે તે અર્થોને જણાવતા પાઠો તથા તેના આધારસ્થાનો વિગત સાથે મૂકવા.

૪. પ્રશ્નોત્તર : લોગસ્સ સૂત્ર અંગે ઊઠતા પ્રશ્નો અને તેના શાસ્ત્રીય ઉત્તરોનો પ્રમાણભૂત પાઠો સાથેનો ' પ્રશ્નોત્તર ' નામનો એક વિભાગ કરવો.

૫. અર્થસંકલના : લોગસ્સ સૂત્રની એકેક ગાથાનો નિર્ણયિત થયેલ સમુદાયાર્થ દર્શાવતો ' અર્થ સંકલના ' નામનો વિભાગ કરવો.

૬. ટિપ્પણુ : લોગસ્સ સૂત્રના તે તે પદોના અર્થના સ્પષ્ટીકરણમાં ઉપયોગી માહિતીઓ ન્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ત્યાંથી લઈ ' ટિપ્પણુ ' વિભાગમાં ઉદ્ધૃત કરવી.

૭. પ્રકીર્ણક : લોગસ્સ સૂત્રનાં પર્યાયવાચક પ્રાકૃત સંસ્કૃત નામો, લોગસ્સ સૂત્રનું આવશ્યક આદિ ક્રિયામાં સ્મરણ કરવાના સ્થળો, આવશ્યક ક્રિયામાં લોગસ્સ સૂત્રના સ્મરણાદિનું નિયતપણું, લોગસ્સ સૂત્રનાં પદો સંપદા તથા અક્ષરો, અન્ય તુલનાત્મક દૃષ્ટિકોણથી તેની વિચારણા, લોગસ્સ સૂત્રનો નામોદ્દેશ કયા કયા આગમો તેમજ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પ્રાપ્ત થાય છે—વગેરે સમસ્ત ઝીણવટભરી વિગતોને આવરી લેતો ' પ્રકીર્ણક ' નામનો એક વિભાગ રાખવો.

૮. તપ-ઉપધાન : લોગસ્સ સૂત્રના અધ્યયનની અનુસાર માટે વિનયોપધાનની વિધિનું વિશદતાપૂર્વક આગમ પાઠ સાથે વિવેચન આમાં ટાંકવું.

૯. લોગસ્સ સૂત્રની દેહરચના : લોગસ્સસૂત્રમાં ગૂંથવામાં આવેલા વિવિધ છંદો, માત્રામેળ તથા અક્ષર મેળની વ્યવસ્થા, ગાથા બોલવાનો પ્રકાર, લોગસ્સની પ્રત્યેક ગાથાના અંશો, ચતુષ્કલો, ગણુ વગેરે સર્વ વિગતને આવરી લેતી ઉત્થાપનિકા આદિ સર્વ હકીકત આ વિભાગમાં નોંધવી.

૧૦. પંચપષ્ટિયંત્રગણિત ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો તથા યંત્રો : અત્યાર સુધી જે કે ત્રણ જ પંચપષ્ટિ યંત્રો કે સ્તોત્રો ઉપલબ્ધ થતાં હતાં તેને સ્થાને જેટલાં પંચપષ્ટિ સ્તોત્રો તથા યંત્રો ન્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ત્યાંથી મેળવી આ વિભાગમાં મૂકવાં, પંચપષ્ટિ યંત્રો મહાસર્વતોભદ્ર પ્રકાર દર્શાવવો, મહાસર્વતોભદ્ર પ્રકારાનુસાર પંચપષ્ટિ યંત્રની ૭૨ પ્રકારે થતી રચના ચિત્રો દ્વારા દર્શાવવી તથા પંચપષ્ટિ યંત્રના પૂજનની પ્રાચીન મુનિવરોએ દર્શાવેલ વિધિ વગેરે સર્વ હકીકત આ વિભાગમાં મૂકવી.

૧૧. પરિશિષ્ટ : લોગન્સ સૂત્ર સાથે સબધ ધરાવતી અવશિષ્ટ સર્વ વિગતો આમા મૂકવી જેવી કે-ચોવીસ તીર્થ કર ભગવતોના માતા-પિતા, જન્મસ્થળ, લાભન, શરીર પ્રમાણ, વર્ણ, આયુષ્ય વગેરે દર્શાવવું, સ્વેનામર મૂર્તિપૂજક મિત્રાચના જૈનમ પ્રદાયો: લોગન્સસૂત્રનો કેવા સ્વરૂપમા સ્વીકાર કરે છે તે, લોગન્સસૂત્રનો મત્તદષ્ટિએ વિગતપૂર્ણ વિચાર કરવામા ઉપયોગી લોગન્સકલ્પ ટાકવો, તથા ચોવીસ શ્રી તીર્થ કર ભગવતોના નામ સાથે ગાથ ધરાવતી શકુનાવલિ વગેરે નાની મોટી સર્વ બાબતોનો આ વિભાગમા સમાવેશ કરવો આ રીતે ૧૧ વિભાગમા લોગન્સના લખાણને વહેચી નાખવું આતો અર્થ લખાણની વાત આ મિત્રાચ પ્રકાશનને અત્રેથી અવકૃત કરવું જેથી વાચકોને માટે તે આકર્ષક અને બોધદાયક થાય

આ બાધા નિર્ણયો કર્યા બાદ જરૂરી અન્ધેનું અધ્યયન કરવામા આવ્યું અને ત્યાર બાદ અન્ધનું નિર્ણયિત પદ્ધતિ અનુસાર લેખન કાર્ય શરૂ થયું પૂરા બે વર્ષ આ કાર્ય પાછગ વ્યતીત થયા બાદ તે સમગ્ર લખાણને કઈ પણ શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ તેમા ન આવી જાય તે માટે સર્વ પ્રથમ પરમપૂજ્ય સુનિરાજ શ્રી વિક્રમવિજયજી મહારાજ (હાલ આચાર્ય શ્રી વિજય વિક્રમસૂરીશ્વરજી) સમક્ષ મૂકવામા આવ્યું તેમણે પોતાના અમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપી આ લખાણને માદ્યના તપાસ્યું અને ન્યા ન્યા ક્ષતિઓ હતી તે તરફ અશુભિર્દેશ કરતા અમે તેને અમારા લખાણમાથી દૂર કરી

ત્યાર બાદ પરમપૂજ્ય પંચાસજી મહારાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવર (આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્યરત્ન) તથા પરમપૂજ્ય સુનિરાજ શ્રી તત્વાનંદવિજયજી મહારાજ સમક્ષ આ લખાણ સાદ્યન્ત રજૂ કર્યું તેઓશ્રીએ પણ સમગ્ર અન્ધનું વાચન અને અધ્યયન કર્યું અને અન્ધને અતીવ સુગમ તથા તર્કશુદ્ધ ભાષામય કરી દીધા તેમણે પણ કેટલાક જરૂરી પરિવર્તનો કરાવ્યા તથા પતીચ્છ અને ત્રિ પદની વ્યાખ્યા નવિન્તર અને વિશદ સ્વરૂપે દર્શાવી બાદ પરમપૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજ સમક્ષ આ અન્ધ મૂકવામા આવતા તેઓશ્રીએ પણ પોતાના બહુમૂલ્ય સમયનો ભોગ આપી આ અન્ધના કેટલાક પ્રકરણો વાંચ્યા અને આવશ્યક સૂચનો કર્યા આમ સુવિહિતગીનાર્થ આચાર્યભગવત આદિ પૂજ્ય સુનિવરોથી સશુદ્ધ થયેલો આ અન્ધ સુદુર્લાભ્યમા જવા યોગ્ય બન્યો:

આ અન્ધ સુદુર્લાભ્યમા ગયા પછી પણ અવનિ ઘટતિનાનિ એ ન્યાયે અનેક વિધો આપના જ ગયા, પરંતુ હજીદેવની કૃપાથી એ સઘળા વિધો વળાવીને આ અન્ધ આજે વાચકોના કરકમવમા મૂકવા અમે ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ

આ અન્ધને નર્વાંગ શુદ્ધ ગનાવવામાં સક્રિય પ્રયત્ન કરનાર પરમોપકારી પરમપૂજ્ય ઉપર્યુકત આચાર્યદેવ આદિ નર્વ પત્ન્ય મુનિવરોના અંગે અત્યંત ઉપદ્રુત છીએ. તેઓશ્રીનો આ રીતનો સક્રિય અવધાર ન હોત તેો આ અન્ધ આટલો સર્વાંગ શુદ્ધ તથા આદર્શીય બન્યો ન હોત. આ અન્ધના મુદ્રણને શક્ય તેટલું શુદ્ધ ગનાવવામાં પોતાનો અમૂલ્ય ફાળો આપનાર તથા યોગ્ય સૂચના કરનાર શ્રીચુત નવીનચન્દ્ર અંબાલાલ શાહ એમ. એ.નો હું હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છું.

તદુપરાંત પ્રસ્તુત પુસ્તકના મુદ્રણ કાર્યને સીધાનાં પુરું કરનાર શ્રી દૈર્ઘ્યકુમાર એમ. શાહ તેો હું આભારી છું.

આ અન્ધના લેખન તથા પ્રકાશનમાં મનિવિપર્યાયથી તથા અન્ય કોઈ કારણથી શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ લખાણ થવા પામ્યું હોય તેની હું દાગા માગું છું અને જે કંઈ મુદ્રણની અમુદ્ધિઓ રહી ગઈ હોય તેને સુધારીને વાંગવા વિનંતી કરું છું.

કાર્તિક મુદ્ર ૫ અન્વાર, વિ. સ. ૨૦૦૨
તા. ૨૪-૧૦-૯૫
કલિા, વીરપારસે, મુમ્બઈ-૫૬ (A.S.)

સિ
મુખ્યોપચન્દ્ર નાનાલાલ શાહ
મંત્રો, દેવ સાહિત્ય વિદ્યાલય મંડળ.

૧૧. પરિગિષ્ટ : લોગમ્મ સૂત્ર માથે મળક ધરાવતી અવશિષ્ટ મર્વ વિગતો આમા મૂકવી જેવી કે-એવીમ તીર્થ કંઠ ભગવતોના માના-પિતા, જન્મસ્થળ, જાત, શરીર પ્રમાણ વર્ણ, આયુષ્ય તરેરે દર્શાવતું, મેનાગર મૂર્તિપૂજા સિવ યના જૈનમ્ પ્રદાયો લોગમ્મસૂત્રનો કેવા મ્વરૂપમા મ્વીમા કંઠે છે તે, લોગમ્મસૂત્રનો મત્રાપિએ વિગતપૂર્ણ વિચાર કરામા ઉપયોગી લોગમ્મ ના ટાપ્પો, તથા એ રીતે શ્રી તીર્થ કર ભગવતોના નામ માથે કાંઈ ધરાવતી શકુનાવવિ વગેરે નાની મોટી મર્વ જાગતોનો આ વિભાગમા સમાવેગ કર્યો મા રીતે ૧૧ વિગતના લોગમ્મ ના વખ જુને વહેલી નાખવુ આતો યર્ધ લખાણની વાત આ નિવાય પ્રકાશનને ચિત્રોથી અવકુલ કરવુ જેથી વાચકને માટે તે આર્થિક અને લોભદયક થાય

આ લઘા નિર્ણયો કયાં જાક ન્દરી મન્યોનું અધ્યયન ન્દવામા અર્થ અને ત્યાર બાદ અન્યનું નિર્ણય પદ્ધતિ અનુસાર લેખન કાર્ય શરૂ થયું પુરા જે વર્ષ મા કાર્ય પાછળ વ્યતીત થયા બાદ તે મમમ વખાણને કર્મ પણ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ તેમા ન આવી તથ તે માટે નર્વ પ્રથમ પરમપૂજ્ય સુનિરાજ શ્રી વિક્રમવિજયજી મહારાજ (હાલ આચાર્ય શ્રી વિજય વિક્રમમૂર્તીશ્રીજી) નમસ્ત મૂકવામા આનુ તેમજ પોતાના અમૂલ્ય નમયનો લોગ આપી આ લખાણને નાથના તપાસ્યુ અને જ્યા જ્યા રાનિઓ દની તે નરક અશુચિનિર્દેશ કરતા અને તેને અનાગ લખાણમાથી દૂર કરી

ત્યાર બાદ પરમપૂજ્ય પંચામજી મહારાજ શ્રી ભદ્રંકરવિજયજી ગણિવર (આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્રમૂર્તીશ્રીજી મહારાજના ગિધ્યરત્ન) તથા પરમપૂજ્ય સુનિરાજ શ્રી તત્ત્વાનંદવિજયજી મહારાજ સમક્ષ આ લખાણ આપત્ત રજૂ કર્યું તેઓશ્રીએ પણ મમમ અન્યનું વાચન અને અધ્યયન કર્યું અને અન્યને અનીવ સુગમ તથા તર્કશુદ્ધ ભાષામય કરી દીધા તેમજે પણ કેટલાક ન્દરી પરિવર્તનો પ્રાપ્ત્યા તથા નર્વર અને પિત્ર પદની વ્યાખ્યા નવિમ્નર અને વિશદ ન્દરે દર્શાવી બાદ પરમપૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજય રામચન્દ્ર મૂર્તીશ્રીજી મહારાજ સમક્ષ આ અન્ય મૂકવામા આવના તેઓશ્રીએ પણ પોતાના જાનુમૂલ્ય સમયનો લોગ આપી આ અન્યના કેટલાક પ્રકરણો વાચ્યા અને નાવસ્થક સૂચનો કર્યા આમ સુવિદિતગીનાર્ય આચાર્યભગવત આદિ પૂજ્ય સુનિવરોથી રાશુદ્ધ થયેલો આ અન્ય સુદુર્લાભ્યમા જવા યોગ્ય જન્યો

આ અન્ય સુદુર્લાભ્યમા ગયા પછી પણ અગિય વસ્તુવિવાનિ એ ન્યાયે અનેક વિધો આવના જ ગયા, પરંતુ બેદેવની કૃપાથી એ ગદ્યના વિધો વળીને આ અન્ય આજે વાચકોના હૃદયમા નૂતના મમે ભાગ્યશાળી જન્યા છીએ

- [illegible]

આધારભૂત ગ્રંથોની યાદી

[પ્રથમ ગ્રંથનું નામ આપેલ છે તેની સામે કર્તાનું નામ છે જેથી તે ગ્રંથને પ્રકાશિત કરનાર સંસ્થાનું નામ તથા પ્રકાશન વર્ષ નિ સ (વિક્રમ સવત્) વીર સ (વીર સવત્) કે ઈ સ (ઈસ્વીસન) મા દર્શાવેલ છે]

૧. અષ્ટાંગ્યોગદાર મુખ્ય વૃત્તિ
દેવચંદ બાલભાઈ જીન પુસ્તકોદ્યાન સંસ્થા, સુરત
શ્રી મનધારી હેમચંદ સુરિ
નિ સ ૧૯૭૨
૨. અરિહાણાઈ ધુષ્ટ (નગરકાર સ્વાધ્યાય (પ્રાકૃત વિભાગ) અન્તર્ગત)
જીન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ, વીરેપારસે, મુમર્છ
નિ સ ૨૦૧૭
૩. આચરસય નિઝજુત્તિ
આગમોદય સમિતિ, સુરત
શ્રી ભદ્રળ કુ સ્વામી
નિ સ ૧૯૭૨-૭૩
૪. આચરસય હારિભદ્રીય ટીકા
આગમોદય સમિતિ, સુરત
શ્રી હરિભદ્ર સુરિ
નિ સ ૧૯૭૨-૭૩
૫. આચાર દિનકર ભા ૨
ખરતરમચ્છ ગ્રંથમાના
શ્રી વર્ધમાન સુરિ
નિ સ ૧૯૭૬
૬. આચાર પ્રહીપ
દેવચંદ બાલભાઈ જીન પુ સંસ્થા, સુરત
શ્રી રત્નશેખર સુરિ
નિ સ ૧૯૮૩
૭. ઉત્તરજયજી સુત
દેવચંદ બાલભાઈ જીન પુ સંસ્થા, સુરત
શ્રી સુધર્માસ્વામી (ગીકા શ્રી શાન્તપ્રાચાર્ય)
૮. કોઠક ચિન્તામણિ (કોટકોટિક કોપી)
જીન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ, વીરેપારસે, મુમર્છ
શ્રી શીર્ષિક વાચનાચંદ
૯. ગુજર્ સાહિત્ય સમૃદ્ધિ ભા ૨
આચરસય મોપાલજી મુમર્છ
શ્રી યશોવિજયજી ઉપધ્યાય
નિ સ ૧૯૮૪
૧૦. ચૈત્તરજી પદ્મજી
આગમોદય સમિતિ, સુરત
શ્રી શુભ સ્થનિર
નિ સ ૧૯૮૩
૧૧. ચૈત્તરજી મહાભાસ
શ્રી આત્મા ૧૬ જીન સભા, બાવનગર
શ્રી શાન્તિસુરિ
નિ સ ૧૯૭૭
૧૨. ચતુર્વિ રાતિ સંધ્યાન
ગાંધી નાચાગચ્છ સેવાપુત્ર
જગ નાથ કરિ
નિ સ ૧૯૮૫
૧૩. જિન સહસ્ત્ર નામ
ભારતીય જાનપીઠ કશી
પડિન આગાધર (ગીકા શુભમાગર સુરિ)
નિ સ ૨૦૧૦

૨૮. યોગશાસ્ત્ર સ્વોપદ્ધાવિવરણ
જેનપત્ર પ્રમાણક મળા, અવનમર
શ્રી હેમચન્દ્રમુરિ
વિ સ ૧૯૮૨
૨૯. ગ્રંથિત વિમ્ભશ
જાણદેવજી કેમગીમવજી એ મસ્યા, નતરામ
શ્રી હરિભદ્રમુરિ
વિ મ. ૧૯૮૦
૩૦. વીતરાગ સ્તોત્ર
કમરૂપીપર જેન મચભાવ ૫ મણ
શ્રી હેમચન્દ્રમુરિ
વિ. સ ૧૯૮૮
૩૧. વંદારુ વૃત્તિ
જાણદેવજી કેમગીમવજી એ મસ્યા, નતરામ
શ્રી દેવેન્દ્રમુરિ
વિ મ ૧૯૮૫
૩૨. શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય
દેવચન્દ્ર લલમર્ષી જે પુ મસ્યા સુગ
શ્રી હરિભદ્રમુરિ (ગીત શ્રી ધર્મોદિગ્દ્યજી ઉપાધ્યાય)
વિ જા ૧૯૭૦
- ૩૩ સમવાચામ સુત
આગમે વ્યમમિતિ, સુગ
શ્રી સુધર્માચર શ્રી
વિ સ ૧૯૭૪
- ૩૪ હોરવિજયમુરિ રાસ (અનદા ન મે દર્ષિ, મોક્ષિત ૫ અન્તર્મત)
દેવચન્દ્ર લલમર્ષી જે પુ મસ્યા સુગ
શ્રી જાણદાસ મુરિ
વિ મ ૧૯૭૨

ગૃહ-કૃષિ

૩૫. આપ્ટે ડીક્ષનેરી
પ્રમા પ્રાસન પૂના
વી. એમ આપ્ટે
ઈ સ ૧૯૫૭
- ૩૬ શાસ્ત્રલ પ્રદીપ
રંગપ્રાસન પુગારવા વેણુ અન્દિર જવપુર
મયા—હરિનમ્બાદ શાસ્ત્રી
વિ મ ૨૦૧૩

ત્રૈમાસિક-પાક્ષિક

- ૩૭ જૈનસાહિત્ય જ શોધક
૫૨ ૩, અંક ૩ ને (ત્રૈમાસિક)
૩૮ શ્રી સિદ્ધચક્ર
૧૧ ૧, અંક ૮ (પાક્ષિક)

સંકેત - સૂચિ

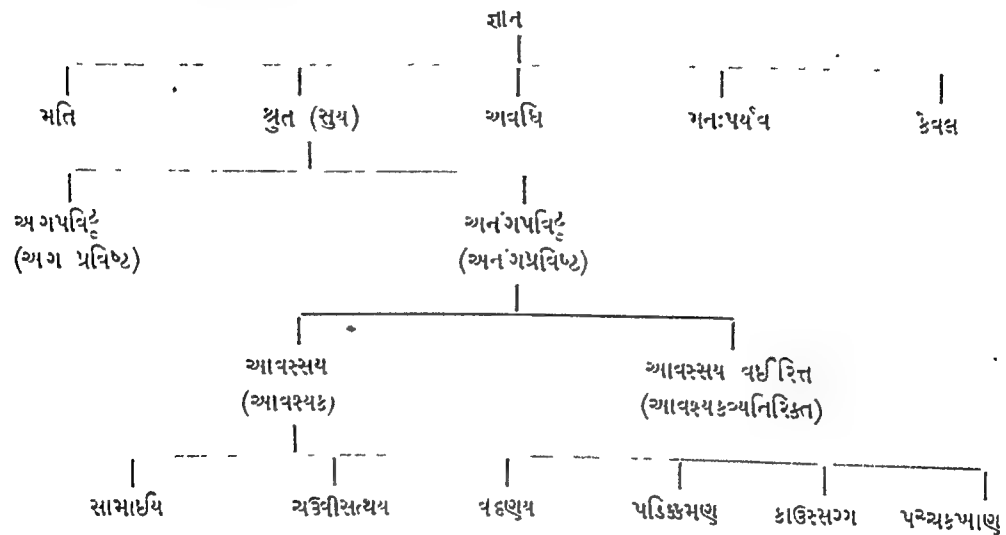
આં દાં ટીં	આવસ્થા મુતની દારિદ્ર્ય ટીં
આં દિં	આચાર દિનકર
આં ટીં	આપે ટીંબનેરી
આં નિં	આવસ્થા નિવૃત્તિ
ગાં	ગાથા
ચેં વં મં ભાં	ચેદિયવંદલ મહાભાગ
ટીં	ટીંકા
દેં ભાં	દેવવંદન ભાષ્ય
ધં મં	ધર્મમંદિર
પં	પત્ર
પૃં	પૃષ્ઠ
ચેાં શાં દ્વેાં વિં	ચેઃશાસ દ્વેઃપદ વિવચ્છ
ત્તં વિં	ત્તિવિવચ્છ
વં પૃં	વંદાવૃત્તિ
વેાં	વેાષ્ઠમ

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	પ કિત	અશુદ્ધ પાઠ	શુદ્ધ પાઠ
૩	૮	આગો છે	આગો છે
૪	૧૨	બાવે ઘોતનો	બાવોદરોનો
૪	૨૦	લોકપ્રસાદક	લોકપ્રસાદક
૫	૫	મિદ થાય છે	મિદ થાય છે આ પદો વડે બી તીર્થ કર
			ભગવતનો વચનાતિશય કહેવામાં આ ગો છે
૬	૩	ચર	ચર
૮	૬	[ચીર્તવિયે]	[ચીર્તવિયે]
૮	૧૪	ચિત્તરત્ન	ચિત્તરત્ન
૧૧	૨૪	ચેલ્લકળ	ચેલ્લકળ
૧૦	૨૭	દુનિ નો	દુનિ નો
૧૩	૮	દુમદલ	દુમદલ
૧૩	૧૦	વદે	વદે
૧૩	૧૪	વગમિ	વગમિ
૧૪	૭	ગુપ્તગત	ગુપ્તગત
૧૬	૨૫	ગુણવદ્લા	ગુણવદ્લા
૧૬	૨૬	પ્રકરેગ	પ્રકરેગ
૧૭	૧૦	વિનુતરગોમલા	વિનુત
૧૮	૩	પ્રહીન	પ્રહીન
૧૮	૪	પ્રહીન	પ્રહીને
૧૮	૪	પ્રહીનગ્રામરથા	પ્રહીનગ્રામરથા
૧૮	૨૦	મન પાપા	મન પાપા
૨૪	૬	ગહે છે	ગહે છે
૨૪	૧૨	અર્થમા	અર્થમા
૨૭	૧	એગેને અર્થ	એગેને
૩૮	૨૩	॥ ૬/૩ ॥	॥ ૬/૮ ॥
૪૦	૨૨	મદ્યવિર	મદ્યવિર
૪૩	૧૮	અ ગાય બી	અગાય
૪૬	૧૪	અ કસ	અકાસ
૪૬	૧૪	(અકાસ નિગદ્ય)	(અકાસ નિગદ્ય)
૪૮	૧૫	અભયમાયે	અભયમાયે
૫૧	૨૯	અધ્યામિચર્ય સત્વરભય	અધ્યામિચર્ય સત્વરભય
૫૮	૨	વધ માન	વધ માન

(૧) સામાયિક (સામાયિક), (૨) ચક્રવીસત્યય (ચતુર્વિંશતિસ્તય), (૩) વંદણ્ય (વંદનક), (૪) પરિક્ષમણુ (પ્રતિક્રમણુ), (૫) કાઉસ્સગ (કાયોત્સર્ગ) અને (૬) પરચક્ષાણુ (પ્રત્યાખ્યાન).

આ સમગ્ર નિરૂપણ નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય :—

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે ‘ચક્રવીસત્યય’ એ અંગ બાદના એક પ્રકાર રૂપ આવસ્થયનો એક પ્રકાર છે.

૪. આવસ્થય તરીકે એ છના સમુદાયનો નિર્દેશ : અહીં એ ઉમેરીશ કે આવસ્થયના છ વિભાગ તરીકે એ વિભાગોનાં પાંચ (પ્રાકૃત) નામો અણુઓગદાર (સુત પૃ. ૫૯)માં લેવાય છે.^૧ અહીં આ પ્રત્યેક વિભાગને ‘અભ્યયણુ’ (અધ્યયન) કહેલ છે.^૨

૫. આવસ્થયના છ વિભાગોનો એકેક સ્વતંત્ર ગ્રંથ તરીકે ઉલ્લેખ : ઉપર્યુક્ત છ વિભાગોનાં સંસ્કૃત નામો વિદ્યાવારિધિ ઉમાસ્વાતિએ રચેલા તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (અ. ૧, સૂ. ૨૦)ના સ્વોપસ ભાષ્ય (પૃ. ૬૦)માં

૧. નંદી (સુત ૪૪)માં પણ આ દર્શાવેલ છે.

૨. આવસ્થયસ એસો, વિદ્યો વર્ણિતો સમામેળં ।

एतो एकैकं पुगं अज्जवणं कित्तस्सामि ॥ ”

—સુત પૃ. ૫૯ ગત ગાથા

અગળાઈના અનેક પ્રકારો સૂચવતી વેળા દર્શાવાયા છે અહીં વદનક ને બદલે વદનનો ઉલ્લેખ છે આ સરકૃત નામોની રજૂઆત એવી રીતે કરાઈ છે કે જાણે છ વિભાગો ભિન્ન ભિન્ન સ્વતંત્ર ગ્રંથો હોય અહીં જો છના સમુદાય તરીકે આવશ્યકનો ઉલ્લેખ નથી સિદ્ધસેનગણિએ તત્ત્વાર્થસૂત્રની ભાષ્યાનુસારિણી ટીકા (પૃ ૬૦)મા નામાયિકર્થી માંડીને પ્રત્યાખ્યાનનો એકેક અધ્યયન તરીકે નિર્દેશ કર્યો છે એમણે પણ આ છને આવશ્યકના વિભાગો હોવાનું કહ્યું નથી આવશ્યકની નિમ્નજુતિ (ગા ૮૪)મા આવશ્યકનો ઉલ્લેખ છે તેમ જ એ નિમ્નજુતિમા ઉપર્યુક્ત સામાધ્ય વગેરે છ જે વિભાગોની નિમ્નજુતિ છે આ વિચારતા છયેના સમુદાયને ‘આવસ્મય’ (આવશ્યક) નામ આ નિમ્નજુતિના રચના મમયે તેા અપાઈ જ ગયું હોતું

૬. આગમોમાં આવશ્યકનું દ્વિવિધ સ્થાન : જૈન આગમોને (૧) અગ (૨) ઉપાગ, (૩) છેક, (૪) મૂલ, (૫) પ્રકીર્ણક, અને (૬) ચુલિકા એમ છ વર્ગમા વિભક્ત કરાય છે મૂલ એ મૂલસૂત્રનું સંક્ષિપ્ત રૂપ છે મહિરમાર્ગી શ્વેતામ્બરે મૂલસૂત્રો બે રીતે નીચે મુજબ ગણાવે છે -

[અ] (૧) આવસ્મય (આવશ્યક), (૨) ઉત્તરજ્ઞયણ (ઉત્તરઅધ્યયન), (૩) હમવેયાલિય (હમવૈકલિક) અને (૪) પિંડનિમ્નજુતિ (પિંડનિર્ચુકિત)

[આ] (૧) આવસ્મય, (૨) ઉત્તરજ્ઞયણ, (૩) હમવેયાલિય અને (૪) ઓહનિમ્નજુતિ (ઓહ નિર્ચુકિત)

આ બંને ગણનામા આવશ્યકને તેા સ્થાન છે જ. એ મૂલ સૂત્રો પૈકી એક છે એની રચના સૌથી પ્રથમ કરાયેલી છે એમ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરસ્વામીનો ‘સપ્રતિકમણ્ય ધર્મ’ વિચારતા કાસે છે ઉત્તરજ્ઞયણ કોના પછી રચાયું છે ત્યાર બાદ શબ્દભવસૂત્રો વીર સવત્ ૭૨ મા હમવેયાલિય રચ્યું છે વીર સવત્ ૧૭૦ મા સ્વર્ણે સચ્ચેલા મુનકેવલી ભટ્ટાપાદુસ્વામીએ પિંડનિમ્નજુતિ અને ઓહનિમ્નજુતિ સ્થાનું મનાય છે

આમ ચઉવીસતથ્ય એ ‘મૂલસૂત્ર’ તરીકે આદ્યસ્થાન ભોગવનારા આવશ્યકનો એક અગ છે અગપ્રવિષ્ટ દ્રુતથી આચાર (આચાર) થી માંડીને ચિંટવાય (દષ્ટિવાક) સુધીના બાર અગો અભિપ્રેત છે

આવશ્યક એ ‘અગળાઈ’ શ્રુત છે આવશ્યકનું અને એથી એના એક અશરૂપ ચઉવીસતથ્યનું પણ જૈન ગમાજમા ઘણું મહત્વનું સ્થાન છે

૭. ચઉવીસતથ્યની પાંચ દંડકમા ગણના : ચૈર્ધયવલ્લભામ (ગા ૪૧) મા દેવેન્દ્રસૂત્રો પાંચ દંડક) ગણાવેલ છે ૧ મક્કતથ્ય (મક્કતત્ત્વ), ૨ ચૈર્ધયતથ્ય (ચૈત્યત્ત્વ), ૩ નામતથ્ય (નામત્ત્વ), ૪ સ્થૂતતથ્ય (શ્રુતત્ત્વ) અને ૫ નિદાતથ્ય (નિદાત્ત્વ)

નામતથ્ય એ ચઉવીસતથ્યનું એક અપર નામ છે

૮. નામો અને એનો કાલક્રમ : ચઉવીસતથ્યમાં એના પ્રણેતાએ આ કૃતિનું નામ દર્શાવ્યું નથી. એથી કાલાંતરે એનાં નામો પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતમાં ચોળ્યાં છે. પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત નામોની કાલક્રમાનુસાર સ્થિતિ પ્રસ્તુત પુસ્તક (પૃષ્ઠ ૬૩) માં ‘ લોગસ્સ સૂત્રનાં પર્યાયવાચક નામો ’ એ શીર્ષક દ્વારા તેનાં આધારસ્થાનો પૂર્વક આપવામાં આવી છે. તદુપરાંત પ્રસ્તુત કૃતિનો પ્રારંભ ‘ લોગસ્સ ’ પદથી થતો હોવાથી એનું ‘ લોગસ્સ ’ નામ પણ ચોળ્યું છે. આ નામ આજુઓગદ્વાર (સુત ૧૩૧) માં જે આયાણુપય (આદાનપદ) નાં વિવિધ ઉદાહરણો અપાયાં છે તેનું સ્મરણ કરાવે છે.

૯. નામોની અન્યર્થતા : સામાન્ય રીતે નામ એના વિષયને અનુરૂપ હોવું જોઈએ. એ દૃષ્ટિએ લોગસ્સના પર્યાયવાચક નામો પૈકી કયાં કયાં કેટલે અંશે શુણ્નિષ્પન્ન છે તે આપણે વિચારીશું.

‘ લોગસ્સ ’ સિવાયનાં નામ શુણ્નિષ્પન્ન છે. ચઉવીસતથ્ય, ચઉવીસતથ્ય, ચઉવીસઘતથ્ય, ચતુર્વિંશતિસ્તવ એ નામનો અર્થ એક જ છે અને તે ચોવીસનો સ્તવ યાને એમનું શુણ્નાત્કીર્તન છે. આ નામો પ્રસ્તુત કૃતિના વિષયનું અંશતઃ દ્યોતન કરે છે, કેમકે ચોવીસથી શું સમજવું તે જાણવું બાકી રહે છે, એ દૃષ્ટિએ ‘ ચઉવીસજિણુતથ્ય ’ અને ‘ ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવ ’ એ નામો વિશેષતઃ ગ્રાહ્ય ગણાય, કેમકે ‘ ચોવીસ ’થી ચોવીસ જિન સમજવાની વાત સ્પષ્ટપણે આ નામમાં દર્શાવાઈ છે. તેમ છતાં અહીં પણ ‘ જિન ’થી શો અર્થ અભિપ્રેત છે એ પ્રશ્ન તો ઉપસ્થિત થાય જ છે, કેમકે ‘ જિન ’ ના નીચે મુજબ વિવિધ અર્થો કરાય છે.

વિષ્ણુ, બુદ્ધ, ચતુર્દશપૂર્વધર યાને શ્રુતકેવલી, જિનકલ્પીમુનિ, અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની છન્નસ્થ વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને તીર્થંકર. વિષ્ણુના ચોવીસ અવતારો મનાય છે. એ વિષ્ણુ અત્રે અભિપ્રેત નથી. બુદ્ધ ચોવીસ થયા હોય એમ જણાતું નથી એટલે એ અર્થ પણ અત્ર પ્રસ્તુત નથી. પ્રસ્તુત કૃતિનું આદ્ય પદ્ય વિચારતાં મુખ્યતથા ઋષભદેવાદિ ચોવીસ તીર્થંકરો, એવો જિનનો અર્થ અહીં સુસંગત છે.

‘ ઉજ્જેઅ ’ એટલે ઉદ્ધોત.

‘ ઉજ્જેઅગર ’ એટલે ઉદ્ધોત કરનાર.

‘ નામતથ્ય ’ અને ‘ નામસ્તવ ’ એ બે નામો ‘ નામજિણુતથ્ય ’ જેટલા પરિપૂર્ણ નથી.

નામજિણુતથ્યનો અર્થ નામ-જિનોની સ્તવના છે. જિનના ‘ નામ-જિન ’, ‘ સ્થાપના-જિન ’, ‘ દ્રવ્યજિન ’ અને ‘ ભાવ-જિન ’ એમ ચાર પ્રકારો છે. એ પૈકી ‘ નામ-જિન ’ એક પ્રકાર છે.

અમભાવભાવી દરિદ્રાદમ્બરિકો આવરમયની શિષ્યાર્થિના નામની ટીકા (પત્ર ૪૬૧આ)માં 'અઉવીમધંત્યય' નામ કથ્યંબું છે.

૧૦. ભાષા : પ્રાકૃતના નીચે મુજબ છ પ્રકારો ગણવાય છે :-

૧. મરહટ્ટી, (માહારાષ્ટ્રી) ૨. મારમેળી (ચૌરમેળી), ૩. માગદી (માગધી), ૪. પેશાઈ (પેશાચી), ૫. સ્વલિયા પેમાઈ (સ્વલિકા પેશાચી), ૬. અવપ્રભંમ (અપભ્રંશ)¹

અદ્ભાગદી (અર્ધમાગધી) એ પણ એક પ્રકારની પ્રાકૃત ભાષા છે એને 'આર્ષ' પ્રાકૃત કહે છે. આધારેનો પ્રથમ મુયકૃષ્ઠંધ (કુનકૃષ્ઠંધ), સૂચક અને ઉત્તરજયણ જેવા પ્રાચીન આગમોની ભાષા અદ્ભાગદી છે. અઉવીસત્યય પણ ઘણી પ્રાચીન કૃતિ છે. એટલે એની ભાષા પણ અદ્ભાગદી ગણાય એ કે આજે જે સ્વરૂપમાં આ કૃતિ મળે છે તેની ભાષા તો મરહટ્ટી અને મારમેળીથી પ્રભાવિત થયેલી છે.²

૧૧. વ્યાકરણવિચાર : આ કૃતિની કેટલીક જાળનો વ્યાકરણ દષ્ટિએ વિચારીશું.

વિશિષ્ટ પ્રયોગો—કિનિદ્વ્ય, પિ, સૌગ, નિગ્ગલ, વરેણ અને નારણેણ પ્રયોગો નોંધપાત્ર છે 'નિદ્વ્ય' એવું દિન તુ ભવિષ્યકાળના પ્રથમ પુરુષના એકવચનનું રૂપ ખાસ પ્રચલિત નથી. મામાન્ય રીતે તો કિનિદ્વ્ય રૂપ યાય³ એટલે પ્રસ્તુત રૂપ આર્ષ પ્રયોગને આભારી છે 'પિ'નો અર્થ વિશિષ્ટ અર્થ સૂચવવા પ્રયોગ કરાયો છે સૌગ અને નિગ્ગલ એ દિનીયા વિશક્તિમાં વપરાયા છે તેમ છતાં એ વિશક્તિના પ્રત્યયથી રહિત છે. એ સૌગ-નિગ્ગલ વાત્સુક સમામ હોય તો એકવચનમાં પ્રયોગ કેમ ? એ પ્રશ્ન વિચારવો જોઈએ

વરેણ અને નારણેણ એ બન્ને -પ્રાતમી વિશક્તિનાં બહુવચનાં રૂપો છે. એ પંચમીના અર્થમાં વપરાયા છે

સંધિ—લોગ્ગલ + ૩કોગ્ગરે = લોગ્ગલગ્ગરે, (પાડાંતર) વગમિ + અરિહનેમિ = રગમિ રિહનેમિ, લે + ઇય = જય

સમાસો—આ કૃતિમાં નિમ્નલિખિત સમાસો છે

ધમ્મતિવરર, નમિત્તિ, વિદુષ્કમ્પન, વ્હીયકમ્પરયા, વિષવરા, વિચિત્વદિગ્મરિયા, આગ્મયોહિલામ, સમાદિવ અને જાગરવગમીય

૧ પાપિ બારા એ પણ એક પ્રકારની 'પ્રાકૃત' ભાષા છે. એ બીજી બધી પ્રાકૃત ભાષાઓ કરતા સરજૂની વધારે નિકટ છે

૨ દેસિય (મ દેમ્) તરીકે નિર્દેશનો એક પણ સંદ પ્રાકૃત કૃતિમાં નથી

૩ આ ગજેની સિદ્ધિ વિષત પ્રાટે જુઓ પ્રસ્તુત પુસ્તકનું પૃષ્ઠ ૯

અધિકૃતા વાચક પ્રત્યય—

નિમ્નલેખામાં 'વર' એ વિશેષણને લગાડતો અધિકૃતા વાચક પ્રત્યય છે.

આત્મનેપદ—

સામાન્ય રીતે પ્રાકૃત ધાતુઓને પરસ્મૈપદી ગણી તેનાં રૂપો અપાય છે. અહીં વહેંચે એવું કદનું આત્મનેપદ અંગેનું રૂપ ખીન્ન પદ્યમાં એ વાર અને ચોથા પદ્યમાં એક વાર લેવા મળે છે. સાથે સાથે ચોથા પદ્યમાં વંદામિ રૂપ પણ વપરાયું છે. એવી રીતે એક જ અર્થમાં મગ અને ને એમ એ રૂપો વપરાયાં છે.

૧૨. જેનો દ્વારા સ્વીકાર : મહાવીરદવામીના નિર્વાણ જાદ ક્રૈનો ત્રણ વર્ગમાં વહેંચાઈ ગયા. (૧) સ્વેતાંબર, (૨) યાપનીય અને (૩) દિગંબર (બોટિક). 'યાપનીય' તરીકે ઓળખાવાતો વર્ગ આજે વિદ્યમાન નથી. તેમ જ એ વર્ગે રચેલું સમગ્ર સાહિત્ય ઉપલબ્ધ નથી. આથી તો અહીં તો 'સ્વેતાંબર' અને દિગંબર' એ બેનો જ વિચાર કરવાનો રહે છે. 'સ્વેતાંબર'માં મૂર્તિપૂજક યાને મંદિરમાર્ગી, સ્થાનકવાસી^૧ અને તેરાપંથી^૨ એમ ત્રણ સંપ્રદાયો છે. દિગંબરોમાં પણ મૂર્તિપૂજક ઇત્યાદિ સંપ્રદાયો^૩ છે.

આ બધા જ સંપ્રદાયો અર્થાત્ સમસ્ત ક્રૈનોને 'અઉવીસત્થય' સુત્ત (સૂત્ર) અર્થ-દષ્ટિએ જ નહિ પરંતુ મોટે ભાગે શબ્દરૂપે પણ માન્ય છે—આદરણીય છે.

૧૩. પાઠભેદ : ઠોઈ ઠોઈ રૂઢિએ પ્રાકૃતના એકને બદલે અન્ય પ્રકારને સ્થાન અપાયું છે, એ પૂરતા ભાષાભેદ ઉપરાંત ટેટકાક વિશિષ્ટ પાઠભેદો 'સ્વેતાંબર' અને દિગંબરોની ઉપલબ્ધ કૃતિઓમાં લેવાય^૪ છે. એ નીચે સુચ્ચ છે :—

શ્રે. પદ્યાંક	સ્વેતાંબરીય પાઠ	દિગંબરીય પાઠ	દિગં પદ્યાંક
૧	લોગસુત્તોચરે	લોગસુત્તોચરે	૨
૧	ધમ્મનિઃસયરે તિળે	ધમ્મે નિઃસયરે તિળે મંદે	૨
૧	તિત્તદ્દસં	કિત્તિલ્લે	૨
૧	પિ કેવલી	ચેવ કેવલિગો	૨

૧-૨ 'સ્વેતાંબરોના' મને દિગંબર સંપ્રદાય ઈ. સ. ૮૩ માં ઉદ્ભવ્યો, જ્યારે દિગંબરોના મને 'સ્વેતાંબરોની' હતી ઈ. સ. ૮૦ માં યઈ. દેવસેને દસાણુસારમાં કર્યું છે કે વિ. સં. ૨૦૫ માં 'યાપનીય' સંપ્રદાય ઉત્પન્ન થયો.

૩-૪ ઈ. સ. ૧૬૫૩ માં 'સ્થાનકવાસી' સંપ્રદાય અને ઈ. સ. ૧૭૬૦ માં 'તેરાપંથી' સંપ્રદાય ઉત્પન્ન થયા.

૫ ત્રીસપંથી, તેરાપંથી, સામાઈયપંથી, શુભાનપંથી અને તોતાપંથી.

જો EPITOME OF JAINISM CPP 653-654.

૬ 'સ્વેતાંબરોના' બધા જ સંપ્રદાયોમાં પાઠ પરત્વે કસો મતભેદ બાધુવામાં નથી.

શ્રે પદ્યાંક	શ્રેતાંબરીય પાઠ	દ્વિગંબરીય પાઠ	દ્વિ પદ્યાંક
૩	પુષ્કલન	પુષ્કલન	૪
૩	મિગ્ધસ	સેગ્ધસ	૪
૪	અથ ચ મહિં નમિવિણ ચ	ચ ત્રિણવર્તિ અથ ચ મહિં ન મુગ્ધવં	
		ચ ભમિ	૫
૪	રિતુનેમિ	અરિતુનેમિ	૫
૪	પાસ નહ વદ્ધમાળ ચ	તદ પાસ વદ્ધમાળ	૫
૫	અથ	અથ	૬
૫	અમિથુઆ	અમિથુઆ	૬
૫	જે વ લોમસ ઉત્તમા	અદે લોમોત્તમા ત્રિણા	૭
૬	આમ્ય ઘોશિલામ	આરોગ્ગલામ તદ	■
૬	મમાહિવંશુલમ કિતુ	કિતુ સમાદિ ચ મે લોદિ	
■	અદેસુ નિમ્મલપરા	અદેદિ નિમ્મલપરા	૮
૭	આદ્યેતુ પવાસયરા	આદ્યેદિ અદિપ વહાના	૮
■	સાગરવર	સાગરમિથ	૮

૧૪ છંદ : અઢવીમત્યય એ પદ્યાત્મક રચના છે. પદ્યનો છંદ સામાન્ય રીતે અક્ષરમેળ કે માત્રામેળ હોય. આ કૃતિનું પ્રથમ પદ્ય અક્ષરમેળ છંદમાં-મિલોગમ્મા છે જ્યારે બાકીના છંદે પદ્યો માત્રામેળમાં-ગાહામાં છે. ગાહાના વિવિધ પ્રકારો પૈકી, પાંચ પ્રકારો પદ્ય ૨ થી ૭ માં જોવાય છે કેમકે ત્રીજા અને છઠ્ઠા પદ્યો બેક જ પ્રકારના છંદમાં રચાયેલા છે. એ છ પદ્યના છંદોના નામ અલ્પકમે નીચે મુજબ છે —

હસી, હક્ષ્મી, માધવી, બાહ્મવી, હક્ષ્મી અને વિગુત*

અઢવીમત્યય નાનકડી કૃતિ હોવા છતાં એમાં જે ગાહા છંદના પ્રકારોનું સૈવિધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એ એની વિશિષ્ટતા-મહત્તા સૂચવે છે.

૧૫. વિષય : અઢવીમત્યયના વિષય તરીકે નિમ્નવિખિન પાંચ બાળતોને એમાં સ્થાન અપાયું છે.

- (૧) આ કૃતિના પ્રણેતાની પ્રતિજ્ઞા
- (૨) ઋષભદેવાદિ ચોવીસ તીર્થ કરોનો નામોન્વેષ
- (૩) એમને કરાયેલું વંદન
- (૪) તીર્થ કરોના શુભગ્રામ
- (૫) ચાચના

આ પૈકી હું બીજા અને ચોથી એ જો બાળતો વિશે થોડુંક કહીશ.

૧. આને અંગેની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ પ્રજ્ઞાન પુસ્તક (૧ ૭૮-૮૯)

૧૬. નામોદ્દેશ : ચઢવીસત્થયની રચના પ્રાકૃતમાં હોવાથી એમાં ચોવીસે તીર્થંકરોનાં નામ એ જ ભાષામાં હોય તે સ્વાભાવિક છે. આ નામો વિવાહપણ્ણત્તિ (સ. ૨૦, ઉ. ૮, સુત ૬૭૬) સાથે મોટે ભાગે સમાનતા ધરાવે છે, કેમકે એમાં નીચે સુજળનાં નામોનો ઉદ્દેશ છે :—

સુમ, અજિય, સંભવ, અમિગંદળ. સુમતિ, સુપ્પમ, સુપાસ, સસિ, પુપ્પદંત, સીયલ, સેજ્જંસ, વાસુપુજ્જ, વિમલ, અગંત, ધમ્મ, સંતિ, કુંથુ, અર, મલ્લિ મુણિસુવ્વય, નમિ, નેમિ, પાસ અને વદ્ધમાળ.

જે ફેરફાર છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

સુમહ - સુમતિ

પડમપ્પહ - સુપ્પમ

વંદપ્પહ - સસિ

સુવિહિ - ૦ (નથી)

સિજ્જંસ - સેજ્જંસ

અરિદુનેમિ - નેમિ

સમવાય (સુત ૨૪) અને નંદી (સુત-૩)માં તેમ જ પંચપષ્ઠિયંત્રગર્ભિત ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રોમાં તીર્થંકરોનાં નામો છે તે પણ ફેરફાર જાણવા માટે વિચારવાં ધટે. પરંતુ સ્થળસંકોચને લઈને એ વાત હું જતી કરું છું.

પ્રસ્તુત કૃતિમાં ચોવીસ નામો ત્રણ પદમાં પરંતુ ચાર વર્ગમાં વિભક્ત કરાયેલાં છે. પહેલા ત્રણ વર્ગમાં સાત સાત નામો છે અને એ ફરેક વર્ગને અતે 'જિણુ' છે. આ શું આકસ્મિક ઘટના છે કે સકારણ છે. તે વિચારવું ધટે.

નવમા તીર્થંકરનાં સુવિહિ અને પુપ્પદંત એવાં બે નામ અપાયાં છે, જ્યારે બાકીના તીર્થંકરોનું એકેક જ નામ અપાયું છે જે નોંધપાત્ર છે. પુપ્પદંત એ નામાંતર છે એવું તો વિવાહપણ્ણત્તિ વગેરે ગ્રંથો સમર્થન કરે છે. સુવિહિ અને પુપ્પદંત એ બેમાંથી ગમે તે એકને વિશેષણ અને બીજાને વિશેષ્ય માનીને અર્થ કરી શકાય છે ખરો. પણ તેથી જો નામો શા માટે રજૂ થયાં તેનો પૂરેપૂરો સંતોષકારક ખુલાસો થતો નથી.

ચોવીસ તીર્થંકરોનાં કોઈપણ નામની આગળ સિરી (સં. શ્રી.) કે અંતમાં નાહ કે દેવ જેવો શબ્દ ચઢવીસત્થયમાં વપરાયો નથી. આવું એક સંપૂર્ણ ઉદાહરણ બૃહચ્છાન્તિસ્તવ પૂરું પાડે છે જ્યારે આંશિક ઉદાહરણો જિનપંચરસ્તોત્ર તેમજ પંચપષ્ઠિયંત્ર ગર્ભિત ચતુર્વિંશતિજિનસ્તોત્ર રજૂ કરે છે.

૧૭. આગમોમાં સ્તુતિઓ : સુમુક્ષુ માટે અસંખ્ય યોગ છે. એમાં કર્મયોગ અને જ્ઞાનયોગ કરતાં ભક્તિયોગ સામાન્ય કક્ષાના સુમુક્ષુઓ માટે તો રાજમાર્ગ છે. આમ હોઈ ભક્તિ-સાહિત્ય પુષ્કળ પ્રમાણમાં ચોળાયું છે. એમાં પોતાના ઇષ્ટદેવ-પરમાત્માનું, વિશિષ્ટ મહાનુભાવોનું કે તીર્થંકરો માટે પણ આદરણીય સંઘનું શુણ્ણાત્કીર્તન જોવાય છે. જૈન આગમોમાં આ જાળત નીચે સુજળ જોવાય છે.

સ્તુતિ-સ્તોત્ર

વીરશુદ્ધ

અડવીમત્યય

ચેરાવલી

નમુ-શુભ

સ શુદ્ધ

આગમ

સ્તુતિ (મુખ-૧ અ ૬)

આવસ્યય

ચેરાવલી (આવસ્યય, નદી

અને પશ્ચિમગુ ૪૫૫ની)

ચેરાવલી ઇત્યાદિ

નદી

અમલદેવાદિ ચેરાવલી તીર્થ કરોની શુદ્ધિની નિર્ણયક સ્તુતિય અડવીમત્યય ઉપરાત આ પ્રકારની અન્ય કોઈ કૃતિ આગમોમા હોય એમ જાણું નથી એ એમ જ હોય તો આ કૃતિ અદ્વિતીય ગણાય

૧૮. વિવરણો : અડવીસત્યયને અંગેના વિવરણોમા પ્રાકૃત અને મરૂદન વિવરણો પ્રાચીનતાકિની દૃષ્ટિએ આવરધાન લોગને છે પ્રાકૃત વિવરણો નિમ્ન વિષિન અથોમા નજરે પડે છે —

મહાનિસીહ, આવસ્યયની નિમ્નકૃતિ (ગા ૧૦૫૭-૧૧૦૨), એનુ ભાસ (ગા ૧૮૬-૨૦૩) તથા એની ચુષિણ (ભા-૨ પત્ર ૩-૧૪) અને ચેધિવલ્લભમહાભાસ (ગા ૫૦૭-૬૩૮) સરૂદન વિવરણોને લગતા અથો નીચે મુજબ છે —

આવસ્યયની હારિભદ્રીય જે ટીકાઓ,^૧ લલિત વિસ્તર (પૃ ૪૨-૪૮), યોગશાસ્ત્રનુ સ્વોપશવિવરણ (પત્ર ૨૨૪ આ ૨૨૮ અ), આચારદિનકર (ભા ૨ પત્ર ૨૬૭ અ-૨૬૮ અ), વદાકુચુતિ (પત્ર ૨૩ આ-૨૬ અ), દેવલકનભ પાનીવૃત્તિ (પૃ ૩૨૦-૩૨૬) અને ધર્મસમ્રાટની સ્વોપશટીકા (પત્ર ૧૫૫ અ-૧૫૮ અ) પ્રસ્તુત પુસ્તક ઉપયુક્ત અથોને લક્ષ્યમા રાખી લખાયુ છે એથી એની મહત્તામા વૃદ્ધિ થાય છે

૧૯. વિશિષ્ટતાઓ : વિવરણકાર સમર્થ હોય તો એના વિવરણમા કોઈ નહિ ને કોઈ વિશિષ્ટતા હોય જ આ દૃષ્ટિએ અડવીસત્યયના વિવરણો વિચારવા જોઈએ પરંતુ બધા માટે તો અત્યારે તેમ જાને તેમ નથી જોટલે હું અહીં ત્રણજ વિશે ઉલ્લેખ કરે છું આવસ્યયની નિમ્નકૃતિ તીર્થ કરોના નામોના અર્થઘટનની, હારિભદ્રીય ટીકા પ્રથમ પદ્યગત વિશેષણોના સાક્ષ્યની તથા પાઠાતરોની અને યોગશાસ્ત્રનુ સ્વોપશ વિવરણ પ્રથમ પદ્યને લગતા ચાર અતિશયોની વિશિષ્ટતા પૂરી પાડે છે કોઈ પણ વિવરણમા અનુબધ અતુષ્ટયનુ નિરુપણ હોય તો તેની મોઢ લેવાવી જોઈએ ચાર અનુબધો પેટી વિવચનો નિર્દેશ તો પ્રથમ પદ્યમા છે જ

^૧ હારિભદ્રીય એક મહત્ત્વ ટીકા અવધિ મળી આતી નથી ઉપલબ્ધટીકા (ઉત્તરાધ ભા ૧ પત્ર ૪૮૩ અ ૫૧૦ અ) જેવી

૨૦. અનુવાદો : ચઢવીસતથયના ગુજરાતી, હિંદી, મરાઠી, જર્મન તેમ જ અંગ્રેજી ભાષામાં અનુવાદો થયા છે.^૧ જે તેમ જ પ્રાંચ પ્રતિક્રમણ સૂત્રને લગતાં પુસ્તકોમાં ટેટલીકવાર અનુવાદ ઉપરાંત સ્પષ્ટીકરણ પણ અપાયાં છે. લલિતવિસ્તરના^૨ અને ધર્મસંગ્રહના ગુજરાતી અનુવાદ પણ આ જાતનું સાહિત્ય પૂરું પાડે છે.

ચઢવીસતથયના અર્થ માટેની વિવિધ^૩ સામગ્રી પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં છે.

૨૧. બોહિ (સં. બોધિ) : ‘બોહિ’ શબ્દ “નમુત્યુણું” યાને શક્તિવમાં વપરાયો છે. આ સૂત્રનો પાઠ બોવવાધય (સુત્ર ૧૨), રાયપ્પસેણુધર્મજ (સુત્ર ૧૩) અને પન્નેસવણાકપ્પ (સુત્ર ૧૫)માં જોવાય છે. એ ઉપરાંત અન્ય આગમોમાં એનું સ્મરણ કરાવનાર પાઠો છે.

‘બોહિ’ શબ્દ ઉત્તરજગથણ (અ. ૩૬ ગા. ૨૫૮)માં, સમવાય, (પત્ર ૧૧૬) વંદિતુ સુત્ર (ગા. ૪૭), સંબોહ પયરણ (પત્ર ૧૪), ચેધયવંદણમહાભાસ (ગા. ૩૩૨) અને ઉવએસપય (ગા. ૪૮૧)ની ટીકામાં જોવાય છે.^૪

ચઢવીસતથયને લગતાં સંસ્કૃત વિવરણોમાં ‘બોહિ’ માટેનો સંસ્કૃત શબ્દ ‘બોધિ’ વપરાયો છે.

આ ઉપરથી બોહિ (સં. બોધિ) શબ્દની વ્યાપકતા જોઈ શકાશે. બોધિસત્ત્વ એ જૌદ્ધ સાહિત્યમાં વપરાયેલા શબ્દમાં ‘બોધિ’ છે.

૨૨. ઉપયોગ : જૈન અનુષ્ઠાનો પૈકી શેમાં શેમાં અને ક્યી ક્યી રીતે ચઢવીસતથયનો ઉપયોગ કરાય છે એ જાણતી આ પુસ્તક (પૃ. ૬૪)માં સવિસ્તર નિરૂપણ છે. વિશેષમાં મેં પણ આ વિષે આ પૂર્વે ‘કાઉસગ (કાયોત્સર્ગ) એક અધ્યયન’ નામના મારા લેખમાં માહિતી આપી છે.

૨૩. કલ્પ : જૈન સાહિત્યમાં “નમુત્યુણું” વગેરેને અંગે કલ્પો રચાયા છે આ

૧. જુઓ પ્રસ્તુત પુસ્તક (પૃ. ૭૦). અંગ્રેજીમાં આનો અનુવાદ ઈ. સ. ૧૯૧૮માં થયેલ છે.

૨. આનાં અનુવાદ અને વિસ્તૃત વિવેચન માટે જુઓ ‘શ્રી હરિભદ્રસૂત્રિ’ (પૃ. ૨૦૨ અને ૩૭૩)

૩. ઉસમ વગેરે નામેના વ્યુત્પત્તિજન્ય અર્થ તેમ જ એના વિશેષ અર્થ આવસ્સયની નિજજુત્તિ (ગાથા ૧૦૭૯-૯૧)માં અપાયા છે તે નોંધપાત્ર હોઈ મેં મારા એક પુસ્તકમાં તેનો ઉદ્દેશ્ય કર્યો છે. પ્રસ્તુત પુસ્તક પૃ. ૫૪-૫૮ માં પણ એને સ્થાન અપાયું છે.

૪. જુઓ પ્રસ્તુત પુસ્તક (પૃષ્ઠ ૬૯).

૫. આ કલ્પનો પ્રભાવ ધર્મશેખરસૂત્રિએ કણ્ઠાટિકની રાજસભામાં દર્શાવ્યો હતો. એમ ‘જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ’ (ભા. ૧, પૃ. ૪૫૪)માં ઉદ્દેશ્ય છે.

પુસ્તક (પૃ ૧૧૩)મા ચઉવીસત્યયનો જે કલ્પ અપાયો છે તેની મીમાસા કરવાનું હાલ મોકુફ રાખી એટલું જ કહીશ કે આ કલ્પ આ પૂર્વે જે વાર પ્રમાણિત થયેલો છે

૨૪. પંચપષ્ટિયન્ત્રગણિત ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો : ચઉવીસત્યય એ કલ્પ દેવાદિ ચોવીસ તીર્થ કરના નામોદ્દેશપૂર્વકના ગુણોદ્કીર્તનરૂપ છે એટલે આ ચોવીસ તીર્થ કરે અંગેની કેટલીક વિશિષ્ટ કૃતિઓને આ પુસ્તકમા સ્થાન અપાયું છે તેમા ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો જે ‘પચ્ચપષ્ટિયન્ત્ર’થી ગણિત છે તેનો આપણે અહીં વિચાર કરીશું

‘આગૈ નમિજિન’ થી શરૂ થતું આ સ્તોત્ર જ્યોતિલકસૂરિના કોઈ શિષ્યે (૧) શિવનિધાને (૧) સમ્રુતમા આઠ પદોમા રચેલું સ્તોત્ર છે પહેલા પાંચ પદોમા ચોવીસ તીર્થ કરના નામ અને ત્રીજામા ‘૨૫’ એક માટે મહિવનાયની કથાનું ૨૫ ધનુષ્યનું માપ એમ ૨૫ ખાના માટેની સામગ્રી અપાઈ છે છઠ્ઠું અને સાતમું પદ આ ચંચનો પ્રભાવ દર્શાવે છે આઠમું પદ કર્તાના શુરશ્રુ નામ પૂરું પાડે છે

આગૈ નમિજિન’ થી શરૂ કરાયેલ અને વિજયવલ્લભીસૂરિએ રચેલ અગિયાર પદોની કૃતિ ખરિત ઉપવધ્ય છે આના અંતમા ‘સુર્વવર્ણિતપચ્ચપ્પિન્નો’ એવો ઉદ્દેશ છે તે યથાર્થ છે, કેમકે એના આદ્ય બે પદો, પદો ૩-૪, પદો ૫-૬ અને પદો ૭-૮ એકેક પચ્ચપ્ષ્ટિ યન્ત્ર પૂરું પાડે છે એના અન્ય ત્રણ પદો યન્ત્રનો મહિમા વગેરે દર્શાવે છે

સ્થાનકવાસી ધર્મસિંહે શ્રાવસ્વીમા સાત પદોમા પાસઠિયો છઠ રચ્યો છે એ ઉપર નોંધ થેલી પ્રથમ કૃતિના આધારે ચોક્કસ હોય એમ લાગે છે આ કૃતિથી કેન્દ્રાલ મહિરમાર્ગા જેનો અપરિચિત જણાય છે

જેનું ધમજિન થી પ્રારંભ કરાયેલ અને ‘નાદુલ્લભીજિન’ છઠમા રચાયેલા આર પદો વાળા આ સ્તોત્રમા ‘૨૫’ના એક માટે દ્વિતીય પદમા મધનો ઉદ્દેશ છે અંતિમ બે પદો યન્ત્રનો મહિમા દર્શાવે છે આ ને (કૈ ૧)ત્રિસિક્કની રચના છે

પૃ ૧૦૦ મા એક પદનું પ્રાકૃત સ્તોત્ર છાપાવાનું છે તે કોષ્ઠક ચિન્તામણિના પ્રણેતા શીવસિંહે રચ્યાનું મનાય છે એમણે એક કૃતિ સંસ્કૃતમા રચી છે અને એક મન્દૂક કૃતિનો નિર્દેશ કર્યો છે

આમ જે અહીં જ્યોતિલકસૂરિ, વિજયવલ્લભીસૂરિ, ને(કૈ ૧)ત્રિસિક્ક અને શીવસિંહનો ઉદ્દેશ છે તેમાથી પહેલા ત્રણ પેઠી કોઈનો પણ પરિચય આ પુસ્તકના અપાયો નથી એમ

છતાં અત્યારે તો આ સંગ્રહમાં પહેલા ત્રણને અંગે તો ક્યો પ્રકાશ પાડી શકાય તેમ નથી. શ્રીકૃષ્ણ, આગમગ્રંથના ન્યાનન્દસૂરિના પદ્મર દેવરતનસૂરિના શિષ્ય થાય છે. એમણે કોટંગ ચિન્તામણિ ઉપર સંગ્રમાં વૃત્તિ રચી છે. આ બંનેની એકેક હાથપોથી બાં.પ્રા.સંગ્રમાં છે.

આ કૃતિઓમાં પાંચ સંસ્કૃતમાં, એક પ્રાકૃતમાં અને એક ગુજરાતીમાં છે.

આ કૃતિઓમાં જે ‘યન્ત્ર’ શબ્દ વપરાયો છે તે સમ્યક્સમાં અપાયેલા અને ભિન્ન ભિન્ન રીતે ગણતાં તદ્દગત અકોનો સરવાળો સમાન આવે એવી યોજનાનો ઘોનક છે.^૧

આ કૃતિઓ યન્ત્રના મહાસર્વતોભદ્ર અને સર્વતોભદ્ર એ જો પ્રકારનો ગોખ કરાવે છે.

સાત યન્ત્રો પૈકી ચોથા યન્ત્રનું નામ સર્વતોભદ્ર છે.

ન્યતિત્રક સૂરિના શિષ્યે, ધર્મસિદ્ધ અને વિનયલક્ષ્મીસૂરિએ રચેલી ૧૧ પદ્યની કૃતિમાંનાં પદ્ય ૭-૮ એક જ જાનનો-મહાસર્વતોભદ્ર નામનો-પાંસિકિયો યન્ત્ર રજૂ કરે છે. એવી રીતે નેત્રસિદ્ધની કૃતિ તેમજ વિનયલક્ષ્મીસૂરિની કૃતિનો ત્રીજા અને ચોથા પદ્ય રૂપ એક એક અંશ પણ સમાન યન્ત્ર પૂરું પાડે છે. આમ હોઈ આપણને આ પુસ્તકમાં સાત ભિન્નભિન્ન યન્ત્રો ભેગા મળે છે. એ પૈકી છઠ્ઠા અને સાતમા યન્ત્રનું નામ જાણવું પાડી રહે છે.

૨૫. શકુનાવલિ કિંવા ફલાફલ : ફલાફલ વિષયક પ્રશ્નપત્રની ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય મહોપાધ્યાય યશોવિજય ગણિયે જાતે લખેલી એક હાથપોથી મળે છે. આ કૃતિનો પરિચય મેં મારા બે પુસ્તકમાં આપ્યો છે.^૨ આ ગૌતમ^૩ શકુનાવલિ વગેરેનું^૪ સ્મરણ કરાવે છે.

૧. આને અંગ્રેજીમાં “MAGIC SQUARE કહે છે. મેં એ માટે ‘માયાવી ચોરસ’ નામ યોજ્યું છે. આ સંગ્રહમાં મેં જે લેખ લખ્યા છે અને એ છપાયા છે:—

“A NOTE ON JAINA HYMNS AND MAGIC SQUARES”—

—“INDIAN HISTORICAL QUARTERLY” (VOLX. No. 1)

“માયાવી ચોરસો અને જૈન સ્તોત્રો”

“જૈન” (તા. ૧-૧-૩૩ અને ૮-૧-૩૩) માયાવી ચોરસોને અંગે અંગ્રેજીમાં કેટલાંક વિશિષ્ટ પુસ્તકો પ્રકાશિત થયેલાં છે.

૨. જૈન સંસ્કૃત સાહિત્યનો ઇતિહાસ (ખંડ ૧, પૃ. ૨૨૧) તેમજ યશોદાહન (પૃ. ૩૩)

૩. આનું અપરનામ ‘બીજ કૌસ્તુભ’ છે.

૪. આથી હૈમ તેમ જ અસાત કર્તૃક એવી એકેક શકુનાવલિ સમજવાની છે.

૨૬ વિશેષતાઓ પ્રસ્તુત પુસ્તકની કેટલીક વિશિષ્ટતાઓ છે—જેમકે

૧ ચર્ચવીન થયેલા પદો (૨-૭ છંદો)ના નામ, તેની નમૂનાતિ તથા ઉત્પાદનિકા^૧

૨ પદ્યવિશિષ્ટ-અર્થાભિનન ચતુર્વિશત્તિજન્યોત્તોત્તોનો કરાયેલો સંગ્રહ

૩ સવતોભદ્ર યન્ત્રને અંગે પામડના ૭૨ પ્રકારે અરવાળાનો સ્વરૂપ નિર્દેશ

૪ દેવદેવવિષયક પ્રશ્નપત્રનું ચોઅસ્વરૂપમા પુનર્મુદ્રણ^૨

૨૭ આવકારપાત્ર પ્રકાશન ચર્ચવીનત્યયના અભ્યાસ અને આદરને અંગેની વિવિધ વાનગી પીરસી એને આ બાબતમા મર્ચાગીજી જનાવવા માગેની મારી સુચનાઓને સ્ક્રિપ્ટ સ્વરૂપ આપવા પ્રસ્તુત પુસ્તકમા સળગ પરિશ્રમ કરાયો છે એટલે આશા છે કે 'જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ' તરફથી અત્યાર સુધીમા પ્રકાશિત થયેલા અન્ય ગ્રન્થોની જેમ આ પ્રકાશનને પણ મારો આવકાર મળી રહેશે

૨૮. વિગતિ આ ઉપોદ્ધાતમા જો કેઈ ક્ષતિ કે ક્ષતિ જણાય તો જો નમ્રમાણ ફરિયાદવા મારી સહકૃષ્ણ માણસોને તાકર પરત્વ નામક વિશિષ્ટ છે

જે પીપરુ મુગન
તા ૨૫ ૧૦-૧૪

હીરાવાય ૨ કાપડિયા

૧ જુઓ ૪ ૭૪

૨ જુઓ ૪ ૧૧૪-૧૨૨

ઉપોદ્ધાતમા ઉપયોગમા લેવાયેલ ગ્રન્થોના આધારસ્થાનો

- ૧ જૈન પરંપરાનો ઇતિહાસ ભ.૧ ૧ ત્રિપુરી ચંદાગજ
અગ્રિમ ૨મ ૨ક મન્વભાગ્ય નમઘનદ. વિ. સ ૨૦૦૬
- ૨ જૈન મસ્તૂત સાહિત્યનો ઇતિહાસ ખ.૧-૧ લીચ-ચંદ ૨ મધડિયા
મગ્નિ ૩મ ૧ જૈન ગેદનભાગ્ય, વગેરે. વિ. સ ૨૦૧૩
- ૩ નદિમુત દેવદેવક સમગ્રમજૂ
આગેદેવ સમિતિ મુલ. વિ. સ ૧૯૮૦
- ૪ યરોડોહન
- ૫ Enitome of Jainism by Purmachand Nahar
Pub-H Daby Gulabkumari Library Calcutta A D 1917

શ્રી શ્રેયાંસનાથ ભગવાન (ગૃહમંદિર. 'જ્યોત', વીસેપાલે.)

આ ચાર અતિશયો જીબ કોઈમાં પણ સ બવી થકતા નથી ભાવઅરિહ તપણાનું કારણ પણ આ ચાર અતિશયો જ છે

ગુણાનુસંગ—જેમા સ્વત્વ અને સ્વસ બધિત્વનો પ્રવેશ ન હોય, તેવી રીતે ગુણોની જે પ્રશસા અને તેવા ગુણો ઉપર જે રાગ તે જ અરેખર ગુણપ્રશસા અને ગુણાનુસંગ કોઈ રાગ સ્વરુપ છતાં ભક્તિરાગ જ ગણાય છે, તે સ્નેહરાગ કહેવાતો નથી તેથી તેનો સ બધ નિર્જરા સાથે છે

નિક્ષેપ—શબ્દની અર્થવ્યવસ્થા અથવા નિક્ષેપ ચાર પ્રકારે થઈ શકે છે તે નામનિક્ષેપ, સ્થાપના અથવા આકૃતિનિક્ષેપ, દ્રવ્યનિક્ષેપ અને ભાવનિક્ષેપ છે ‘અરિહ ત’ શબ્દના નિક્ષેપની આ ચાર પ્રકારે વિચારણા કરીશું

નામ નિક્ષેપ—અતીત, અનાગત કે વર્તમાનની, પાચ ભરત અને પાચ ઐરવતની ત્રીસ ચોવીસમા કે મહાવિદેહના અતીત અનાગત કે વર્તમાન જિનોમા કોઈ પણ ‘અરિહ ત’ નામના તીર્થ કર થયા નથી કે જેઓશ્રીને ઉદ્દેશીને અરિહ ત-નામની આરાધના થાય વસ્તુતઃ તે અરિહ ત પદની આરાધના છે અને તે કોઈ પણ વ્યક્તિને અંગે નહીં પણ સમગ્ર ક્ષેત્ર અને સમગ્ર કાલના સમગ્ર તીર્થ કરોના અર્હ તપણાના ગુણને અનુસરીને આરાધ્યતા ગણવામા આવી તેથી જ કવિકાવસરના ભગવાન શ્રી હેમચંદ્રસૂરીયરજી ચોવીસતીર્થ કરોની સ્તુતિ કરતા પહેલાં સકલ અરિહ તોની પ્રતિષ્ઠાના આધારભૂત, મોક્ષલક્ષ્મીના અધિષ્ઠાન સ્વરૂપ અને સ્વર્ગ, મૃત્યુ તથા ચાતાલ લોકમા અદ્વિતીય સામર્થ્યવાળું અર્હ તપણું ગણીને તેના જ ક્યાનમાં લીન થવાનું કહે છે અને સાથે તેજ અર્હ તોના નામ, (ક્ષયભ, અનિત વગેરે) આકૃતિ, દ્રવ્ય તથા ભાવે કરીને ગ્રણે જગતના છવોને પાવન કરનાર અર્હ તપદને ધારણ કરનાર સર્વ ક્ષેત્ર અને સર્વકાલના તીર્થ કરોની સેવનાને કર્તવ્ય તરીકે ગણાવતા પોતે તેવા કરે છે—કરવાનું કહે છે આ પ્રકારની અરિહ તપદની સમઘટિવાદની પ્રધાનતાવાળી આરાધના બીજે કયાય જોવા મળવી નથી

જિનાદિ શબ્દો જ્યારે અર્થથી જળવાઈ રહે છે ત્યારે અરિહ ત શબ્દ છુદ્દ શબ્દોસાથે પણ જળવાઈ રહે છે એજ એનો અદ્વિતીય મહિમા છે

અરિહ તની સમઘટિમય આરાધના કરવાને તૈયાર થયેલા છવોએ વ્યક્તિ તરીકે રહેલા ક્ષયભદેવાદિ તીર્થ કરોની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ જેવી રીતે સમઘટિમય આરાધના આત્મકલ્યાણ માટે ઉપયુક્ત છે તેવી રીતે શ્રી ક્ષયભદેવ આદિ વ્યક્તિની આરાધના પણ સંપૂર્ણ ઉપયોગી છે *

અરિહ તદેવના નામોમા કસમ વિગેરેની વર્ણવ્યવસ્થા કે પછી જા અને પછી મ-આ પ્રમાણે વણાના નિર્ણાત અનુક્રમવાળી તથા અર્થવાળી છે તેથી તે નામો વાચક છે પણ વાચ્ય નથી એવા અનુક્રમે મોઢવાયેલા, અર્થવાળા અક્ષરસમૂહને ‘નામ’ કહેવામા આવે છે.

નામ યાદચિત્તક હોય અથવા ગુણનિષ્પન્ન પણ હોય જિનેશ્વર ભગવતના નામો ગુણ નિષ્પન્ન હોય છે

આ પ્રકારે ચોવીસ અરિહ ત ભગવતના ચોવીસ પુણ્યકારી નામો સ્વાભાવિક યજ્ઞિ અને સ કેત વડે વાચ્યાર્થનો મોઢ કરાવનારા છે

નામ અને રુપનો ગાઢ સંબંધ હોય છે તે આપણે સ્થાપના (આકૃતિ) નિર્દેશમાં વિચારીશું.

અહીં એ પ્રશ્ન થાય કે નામ તો માત્ર શબ્દપુદ્ગલોના સમૂહાત્મક હોવાથી તેનું સ્મરણ આત્માને કેવી રીતે ઉપકારી થાય ?

તેનું સમાધાન એ છે કે નામ નામીના ગુણોને યાદ કરાવનાર છે, તેમના ગુણો પ્રત્યે માન કરાવનાર છે. તેથી તેનું સ્મરણ ક્ષણદાયક નીવડે છે.

શ્રી ‘રાયપસેણુધયસુત’ના દશમા સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે “દેવાતુપ્રિય, તેવા પ્રકારના દર્શનને ધરનારા, જિન, કેવલી) અહંત્ ભગવંતોના નામગોત્રનું શ્રવણ પણ મહાફલદાયક છે.”

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોનાં નામ પરમપવિત્ર તથા મંગલમય છે. તેનો યથાવિધિ જાપ કરવામાં સર્વદુઃખ, સર્વપાપ, સર્વપ્રકારની અશાન્તિ કે સર્વપ્રકારના અન્તરાયોને તે દૂર કરે છે. તે શુભને પ્રવર્તે છે. તાત્પર્ય કે તેમના નામસ્મરણથી સઘળાં દુઃખો દૂર થઈને સર્વ ધર્મો આપોઆપ મળી આવે છે, તેટલું જ નહીં પણ જો શ્રી તીર્થંકર ભગવંતના કંઈ પદને સંપૂર્ણ રીતે જાણવામાં આવે તો આત્મા સ્વયં તીર્થંકર થાય છે.

સ્મરણથી સમ્યક્દષ્ટિ આત્માની અસ્વસ્થતા દૂર થાય છે. કદાચ તીવ્ર નિકાચિત્તથી તે દૂર ન થાય તો પણ દુઃખમાં ધૃતિ-ધીરજ રાખવાની વૃત્તિ પ્રગટે છે અને પ્રજ્ઞાને પાંપડે છે.

પણ આટલું ગુણસંપન્ન અને કલ્યાણકારી છે એટલે જ તેને ભક્તિનું એક પ્રધાન અને જણાવેલ છે કે “ભાગવતી ભક્તિ પરમ આનંદ અને સંપદાઓનું બીજ છે.”

જુ સઘળી શ્રેણિના સાધકો માટે પરમ ઉપયોગી તથા આત્મદર્શન કરાવનાર છે.

નામને નામગોત્ર કહેવામાં આવે છે.

खलु देवाणुपियाणं तद्वाहवाणं अरहंताणं नामगोयस्स वि सवणयाए..... ।

રાયપસેણુધય સુત પૃ. ૩૯

गवसन्ततिसन्निबद्धं

नय मुपैति क्षरीरभाजाम् ॥ ७ ॥ ભક્તામરસતોત્ર

वृहस्पवत्तणं, तव पुरिसुत्तम । नामकित्णं । ॥ ४ ॥ અજિત-શાંતિ સ્તવ

नहिमा जिन संस्तवस्ते

नो भवतो जगन्ति ॥ ७ ॥ કલ્યાણ મંદિર તોત્ર

नामुच्चारचन्नेधः ।

मर्मा- ण्यर्थस्तु जिनायते ॥ १४३ ॥ જિનસહસ્રનામ

तुताव्धे रवगाहनात् ।

परमानन्दसम्पदाम् ॥ ૩૨ ॥

દ્વાત્રિંશત્ દ્વાત્રિંશિકા (ચતુર્થ દ્વાત્રિંશિકા) પત્ર ૨૫ અ.

આ ચાર અતિશયો જીજ્ઞા કોઈમાં પણ સંભવી શકતાં નથી ભાવઅરિહંતપણાન કારણ
પણ આ ચાર અતિશયો જ છે

ગુણાનુગમ—જેમા સ્વત્વ અને સ્વસંબંધિત્વનો પ્રવેશ ન હોય, તેવી રીતે ગુણોની જે
પ્રથમ સા અને તેવા ગુણો ઉપર જે રાગ તે જ ખરેખર ગુણપ્રથમ સા અને ગુણાનુગમ હોઈ રાગ
સ્વરુપ છતાં ભક્તિરાગ જ ગણાય છે, તે સ્નેહરાગ કહેવાતો નથી તેથી તેનો સંબંધ નિર્જન સાથે છે

નિર્મેષ—શબ્દની અર્થવ્યવસ્થા અથવા નિર્મેષ ચાર પ્રકારે થઈ શકે છે તે નામનિર્મેષ
સ્થાપના અથવા આદૃતિનિર્મેષ ૬ યનિર્મેષ અને ભાવનિર્મેષ છે ‘અરિહંત’ શબ્દના નિર્મેષની
આ ચાર પ્રકારે વિચારણા કરીશું

નામ નિર્મેષ—અતીત અનાગત કે વર્તમાનની, પાત્ર ભરત અને પાત્ર શ્રેયસ્તની ત્રીજી
ચોથીસીમા કે મહાવિરોધના અતીત અનાગત કે વર્તમાન જિનેશ્વરમાં કોઈ પણ ‘અરિહંત’ નામના
તીર્થ કર થયા નથી કે જેઓથીને ઉદ્દેશીને અરિહંત-નામની આરાધના થાય વસ્તુતઃ તે અરિહંત
પદની આરાધના છે અને તે કોઈ પણ વ્યક્તિને અંગે નહીં પણ સમગ્ર ક્ષેત્ર અને સમગ્ર કાલના
સમગ્ર તીર્થ કરોના અર્હંતપણાના ગુણને અનુસરીને આરાધ્યતા ગણવામા આવી છે તેથી જ
મનિકાવસર્ગના ભગવાન શ્રી હેમચંદ્રસૂરીપરણ ચોવીસતીર્થ કરોની સ્તુતિ કરતા પહેલાં સકલ
અરિહંતોની પ્રતિબ્ધાના આધારભૂત મોક્ષલક્ષ્મીના અધિષ્ઠાન સ્વરૂપ અને સ્વર્ગ, મૃત્યુ તથા
પાતાલ લોકમા અદિતીય સામર્થ્યવાળી અર્હંતપણુ ગણીને તેના જ ધ્યાનમાં લીધે થવાનું કહે છે
અને સાથે તેજ અર્હંતોના નામ, (જાણ અગિત વગેરે) આદૃતિ, દ્રવ્ય તથા ભાવે કરીને ત્રણે
જગતના છુવોને પાવન કરનાર અર્હંતપદને ધારણ કરનાર સર્વ ક્ષેત્ર અને સર્વકાલના તીર્થ કરોની
સેવનાને કર્તવ્ય તરીકે ગણાવતા પાતે સેવા કરે છે—કરવાનું કહે છે આ પ્રકારની અરિહંતપદની
સમર્પિવાદની પ્રધાનતાવાળી આરાધના બીજે કયાય ભોવા મળતી નથી

જિનાદિ શબ્દો ભ્યાદે અર્થથી જળવાઈ રહે છે ત્યારે અરિહંત શબ્દ ખુદ શબ્દશાસ્ત્રે
પણ જળવાઈ રહે છે એજ કોનો અદિતીય મહિમા છે

અરિહંતની સમર્પિમય આરાધના કરવાને તૈયાર થયેલા છુવોએ વ્યક્તિ તરીકે રહેલા
કાષ્ઠભેદવાદિ તીર્થ કરોની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ જેવી રીતે સમર્પિમય આરાધના આત્મકસ્યાણ
માટે ઉપયુક્ત છે તેવી રીતે શ્રી જામલેવ આદિ વ્યક્તિની આરાધના પણ સંપૂર્ણ ઉપયોગી છે

અરિહંતદેવતા ન મોમા કમમ વિરોધી વર્ણવ્યવસ્થા ૩ પછી જ અને પછી મ-આ પ્રમાણે
વળાના નિર્ણાત અનુક્રમવાળી તથા અથવાગી છે તેથી તે નામો વાચક છે પણ વાચ્ય નથી ભોવા
અનુક્રમે ગોઠવાયેલા અર્થવાગી અમરસમૃદ્ધને ‘નામ’ કહેવામા આવે છે

નામ ચારિત્રક હોય અથવા ગુણવિષયન પણ હોય જિનેશ્વર ભગવતના નામો જીજ્ઞા
નિષ્પન્ન રોય છે

આ પ્રકારે દ્વારીસ અરિહંત ભગવતના દ્વાવીસ પ્રવચકારી નામો સ્વાભાવિક શક્તિ અને
સંકેત વડે વાચ્યાર્થનો બ્રહ્મ કરાવનારા છે

નામ અને રુપનો ગાઢ સંબંધ હોય છે તે આપણે સ્થાપના (આકૃતિ) નિર્દેશમાં વિચારીશું.

અહીં એ પ્રશ્ન થાય કે નામ તો માત્ર શબ્દપુદ્ગલોના સમૂહાત્મક હોવાથી તેનું સ્મરણ આત્માને કેવી રીતે ઉપકારી થાય ?

તેનું સમાધાન એ છે કે નામ નામીના ગુણોને યાદ કરાવનાર છે, તેમના ગુણો પ્રત્યે બહુમાન કરાવનાર છે. તેથી તેનું સ્મરણ ફળદાયક નીવડે છે.

શ્રી ‘રાયપસેણધ્યસુત્ત’ના દશમા સૂત્રમાં જણાવ્યું છે કે “દેવાનુપ્રિય, તેવા પ્રકારના (જ્ઞાન દર્શનને ધરનારા, જિન, કેવલી) અહંત્ ભગવંતોના નામગોત્રનું શ્રવણ પણ મહાફલદાયક છે.”

શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોનાં નામ પરમપવિત્ર તથા મંગલમય છે. તેનો યથાવિધ જપ કરવામાં આવે તો સર્વદુઃખ, સર્વપાપ, સર્વપ્રકારની અશાન્તિ કે સર્વપ્રકારના અન્તરાયોને તે દૂર કરનાર છે. તે શુંભને^૧ પ્રવર્તાય છે. તાત્પર્ય^૨ કે તેમના નામસ્મરણથી સઘળાં દુઃખો દૂર થઈને સર્વ સુખનાં સાધનો આપોઆપ મળી આવે છે,^૩ તેટલું જ નહીં પણ જો શ્રી તીર્થંકર ભગવંતના નામના એક જ પદને સંપૂર્ણ રીતે જાણવામાં આવે તો આત્મા સ્વયં તીર્થંકર થાય છે.^૪

નામસ્મરણથી સમ્યક્દષ્ટિ આત્માની અસ્વસ્થતા દૂર થાય છે. કદાચ તીવ્ર નિકાચિત કર્મના ઉદયથી તે દૂર ન થાય તો પણ દુઃખમાં ધૃતિ-ધીરજ રાખવાની વૃત્તિ પ્રગટે છે અને પ્રજ્ઞાને પરમ પ્રકાશ સાંપડે છે.

નામસ્મરણ આટલું ગુણસંપન્ન અને કલ્યાણકારી છે એટલે જ તેને ભક્તિનું એક પ્રધાન અંગ ગણેલ છે અને જણાવેલ છે કે “ભાગવતી ભક્તિ પરમ આનંદ અને સંપદાઓનું ખીજ છે.”

નામસ્મરણ સઘળી શ્રેણિના સાધકો માટે પરમ ઉપયોગી તથા આત્મદર્શન કરાવનાર છે.

૧ અન્યથા નામને નામગોત્ર કહેવામાં આવે છે.

૨ તે મહાફલં સ્વલ્પ દેવાનુપ્રિયાણં તદ્વાસ્વાણં અરહંતાણં નામગોયસ્ય વિ સવળણાપુ..... ।

રાયપસેણધ્ય સુત પૃ. ૩૯

૩ ત્વત્સંસ્તવેન ભવસન્તતિસન્નિવદ્ધં

પાપં ક્ષણાત્ ક્ષય મુપૈતિ શરીરભાજામ્ ॥ ૭ ॥ ભક્તિભરસ્તોત્ર

૪ અજિઅજિન ! મુહપ્પવત્તણં, તવ પુરિસુત્તમ ! નામકિત્તણં । ॥ ૪ ॥ અગ્નિત-શાંતિ સ્તવ

૫ આસ્તામચિન્ત્ય મહિમા જિન સંસ્તવસ્તે

નામાપિ પાતિ ભવતો ભવતો જગન્તિ ॥ ૭ ॥ કલ્યાણ મંદિર-સ્તોત્ર

૬ એતંપામેક્કમપ્યર્હંનામ્નામુચ્ચારચન્નંધઃ ।

મુચ્ચયેતે કિં પુનઃ સર્વા- પ્યર્થક્કસ્તુ જિનાયતે ॥ ૧૪૩ ॥ જિનસદ્સનામ

૭ સારમેતન્મયા લઘ્વં શ્રુતાવ્ધે સ્વગાહનાત્ ।

ભક્તિ મર્ગિવતી વીજં, પરમાનન્દસમ્પદામ્ ॥ ૩૨ ॥

દ્વાત્રિંશત્ દ્વાત્રિંશિકા (અતુર્થ દ્વાત્રિંશિકા) પત્ર ૨૫ અ.

લોગસ્સ સૂત્ર દ્વારા નામસ્મરણની પ્રાથમિક અવસ્થામાં ગુરૂની અનુજ્ઞાની અને બાહ્યતંત્રના સાધનની આવશ્યકતા રહે છે, પરંતુ એક વખત આરાધકના હૃદયમાં અરિહંત ભગવંતના નામ પ્રત્યે અનન્ય શ્રદ્ધા પ્રકટે, અન્તરંગ પ્રતીતિ બળી જાય, ત્યારે તેની બોધિની વિશુદ્ધિમા તે નામસ્મરણ પરમ નિમિત્ત બને છે.^૧

નામસ્મરણનો ઉપયુક્ત પ્રભાવ ત્યારે જ અનુભવાય છે કે જ્યારે નામસ્મરણ અર્થના ઉપયોગપૂર્વક અને ગુણાનુશાસવાળું હોય. ઉપયોગ અને ભાવવગરના નામસ્મરણને શાસ્ત્રોએ શબ્દની યેઠની ઉપમા આપી છે. તેણે નામસ્મરણ સાધારણ ફળ જરૂર આપે છે પણ અભીષ્ટ ફળ આપવા સમર્થ બની શકતું નથી.

અહીં નીચે પ્રમાણે બે શંકા યથા સંભવ છે :—

- ૧ યોવીસ તીર્થ' કરે કોઈ ક્ષેત્રમાં કોઈ કાલે એકઠા થયા નથી તો આરાધકના હૃદય ક્ષેત્રમાં એક જ સમયે નામગ્રહણથી તેમને એકત્ર કરવાથી ફળ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય ?
- ૨ (૧) એક તીર્થ' કર ભગવાનમા જે યેષ અને ઉત્તમોત્તમ ગુણોના સમૂહ હોય તે યોવીસેય તીર્થ' કરશોમાં હોય
- (૨) યાકિનીમહત્તરાશત્રુ આચાર્ય'ભગવત ઓ દરિદ્રદસરિએ જણાવ્યું છે કે એક તીર્થ' કર ભગવતની પૂજા કરવાથી સર્વ તીર્થ' કર ભગવંતોની પૂજા થઈ જાય છે.^૨
- (૩) વળી 'સકલાઈ'ત સ્તોત્ર' ના પ્રથમ શ્લોકમા પણ અહીં આગળ દર્શાવ્યા પ્રમાણે કલિકાલસર્વજ્ઞ, ભગવાન ઓ હેમચન્દ્રસરિ આહંત્ય-ગુણના ધ્યાનમા લીન થવાનું કહે છે

ઉપરના ત્રણ કારણોથી સ્પષ્ટ થાય છે કે એક તીર્થ' કર ભગવંતના નામગ્રહણથી જેટલો લાભ થાય તેટલો જ લાભ યોવીસ તીર્થ' કરના નામ ગ્રહણથી થાય છે, તો યોવીસ જિનના નામોચ્ચારણપૂર્વકની સ્તવના શા માટે ?

ઉપયુક્ત બને શકાઓનું નિરાકરણ એ છે કે પૃથક્ પૃથક્ યોવીસેય તીર્થ' કર ભગવંતો ગુણોથી સમાન છે, સદાજા એકસરખા સ્તુતિને પાત્ર છે, છતાં પણ તેઓ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી ભિન્ન તેથી તે પ્રત્યેકના નામગ્રહણથી જે ઉલ્લાસ, જે ભાવના થાય છે અને તે દ્વારા ગાઢ કર્મોની જે નિર્જલ થાય છે તે અપૂર્વ હોય છે આ વસ્તુ અનુભવ અને શાસ્ત્રોથી સિદ્ધ છે.

નામનિક્ષેપની ધારણાથી જ આ પરિણામ શક્ય છે જો એમ ન મનાય તો સાક્ષાત્ ઓ સ્વપ્નદેવ આદિ અરિહંત ભગવંતને નમસ્કાર કરવાથી જે ફળ મળે તે ફળ 'ઉસમ મજિઞ જ વદે' બોલવાથી મળે જ નહીં એટલું જ નહીં પણ નામનો અને નામીનો સંબંધ ન માનવામા આવે તો 'ઉસમ મજિઞ જ વદે' કહેવાથી કેવલ ભાષાના પુદ્ગલો કે જે અવતન છે તેનો નિરર્થક પ્રયોગ જ થાય

૧ ઈસળવાર-વિમોહી જગીસાચલવણ કિન્વદ ય ।

અવનુગ-ગુણ-વિગળ હન્ય ત્રિણવરિદાષ ॥ ૨ ॥ અઉચરણ-પરિણય આચા ૩

૨ અમ્મિ પૂદ્યમ્મિ સમ્મે વ પૂદ્ધા હુમિ ॥

સ્થાપના (આકૃતિ) નિર્દેશ—કોઈ પણ નામ ગ્રહણ કરતાં તે નામથી વાચ્ય થતી વ્યક્તિ અથવા તેનું સ્વરૂપ—પ્રતિમા—^૧ માનસપટ ઉપર અવશ્ય પ્રકટ થાય છે, તેથી નામ અને નામીના અભેદ સંબંધનો સિદ્ધાંત સ્પષ્ટ થાય છે.

શ્રી જિનેશ્વર દેવનું નામ હૃદયમાં સ્થિર થતાં—વાણીની મધ્યમા^૨ અવસ્થામાં તે પ્રવેશતાં— તે પરમાત્મા આરાધકને જાણે ચક્ષુ વડે પોતાની સામે દેખાતા હોય, હૃદયમાં પ્રવેશ કરતા હોય, મધુર આલાપ કરતા હોય, સર્વ અંગોમાં અનુભવાતા હોય અને તન્મયભાવને પામી જતા હોય તેવો અનુભવ થાય છે. આવી જાતના અનુભવોથી સકલ કલ્યાણ સિદ્ધ થાય છે.”^૩ આ શબ્દો નામ તથા નામીનો ગાઢ સંબંધ દર્શાવે છે. નામ અને રૂપનો આવો વિશિષ્ટ સંબંધ તથા મહિમા છે. તેથી જ એક અપેક્ષાએ નામ નિત્ય અથવા અવિનાશી મનાય છે અને રૂપ પરિવર્તનશીલ મનાય છે. નામ અને રૂપમાં આજ કારણે નામનું પ્રાથમ્ય તથા માહાત્મ્ય સ્પષ્ટ છે.

નામના ઉચ્ચારણ સાથે નામીની ઉપસ્થિતિનો અનુભવ થવો તે નામાભ્યાસની પ્રગતિમાં મહત્વપૂર્ણ અને અસંદિગ્ધ લક્ષણ છે.

નામના ઉચ્ચારણથી નમસ્કાર કરવાના પરિણામરૂપ પ્રકાશ આત્મામાં પ્રકટે છે. અગ્નિના ઉષ્ણગુણને જાણનારે! અગ્નિ શબ્દના ઉચ્ચારણ સાથે જેમ ઉષ્ણગુણને સ્પર્શ કરનારો થાય છે અથવા અગ્નિના આકારને ચિંતવતો થાય છે તેવી જ રીતે શ્રી અરિહંત ભગવંતના પ્રશમરસનિમગ્નાદિ આકારને જાણવાવાળો આરાધક તેમના નામના ઉચ્ચારણ સાથે પ્રશમરસનિમગ્નાદિ અથવા સમવસરણ સ્થિતાદિ આકૃતિને ચિંતવ્યા વિના રહેતો નથી.

૧., ઠવળજિળા પુણ જિળિંદવડિમાઓ ।

..... ॥ ૪ ॥ દેવવંદનભાષ્ય, પૃષ્ઠ ૩૭૫

૨. “વૈખરી’ વાણીનું ઉપાદાન સ્થૂલ પ્રાણુરૂપિ છે, પણ મધ્યમાવાણીનું ઉપાદાન સુદ્ધિ છે. મધ્યમા વાણીમાં ક્રમ હોય છે, કારણ કે તે પ્રાણમાં રહે છે. તાત્પર્ય કે મધ્યમાવાણીનો આધાર પ્રાણ છે, પણ ઉપાદાન સુદ્ધિ છે. એવું હોવા છતાં પણ મધ્યમાવાણીની ઉત્પત્તિમાં હેતુ ભલે સ્થૂલ પ્રાણુરૂપિ નથી, પણ સૂક્ષ્મ પ્રાણુરૂપિ તો છે જ. જેમ એ વાણી સૂક્ષ્મ પ્રાણુરૂપિમાં રહે છે, તેમ મનમાં પણ રહે છે. વૈખરી અને પર્યન્તીની મધ્યે એનું સ્થાન હોવાથી એ મધ્યમા કહેવાય છે.”

‘તાત્પર્ય’ કે મધ્યમા વાણી અંતઃસંકલ્પમાન, ક્રમવાળી અને જેના વર્ણોના રૂપની અભિવ્યક્તિ શ્રોત્રથી ગ્રાહ્ય નથી તેવી હોય છે.”

“વ્યક્તિરૂપ ભાવવાણી વૈકલ્પિક મતિરૂપ છે અને શ્રોત્રગ્રાહ્ય વાણીનું કારણ છે. તેને મધ્યમા કહે છે.” “મધ્યમા વાણી શ્રુતમાનોપયોગરૂપ છે.” આદ્યાદ રત્નાકર, પરિચ્છેદ-૧, સૂત્ર ૭, પેજ ૮૯-૯૦.

૩.હૃદયસ્થિતેસતિ ભગવાન્ પુર હવ પરિસ્ફુરતિ

.... પ્રતિમાશતક પૃ. ૪

નામ શબ્દ છે અને આકૃતિ અર્થ છે-અર્થની જ્ઞાતકારી વગરના સૂત્રને શાસ્ત્રકારો સુતેલુ જ (સુત્ત સુત્ર) ગણે છે અર્થ જાણવા વિનાનું સૂત્રાધ્યયન પણ મનાસરોની માફક ફળ દેવાવાળું તો છે જ પણ આત્માના અધ્યવસાયો જેમ જેમ શુભ થાય તેમ તેમ નિર્જરા વધારે થાય અધ્યવસાયોનું શુભ થયું તે શુભ વિચારને આધીન છે શુભ વિચારોની ઉત્પત્તિ એકલા સૂત્રાધ્યયનથી થાય તેના કરતાં અર્થના વિચાર સાથે સૂત્રાધ્યયનથી ઘણી જ વધારે થાય તે સ્વાભાવિક છે તેથી સૂત્રના ઉચ્ચારણ સાથે અર્થની અને તેના ઉપયોગની અતિ આવશ્યકતા રહે છે

દ્રવ્ય નિર્લેપ—દ્રવ્ય અરિહંતપણ કેવલ તેઓની અતીત અને અનાગત દશાને લઈને જ ગણવામા આવે છે આ જ કારણથી જિન શબ્દના નિર્લેપમા ‘જ્ઞાનજિના નિજાતીગા એન્દ્રે ભાવતીય’ કર્મણાની અવસ્થાને પામેલા અર્થવા પામવાવાળા છુવોને જ અતીત અને અનાગતકાલની અપેક્ષાએ દ્રવ્યજિન તરીકે ગણવામા આવેલા છે

ભગવાન શ્રી ઋષભદેવથી આરભી શ્રી વર્ધમાનસ્વામી મુખીના ચોવીસ તીર્થ કરો પૈકી કોઈ પણ હાલ ભવસ્થ નથી એન્દ્રે કે શરીરધારી નથી તે પૈકી કોઈ પણ વર્તમાનમા અરિહંત નામકર્મને ભોગવનાર પણ નથી તે ચોવીસેય તીર્થ કરો સર્વથા કર્મથી રહિત બનીને સિદ્ધિપદને પામેલા છે

વસ્તુતઃ સર્વથા કર્મથી રહિત એવા સિદ્ધ પરમાત્મા, નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થતા અરિહંતપણામા વર્તતા હોય તેવો વિકૃત તેમના માટે જો સેવવામા આવે તો તે દ્રવ્યનિર્લેપની ધારણા કયાં સિવાય સંભવિત નથી

જેમ નામ અને સ્થાપના (આકૃતિ) નિર્લેપ આરાધ્ય છે તેમ દ્રવ્યનિર્લેપ પણ આરાધ્ય ॥ એ વસ્તુ તો લોગસ્થ સૂત્ર અંગે દર્શાવેલ નીચેની યુક્તિથી સ્પષ્ટ રીતે પ્રતીત થાય છે

“શ્રી આદિનાથ ભગવાનની વિષમાન અવસ્થામા જ્યારે સાધુઓ આવશ્યક ક્રિયા-પ્રતિક્રમણ કરે ત્યારે પડાવશક પૈકી ખીલ આવશ્યક ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવની આરાધના કરતી વેળાએ તેવીસ તીર્થ કરો તો તે વખતે થતા ન હોય અને ભવિષ્યમા ચનારા હોય તેથી તેમને તે તેવીસ તીર્થ કરો દ્રવ્ય જિન રૂપે છે તેમની તે કાલે તે પ્રમાણે આરાધના કરવામા આવતી હોતી જો દ્રવ્યનિર્લેપ માનવામા ન આવે તો આ આરાધના ઘટિત થઈ શકે જ નહીં

શ્રીઆદિનાથ ભગવતના સમયમા ચતુર્વિંશતિજિનસ્તવને બદલે એકજિનસ્તવ હોયુ બેધએ એમ જો કહેવામા આવે તો શ્રીઅજિતનાથ ભગવતના સમયમા દ્વિજિનસ્તવ હોયુ બેધએ તો તે પ્રમાણે યુક્તિ ઘટતી નથી, કારણકે સાચત અધ્યયનોના પાઠોમા લેશ પણ પરાવર્તનની શક્યતાને જોન દર્શન સ્વીકારતું નથી તેથી દ્રવ્ય નિર્લેપને આરાધ્ય માનવો બેધએ ૧

ભાવ નિર્લેપ—ભાવ જિનની બ્યાખ્યા-મારનિણાતમવસરણ્યા-એ પ્રમાણે છે સમવસરણમા બિરાજમાનથર્ધ સાતિશય વાણી વડે દેશના દેતા જિનેશ્વર દેવ તે ભાવજિન છે તેમનું સાલબન ધ્યાન નીચે પ્રમાણે કરજી —

“સર્વ પ્રાણીઓને હિતકર, જેના શરીરાદિ સૌંદર્યને કોઈ ઉપમા નથી એવા અનુપમ, અનેક અતિશયોથી સંપન્ન, આમયૌષધિ વગેરે નાના પ્રકારની લબ્ધિઓથી સહિત, સંભવસરણમાં સાતિશય દેશના આપતા, દેવનિર્મિત સિંહાસન ઉપર ધિરાજમાન, છત્રત્રય અને અશોકવૃક્ષ નીચે રહેલા, દેશના દ્વારા સર્વસંસ્થાના પરમ અર્થ—મોક્ષ માટે પ્રવૃત્ત, અત્યન્ત મનોહર, શારીરિક અને માનસિક પીડાઓનું પરમ ઔષધ; સર્વ સંપત્તિઓનું અનુપહત-અવન્ધ્ય—બીજ, ચક્રાદિ લક્ષણોથી યુક્ત, સર્વોત્તમ પુણ્યના પરમાણુઓથી બનેલા, પૃથ્વી પર ભવ્યોને માટે નિર્વાણનું પરમ સાધન; અસાધારણ માહાત્મ્યવાળા, દેવો અને સિદ્ધેયોગીઓ (વિદ્યામંત્રાદિ સિદ્ધો) ને પણ વંદનીય અને ‘વરેણ્ય’ શબ્દ વડે વાચ્ય એવા શ્રી જિનેન્દ્ર રૂપનું ધ્યાન કરવું.” (એ સાલંબન યોગ છે)

જિનેન્દ્રો નામ—સ્થાપના—દ્રવ્ય અને ભાવસ્વરૂપ હોવાથી તેમની સ્થાપના માનસ પ્રત્યક્ષ થવાથી કે તેનું દર્શન કરવાથી તેમની ભાવ દશાનું સ્મરણ થાય છે અને તે દ્વારા આત્માને તેમના ગુણોનું સ્મરણ થાય છે.

ભગવંતના નામ, સ્થાપના તથા દ્રવ્ય—આ ત્રણેય નિષ્કેપા ભાવઅર્હત સાથે અભેદબુદ્ધિ કરવામાં કારણ છે અને આ પ્રકાર શુદ્ધદૃઢ્યવાળા ગહાત્માઓને શાસ્ત્રથી ઇષ્ટ છે અને અનુભવથી દૃષ્ટ છે.

ઉપર પ્રમાણે શુદ્ધ પ્રણિધાન ધરીને અરિહંતોનું કીર્તન અને વંદન જે આરાધક કરે તે પરમ આનંદ પામે અને તેની સ્તવના સફળ થાય.^૬

અર્થાધિકાર—લોગસ્સ સૂત્રનો અર્થાધિકાર સદ્ભૂતગુણોત્કીર્તન છે.^૭ આ વિપયને જરૂર વિશદતાથી વિચારીએ,

૧ સર્વજગદ્દિત મનુપમ—મતિશયસંદોહ મૃદ્ધિસંયુક્તમ્ ।

ધ્યેયં જિનેન્દ્રરૂપં, સદસિ ગદત્તપરં ચૈવ ॥ ૧ ॥

સિંહાસનોપવિ ટં, છત્રત્રયકરૂપપાદપસ્યાધઃ ।

સત્ત્વાર્થસમ્પ્રવૃત્તં, દેશનયા કાન્તમત્યન્તમ્ ॥ ૨ ॥

આધીનાં પરમૌપધ—મવ્યાહતં મહિલસમ્પદાં વીજમ્ ।

ચક્રાદિલક્ષણયુતં, સર્વોત્તમપુણ્યનિર્માણમ્ ॥ ૩ ॥

નિર્વાણસાધનં ભુવિ, ભવ્યાનામધ્ય મતુલમાહાત્મ્યમ્ ।

સુરસિદ્ધયોગિવન્દ્યં, વરેણ્યશબ્દામિધેયંચ ॥ ૪ ॥

પોડશક પ્રકરણ, (પંચદશ પોડશક) પત્ર ૮૨ આ

૨. શાંતિસ્વરૂપ એહ ભાવશે, જે ધરી શુદ્ધ પ્રણિધાન રે;

આનંદધન પદ પામશે, તે લેશે બહુમાન રે.....શાંતિજિન

(આનંદધનહું કૃત સ્તવન)

૩. આવસ્સગસ્ત ણં ઇમે અત્થાહિગારા ભવંતિ । તં જહા—સાવજ્જ—જોગ—વિરહં, ઉક્તિતણ ગુણવઓ અ પલ્લિવત્તી ।

—અણુઓગદાર સુત્ત. (સૂત્ર ૫૮)

વ દના તે અનાદિ ભવથી થતી આવે છે, માટે મુક્ત પુરુષોએ હવે એવી વ દના કરવી કે જે મોક્ષને મેળવવામા અનન્યકારણબૂત હોય શુદ્ધ ભાવવ દનાના યોગે જીવને અર્ધપુરુષાલ પરાવર્તથી અધિક સ સારશ્રમણ રહેતુ નથી

સફલાવ માત્રથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો નથી પરન્તુ તે પ્રમાણે ભાવશુદ્ધિને માટે પ્રયત્ન કરવે જોઇએ શુદ્ધ ભાવ અને શુદ્ધ વર્ણોચ્ચારપૂર્વક અર્થચિન્તાનાદિ વડે કરાતી વ દના યથોદિત ગુણવાળી હોઇને નિશ્ચયે મોક્ષ ફળને આપે છે જ

પાંચમી, છઠી, માતમી ગાથા—આ ગાથાઓને પ્રણિધાન-ગાથાત્રિક રૂપે દર્શાવવામા આવી છે

મનની વિશિષ્ટ એકાગ્રતા, પ્રશસ્ત અવધાન કે દૃઢ અધ્યવસાયોને પ્રણિધાન કહેવામા આવે છે પ્રણિધાન, અધ્યવસાય કે મનની સ્થિરતા-એક અર્થવાળા શબ્દો છે

જે વિશુદ્ધ ભાવનાથી પ્રધાન છે, જેમા મન તેના (વીતસમના) અર્થના (વિવચમા) અર્પિત થયેલ છે તથા શક્તિ મુજબ ક્રિયાચિક્ષ્થી જે સુકત છે તે પ્રણિધાન કહેવાય છે હૃદયગત પ્રશસ્તભાવનાઓ આ ત્રણ ગાથામા ભક્તિપૂર્વક પ્રદર્શિત કરવામા આવી છે તેથી આ ગાથાઓને પ્રણિધાન-ગાથા-ત્રિક કહેવામા આવે છે

હૃદયગત ભાવોને પ્રકટ કરવા માટે અભિયુક્તા શબ્દ દ્વારા જિનવરોનુ (‘અભિમુખ ભાવથી સ્તવાયેલા’ એવો અર્થ કરીને) સનિધાન કરવામા આવ્યુ છે, અર્થાત્ ચતુર્વિંશતિ જિનવરોને પુદ્ગિની સમીપ લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે

પાંચમી ગાથામા પરમાત્માઓ પ્રસન્ન થાઓ એવી સ્તુતિ છે છઠી ગાથામા આરોગ્યાદિની યાચના છે વસ્તુતઃ વિન્ન પરે પરોનો જય કરવાનુ સામર્થ્ય પ્રગટે તેવી અભિલાષા તેમા રહેલી છે

કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશપૂર્વકના વચનરોપી દીપકથી ઉદ્દિપ્ત કરવાના સ્વભાવવાળા-એ પ્રકારે જેમને શરૂઆતમા સ્તબ્ધ હતા તેમના વિષે મનની વિશિષ્ટ એકાગ્રતાપૂર્વક અનુચિન્તાન કરતા તેઓ તેજના મહાઅભારસ્વરૂપ અવભાસમાન થાય છે^૧ પહેલા, અનેક ચન્દ્રો કરતા વધારે નિર્મલ જ્યોતસ્વરૂપ,^૨ પછી અનેક સૂર્યો કરતા વધારે તેજોમય અને અત્યવચ્ચમાન સ્વરૂપ^૩ અને ત્યારપછી અકથ્ય આનંદના મહાસાગર સ્વરૂપ જેથી તેઓ સ્વયંભૂરમણ સંમુદ્રથી પણ વધારે ગરભીર^૪ બન્યા છે.

૧ આત્મસ્થ ત્રેલોક્ય-પ્રકાશક ।

૨ જ્યોતિ પર પરલાન્ તમગો ।

૩ ભાદત્યવગૈમમ્ ।

૪ સ્તિમિતરજ્ઞાદગ્નિમમ્ ।

અનાદિકાળથી સૂક્ષ્મ નિગોદમા રહેલો જીવ પોતાની ભવિતવ્યતાને પરિપાક થવાના ચોગે સૂક્ષ્મ નિગોદમાથી બહાર નીકળે છે ત્યારે તેમા કર્મોના સ્વયોપશમ કે એવા કોઈ કારણે કોઈ ભાગ ભજવતા નથી માત્ર ભવિતવ્યતાજ ભાગ ભજવે છે ત્યાથી બહાર નીકળ્યા પછી યથા પ્રતિક્રિયારૂપના ચોગે કર્મોના જે સ્વયોપશમ તે કરે ॥ તેના કરતાં શુભપ્રાપ્તિ દ્વારાએ યતો કર્મોના સ્વયોપશમ અધિક અને વૈશિષ્ટ્યપૂર્ણ હોય છે શુભાનુરાગ વિના શુભપ્રાપ્તિ સંભવતી નથી એટલે શુભપ્રાપ્તિનુ મુખ્ય કારણ શુભાનુરાગ ॥ શુભાનુરાગ એ આત્માની ઉન્નતિનું સોપાન છે શુભાનુરાગ હોય ત્યાં શુભપ્રશ્ન સાંસ્કૃતિક ભાવે છે આવી ગુણગ્રસ્ત સાને—સદ્ભૂત શુભોની પ્રશ્ન સાને દર્શાવતુ સૂત્ર તે ‘લોગસ્સ સૂત્ર’ છે અને તેથી જ તેનો અર્થાધિકાર સદ્ભૂતશુભોત્ક્રીતન છે એમ જાણવાયુ છે

જે કોઈ સર્વ જોથી અધિક હોય તેનું જ શુભોત્ક્રીતન થાય અને તેવા કોઈ પણ આત્માઓ આ વિશ્વમા હોય તો તે શ્રી તીર્થ કર ભગવતો જ છે તેના કારણેના નિદંશ કરતા દર્શાવ્યુ છે કે—
૧ પ્રધાન ગીતે કર્મક્ષયનુ કારણ હોવાથી—અસ્થિત ભગવતો કર્મસંહતતાગ્રસ્ત રૂપે સ્તવાયા છે “તેમને ભાવપૂર્વક કસાયેલો નમસ્કાર જીવને સ સાર નાગરથી તારે છે” એમ શાસ્ત્રમા અનેક રથળે કહેવામા આવ્યુ છે

૨ પ્રાપ્ત થયેલ બોધિની ત્રિશુદ્ધિમા હેતુ હોવાથી—બોધિ તે સમ્યગદર્શન છે સમ્યગ્ દર્શન એ જ મોક્ષમાર્ગનું મૂળ છે સમ્યગ્દર્શનથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિના આત્મરત્નો નિયમ થઈ શકે છે અને તેથી જ સમ્યગ્દર્શનને ધર્મના મૂળ, ઠાર પ્રતિષ્ઠાન, આધાર, ભાજન અને નિધિ તરીકે જોળાવાવવામા આવે છે સમ્યગ્દર્શનવાળાને જ મોક્ષમાર્ગની અપેક્ષાએ દેખતાર તરીકે ગણવામા આવે છે જે સમ્યગ્દર્શન ન હોય તો આરાધકપણની દૃષ્ટિએ તેને આધર્યો ગણવામા આવે ॥ પણ તે સમ્યગ્ દર્શન જીવાદિ તરવાના હેય, સેય અને ઉપાદય પણના નિશ્ચય રૂપ હોય છે નામસ્મરણની ઉપાદય ભગ્નિથી આરાધકની બોધિ સમય જતા ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધતા પામે છે

૩ ભનાતરમા બોધિને ભાજ કરાવનાર હોવાથી—ભવાતરમા પણ બોધિની વિશુદ્ધિની ક્રમિક ઉન્નતિ આ ના કરે છે તે ઉન્નતિ પરમ દશાએ પહોંચે તો જ મોક્ષ સિદ્ધ થાય

૪ સામ્ય ધોગોની ત્રિરતિના ઉપદેશકપણને લીધે ઉપકારી હોવાથી—જગતના તમામ જીવોનુ હિત ઈચ્છી તમને આત્મક યાજ્ઞનો સાનો રત્નો બતાવવો એ કાર્ય તો કોઈ વિરત વિમૂલ્તિઓ વડે જ—જગદ્ગુરુઓ વડે જ—કરી શકાય છે તેવા જગદ્ગુરુઓ શ્રી અસ્થિત પરમાત્માઓ જ—આવીસ તીર્થ કર ભગવતો જ—છે માટે જ લોગસ્સ સૂત્રમા અસ્થિતભગવતોનું જ શુભોત્ક્રીતન કરવામા આવ્યુ છે

શુભોત્ક્રીતન એ શુભાનુરાગ હોવાથી શુભની પ્રાપ્તિનું કારણ બને છે જેનેતર અથોમા પણ કહેવામા આવ્યુ છે કે વદ્ નદુગ ભજવે—“ભગવતના શુભો મને પ્રાપ્ત થાય તો માટે વદન કડુ છ ”

શુભોના અનુરાગ શુભી દ્વારા જ દર્શાવી શકાય છે શુભીન પ્રત્યક્ષદર્શન એટલું બધું ઉપયોગી નીવડે છે કે સ્વતંત્ર રીતે તેનું મહત્ત્વ, તેને વદન, તેને નમસ્કાર, તેની પશુપાસના એ બધું તેના પ્રત્યક્ષપણને લીધે જ થઈ શકે છે

સમ્યગ્દર્શનાદિ ધર્મ અસ્થિત ભગવતમા સંપૂર્ણપણે છે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર—એ ત્રણ આત્માના સ્વભાવિક ગુણો ॥ તેથી તે ત્રણે ગુણો સાધિકસમ્યક્ત્વ, સાધિકજ્ઞાન અને સાધિકચારિત્ર વીતરાગપણે સર્વ કર્મોના સ્વ કરી તેઓ સિદ્ધ દશા મેળવે તો ત્યાં પણ રહે ॥

લોગસ્સ સૂત્રનું બ'ધારણુ—આ સ્તવ સાત ગાથાનું છે. તેના ત્રણ ખંડ છે. પહેલી ગાથાનો પહેલો ખંડ જે 'સિલોગ' છંદમાં છે, તે પ્રતિજ્ઞાનો નિર્દેશ કરે છે. બીજી, ત્રીજી અને ચોથી ગાથાનો બીજો ખંડ જે 'ગાઢા' છંદમાં છે તેમાં ચતુર્વિંશતિજિનનામસ્મરણ તથા વંદના છે. પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી ગાથાનો ત્રીજો ખંડ જે પણ 'ગાઢા' છંદમાં છે તેને શ્રી સુબોધાસામાચારીમાં પ્રણિધાન-ગાથા-ત્રિકૃદ્ધિ કહેવામાં આવેલ છે.

પહેલી ગાથા—અરિહંત લગવંતનાં ચાર વિગ્રેપણે મૃકવાથી ઈતર અરિહંતોઃ ગ્રહણ થતા નથી. ત્રિહસ્ત્રસં થી નામસ્મરણની પ્રતિજ્ઞાનો નિર્દેશ પણ અહીં મળે છે.

ખીજી, ત્રીજી અને ચોથી ગાથા—વર્તમાન ચોવીસીનાં નામો અહીં આપવામાં આવ્યાં છે અને તેમને વંદના-ભાવવંદના કરવામાં આવી છે. તે ભાવવંદનાના પ્રકારની વિચારણા કરશું.

ભાવવંદના—તેનાં મુખ્ય લક્ષણો નીચે પ્રમાણે છે :

- (૧) ક્રિયામાં (સ્મરણમાં) સતત ઉપયોગ, લક્ષ્ય કે સાધનાની.
- (૨) સ્તવ કે મૂર્તિનો ઉચ્ચાર કરતાં તેના અર્થની વિચારણા.
- (૩) આરાધ્ય અરિહંતદેવ પ્રત્યે ખડુમાન.
- (૪) વંદનની ક્રિયા કરવાની તક મળવા બદલ હૃદયમાં આનંદની લાગણી.
- (૫) ભવભ્રમણનો ભય કે નિવેદન.

તાત્પર્ય એ છે કે લોગઠ્ઠ સૂત્રનું સ્મરણ જ્યારે ચાલતું હોય ત્યારે તે સિવાયના અન્ય કોઈ વિચારમાં મનને જવા ન દેતાં તેની (સ્મરણ) ક્રિયા, તેના વર્ણો (શબ્દો), તેની અર્થવિચારણા અને તેના મુખ્ય વિષય જે અરિહંતદેવ તેના પર જ મનને એકાગ્ર કરવું.

ઉપર દર્શાવેલા લક્ષણોથી વિપરીત હોય તે દ્રવ્યવંદના કહેવાય.^૩

ક્ષાયોપશમિક્રભાવ વડે પરમ આદરથી કરવામાં આવેલું વંદન શુભભાવની વૃદ્ધિ કરનારું છે.

१. नामारिहंतत्थए आइए अट्टम तओ पढमसिलोगस्स पढणा वायणा विज्जइ तओ पंचवीस आर्यविलाणि वारसहिं गएहिं गाहातिगस्स बीया वायणा विज्जइ. पुणोऽवि तेरस्सहिं नएहिं पणिह्णगाहातिगस्स तइया विज्जइ वायणा ५. पंचमस्स विही.

सुओधा सामान्यारी, पत्र ५ व्या.

2. See 'The Jain Prayer' By Dr. Harisatya Bhattacharya.

See 'The Concept Of Arhat' By Padmanabha Jaini.

જુઓ 'વૈદિકપદાનુક્રમણ' માં શબ્દ 'અર્હ', 'અર્હત' વિ.

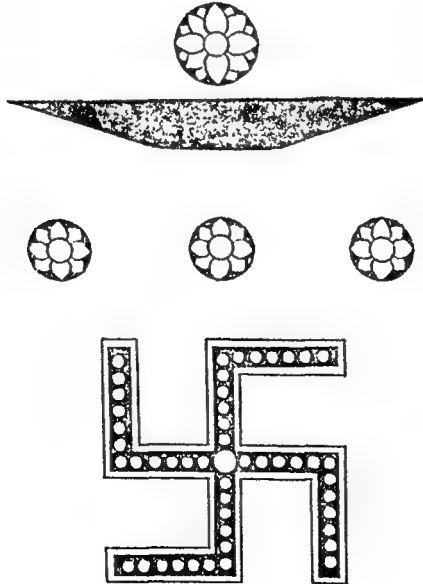
३. लिंगा ण तिए भावो, ण तयत्थालोयणं ण गुणरानो

णो विम्हओ ण भवभय-मिय चञ्चाओ य दोहं पि ॥ ९ ॥

‘પ્રાકૃ-કથન’ માં આધારભૂત ગ્રન્થોની સૂચી

૧ અગ્નિતરંગાંતિકાવ	મહર્ષિ નર્સિંહજી
૨ આયુર્યોગદાર મુક્ત દેવચંદ્ર લાલભાઈ જે. પુ સરસ્વા, સુરત	શ્રી કુમારચરિર વિ સ. ૧૯૭૨
૩ આનંદકથનજી કૃત ચાવીસી પ્રભુદાસ ખેચરદાસ પારેખ	શ્રી આનંદપતનજી વિ સ. ૨૦૦૬
૪ કલ્યાણમહિરસ્તોત્ર	શ્રી સિદ્ધમેન દિવાડર
૫ ચરિત્રસરણુપદ્મજીય આમતોદય સમિતિ, સુરત	શ્રી શ્રુતચરિર વિ સ ૧૯૮૩
૬ જિનસાહસ્રનામ ભારતીય જ્ઞાનપીઠ, કાશી	પણિત આશાધર વિ સ ૨૦૧૦
૭ દ્વાવિંશત દ્વાવિંશિકા જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા, જાલનગર	શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય વિ સ ૧૯૯૬
૮ દેવચંદ્રના આખ્ય મકપભદેવ કેસરીમન જૈન શ્વે સરસ્વા, રતનામ	શ્રી દેવેન્દ્રસુરિ વિ સ ૧૯૬૪
૯ પંચાશત પ્રકરણ જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા, જાલનગર.	શ્રી હર્ષિભદ્રસુરિ વિ સ ૨૪૩૮
૧૦ મનિમાણિક મુક્તિકમલ જૈન મોહનભાયા, વડોદરા	શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય વિ સ. ૨૪૪૬
૧૧ ભકત્યમરંજીતોત્ર	શ્રી માનગુપ્તસુરિ
૧૨ રાયપસેણુપદિ મુક્ત ગુજરાત-ચરનકર્માલય, અમદાવાદ	શ્રી સુધર્માન્યાથી વિ સ. ૧૯૬૪
૧૩ વૈદિકપદાનુક્રમ કેશવ (જ્ઞાન્તકુલી, વૈદિક ગ્રન્થમાળા) વિન્નેશરાનંદ વૈદિક વિભાગ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ, વાલોડ.	સપા વિષ્ણુ-પુરાણી ઈ સ ૧૯૪૫
૧૪ પાંચાશત પ્રકરણ દેવચંદ્ર લાલભાઈ જે પુ સરસ્વા, સુરત	શ્રી હર્ષિભદ્રસુરિ વિ સ. ૧૯૮૦

- ૧૫ સકલાહૃતસ્તોત્ર
(પ્રતિક્રમણુ સૂત્ર પ્રબોધ ટીકા ભા. ૩ અન્તર્ગત)
જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ, વીલેપારલે
- ૧૬ સિદ્ધચક્ર પાક્ષિક (કાર્ધવ)
શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી
- ૧૭ મુખોધા સામાચારી
દેવચંદ લાલભાઈ જૈ. પુ. સંસ્થા, સુરત.
- ૧૮ સ્વાધ્યાસ રતનાકર પ્રથમ ભાગ
મોતીલાલ લાધાજી, પૂના.
- ૧૯ The Concept of Arhat
(આચાર્ય વિજયવલ્લભચરિત્રમારકગ્રન્થ અન્તર્ગત)
મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, મુંબઈ.
- ૨૦ The Jain Prayer
University of Calcutta.
- શ્રી હેમચન્દ્રચરિ
વિ. સં. ૨૦૦૯
- શ્રી ચન્દ્રાચાર્ય
વિ. સં. ૧૯૮૦
- વાદિદેવચરિ
વિ. સં. ૨૪૫૩
- Shri Padmanabh Jaini
ઈ. સ. ૧૯૫૬
- Dr. Harisatya Bhattacharya
A. D. 1964

પરિચય

લોગસ્સ સૂત્રનું પ્રામાણ્ય —

લોગસ્સ સૂત્રનું બીજું નામ ચતુર્વિંશતિસ્તવ સૂત્ર છે, ચતુર્વિંશતિસ્તવ સૂત્ર એ મૂલ આવશ્યક સૂત્રનું બીજું અધ્યયન છે. વિવિધમાન ૪૫ આગમોમા ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ, ૧૦ પદ્યના, ૬ ઉદ્દ, ૪ મૂલ તથા શ્રી નદી અને અનુયોગદ્વાર સૂત્ર ગણાય છે. ચાર મૂળ સૂત્રના નામ શ્રી દશવૈકલિક સૂત્ર શ્રી આવશ્યક સૂત્ર, શ્રી ઉત્તરઅધ્યયન સૂત્ર અને શ્રી ઓધનિર્ધુક્તિ છે. આવશ્યક એ મૂલ ચાર સૂત્રમા પ્રથમ સૂત્ર છે. આવશ્યકસૂત્રના ■ અધ્યયનો છે, તેમા ચતુર્વિંશતિસ્તવ એ બીજા અધ્યયનનું નામ છે. પહેલું સામાયિક, બીજું ચતુર્વિંશતિસ્તવ, ત્રીજું વદન, ચાતુર્થતિકમણ પાચસુ કાયોત્સર્ગ અને છૂટ પ્રત્યાખ્યાન જેમ શ્રી આવશ્યક સૂત્રના છ અધ્યયનો છે. સામાયિકનો અર્થાધિકાર સાવધયોગની વિરતિ, ચતુર્વિંશતિસ્તવનો અર્થાધિકાર સફળુત શુભોત્ત કીર્તન, વદનનો અર્થાધિકાર શુભવાન જેવા શુભેનાં વિનય, પ્રતિકમણનો અર્થાધિકાર દખલિતની નિંદા, કાયોત્સર્ગનો અર્થાધિકાર ભાવ મળુની ચિકિત્સા અને પ્રત્યાખ્યાનનો અર્થાધિકાર મયમ શુભની ધારણા છે. શ્રી જિનપ્રવચન ■ આવશ્યકમય અને પચ આચારમય છે. છ આવશ્યકોમા સામાયિક મુખ્ય છે. તીર્થકરે સામાયિક ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે, માટે તેમની રતુતિ એ બીજું આવશ્યક છે. સામાયિક ધર્મનું પાનન કરનારા શુભેનાં વદન એ ત્રીજું આવશ્યક છે. સામાયિક ધર્મના પાનનમા આવેલી રખવનાની શુદ્ધિ, લાગેલા દોષરૂપી મળુની ચિકિત્સા, અને ફરી સામાયિક શુભનું શુદ્ધ ધારણ એ અનુક્રમે ચોથું પાચસુ અને છૂટ આવશ્યક છે. શ્રી જિનાગમમા સામાયિક ચાર પ્રકારનાં વર્ણવેલા છ સમ્યક્ત્વ સામાયિક, શ્રુતસામાયિક દેશવિરતિ સામાયિક અને સર્વવિરતિ સામાયિક એ ચારે પ્રકારના સામાયિક પાચ આચારમય છે. જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર એ પાચ આચારો છે અને તે આચારોની શુદ્ધિ છ આવશ્યકો વડે થાય છે. તેથી શ્રી જિન-પ્રવચનને છ આવશ્યકમય અને પાચ આચારમય કહ્યું છે, તે યથાર્થ છે. સામાયિક આવશ્યક વડે ચારિત્રાચારની શુદ્ધિ થાય છે, ચતુર્વિંશતિસ્તવ વડે દર્શનાચારની શુદ્ધિ થાય છે, શુદ્ધવદન વડે જ્ઞાનાચારની શુદ્ધિ થાય છે, તથા પ્રતિકમણ કાયોત્સર્ગ અને પચમકખાણ આવશ્યક વડે જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એ ચારે આચારોની શુદ્ધિ થાય છે. તથા વીર્યાચારની શુદ્ધિ સર્વ આવશ્યકો વડે થાય છે. એ રીતે પચઆચારની શુદ્ધિ કરનાર પડાવશ્યકમય જિન પ્રવચનની આરાધના એ મુખ્યત્વે સામાયિક ધર્મની આરાધના છે. કહ્યું છે કે — સર્વ ભાષાનો આધાર જેમ આકાશ છે, તેમ સર્વ શુભાનો આધાર સામાયિક છે, તેથી શારીરિક અને માનસિકાદિ અનેક કુ ખોનો નાશ કરનાર જેવા સામાયિક ધર્મનો ઉપદેશ સર્વ તીર્થકરોએ આપ્યો છે. *

* સામાયિક મુખ્યાના — માધાર રાખેત સર્વભાવાનાં ।

નદિ સામાયિક્કીનાં ધરણાદિગુણાન્વિનાં વન ॥ ૧ ॥

તમ્માજ્ઞવાદ મગ્ગવાન્ મામાયિકમેવ નિરપમીણમ્

શરીરમાનસાન્નક — હુ સ્નાનામ્ય મોક્ષાય ॥ ૨ ॥

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર દીક્ષા પત્ર ૪૪ આ

સામાયિક ધર્મ:—

શ્રી તીર્થંકરદેવના આગમોમાં પદે પદે ધર્મની જ એક પ્રશંસા છે. ધર્મ એ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે, ધર્મ સ્વર્ગ-અપવર્ગ આદિ ઉત્તમ પદોને આપે છે, સંસારરૂપી ઘોર અરણ્યનું ઉદલંઘન કરવા માટે ધર્મ એ માર્ગદર્શક છે, ધર્મ માતાની જેમ પોષણ આપનાર, પિતાની જેમ પાલન કરનાર, મિત્રની જેમ સ્નેહ કરનાર, બંધુની જેમ પ્રેમ કરનાર, ગુરુની જેમ ઉત્તમ ગુણોને આપનાર અને સ્વામીની જેમ પરમ સહાય કરનાર છે. આવી અનેક ઉપમાઓથી ધર્મની સ્તુતિ શાસ્ત્રોમાં કરાયેલી છે. ધર્મથી જીવ પરમ સહાય કરનાર છે. આવી અનેક ઉપમાઓથી ધર્મની સ્તુતિ શાસ્ત્રોમાં કરાયેલી છે. ધર્મથી જીવ રાજા થાય છે, ધર્મથી બળદેવ વાસુદેવ અને ચક્રવર્તીપણું મળે છે, ધર્મથી જ દેવ, ધર્મથી ઇંદ્ર અને ધર્મથી જ અહમિન્દ્રનાં પદો મળે છે અને અરિહંતપણું અર્થાત સર્વોત્તમ તીર્થંકર પદ પણ ધર્મથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, એ રીતે ધર્મનો મહિમા ગવાયેલો છે. એ ધર્મ બીજો કોઈ નહિ પણ સામાયિક ધર્મ જ છે. ધર્મના દાન, શીલ, તપ અને ભાવ તથા અહિંસા, સંયમ અને તપ વગેરે જેટલા ધર્મ જ છે. ધર્મના દાન, શીલ, તપ અને ભાવ તથા અહિંસા, સંયમ અને તપ વગેરે જેટલા પ્રકારો છે, તે બધા સામાયિક ધર્મની જ પુષ્ટિ કરનારા છે. શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મ પણ સામાયિક ધર્મના જ ભેદ છે. શ્રુતધર્મ સામાયિક ધર્મનું માહાત્મ્ય વર્ણવે છે અને ચારિત્રધર્મ તેનું પાલન બતાવે છે. લોગસ્સ સૂત્રમાં ચોવીસ તીર્થંકરો અને ઉપલક્ષણથી અનંત તીર્થંકરોની સ્તુતિ છે, તે સામાયિક ધર્મના ઉપદેશ અને પાલનને અંગે જ છે. સામાયિક ધર્મના આઘપકાશક તીર્થંકર ભગવંતો છે, તેથી શકસ્તવમાં તેમની સ્તુતિ ધર્મના દાતાર, ધર્મના ઉપદેશક, ધર્મના નાયક, ધર્મના સારથિ અને ચાર પ્રકારના ધર્મ વડે ચાર ગતિનો અંત કરનાર ધર્મવચ્ચાનુરંતચક્રવર્તી આદિ વિશેષણોથી થયેલી છે.

સામાયિકનું સ્વરૂપ:—

સામાયિક ધર્મનું બહિરંગ સ્વરૂપ સર્વ સાવધ વ્યાપારોનો ત્યાગ છે અને અંતરંગ સ્વરૂપ સર્વજીવો પત્યે આત્મતુલ્ય સમતાભાવ છે. સામાયિકને વાસીચંદનકલ્પમધ્યસ્થભાવ પણ કહ્યો છે. રાગદ્વેષનો વિજય, સમસુખદુઃખવૃત્તિ, સર્વત્ર કલ્યાણેકશીલતા વગેરે તેનાં જ પર્યાયો છે. નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ આત્મા એ જ સામાયિક છે અને વ્યવહારનયની દૃષ્ટિએ આત્મસ્વરૂપી પ્રાપ્તિ કરાવી આપનારાં સઘળાં સાધનો એ સામાયિક છે. જે જે સાધનોથી આત્માભિમુખ વૃત્તિ સધાય તે સઘળાં સાધનો એ સામાયિકની જ સિદ્ધિ કરાવનારાં છે. મોક્ષમાર્ગમાં જોડનારો સઘળો ધર્મ-વ્યાપાર, સમતત્ત્વને સાધનાર સકળ કુશળ અનુષ્ઠાન, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ચારિત્રરૂપી રત્નત્રયની સઘળી સામગ્રી, એ સામાયિક ધર્મનાં જ અંગો છે. સામાયિક ધર્મનું લક્ષ્ય આત્મા અને તેના ગુણો છે. જે ધર્મ વ્યાપારોથી આત્મગુણો પ્રગટ થાય અને આત્મ સ્થિતિ સધાય તે ધર્મવ્યાપારોને સામાયિક ધર્મ તરીકે તીર્થંકરોએ ઉપદેશ્યા છે.

ચતુર્વિંશતિસ્તવ:—

સામાયિક ધર્મનું લક્ષ્ય આત્મા અને તેના ગુણો છે, એ બાણ્યા પછી એની સિદ્ધિ માટેનાં સાધનોમાં પ્રધાન સાધન સામાયિક ધર્મને ઉપદેશનારા તીર્થંકરોની સ્તુતિ છે, તેથી તેને બીજું આવશ્યક કહ્યું છે. આધ્યાત્મિક સાધનામાં સામાયિક એ પથમ આવશ્યક છે અને ચતુર્વિંશતિસ્તવ એ બીજું આવશ્યક છે. મોક્ષમાર્ગની સાધનામાં શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને ચારિત્રને વિકસાવનાર ક્રિયાઓ અતિઅગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે. શ્રદ્ધાથી સત્યની નજીક જવાય છે, જ્ઞાનથી સત્યની પકડ થાય છે, ચારિત્રથી સત્યનું આચરણ થાય છે અને ક્રિયા (Rituals) થી સત્યની સાથે એકતા

અનુભવાય છે. કેટલું પણ વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જેમ તે વસ્તુના નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવને વિશ્લાન્વા પડે છે, તેમ મોક્ષમાર્ગમાં પાતાનો આદર્શ અને ધ્યેય જે આત્મ સ્વરૂપની સિદ્ધિ અને આત્મ સુલોની પૂર્ણતા છે, તે માટે ધ્યેયની આદે અને આદર્શની સાથે એકતા સિદ્ધ કરવાની હોય છે. તે એકતા મિત્ર કરવા માટે ધ્યેયની પણ ચારે બાજુઓનો વિચાર કરવાનો હોય છે. ધ્યેય પ્રત્યે ભક્તિ અને પ્રેમ જગાડવા માટે ધ્યેયનાં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચારેને આદરથી જાણવાના અને પૂજવાના હોય છે. ધ્યેયનું આદરપૂર્વક દર્શન-પૂજન એ ધ્યેયની સાથે એકતા સિદ્ધ કરવાનો અનન્ય ઉપાય છે.*

નામાદિ નિર્ણય:—

શાસ્ત્રોમા કહ્યું છે કે નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય એ ત્રણ નિર્ણયો ભાવઅરિહંતની સાથે તદ્રૂપતાની અલેક્ષ્યુદિ સાધવામા પરમ કારણ છે. અનુભવ પણ એમ જ કહે છે. નામાદિ ત્રણેનો આશ્રય લીધા વિના:ભાવનિર્ણયને ચિત્તની અંદર સ્થાપન કરવાની ક્રિયા એ આખા વિના જ પાતાનું સુખ દર્પણમાં જોવાની ક્રિયા જેવી છે નામાદિ નિર્ણયોનો અનાદર કરવાથી ભાવોદ્ધાસ સાધી શકાતો નથી. જેમ શાસ્ત્રને આગળ કરતાથી શાસ્ત્રને કહેનારા પુરોહિતે જ આગળ કરવામા આવે છે, તેમ નામાદિ ત્રણ નિર્ણયોના આદર કરવાથી તેની સાથે સંબંધ ધારણ કરનારા ભગવાનનો જ આદર થાય છે. અહીં એમ કહેવામા આવે કે નામાદિ ત્રણેનો આશ્રય લેનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિમા ભાવની ઉત્પત્તિ થાય જ એવો નિયમ નથી, તો એ વાત ભાવ નિર્ણયને પણ તેટલી જ લાગુ પડે છે. સાક્ષાત્ ભગવાનને જોઈને પણ બધાને ભાવોદ્ધાસ થાય તેવો નિયમ નથી. અભવ્ય કે દુર્ભવ્ય આત્માઓ સાક્ષાત્ ભગવાનને જોઈને પણ ભાવોદ્ધાસવાળા બનતા નથી. એટલે એ દષ્ટિએ ચારે નિર્ણયોની તુલ્યતા છે જ્યાં ભાવનિર્ણયની જ એક પ્રધાનતા બતાવી છે, ત્યાં નિર્ણયનયનું અવતરબન લીધું છે વ્યવહારનયના મતે ભાવોદ્ધાસમા કારણભૂત નામાદિ નિર્ણયોનું મહત્ત્વ પણ તેટલું જ છે.

* All of the Jain rituals circle round one and the only one central ideal, the perfect soul, full of knowledge, purity, power and bliss. The object and goal of ritual is to become one with the ideal, namely, the perfection. It is the way in which we manifest our love and reverence for our ideal. As knowledge of every object is derived by considering its four aspects, name (નામ), status (સ્થાપના) substance (દ્રવ્ય) and nature (ભાવ), so also the worship of the ideal. For example, Lord Mahavir is the ideal soul for every Jain, therefore the name of Mahavir invokes the ideal before the eyes in all its glory (glory)

Outlines of Jainism

By J. L. Jaini

૧. ચન દિ ચ્યય નામાડપિ ચ્યાન તેન ચ નિરા ચ્યાત દિચિ ચ્ચોક્ષમેવ સાધુ ।

દ્વયપદ્યમદ્વાવાચ્ય, અમરતૈત્તર્યયનિહત્ત મ્યાદયા, શ્લોક-૧

(નમરતરસ્થાપના, (સ. પિ.) ૧ ૪૦)

લગવાનનો ધર્મ સર્વનયને માન્ય રાખવામાં છે, તેથી અપ્રશસ્તભાવવાળાના સર્વ નિષ્કેપોને જેમ અપ્રશસ્ત માન્યા છે, તેમ પ્રશસ્તભાવવાળાની સાથે સંબંધ રાખનારા સર્વ નિષ્કેપોને પ્રશસ્ત કહ્યા છે. શાસ્ત્રને જેમ હૃદયસ્થ બનાવવાથી લગવાન હૃદયસ્થ બને છે, તેમ લગવાનનાં નામાદિ ત્રણને પણ હૃદયસ્થ બનાવવાથી લગવાન હૃદયસ્થ થાય છે, એટલું જ નહીં પણ લગવાનની સાથે સર્વોચ્ચભાવનો અને તન્મયીભાવનો અનુભવ થાય છે અને તેથી સર્વકલ્યાણની સિદ્ધિ થાય છે.^૧

નામનો મહિમા:—

જૈનો ઇશ્વરને માને છે પરંતુ પૃથ્વી, પાણી, પર્વત, નદી, હવા, પ્રકાશ, સૂર્ય કે ચંદ્ર આદિ ભૌતિક પદાર્થોની સિદ્ધિ માટે નહીં, કિન્તુ આત્મિક ઉન્નતિના સાધનભૂત અહિંસા, સંયમ અને તપસ્વરૂપ સદ્ધર્મની પ્રેરણા અને સિદ્ધિ માટે માને છે. સ્વર્ગ અને મોક્ષ આદિ પદાર્થો સ્વયંસિદ્ધ છે. જીવોને તેની પ્રાપ્તિ કરાવનાર કોઈપણ હોય તો તે અહિંસા, સંયમ અને તપસ્વરૂપ નિર્મળ સામાયિક ધર્મનું પાલન જ છે. જૈનો એ સદ્ધર્મના આદ્ય પ્રવર્તકો અને આદ્ય ઉપદેશકો તરીકે તીર્થંકરોને પૂજે છે. જગતના જીવો અનાદિકાળથી અજ્ઞાન સમુદ્રમાં ડૂબેલા છે અને એ અજ્ઞાનના પ્રતાપે પોતાના હિતાહિતને સમજી શકતા નથી. તેવા અજ્ઞાન જીવોને તેમનું હિતાહિત સમજાવનાર તથા અહિતને માર્ગ છોડાવી હિતના માર્ગે ચડાવનાર પરમશુરુ તરીકેનું સ્થાન જૈનોના તીર્થંકરોને ઘટે છે. તેમને ધર્મતીર્થંકર, જિન, આદ્ય શુરુ કે જગદ્ગુરુ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. સદ્ધર્મની દેશના દ્વારા તેઓ જગતને ઉપકાર કરનારા થાય છે. એટલું જ નહીં પણ તેઓના નામ માત્રની ઉપાસના કરનારનું પણ તેઓ કલ્યાણ કરનારા થાય છે.* તેમના નામ માત્રનું આલંબન લેનારને પણ તેઓ સ્વરૂપનો લાભ કરાવનાર થાય છે. સ્વરૂપના લાભને મોક્ષ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. સ્વરૂપના લાભરૂપી મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં તીર્થંકરોનું નામ પણ ઉપકારક થાય છે. તેથી ચતુર્વિંશતિસ્તવમાં તીર્થંકરોની તેમનાં નામ દ્વારાએ સ્તુતિ કરવાનું વિધાન છે અને તેને છ પ્રકારના આવશ્યકમાં બીજા આવશ્યકનું સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

લોગસ્સ સૂત્રમાં 'નામ'ની સ્તુતિ:—

તીર્થંકર લગવંતો લોકલોકપ્રકાશક કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનના બળે વિશ્વની વસ્તુ-સ્થિતિને પ્રકાશિત કરનારા સત્ સિદ્ધાંતોનું નિરુપણ કરે છે, તેમાંથી સદ્ગ્રંથો રચાય છે, સદ્ગ્રંથોમાં સુચુક્તિઓ શુભાય છે અને સુચુક્તિઓના બળે સુવિકલ્પો ફેલાય છે. તેમાંથી ભક્ષ્યાભક્ષ્ય, પેયાપેય, કાર્યોકાર્ય આદિની હિતકર નીતિઓ પ્રચલિત થાય છે, આત્મા, સર્વજ્ઞ, મોક્ષમાર્ગ આદિ પ્રમાણસિદ્ધ પદાર્થોનું સ્થાપન થાય છે તથા અહિંસા, સત્ય, અચોર્ય, બ્રહ્મચર્યોદિ ધર્મો પ્રતિષ્ઠિત થાય છે. વળી તેથી સન્માર્ગની પ્રશંસા અને ઉન્માર્ગની ઉપેક્ષા થાય છે, વંદનીયની વંદના અને

૧ જીઓ, 'પ્રતિમાશતક' શ્લોક ૨ ની સ્વોપગતીકા

કર્તા — ઉપાધ્યાય શ્રી યજ્ઞોબિજ્ઞજી

* તન્મામગ્રહમાત્રા-દનાદિસંસારસંભવં દુઃખ ।

મન્યાત્મનામરોપં, પરિક્ષવ યાતિ સહસૈવ ॥

યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ-૧૧ શ્લો. ૨૬

પૂજનીયની પૂજાઓ પ્રસિદ્ધ થાય છે તથા પાપકર્મો અડકે છે અને પુણ્યકર્મો વધે છે એ બધું સર્વવિક્રાપ અને સફલિત્યારોનું ફળ છે સફલિત્યારોની ટ્રેક મુચુક્તિઓ છે, મુચુક્તિઓના સપાદક સદસ્યો છે અને સદસ્યોના પ્રણેતા તીર્થ કર-ગણધરો છે તે કારણે તીર્થ કરો ધર્મતીર્થના પ્રણેતા કહેવાય છે જેનાથી હિત સુખ, શુભ, અભય, કીર્તિ, યશ, નિર્વૃત્તિ, સમૃદ્ધિ આદિ થાય તે તીર્થ કહેવાય છે તે તીર્થ દ્વાદશાગ્રી સ્વરૂપ છે તેને અર્થથી કહેનારા તીર્થ કર ભગવતો છે અને સૂચથી ગૃથનારા ગણધર ભગવતો છે અને તેને ધારણ કરનાર અતુર્વિધ શ્રમભૂસધ છે તેથી દ્વાદશાગ્રી, પ્રથમ ગણધર અને અતુર્વિધ શ્રમભૂસધને પણ તીર્થ કહેવાય છે ક્યવતીર્થના જગના સેનથી જેમ દાહને ઉપશમ તૃપાનો ઉચ્છેદ અને મગનું ક્ષાલન થાય છે, તેમ તીર્થ કર પ્રણીત દ્વાદશાગ્રી રૂપ ભાવતીર્થના સેવનથી ભાવદાહને ઉપશમ, ભાવતૃપાનો ઉચ્છેદ અને ભાવમગનું ક્ષાલન થાય છે કોષકપાય એ ભાવદાહ છે, વિષયતૃષ્ણા એ ભાવતૃપા છે અને ભવભવ સચિત્ત કર્મરજ એ ભાવમગ છે દ્વાદશાગ્રી રૂપ પ્રવચનના સતત અભ્યાસથી અને તેમા કહેવા અર્થોના વારવાર અનુષ્ઠાનથી કોષકપી દાહને ઉપશમ થાય છે લોભરૂપી તૃપાનો ઉચ્છેદ થાય છે, અને કર્મરજ રૂપી મગનું પ્રક્ષાલન થાય છે

દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રને પણ તીર્થ કહેવાય છે દર્શન એવે અવાજથી પદાર્થો ઉપર શ્રદ્ધા તેથી કોષ-દ્રેષ આદિ વૃત્તિઓનો નિમજ્જ થાય છે અવાજવાદિક પદાર્થોના જ્ઞાનથી લોભ-તૃષ્ણાદિ વૃત્તિઓનો નાશ થાય છે અને અત્યંત અનવધ ચરણકરણાત્મક ક્રિયાકલાપના પાવન સ્વરૂપ ચારિત્રથી જ્ઞાનાવરણીઆદિ કર્મ અને મોહનીયાદિ પાપની અગુણ પ્રવૃત્તિઓનો ક્ષય થાય છે એ કારણે દ્વાદશાગ્રી અને રતનત્રયસ્વરૂપ તીર્થ અચિન્ત્યશક્તિયુક્ત મનાય છે અને તથા લોકમા રહેલા ઉચ્ચજગદ્ધર્મસંપત્તિયુક્ત મહાહુકો તેનો આશ્રય લે છે એ તીર્થને અર્થથી પ્રરૂપનાર તીર્થ કરો છે, તેથી તીર્થ કરો જગતને હિત કરનારા, સુખ કરનારા, અને શુભ કરનારા ઉત્પાદિ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

તીર્થ કરોનું તીર્થ અવિમવાદિ હોવાથી જો અચિન્ત્યપ્રભાવ અને શક્તિથી યુક્ત હોય, તો પછી તેવા અવિમવાદિ તીર્થની સ્થાપના કરનારા, ન્વય પ્રરૂપનારા, સૌથી પ્રથમ અર્થથી કહેનારા તીર્થ કરોનો પ્રભાવ અને સામર્થ્ય અચિન્ત્ય હોય એમા શકા જ રી?

અચિન્ત્યપ્રભાવયુક્ત તીર્થના આસેવનથી જેમ ભાવદાહોપશમાદિ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે, તેમ અચિન્ત્યપ્રભાવસ પૂજ તીર્થ કરના આસેવનથી પણ તે કાર્યો સિદ્ધ થાય જ તીર્થ કરોના આસેવન એટલે તેમના નામનો મગજ ભાષ, તેમના ઉપત્તિ પવિત્ર દર્શન, તેમના ચારિત્રનું ઉત્તમ શ્રવણ અને તેમના ઉપદેશન સક્રિય પાવન એ સિવાયની બીજી જે કોઈ રીતો છે, તે આ ચારમા એક યા બીજા પ્રકારે સમાવેશ પામી બ્ધ છે જેટલો પ્રભાવ તીર્થ કરોનો તેટલો જ પ્રભાવ તેમના નામનો, તેમના ઉપનો, તેમના ચારિત્રનો અને તેમના ઉપદેશ આદિનો માનવો જેઈએ તીર્થ કરો લોકમા મગજ છે તો તેમનું નામ પણ લોકમા મગજ છે તીર્થ કરો લોકમા ઉત્તમ છે, તો તેમનું નામ પણ લોકમા ઉત્તમ છે તીર્થ કરો લોકમા ચરણજૂત છે, તો તેમનું નામ પણ લોકમા ચરણજૂત છે તીર્થ કરોના નામના મગજજન્ય દ્વારા તીર્થ કરોના ગુણોનું ઉત્કૃષ્ટન થાય છે

નામની પવિત્રતા અને મંગલમયતા —

તીર્થ કરો ભરત ઐરવત ક્ષેત્રોના દરેક ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાગમા ચોવીશ-ચોવીશ થાય છે, તથા ભરત, ઐરવત અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા ઉત્કૃષ્ટ કાળે ૧૭૦ વિચરતા હોય છે તેમને 'વિહરમાન જિન' કહેવાય છે લાગગ્ન સૂત્રમા મુખ્યત્વે આ ભરતક્ષેત્રની આ અવસર્પિણીના નીળ ચોથા

આરામાં થયેલા ચોવીશ તીર્થકરોના નામનું સાક્ષાત્ ઉત્કૃષ્ટિત કરવામાં આવ્યું છે. મહાપુરુષો દ્વરમાવે છે કે તીર્થકરોનાં નામનું કૃતિત કરવાથી કરોડો વર્ષનાં તપનું ફળ મળે છે, કષ્ટો અને વિદ્વો ટળે છે, મંગળ અને કલ્યાણની પરંપરા આવી મળે છે, દુર્ગતોનું ચિંતવેલું નિષ્કલ જાય છે, દુર્ગતિનાં દારોનું રોકાણ અને સફળતિનાં દારોનું ઉદ્ધાટન થાય છે, મહિમા-મોટાઈ વધે છે, સર્વકામનાઓ સિદ્ધ થાય છે અને આત્મોદ્ધારનું કાર્ય સુલભ બને છે. એ કારણે તીર્થકરોનું નામ એ પરમ નિધાન છે અને અમૃતનો કુંભ છે. મયૂરને મન જેમ મેઘ, ચક્રોરને મન જેમ ચંદ્ર, ભ્રમરને મન જેમ કમળ અને કોકિલને મન જેમ આમ્રવૃક્ષની મંજરી, તેમ શુણ્વસિક લબ્ય જીવોનાં મનને તીર્થકરનું નામ આનંદ આપનારું છે. તીર્થકરોનું નામ લેનારને નવનિધાન ઘરમાં, કલ્પવેલડી આંગણે અને આઠ મહાસિદ્ધિ ઘટમાં પ્રગટે છે. તીર્થકરોના પવિત્ર નામનું ગ્રહણ કરવાથી કોઈપણ જાતના કાયકલ્પ વિના જ લવજલધિથી પાર પમાય છે. તેથી મહાપુરુષો નામગ્રહણમાં સદા તત્પર રહે છે. વળી મહાપુરુષો દ્વરમાવે છે કે, સીતાને મન જેમ રામ, રતિને મન જેમ કામ, વેપારીને મન જેમ દામ અને પંથીને મન જેમ ધામ તેમ સુમુક્તમાત્રને મન પ્રભુનું નામ અતિપ્રિય હોય છે. તીર્થકરોનાં નામકૃતિતરૂપી લોકોત્તર અમૃતપાનથી મિથ્યામતિરૂપી વિષ તટકાળ નાશ પામે છે અને અજરામરપદની પ્રાપ્તિ સુલભ અને સુકરબની જાય છે.

લોગસ્સ સૂત્રનું સ્વરૂપ:—

લોગસ્સ સૂત્ર સાત ગાથા પ્રમાણ છે. તેની પહેલી ગાથામાં ચાર અતિશયના વર્ણન પૂર્વક તીર્થકરોની સ્તુતિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા છે. બીજી ત્રણ ગાથામાં ચોવીશ તીર્થકરોના (પ્રત્યેક ગાથામાં આઠ આઠની સંખ્યામાં) નામનું વર્ણન છે. આ ત્રણ ગાથા તંત્રશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પણ અતિમહત્ત્વ ધરાવે છે. પહેલી ગાથામાં બાર ખિંદુ, બીજી ગાથામાં બાર ખિંદુ અને ત્રીજી ગાથામાં અગિયાર ખિંદુ એમ કુલ ત્રણ ગાથામાં ૩૫ ખિંદુઓ રહેલાં છે. મંત્રશાસ્ત્રમાં ખિંદુ અગત્યનું સ્થાન ધરાવે છે. નાદ અને કલા તે ખિંદુની જ સૂક્ષ્મ અવસ્થાઓ છે. ‘પરમાત્માના નામનું ઉચ્ચારણ બ્યારે ખિંદુ સહિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સર્વકામનાઓની પૂર્તિ કરે છે અને મોક્ષ આપનાર પણ થાય છે,’ એવું તંત્રશાસ્ત્રોનું પ્રસિદ્ધ નિરૂપણ છે. લોગસ્સ સૂત્ર એ શ્રુતકેવલી ચૌદ પૂર્વધર ગણધર ભગવંતોની રચના હોવાથી તેમાં મંત્ર, તંત્ર, વિદ્યા અને સિદ્ધિઓ રહેલી હોય એ સમજ શકાય છે. ‘ધમ્મો મંગલમુક્કિદું’ એ ગાથાથી શરૂ થતા શ્રી દશવૈકાલિક ગ્રંથના પ્રારંભ મંગલમાં પણ મંત્રમયતા રહેલી છે. અને તેનાં વિધિપૂર્વક ઉચ્ચારણાદિથી રસસિદ્ધિ, સુવર્ણસિદ્ધિ વગેરે સિદ્ધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, એમ આશ્નાયવિદો જાણે છે. લોગસ્સ સૂત્રની આ ત્રણ ગાથાઓ પણ તેની મંત્રમયતાના કારણે પ્રસિદ્ધ છે. છેલ્લી ત્રણ ગાથાઓ કે જે લોગસ્સ સૂત્રની ચૈલિકારુપ ગણાય છે, એમાં વિવિધ રીતે તીર્થકર ભગવંતોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. છેલ્લી આ ત્રણ ગાથાઓ પ્રણિધાન સ્વરૂપ છે અને ચિત્તની વિશુદ્ધિ માટે પ્રણિધાન એ મહત્ત્વની વસ્તુ છે. પ્રણિધાન પૂર્વક થયેલી ક્રિયા તીવ્ર વિપાક-ઉત્કટદ્વજને આપનારી મનાય છે અને અનુષ્ઠાનને સાનુબંધ બનાવે છે.^૧ ચોવીશ તીર્થકરોની અને ઉપલક્ષણથી સર્વ તીર્થકરોની સ્તુતિ કર્યા બાદ “તીર્થકરો મારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ, મને આરોગ્યબોધિલાભ અને ઉત્કૃષ્ટ

૧ પ્રણિધાનકૃત્તં કર્મ, મત્તં તોત્રવિપાકવત્ ।

સાનુવન્ધત્વનિયમાન્, શુભાશાચૈત્તદેવ તન્ ॥ ૧ ॥

સમાધિને આપે તથા પરમપદરૂપી મોક્ષને આપનારા પણ થાઓ.” એ રીતે મુદા મુદા પ્રકારે સ્તુતિ કરવામા આવી છે, એની પાછળ ગભીર રહસ્ય રહેલું છે લોગસ્સ સુત્ર ઉપર વિશદ ટીકાને રચનારા શ્રીહરિભદ્રસરિમહાત્મજે ‘લલિત-વિસ્તર’ નામના ટીકાનુસાર તે રહસ્યનું ઉદઘાટન કર્યું છે તીર્થ’કરોની પ્રસન્નતા:—

તીર્થ’કર ભગવાન કે જેમના સગાદિ દોષો સંપૂર્ણ નાશ પામી ચૂક્યા છે, તેઓ કોઈના ઉપર પણ પ્રસન્ન કે નારાજ થતા નથી તો પછી આ પ્રાર્થના કરવાનો શો અર્થ? એ પ્રશ્ન કુદરતી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે એનો ઉત્તર એ છે કે અહીં કાર્યસિદ્ધિ માટે પ્રાર્થનીયની પ્રસન્નતા-અપ્રસન્નતા એ ગૌણ વસ્તુ છે અને જેમનું સામર્થ્ય એ મુખ્ય વસ્તુ છે એ માટે દૃષ્ટાંત આપીને સમર્થન કરવામા આવ્યું છે કે અચેતન એવા શબ્દાત્મક મન પણ પોતાના ભાવ દ્વારા એ કૃણ આપે છે અને એકેન્દ્રિય એવા ચિંતામણિરત્ન આદિ પણ ઉપાસનાદ્વારા ઈષ્ટ સિદ્ધિને કરનાર થાય છે તેમા તે તે વસ્તુનું સામર્થ્ય જ કારણ છે તીર્થ’કરો વીતરાગ હોવાથી પ્રસન્ન અગર નારાજ નથી થતા એવો ભાવથી તેમનામા તેમની સ્તુતિ કરનારના ઈષ્ટને સિદ્ધ કરવાનું સામર્થ્ય નથી, એવો અર્થ કાઢવો તે યોગ્ય નથી વસ્તુસ્વભાવના નિયમ મુજબ પ્રત્યેક વસ્તુ પોતાનું કાર્ય’કરે જ છે, તો પછી તીર્થ’કર પરમાત્માઓ સર્વોચ્ચ પરમવસ્તુસ્વરૂપ હોવાથી પોતાનું કાર્ય’કરે, એમા શી નવાઈ? તીર્થ’કરોનું કાર્ય’કરે ભવ્ય આત્માઓને સગાદિ કલેશનું નિવારણ કરાવીને ભવપ્રમુક્તો પાર પમાડવાનું છે તે કાર્ય’તીર્થ’કરોની સ્તુતિ યા ભક્તિ દ્વારા થાય જ છે અહીં એ પ્રશ્ન ઉભો થશે કે ભવ્ય આત્માઓના ઈષ્ટની સિદ્ધિ તીર્થ’કરોની ઉપાસનાથી થઈ, તેમા તીર્થ’કરોએ શું કર્યું? તત્ત્વ સમાધાન એ છે કે—સ્તુતિ કરનાર બને સ્તુતિ કરે પણ સ્તુતિને વિષય તીર્થ’કરોને છેાડીને બીજા હોય તો તેથી ઈષ્ટસિદ્ધિ થાય ખરી? જો ન થાય તો કાર્ય’ની સિદ્ધિ માન સ્તુતિથી નહિ પણ સ્તોતૃત્વના પ્રભાવથી થઈ એમ સ્વીકારવું જોઈએ સ્તુતિ તો માન દ્વારા બને છે સ્તુતિરૂપી દારૂ વડે તીર્થ’કરોરૂપી દારૂની અનુચારિણી થઈ શકતી નથી મનાદિની ઉપાસનાથી જે કૃણ થાય છે, તે કૃણ મનાદિથી થયું એમ મનાય છે મનાદિને જ એવો કોઈ પ્રભાવ છે કે તેની ઉપાસના દ્વારા તે ઈષ્ટોત્પાદક થાય છે તેજ રીતે અહીં તીર્થ’કર ભગવતોના પોતાનો જ કોઈ એવો અચિંત્ય પ્રભાવ છે કે જેથી સ્તુતિ કરવાવાળાઓને ઈષ્ટની સિદ્ધિ થાય છે અર્થાત્ ઈષ્ટની પ્રાપ્તિમા સ્તુતિક્રિયાની અવેક્ષાએ સ્તુતિના વિષયભૂત તીર્થ’કર ભગવતોનું જ વિશેષ માહાત્મ્ય છે આરોગ્ય બોધિલાભ અને ઉત્કૃષ્ટ મમાધિ.—

લોગસ્સ સૂત્રની છઠી ગાથામા કહ્યું છે કે “મેન્નામ દ્વારાએ ભગવાનનું કીર્તન કર્યું, મન-વશન-કાયાના યોગ દ્વારા ભગવાનનું વનન કર્યું, તેના કૃણસ્વરૂપ અને દ્રવ્ય-ભાવ આરોગ્ય, જિન ધર્મની પ્રાપ્તિ રૂપી બોધિ અને ઉત્કૃષ્ટ એવી ભાવસમાધિને આપનારા થાઓ” આ પણ એક પ્રાર્થનારૂપી પ્રશિધાન જ છે કોપિણ પ્રવૃત્તિની સફળતાનો આધાર તેની પાછળ રહેલા સકંપના બળ ઉપર છે કહ્યું છે કે સકંપનીન કર્મ કૃણતુ નથી અહીં પણ ભગવાનની સ્તુતિ દ્વારા સ્તુતિ કરનાર પોતે જે કૃણને ઈષ્ટ છે તેનો સકંપ કરવામા આવ્યો છે એ સકંપની પૂર્તિ ‘ભગવાનના સામર્થ્યથી’ મને થાઓ એવી ભાવના પ્રકટ કરવામા આવી છે મોક્ષમાર્ગની સાધનામા અતીવ ઉપયોગી એવી અને વસ્તુ આ એક જ ગાથામા સચ્ચી લેવામા આવી છે સંપૂર્ણ ભાવ આરોગ્ય મોક્ષમા છે, તેનો હેતુ ભાવ સમાધિ છે અને ભાવ સમાધિનો હેતુ બોધિલાભ અર્થાત્ રત્નત્રયાત્મક જિનધર્મની પ્રાપ્તિ છે એ નગની સિદ્ધિ તીર્થ’કર ભગવતોના અનુગ્રહથી થાય છે શ્રી મહાનિશીથ સૂત્રમા

કહ્યું છે કે આઠે કર્મથી મુક્ત થયેલા ત્રિદશપૂજિત તીર્થંકરોનું નામ પણ જેઓ શીલ સંયમથી યુક્ત બનીને ત્રિકરણ ચોગે ગ્રહણ કરે છે, તેઓ અદ્યપકાળમાં જ સિદ્ધિ ગતિને પામે છે.^૧ અહીં 'સિદ્ધિગતિને પામે છે' એ વાક્યથી ઉપલક્ષિત થાય છે કે સિદ્ધિગતિ ન મળે ત્યાં સુધી પ્રત્યેક જન્મની અંદર સિદ્ધિના સાધનભૂત દ્રવ્ય-ભાવ આરોગ્ય, યોગિલાભ અને સમાધિની સામગ્રીઓ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. ભગવાનની પ્રાર્થનાથી આ વસ્તુઓની સિદ્ધિ થતી હોવાથી ભગવાન જ તેને આપનારા છે, એવો વાણીનો પ્રયોગ સાર્થક છે. તેને શાસ્ત્રોમાં ચતુર્થ ભાષા કહી છે, જે સત્ય નથી, તેમ અસત્ય પણ નથી. સત્ય એટલા માટે નથી કે રાગ દ્વેષ રહિત એવા તીર્થંકર ભગવંતો પ્રાર્થના કરવામાં આવે તો પણ નિશ્ચય દૃષ્ટિએ ફળ આપનારા થતા નથી. અસત્ય એટલા માટે નથી કે તેમને ઉદ્દેશીને પ્રાર્થના કરનારને અવશ્ય તેનું ફળ મળે છે. તેથી વ્યવહાર દૃષ્ટિએ તેઓ આપનારા છે. જે સત્ય પણ ન હોય, અસત્ય પણ ન હોય અને સત્ય-અસત્યરૂપ મિશ્ર પણ ન હોય તેને ચતુર્થ (વ્યવહાર-ભાષા) કહેવામાં આવે છે. અહીં વ્યવહારનો અર્થ માત્ર યોગ્યતા માટે છે એમ નહીં પણ કાર્ય કરવા માટે સમર્થ છે, એમ બતાવવા માટે છે. વ્યવહારભાષા કાર્યકરી (Not theoretical but practical) છે. સત્ય-અસત્યાદિ ભાષાઓ એ વસ્તુની યથાર્થતા-અયથાર્થતા આદિને બતાવનારી છે, જ્યારે આ ચોથી વ્યવહાર ભાષા વસ્તુનું વર્ણન કરવા માટે નથી પણ વસ્તુથી થતાં કાર્યને જણાવવા માટે છે.

લોગસ્સ સૂત્રની છેલ્લી ગાથા:—

લોગસ્સ સૂત્રની છેલ્લી ગાથા 'પોતાનું' અને 'અનોખું' મહત્ત્વ ધરાવે છે. તેમાં ચંદ્ર, સૂર્ય અને સાગર જેવા મહત્ત્વના શબ્દો વપરાયા છે. આગમિક દૃષ્ટિએ જેમ તેનું મહત્ત્વ છે તેમ તાન્ત્રિક દૃષ્ટિએ પણ તેનું ઘણું મહત્ત્વ છે. પ્રકાશક પદાર્થોમાં ચંદ્ર અને સૂર્યની સવિશેષ ગણના છે, તેમ ગંભીરતા, વિશાળતા અને અથાગતાની દૃષ્ટિએ સમુદ્ર અને તેમાં પણ સ્વયંભૂરમણસમુદ્રનું એથી પણ વિશેષ મહત્ત્વ છે. લોગસ્સ સૂત્રમાં તીર્થંકરોની જે નામગ્રહણપૂર્વક સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, તે તીર્થંકરોનું ચરિત્ર ચંદ્રો કરતાં પણ વધારે નિર્મળ છે, તેમનું જ્ઞાન સૂર્યોના પ્રકાશ કરતાં પણ વધારે પ્રકાશવંતું છે અને તેમનું ગાંભીર્ય અને ઉંડાણ સાગરોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ એવો જે સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તેના કરતાં પણ અધિક છે. આથી વિશેષ ઉપમા સાહિત્યશાસ્ત્રમાં મળવી દુર્લભ છે. એવી ઉત્તમ ઉપમાઓથી શોભતા, સિદ્ધિગતિને પામેલા અને અષ્ટકર્મથી નિર્મુક્ત થયેલા તીર્થંકરોની સ્તુતિ આ ગાથામાં કરી છે. અને તેના ફળ સ્વરૂપ સ્તુતિ કરનારને પણ સિદ્ધિગતિની પ્રાપ્તિ થાય એવી આશંસા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. અહીં આશંસા માત્ર ઇચ્છારૂપ છે એમ નહીં પણ પ્રબળ આશારૂપે વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. સિદ્ધિગતિ પામેલા તીર્થંકરોમાં સ્તુતિ કરનારને સિદ્ધિપદ આપવાનું અવધ્ય સામર્થ્ય છે, તેનો સ્વીકાર કરીને આ પ્રાર્થના થયેલી છે. તેથી માત્ર ઇચ્છા કે આશંસા જ નહીં પણ સ્તુતિ કરનારના હૃદયમાં સિદ્ધિગતિની પ્રાપ્તિની પ્રબળ પ્રતીતિ પણ કરાવે છે.

૧ જામંપિ સચલકમ્મઠ—સલકલંકેહિં વિપ્પમુક્કાણં
તિયસિંદ્ધિચલળાણ, જિણવરિંદાણ જો સરદ્દ ॥ ૧ ॥

તિવિહરણોવસત્તો, સ્થણે સ્થણે સીલસંજમુજ્જુત્તો ।

અવિરાહિયવયનિયમો, સો વિ હુ અરેણ સિજ્ઞેજ્જા ॥ ૨ ॥

જેઓને જે ગુણની સિદ્ધિ થયેલી હોય, તેઓમા તે ગુણ બીજાને પમાડવાની શક્તિ હોય જ છે, એ નિયમનુ અહીં પતિપાદન થયેલું છે. મોક્ષમાર્ગમા તીર્થ કરોન આલબન એ પરમપ્રકૃષ્ટ આવબન નણાય છે, તેમા પણ આજ કારણ છે જેને જે ગુણ સિદ્ધ થયો હોય તેને તે ગુણની પ્રાપ્તિ માટે અવવબન બનાવવામા આવે તો તે અવલબન પુષ્ટાવલબન બને છે લોગસ્સ સૂત્ર આ રીતે મુક્તિમાર્ગમા પ્રચ્છિત થયેલા ભવ્ય જીવોને અવશ્ય કર્તવ્ય તરીકે આવશ્યકસૂત્રમા દાખલ કરવામા આવ્યું છે, તેની ચરિતાર્થતા આથી સિદ્ધ થાય છે

ઉપમહાર —

લોગસ્સસૂત્રની પ્રથમ ગાથામા તીર્થ કરોની સ્તુતિ છે પછીની ત્રણ ગાથામા વર્તમાન બાવીસીના બાવીસ તીર્થ કરોને નામઝહુલૂપૂર્વક નિકરણ યોગે વદન છે અને છેલ્લી ત્રણ ગાથામા ચિત્તની શુદ્ધિ માટે અને આશરની ઉનાતતા માટે તીર્થ કરોની પ્રાર્થના છે આ પ્રાર્થના આરાધના સ્વરૂપ છે યદ્યપિ તીર્થ કરો સમાદિરહિત હોવાથી પ્રસન્ન થતા નથી, બોધિ, સમાધિ કે સિદ્ધિને સાક્ષાત્ આપતા નથી, તો પણ અચિત્ચિન્તામણિકૃપ એવા તેમને ઉદ્દેશીને અત કરણની શુદ્ધિપૂર્વક કરેલી પ્રાર્થના સ્તુતિ કરનારને ઈષ્ટદર્શ આપનારી થાય છે આપણે ભોલુ કે તીર્થ કરો વીતરાગ હોવાથી બોધિ, સમાધિ કે આદોગ્યને આપ છે, તે વાત સત્ય નથી, તેમ અસત્ય પણ નથી કારણ કે તમના ધ્યાનથી આદોગ્યાદિ મળે જ છે બોધિ, સમાધિ કે સિદ્ધિ જો તેમના ધ્યાનથી જ મળતી હોય અને અન્ય રીતે પ્રાપ્ત થવી અશક્ય હોય, તો પછી તે પંચોની પાયાના તીર્થ કરો પાસે ન કરવી એમા આરાધના તો નથી જ કિન્તુ ઉપકારીના ઉપકારનુ વિન્મરણ થવારૂપ વિરાધના અવશ્ય છે જે વગ્ન જેઓના ધ્યાનથી મળે તે વસ્તુને તેઓ જ આપનારા છે, એમ માનવુ મુક્તિપુરુષસર છે. રાજના સશસ્ત્રી મુખને જીતનારા મુખને રાજના પ્રભાવે જ જીત્યા એમ ગણાય છે, તથી 'મુખે મુદ જીત્યું' એમ કહેવાને બદલે 'રાજએ મુદ જીત્યું' એમ કહેવાય છે તમ તીર્થ કરોના ધ્યાનથી બોધિ, સમાધિ, સિદ્ધિ અને આદોગ્ય પ્રાપ્ત કરનારાઓએ તીર્થ કરોના પ્રભાવ જ તે પ્રાપ્ત કર્યું છે, એમ માનવુ ભોઈએ એમ માનવામા પ્રવચનની આરાધના, સન્માનીની દૃઢતા, કર્તવ્યતાનો નિશ્ચય, ગુભાશયની વૃદ્ધિ તથા સાનુબંધ ગુભાનુકાનની પ્રાપ્તિ થાય છે આરાધના એવે ઉપકારીના ઉપકારની અખડ સ્મૃતિ સન્માર્ગની દૃઢતા એવે પ્રોક્ષસાધક અનુકાનોમા ઉત્સાહ કર્તવ્યતાનો નિશ્ચય એવે તીર્થ કરોની ભક્તિ એ જ માટે કર્તવ્ય છે, એવા નિર્ણય ગુભાશયની વૃદ્ધિ એવે અત કરણની પ્રશન્તતા તથા તેના પરિણામે મુખિ ન મળે ત્યાં મુખી સદ્અનુકાનની પુન પુન પ્રાપ્તિ આ પાને પદાર્થો ઉપશોધાર અધિક અધિક પ્રશન્તભાવને પદા કરી કર્મની નિર્વૃત્ત કરાવનારા થાય છે અને વિરાધનાના ભાવથી બચારી લે છે તીર્થ કરોના પ્રભાવ પ્રાપ્ત થતી વસ્તુઓને માત્ર પોતાના પ્રયત્નથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ જો એકાંતે માની લેવામા આવે તા ત તીનકર્મબધના હેતુરૂપ બને છે તીર્થ કરોની પ્રાર્થનામા જેમ સમ્યક્ત્વ આદિની આરાધના છે, તમ તમનુ વિસ્મરણ કરવામા અને તેમને કારણજન ન માતવામા મિશ્રનાત્વ, અવિરતિ, પ્રમાદ, ક્રાયા અને અગુભ યોગ એ કર્મબધના પાને હેતુઓનુ ઓછાવરતા અથે મેવન થાય છે કર્મબધના હેતુઓથી બચવા માટે અને કર્મસૂચના સમ્યગચ્છેનાદિ હેતુઓનુ સેવન કરવા માટે મુશુમુ આત્માઓને તીર્થ કરોની સ્તુતિ અને પ્રાર્થના વારંવાર કરવા યોગ્ય છે—આવશ્યક કર્તવ્ય છે એથી મિશ્યાભિમાનનો નાશ થાય છે અને ત્રિલોકના નાથ જગજીવુ શ્રી તીર્થ કરદેવોના લોકોત્તર વિનયગુણ પાવન થાય છે

લોગસ્સ સૂત્રની પ્રવૃત્તિ:—

આપણે પહેલાં જોઈ ગયા કે લોગસ્સ સૂત્રની રચના કરનારા શ્રુતકેવળી ભગવંતો છે. તેઓ સકલવિદ્યા, મંત્ર, તંત્ર આદિના પણુ બાણુનારા હોવાથી તેમની કૃતિમાં અનેક ગંભીર રહસ્યો ગુપ્તાયેલાં હોય છે. એક બાણુ તીર્થંકરોની સ્તુતિ થતી હોય છે અને બીજી બાણુ અનેક વિદ્યાઓની સિદ્ધિ થતી હોય છે, તે વસ્તુ લોગસ્સ ઉપર રચાયેલા વિવિધ કદ્યોથી આપણે બાણી શકીએ છીએ. મંત્રબીજો સહિત ‘વિત્તિય વંદિય મહિયા’ એ એક જ ગાથાનું નિરંતર સ્મરણ કરનાર સમાધિમરણને પામી શકે છે. એ વાત જૈનજગતમાં પ્રસિદ્ધ છે. કાયોત્સર્ગ વળતે પચીસ, સત્તાવીશ, ત્રણસો, પાંચસો અને એકહજાર આઠ શ્વાસોરૂપાસ પ્રમાણુ કાયોત્સર્ગ કરવાનું વિધાન જૈન શાસ્ત્રોમાં મળે છે અને દેવસિક, રાત્રિક, પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક આદિ પ્રતિક્રમણોમાં લોગસ્સ સૂત્રદ્વારા તેનો ઉપયોગ થાય છે, તે લોગસ્સ સૂત્રની મહત્તા બાણુવા માટે પ્રસ્તુત પ્રમાણુ છે. ‘પાયસમાહારા’ એમ કહીને પૂર્વાચાર્યોએ લોગસ્સ સૂત્રના એક એક પાદમાં શ્વાસોરૂપાસની ગતિને નિયમિત કરવાનું સામર્થ્ય રહેલું છે, એમ સ્વીકાર્યું છે. મંત્રની સિદ્ધિ માટે ‘જપઃ પ્રાણમઃ કાર્યઃ’ મંત્રના બપને પ્રાણુ સાથે ગુપ્તી લેવો જોઈએ અને તેમ કરવાથી મંત્રસિદ્ધિ સરળ બને છે, એવું તંત્રશાસ્ત્રનું પ્રતિપાદન છે. કાયોત્સર્ગમાં લોગસ્સસૂત્રનું રટણ કરવાથી સૂત્રના અક્ષરો પ્રાણુ સાથે એકમેક થઈ જાય છે અને શ્વાસોરૂપાસની ગતિ નિયમબદ્ધ થવા લાગે છે, એ સર્વ કોઈ સાધકોનો અનુભવ છે. તેથી મંત્રશાસ્ત્રમાં જેને ‘લયયોગ’ કહેવામાં આવે છે અને જે ‘ધ્યાનયોગ’ કરતાં કોટિગુણી અધિક ફળદાયી છે, તે ‘લયયોગ’ની સિદ્ધિ લોગસ્સસૂત્રનો આશ્રય લેવાથી સાધકને સહેજ બને છે. એવા જ કોઈ કારણે સંઘનાં કાર્ય માટે, તીર્થો ઉપર આવેલા ઉપદ્રવોના નિવારણ માટે કે એવા જ બીજા કોઈ વિશિષ્ટ પ્રયોજન માટે સંઘે એકત્ર મળીને શાસન-દેવતાનું આરાધન કરવાનું કહ્યું છે અને આ આરાધન કાયોત્સર્ગ દ્વારાએ કરવાનું ફરમાવ્યું છે. તે કાયોત્સર્ગમાં પણ મુખ્યત્વે આ લોગસ્સ સૂત્રનો જ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સાધુ અને શ્રાવકને કર્મક્ષય માટે પ્રતિહિન દશ યા વીશ લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરવાનું પણ શાસ્ત્રીય વિધાન છે. ઉપધાનતપના આરાધકોને જ્યાં સુધી ઉપધાન તપની આરાધના ચાલે, ત્યાં સુધી પ્રતિહિન ૧૦૦ લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરવાનું વિધાન છે. એજ રીતે પંચમી, એકાદશી આદિ તપના આરાધકોને તથા નવપદ અને વિંશતિસ્થાનક આદિ વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાનોના આરાધકોને તે તે પદને અને તેના ગુણોને ઉદ્દેશીને તેટલી તેટલી સંખ્યામાં લોગસ્સ સૂત્રનું અવલંબન લઈને કાયોત્સર્ગ કરવાનું ફરમાવ્યું છે. આ ઉપરથી જૈન આરાધનામાં નમસ્કાર મહામંત્રની જેમ લોગસ્સ સૂત્રનું આરાધન પણ વ્યાપક રીતે ગુપ્તાયેલું છે.

અન્તિમ અભિલાષા:—

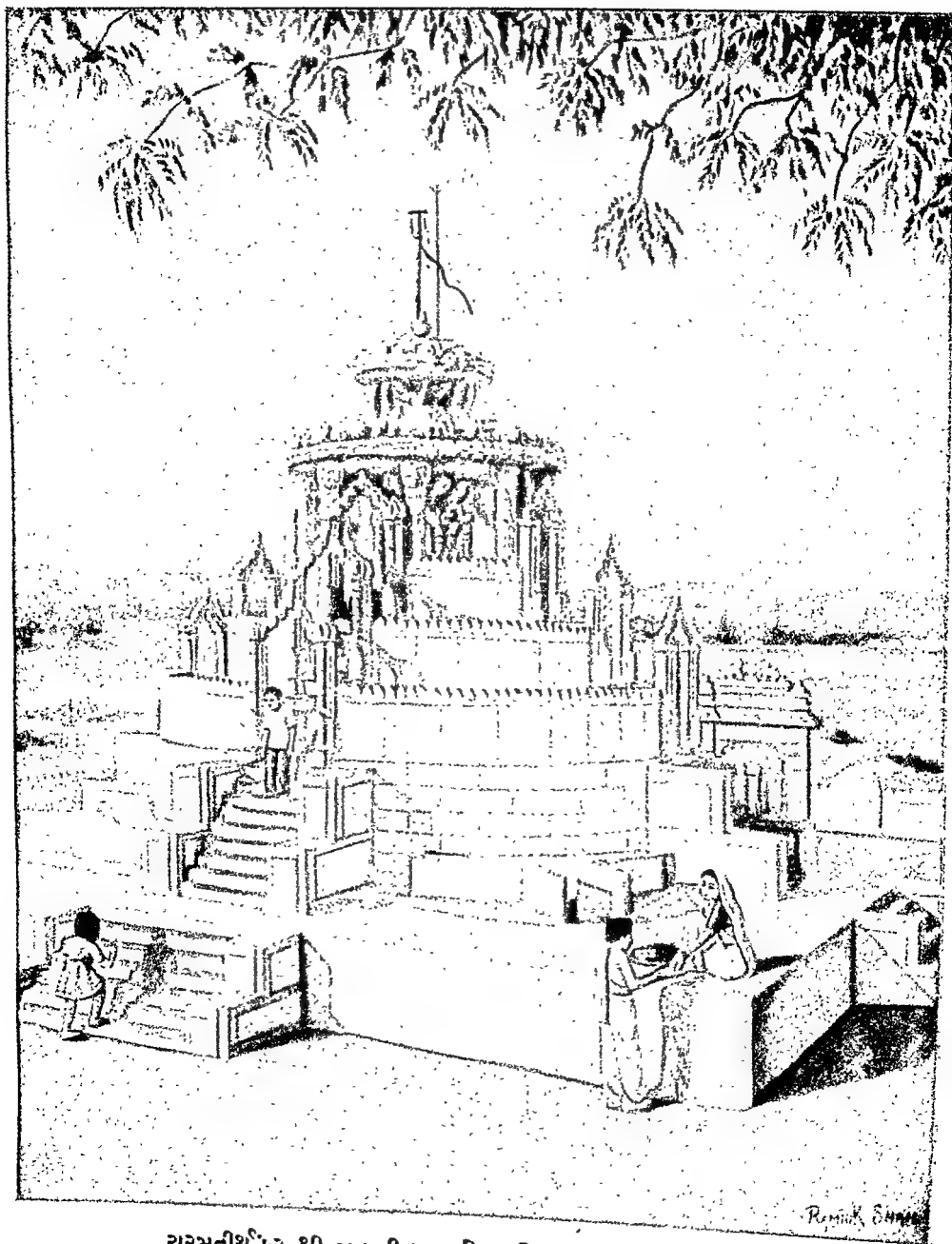
જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ તરફથી પંચમંગલમહાશ્રુતસ્કંધ યાને ‘નમસ્કાર મહામંત્ર’નું માહાત્મ્ય દર્શાવનાર સાહિત્ય એકત્ર કરીને ‘નમસ્કાર સ્વાધ્યાય’ પ્રાકૃત તથા સંસ્કૃત એમ બે વિભાગમાં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. આરાધક વર્ગમાં તે અતિપ્રિય થઈ પડવાથી અને સંઘમાં તેના સારો આદર થવાથી ‘લોગસ્સ સૂત્ર’ને પણ તેજ રીતિએ બહાર પાડવા માટે તેના કાર્યવાહકો ઉત્સાહિત થયા છે. તેના પરિણામે શ્રી સંઘ સમક્ષ આ કૃતિ રજુ થાય છે. તેમાં લોગસ્સ સૂત્ર ઉપરની વર્તમાનમાં મળી આવતી લગભગ બધી ટીકાઓ સંગ્રહી લેવામાં આવી છે. તેથી વાચકોને એક જ સ્થળે લોગસ્સ સૂત્રના વિવિધ રીતે થયેલા પ્રમાણભૂત અર્થોનું અવગાહન

કરવાની તક મળે છે મૂળ સૂત્ર, તેની ટીકા, જુજીર ભાષામાં તેનો અર્થ અને વિવેચન તથા વિવિધ પરિશિષ્ટો આપીને આ ગ્રંથને વિષદ કરવામાં આવ્યો છે નમસ્કાર સ્વાધ્યાયના બંને વિભાગોની જેમ આ કૃતિ પણ આરાધકોમાં સારી રીતે આદર પામશે એવી અમને શ્રદ્ધા છે વર્તમાનકાળમાં નમસ્કાર મહામંત્રની જેમ લોગસ્થ સૂત્રનું આરાધન પણ સારી રીતે વૃદ્ધિ પામે અને જે કાર્ધ આરાધન થઈ રહ્યું છે તે અર્થજ્ઞાન અને ભાવોદ્દાસ સાંહત થાય અને તે દ્વારા સકળસંઘનો અહ્યુદય થાય એમ અમે ઈચ્છીએ છીએ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે, અજ્ઞાત વસ્તુ કરતા જ્ઞાત વસ્તુ ઉપર અનંતગુણી શ્રદ્ધા વૃદ્ધિ પામે છે^૧ રત્ન સ્વભાવથી જ સુદર છે, છતાં તેના મૃત્યુનું વાસ્તવિક જ્ઞાન થયા પછી તેના ઉપર જે શ્રદ્ધા અને આદર થાય છે, તે પૂર્વ કરતા અતિદંઢ અને અનેકગુણ અધિક હોય છે સૂતકેવળી શ્રી ગણધર ભગવતો રચિત સૂતો સાથા રત્નોની જેમ સ્વભાવથી જ સુદર છે, તેા પણ તેના ઉપર અતરંગ શ્રદ્ધા થવા માટે તેના અર્થ અને રહસ્યોનું જ્ઞાન, તેના નભાવ અને માહાત્મ્યનો પરિચય અતિ આવશ્યક છે તે આવશ્યક કાર્ય આ કૃતિ દ્વારા સિદ્ધ થાઓ, એવી ભાવનાપૂર્વક વિરમીએ છીએ

સ ૨૦૨૧, વિલ્યાદશમી

'શિવમ્'

ચરમતીથી'કર શ્રી મહાવીરપ્રભુની અન્તિમદેશનાભૂમિપર નિર્મિત
સમવસરણ મન્દિર—પાવાપગી

॥ श्री शंखेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

चउवीसत्थय-सुत्तं

[चतुर्विंशति-जिन-स्तवः]

लोगस्स-सूत्र

[१]

गुलपाड

[सिलोगो]

लोगस्स^१ उज्जोअगरे, धम्मतित्थयरे जिणे ।
अरिहंते कित्तइस्सं, चउवीसं पि केवली ॥ १ ॥

[गाहा]

उसभमजिअं च वंदे, संभवमभिणंदणं च सुमइं च ।
पउमप्पहं सुपासं, जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥
सुविहिं च पुप्फदंतं, सीअल-सिज्जंस-त्रासुपुज्जं च ।
विमल मणंतं च जिणं, धम्मं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥
कुंथुं अरं च मल्लिं, वंदे मुणिसुव्वयं नमिजिणं च ।
वंदामि रिद्धिनेमिं, पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥
एवं मए अभिधुआ, विहुय-रय-मला पहीण-जर-मरणा ।
चउवीसं पि जिणवरा, तित्थयरा मे पसीयंतु ॥ ५ ॥

कित्तिअ-वंदिय-महिया,^२ जे ए लोगस्सं उत्तमा सिद्धा ।
आरुग्ग-बोहि-लाभं, समाहिअवरमुत्तमं दिंतु ॥ ६ ॥

चंदेसु^३ निम्मलयरा, आइच्चेसु अहियं पयासयरा ।
सागरवरगंभीरा, सिद्धा सिद्धि मम दिसंतु ॥ ७ ॥

पाठित्तरे :—

१ लोगस्सुज्जोअगरे—आ. हा. टी., प. ४८४ अ. जे. वं. म. भा., प. ८१.

पाक्षिः सूत्र इति, प. ७६ अ.

२ महिआ—

आ. हा. टी., प. ५०७ आ. थो. शा. श्वो. वि., प. २२७ आ.

३ चंदेहि—

आ. हा. टी., प. ५८० आ. ल. वि., पृ. ४८.

थो. शा. श्वो. वि., प. २२८ अ.

लोगरस सूत्रनी संस्कृत-छाया

लोभस्य उद्गोतसरान्, धर्मतीर्थसरान् जिनान् ।
 भर्जनः कीर्तयिष्यामि, चतुर्विंशतिरपि वैवर्धिनः ॥ १ ॥
 ऋषभमजिनं च बन्धे, सम्भवमभिनन्दनं च मुमूर्तिं च ।
 पद्ममधे मुपार्धं, जिनं च चन्द्रप्रभे बन्धे ॥ २ ॥
 तुरिधिं च पुष्पदन्त, शीतल-ध्रुवांग-शसुषूण्याञ्च ।
 विमलमननं च जिनं, धर्मं ज्ञानिं च बन्धे ॥ ३ ॥
 कुन्धुमरं च मर्दि, बन्धे मुनिसुव्रत नमिजिनं च ।
 बन्धे भरिष्टनेमिं, पार्श्वं तथा वर्धमानं च ॥ ४ ॥
 एवं मया अभिष्टुताः, विभूतरजोमलाः प्रक्षीणभरामरणाः ।
 चतुर्विंशतिरपि जिनवराः, तीर्थमराः मे प्रसीदन्तु ॥ ५ ॥
 कीर्तितवन्दितामहिताः, ये एते लोकस्य उत्तमाः सिद्धाः ।
 आरोग्यमोधिनामं, समाधिवरमुत्तमं ददन्तु ॥ ६ ॥
 चन्द्रेभ्यो निर्मलतराः, आदित्येभ्योऽधिके प्रभाशकराः ।
 सागरवरगम्भीराः, सिद्धाः सिद्धिं मम (मयं) दिशन्तु ॥ ७ ॥

વિ વ રણ

લોગસ્સ-[લોકસ્ય]-લોકના.

પ્રમાણથી જે જોવાય તે 'લોક' છે. 'લોક' શબ્દથી અહીં 'પંચાસ્તિકાયાત્મક લોક' ગ્રંથો કરવો, એમ 'આવસ્સથ સુત'ની હારિભદ્રીય ટીકામાં સૂચવાયું છે.^૧

તદુપરાંત લલિત વિસ્તાર, ચૈદ્યવંદણ મહાભાસ, યોગશાસ્ત્ર રચોપન વિવરણ, દેવવંદન ભાષ્ય, વંદાસ્વત્તિ તથા ધર્મસંગ્રહ-આ ગ્રંથોમાં પણ ઉપર્યુક્ત અર્થને જ માન્ય રાખવામાં આવ્યો છે. માત્ર આચાર દિનકરમાં 'લોક' શબ્દથી 'ચૈદ રાજલોક' અર્થને સ્વીકારવામાં આવ્યો છે.^૨

ઉજ્જોગરે-[ઉદ્યોતકરાન્]-પ્રકાશ કરનારાઓને.

'ઉદ્યોત' એ પ્રકારનો છે^૩ અને તેની વ્યુત્પત્તિ 'ઉદ્યોત્યતે પ્રકાશયન્તેન દત્તિ ઉદ્યોતઃ' એ પ્રમાણે થાય છે, એટલે જેના વડે પ્રકાશ કરાય તે 'ઉદ્યોત.' ઉદ્યોતના (૧) 'દ્રવ્યોદ્યોત' અને (૨) 'ભાવોદ્યોત' એ બે પ્રકાર છે. અગ્નિ, ચંદ્ર, સૂર્ય મણિ વગેરે 'દ્રવ્ય ઉદ્યોત' છે.^૪ કારણ કે તે ઘટ આદિ વસ્તુઓનો ઉદ્યોત કરવા છતાં પણ તેમાં રહેલા સર્વ ધર્મોનો ઉદ્યોત કરી શકતા નથી.

જ્ઞાન તે 'ભાવ ઉદ્યોત' છે, એમ આવસ્સથ નિબ્ધુત્તિ જણાવે છે.^૫

જેના વડે યથાવસ્થિત રીતે વસ્તુ જણાય તે જ્ઞાન છે. તે જ્ઞાન એજ 'ભાવઉદ્યોત' છે.^૬

એ. વં. મ. ભા. જણાવે છે કે કેવળજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થનારો ઉદ્યોત તે 'ભાવ ઉદ્યોત' છે.^૭

૧. લોકયતે પ્રમાણેન દશ્યતે દત્તિ માવઃ । અયં ચેદ તાવત્ પચ્ચાસ્તિકાયાત્મકો ગ્રંથતે ।

૨. લોકસ્ય ચતુર્દશદ્વારાત્મકસ્ય ।

— આ. હા. ટી., પ. ૪૯૪ અ.

૩. દુર્વિદ્યો લલુ ઉજ્જોગરો ।

— આ. દિ., પ. ૨૬૭ અ.

૪. નાયવ્વો દવ્વમાવ સંજુતો । અગ્નીદવ્વુજ્જોગરો, ચંદ્રો સૂરો મણી વિજ્ઞૂ ।

— આ. નિ., ગા. ૧૦૫૯

૫. નાણં માણ્વુજ્જોગરો ।

— આ. નિ., ગા. ૧૦૫૯

૬. જ્ઞાયનેડનેન યથાવસ્થિતં વસ્તુ દત્તિ જ્ઞાનં તજ્ઞાનં માવોદ્યોતઃ ।

— આ. નિ., ગા. ૧૦૬૦

૭. કેવલનાણુભવો માવો ।

— આ. હા. ટી., પ. ૪૯૭ અ.

— એ. વં. મ. ભા., ગા. ૫૧૩, પૃ. ૯૩

‘ઉદ્યોત કુરંતિ હ વા ગીતં યા ન ઉદ્યોતકરા’

પ્રકાશ કરવો એવો છે સ્વભાવ જેમનો તે ‘ઉદ્યોતકર’ કહેવાય

ઉદ્યોતના બે ભેદો (દ્રવ્યોદ્યોત અને આયોદ્યોત) પૈકી દ્રવ્યોદ્યોતથી જિનેશ્વરો લોકનો ઉદ્યોત કરનારા નથી હોતા પરંતુ તીર્થ કર નામકર્મના ઉદ્યથી અતુલ સત્વાર્થ-પરોપકાર-કરવા દ્વારા આયોદ્યોત કરનારા હોય છે^૧

‘ઉદ્યોતકર’ પણ બે પ્રકારે હોય છે (૧) ‘સ્વઉદ્યોતકર’ (૨) ‘પરઉદ્યોતકર’

શ્રી તીર્થ કર ભગવતો બન્ને પ્રકારે ‘ઉદ્યોતકર’ છે પોતાના આત્માને ઉદ્યોતિત કરવા દ્વારા તેઓ ‘સ્વઉદ્યોતકર’ છે અને લોકમા પ્રકાશ દેનાવનાર વચનરૂપી દીપકની અપેક્ષાએ તેઓ બાકીના બંન્ન વિશેષો માટે ઉદ્યોત કરનારા હોવાથી ‘પરઉદ્યોતકર’ છે^૨

ઉદ્યોતના પૂર્વેકા બે ભેદોમાં ‘આયોદ્યોત’નું સ્થાન અતિ મહત્ત્વનું છે, કારણ કે દ્રવ્યોદ્યોતનો ઉદ્યોત પુ ગ્રવ સ્વરૂપ હોવાથી તેમજ તેવા પ્રપરના પરિણામથી સુકૃત હોવાથી પરિમિત ક્ષેત્રમાં નકાશ કરે છે, જ્યારે આયોદ્યોતનો ઉદ્યોત લોક અને અલોકને પ્રકાશિત કરે છે^૩

આ વિષયમાં એ શા સ્વો વિ મા કહેવાયું છે કે-કેવલજ્ઞાનના પ્રકાશરૂપી દીપકથી શ્રી તીર્થ કર ભગવતો સર્વલોકમાં પ્રકાશ કરવાના સ્વભાવવાળા છે માટે તે ઉદ્યોતકર છે^૪

દે આ^૫ તેમજ બ વુ^૬ જણાવે છે કે કેવલજ્ઞાનના પ્રકાશથી અથવા તો તે પ્રકાશપૂર્વકના વચનરૂપી દીપકથી શ્રી જિનેશ્વર ભગવતો ઉદ્યોત કરવાના સ્વભાવવાળા છે

- ૮ ગેહ્યોદ્યોતકરા દ્રવ્યોદ્યોતેન નવ શિવા મર્ચિત તીર્થકરનામનુકર્મોદયનોમ્નુલ
સુવાચકરણાત્ ભવોદ્યોતકરા પુનર્મર્ચિત । — આ હા દી પ ૪૮૭ આ
- ૯ આ માનમવાધિહૃત્ય ઉચ્ચોત્કરામ્નથા લેલપરાગ વચનપ્રતીપાપેક્ષવા ચ તપપ્રમાપરાપાનચિત્તૈવેત ।
— આ હા દી પ ૪૮૭ આ

- ૧૦ દ્રવ્યોત્તોત્તોત્તોત પુદ્ગલામ્ન વાચવાચિરારિણામ્નુ । વાચ પ્રમાણાત પ્રમાણત ચા પારમિત ક્ષતે
માનોત્તોત્તોત્તોત લોચાલોક પ્રકાશાનિ । — આ હા દી પ ૪૮૭ આ
- ૧૧ વચ્ચાલોકીયેન સર્વલોકપ્રકાશકર્તાશીલન । — ૧ રા સ્વા વિ પ ૨૨૪ આ
- ૧૨ કેવલજ્ઞાન સત્ત્વચતુર્વર્ણયેન વા પ્રમાણતશીલન । — ૨ મા ૧ ૩૨૧
- ૧૩ કેવલજ્ઞાનકીયેન ઉચ્ચોત્કરામ્ન પ્રમાણકરણ । — ૧ ૨ ૪ ૪૦

આ. દિ.માં કહેવાયું છે કે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો પરમજ્ઞાનનો ઉપદેશ, સંશયોનું છેદન અને સર્વપદાર્થોનું પ્રકટ કરવાપણું કરનારા હોવાથી ‘ઉદ્ધૃતકર’ છે.^{૧૪}

આ પ્રમાણે ‘લોગસ્ત ઉજ્જોગરે’ એ બે પદો-પંચાસ્તિકાયરૂપી લોકોને કેવલજ્ઞાનરૂપ સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવોદ્ધોત (ભાવદીપક) વડે પ્રકાશ કરવાના સ્વભાવવાળા-એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.^{૧૫}

ધર્મતત્ત્વયરે- [ધર્મતીર્થકરના] - ધર્મરૂપી તીર્થના કરનારાઓને.

ધર્મની વ્યાખ્યા લ. વિ.માં નીચે પ્રમાણે ટાંકવામાં આવી છે :—

દુર્ગતિપ્રસૂતાઙ્ગીવાન્, યસ્માદ્ધારયતે તતઃ ।

ધત્તે ચૈતાન્ ગુપ્તે સ્થાને, તસ્માદ્ધર્મ ઇતિ સ્મૃતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ - દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને રોકીને એમને શુભ સ્થાનમાં સ્થાપિત કરે તે ‘ધર્મ’ કહેવાય છે.

ધર્મ બે પ્રકારનો છે. (૧) ‘દ્રવ્યધર્મ’ અને (૨) ‘ભાવધર્મ.’ અહીં ‘ભાવધર્મ’ પ્રસ્તુત છે.

આ. નિ. તથા દે. ભા. માં કહેવામાં આવ્યું છે કે ‘ભાવધર્મ’ શ્રુતરૂપ અને ચારિત્રરૂપ છે.

તિત્થ - [તીર્થ] - તીર્થ.

‘તીર્થ’ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ‘તીર્થંત્રજ્ઞેન ઇતિ તીર્થમ્’-જેના વડે તરાય, તે ‘તીર્થ’. એ પ્રમાણે કરવામાં આવે છે. આ. નિ. માં કહેવાયું છે કે ‘તીર્થ’ના અનેક પ્રકારો છે, ‘નામતીર્થ, સ્થાપનાતીર્થ, દ્રવ્યતીર્થ, ભાવતીર્થ’ વગેરે.^{૧૬} અહીં આ ચાર પ્રકારના તીર્થો પૈકી કયું તીર્થ લેવું એવી સ્ફેળે શંકા થાય પણ ‘ધર્મતીર્થ’ શબ્દ હોવાથી માત્ર ‘ભાવતીર્થ’ની સ્વીકાર્ય ગણે છે.^{૧૭} ‘દ્રવ્યતીર્થ’ અને ‘ભાવતીર્થ’ની વ્યાખ્યા દે. ભા. માં નીચે મુજબ આપવામાં આવી છે.

કુપ્રવચનો (ઇતરદર્શનો) તથા નદી આદિ તરવા માટેનાં સ્થાનો આ બધાં દ્રવ્યતીર્થ છે, કારણ કે ત્યાં પણ લોકો રૂળે છે અને તેને એકવાર તર્યા પછી ફરી પણ તરવાનું બાકી

૧૪. પરમજ્ઞાનોપદેશ સંદાયચ્છેદ સર્વપદાર્થ પ્રકટનકારિત્વાત્ ઉદ્યોતકરાસ્તાન્ ।

— આ. દિ., પ. ૨૬૭ અ.

૧૫. અનેન વચનાતિગ્રય ઉક્તઃ ।

— દે. ભા., પૃ. ૩૨૧

૧૬. નામ ટવગાતિત્થં દ્વવતિત્થંચ ભાવનિત્થંચ ।

— આ. નિ., ગા. ૧૦૬૫

૧૭. ધર્મેગ્રહ્ણાત્ દ્રવ્યતીર્થસ્ય નચાદેઃ.....પરિહારઃ

— થો. શા. સ્વો. નિ., પ. ૨૨૮ આ.

રહે છે જ્યારે સઘ આદિ સાવતીર્થ છે, કારણ કે તેનો આશ્રય કરનારા ભગ્યે ભવસાગરને નિયમા તરી જાય છે અને ભવસાગર ફરી તરવાનો બાકી રહેતો નથી.^{૧૮}

કર- [કર] કરનારા, કરવાનો સ્વભાવ ■ જેમનો એવા.

એત્યે ધર્મ એવ તીર્થ ધર્મપ્રગ્ન વા તીર્થ ધર્મનીયં તત્કર્મણીયમ્-ધર્મનીયકરણમ્ ।^૧

અર્થ-ધર્મ એ જ 'તીર્થ' કે ધર્મ પ્રધાન એવું 'તીર્થ' તે 'ધર્મતીર્થ,' તેને કરવાનો સ્વભાવ છે જેમનો તે 'ધર્મતીર્થકર' તેવા ધર્મતીર્થકરને આ પદનો વિશિષ્ટ અર્થ થો શા એો વિ મા જણાવાયો છે કે-હેયો, મનુષ્યો અને અસુરો નિહિનની પર્યટામા મર્વ છુડોની પોતપોતાની ભાષામા પરિણામ પામનારી વાણીદ્વારા 'ધર્મતીર્થ'નું પ્રવર્તન કરનારાઓને.^{૨૦}

આ પ્રમાણે 'ધર્મતીર્થકર' એ પદ-

દુર્ગતિમાં પડતા પ્રાણીઓને રોકી રાખી સન્માર્ગે સ્થાપનાર અને સન્માર સાગરથી તારનાર એવા ધર્મરૂપ સાવતીર્થનું સર્વ ભાષાઓમાં પરિણામ પામનારી સાતિશય વાણીદ્વારા પ્રવર્તન કરવાના સ્વભાવવાળા-એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

થો શા ર્યો વિ મા જણાવ્યું છે કે આ પદ દ્વારા શ્રી તીર્થકર ભગવતનો પૂજાતિશય તથા વચનાતિશય દર્શાવવામા આવ્યો છે.^{૨૧} જ્યારે કે આ મા જણાવાયું છે કે આ પદ દ્વારા પૂજાતિશય દર્શાવાયો છે.^{૨૨}

જિજે - [જિનાવ] - જિનોને

આ નિ મા 'જિન' શબ્દનો અર્થ જેમણે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છુડા છે

૧૮ બાદ વ -

કુપ્પાવણાદ નદબ્રાદ, તરગમ્પ્રભૂમિ સ્વભા જિ થ ।

શુશ્રિ તપ નિ ળગ્રા સમવદ ય પુણિ ઉત્તળ ॥ ૧ ॥

સરાદ ભાવતિથ ચ ત યગિય મરગ્ગય નિયમા ।

મરિયા તરિ ન ય પુણિ, મરગ્ગે દોદ તરિયમે ॥ ૨ ॥ — દે બા, ૫ ૩૨૧

૧૯ ધર્મ એવ ધર્મપ્રધાન વા તીર્થ ધર્મનીયં તત્કર્મણીયમ્ ધર્મનીયકરણમ્ ।

— આ ■ ૧, ૫ ૨૪૪ અ — ૫ ૧૧, ૧ ૪૨

૨૦ સદેવમનુષ્ઠાનુગ્ન પચિ સર્વભાવાગ્નિશામયા ધાવા ધર્મનીયપ્રવચકાનિયથ ।

— ૧ શા ર્યો ૧૧, ૫ ૨૨૪ આ

૨૧ બ્રહ્મ પૂજાતિશયો વાગનિશ્ચયોત્ત ।

— ' ' ' ' "

૨૨ બ્રહ્મ પૂજાતિશયોત્ત ।

— દે. બા, ૫ ૩૨૧

તે - એવો કરવામાં આવ્યો છે.^{૨૩} આ. હા. ટી.માં રાગ, દ્રેષ, કષાયો, ધન્દ્રિયો પરીષદો, ઉપસર્ગો અને આઠ પ્રકારનાં કર્મોને જિતનારા તે 'જિન' એમ કહેવાયું છે.^{૨૪}

લ. વિ., દે. ભા. તેમજ વં. વૃ.માં રાગ આદિને જિતનારા તે 'જિન' એમ દર્શાવાયું છે.^{૨૫} ચે. વં. મ. ભા.માં જેમણે રાગ, દ્રેષ અને મોહને જિત્યા છે તેઓ 'જિન' એમ કહેવાયું છે.^{૨૬}

ચો. શા. સ્વો. વિ. તેમજ ધ. સં.માં રાગ દ્રેષ આદિને જિતનારાઓને 'જિન' તરીકે ઓળખાવાયા છે.^{૨૭}

આ રીતે 'જિને' પદ-રાગ દ્રેષ, કષાયો, ધન્દ્રિયો, પરીષદો, ઉપસર્ગો અને આઠ પ્રકારનાં કર્મોને જિતનાર-એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

આ પદ દ્વારા અપાયાપગમાતિશય દર્શાવાયો છે.^{૨૮}

અરિહંતે- [અર્હતઃ] - અહીંતો.

આ. નિ.માં 'અરિહંત' શબ્દનો અર્થ નીચે મુજબ કરવામાં આવ્યો છે:—

ધન્દ્રિયો, વિષયો, કષાયો, પરીષદો, વેદના અને ઉપસર્ગો આ અરિઓને-શત્રુઓને-હણનારા હોવાથી તેઓ 'અરિહંત' કહેવાય છે, ઉપરાંત આઠ પ્રકારનું કર્મ સર્વજીવો માટે અરિભૂત છે, તે કર્મરૂપી અરિને હણનારા હોવાથી તેઓ 'અરિહંત' કહેવાય છે. વંદન અને નમસ્કારને જેઓ યોગ્ય છે, પૂજા, સત્કારને જેઓ યોગ્ય છે અને સિદ્ધિગમનને જેઓ યોગ્ય છે તેઓ 'અરિહંત' કહેવાય છે.^{૨૯}

૨૩. જિયકોદ્દમાગમાયા, જિયલોદ્દા તેણ તે જિના હુંતિ ।

૨૪. રાગદ્વેષકપાયેન્દ્રિયપરોપહોપસર્ગાદિપ્રકારકર્મજેતૃત્વાજિનાઃ ।

૨૫. રાગાદિજેતારો જિનાસ્તાન્ ।

જિનાન્ રાગાદિ જેતૃન્ ।

” ”

જયન્તિ રાગાદીન્ ઇતિ જિનાસ્તાન્ ।

૨૬. જિનેતિ એસત્થો જિયરાગ દોસમોદે ।

૨૭. જિનાન્ રાગદ્વેષાદિજેતૃન્ ।

” ”

૨૮. અપાયાપગમાતિશયમાદ-જિનાન્ ।

૨૯. દંદિયવિસયકસાપ, પરીસદે વેયણા ડવસસમે ।

એણ અરિણો હંતા, અરિહંતા તેણ વુચ્છંતિ ॥ ૧૧૯ ॥

અટ્ટવિહં પિય કમ્મં, અરિભૂઅં હોદ સવ્વજીવાણં ।

તં કમ્મમરિ હંતા અરિહંતા તેણ વુચ્છંતિ ॥ ૧૨૦ ॥

અરિહંતિ વંદણ નમંસણાદં, અરિહંતિ પૂઅસક્કારં ।

સિદ્ધિગમણં અરિહંતા, અરિહંતા તેણ વુચ્છંતિ ॥ ૧૨૧ ॥

— આ. નિ., ગા. ૧૦૭૬

— આ. હા. ટી., પ. ૪૬૪ અ.

— લ. વિ., પૃ. ૪૨

— દે. ભા., પૃ. ૩૨૧

— વં. ટી., પૃ. ૪૦

— આ. દિ., પ. ૨૬૭ અ.

— ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૫૨૬, પૃ. ૯૫

— ચો. શા. સ્વો. નિ., પ. ૨૨૪ આ.

— ધ. સં., પ. ૧૫૫ અ.

— ચો. શા. સ્વો. વિ., પ. ૨૨૪ આ.

— આ. નિ. ગા. ૯૧૯-૨૦-૨૧

ચતુર્થીસ [ચતુર્વિંશતિમ્] ચાવીસને

ચાવીસને એટલે કે ચાવીસ અર્હતોને આટનુ કહ્યા પછી મનમાં રહેલે થાય કે અર્હતો કયા ચાવીસ અર્હત લેવા ? કારણકે ગત ચાવીસીમાં પણ ચાવીસ અર્હત થયા છે અને ભવિષ્યમાં પણ થવાના છે, તથા હોત્રાન્નરોની અપેક્ષાએ તે તે હોત્રામાં પણ જૂદા જૂદા ચાવીસ અર્હત થયા છે

આનુ મમાધાન આપના આ નિ જણાવે છે કે—‘ચાવીસ’ એ મજ્યા સ્વભાવ આદિ હવે પછી કહેવાનારા માટે છે એટલે કે આ ભરતમેદની વર્તમાન ચાવીસીમાં થયેલા શ્રી સ્વભાગી આરબી શ્રીવર્ધમાન પર્યંતના અર્હતો માટે ‘ચતુર્થીસ’ રૂપે વપરાયેલો છે

એ વ મ ભા પણ ઉપર્યુક્ત હંકીજનુ મમર્થન કરતા જણાવે છે કે ‘ચતુર્થીસ’ એ મજ્યા ભારત વર્ષમાં થયેલા અર્હતો માટે છે ૯૮

દે ભા પણ જણાવે છે કે ‘ચાવીસ’થી ભરતસેત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા અર્હતો લેવા ૪૦ આ પ્રમણે ‘ચતુર્થીસ’ પદ ભરતસેત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલા વર્તમાન ચાવીસીના અર્હતોને—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે

વિ [અવિ] જ્ઞાને, વળી (અર્થાત્ ખીજાઓને પણ)

અર્હતો વપરાયેલ વિ પદ કે જે ‘અવિ’ અન્યથા છે તેના અનેક અર્થો છે ૪૧ તે પૈકી અહિં મમુચ્ચય અર્થ ઘટિત થાય છે એટલે ‘ચતુર્થીસ’ નો અર્થ ‘ચાવીસને અને’ એ પ્રમાણે થાય અને’ કહ્યા બાદ વાક્ય અધુરુ રહે છે શ્રોતાના મનમાં જિજ્ઞાસા પણ પ્રવર્તે છે કે અને પાંચી આગળ શું મમજ્ઞવું ? તે માટે આ નિ મા સૂચવવામાં આવ્યું છે કે—
અવિ શ ક્ત્વા અહંભુથી ચૈરવત સેત્ર તથા મહાવિદેહ સેત્રમાં જે છે તેમનું અહંભુ સમજવું ૪૨ એટલે નિજજુલિતારને અવિ’ રૂપેથી ખીજા એ સેત્રમાં ઉત્પન્ન થયેલ અર્હતો અભિપ્રેત છે

આ હા ટી મા તથા લ વિ મા જણાવાયું છે કે ‘અવિ’ રૂપે તેમનાથી અન્યના મમુચ્ચય માટે ૭ એટલે કે વર્તમાન ચાવીસીના સ્વભાવિ ચાવીસ જિનોથી અન્ય એવા

૩૮ ‘ચતુર્થીસ’ નિવ મયા ડસમાર્દ-ગાડ મળ્યમ ગાડ ।

—અ નિ મ ૧૦૭૮

૩ ‘ચતુર્થીસ’ નિવ મય મારહવાલુ મગાવ અરહાગ ।

—એ વ મ ભા મા ૫૨૬ ૪ ૮૫

૪૦ ચતુર્વિંશતિ મસલજોદ્રવ વ ।

—દ ન ૮ ૩૨૧

૪૧ અવિ સમ્માવના પ્રશ ગણ્ઠાગર્હી સમુચ્ચે ।
તથા યુક્ત વગ્ધુ કામવાર કિવાનુ વ ॥

—અ ડી નો ૧ ૮ ૧૫૫

૪૨ અવિસ ગહણા પુત્ર દરવગ મહાવિદેહનુ ।

—અ નિ ૨૧ ૧૦૭૮

૪૩ અવિ ગન્ધો મ વગ્ધુત્ત્વસમુચ્ચવાર્થ ।

—આ હા ટી ૪ ૪૧૪ અ

તીર્થકરે માટે છે. નિર્યુક્તિકાર ઐશ્વર્ય તથા મહાવિદેહ કહે છે તેમાં અને આ. હા. ટી. તથા લ. વિ.ના વિધાનમાં ઐશ્વર્ય જ દેખાય છે. કારણ કે, નિર્યુક્તિકારે પણ ઐશ્વર્ય અને મહાવિદેહ માત્ર જંબૂદ્વીપના જ લેવા અને ખાકીના ચાર ન લેવા તેવું વિધાન ક્યાંય ક્યું નથી.

એ. વં. મ. ભા. 'અપિ' શબ્દથી 'મહાવિદેહ આદિમાં થયેલા' એમ જણાવે છે.^{૧૧}

યો. શા. રવો. વિ. તથા ધ. સં. 'અપિ' શબ્દથી 'ખીનઓને પણ' એમ જણાવે છે.^{૧૨} પણ ખીનમાં ક્યા ક્યા લેવા, તેવું વિધાન કરતા નથી.

દે. ભા. તથા વં. વૃ. 'અપિ' શબ્દથી 'ખાકીના ક્ષેત્રોમાં થયેલા' એમ જણાવે છે.^{૧૩}

આ રીતે 'અપિ' શબ્દ-ભરત ક્ષેત્રની વર્તમાન ચોવીસીના ચોવીસ અર્હતોથી અન્ય એવા, ઐશ્વર્ય તથા મહાવિદેહ આદિ ક્ષેત્રોમાં થયેલા અર્હતોને—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

કેવલી-[કેવલિન:]-કેવલજ્ઞાનીઓને.

'કેવલી' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ—'કેવલં યેષાં વિચિતે ર્જિતે કેવલિનઃ' એટલે કેવલ (કેવલજ્ઞાન) જેમને છે તે. એ પ્રમાણે થાય છે.

'કેવલી' પદની વ્યાખ્યા આ. નિ.માં નીચે સુચ્છ આપવામાં આવી છે:—

સંપૂર્ણ (પંચાસ્તિકાચારમક) લોકને જાણે છે તથા જુએ છે અને જે કેવલચારિત્રી તથા કેવલજ્ઞાની છે તે કારણથી તે 'કેવલી' કહેવાય છે.^{૧૪} અર્થ 'જાણવું' એટલે વિશેષરૂપે જાણવું (કેવલજ્ઞાન) અને 'જોવું' એટલે સામાન્યરૂપે જાણવું (કેવલદર્શન) એમ સમજવાનું છે.^{૧૫}

એ. વં. મ. ભા.માં 'કેવલી'ની વ્યાખ્યા માટે આ. નિ.નો પાઠ જ ટાંકવામાં આવ્યો છે.

૪૪. અવિસદાશ્ચો વંદે મહાવિદેહાદ્યમવેગવિ ।

— એ. વં. મ. ભા., ગા. ૫૨૯, પૃ. ૬૫.

૪૫. અપિશબ્દાદ્યપાનવિ ।

— યો. શા. રવો. વિ., પત્ર ૨૨૪ આ.

૪૬. અપિશબ્દાત્ ભાવતઃ ક્ષેપક્ષેત્રસંમર્ગાંધ ।

— દે. ભા., પૃ. ૩૨૧

અપિશબ્દાત્ ક્ષેપક્ષેત્રસંમર્ગાંધ ।

— વં. વૃ. પૃ. ૪૧

૪૭. કસિગં કેવલકૃપ્યં લેગં જાગંતિ તદ્ વ પાસંતિ ।

કેવલ ચરિત્તનાળી તદ્દા તે કેવલી દ્વંતિ ॥

— આ. નિ., ગા. ૧૦૭૮.

૪૮. નિર્વિગ્નં વિગેષાળાં, ગ્રહો દર્શનમુચ્યંતે ।

વિશિષ્ટ ગ્રહણં જ્ઞાન-મેવં સર્વગ્રં દ્રવ્યમ્ ॥ ૧ ॥

— આ. હા. ટી., પ. ૫૦૦ આ.

આ હા ટી, વ વિ તથા આ દિ મા 'કેવલી'ની બાબત 'કેવલજ્ઞાન જેમને છે તે' એવી જ આપવામાં આવી છે.

ચો શા મો વિ, દે બા, તથા ધ ન મા 'કેવલી'નો અર્થ 'ઉપત્તિ થયેલું છે કેવલજ્ઞાન જેમને એવા બાવ અર્હત' એ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે.

વ ધ મા 'કેવલી'નો અર્થ 'બાવ અર્હતો' એ પ્રમાણે કરાયો છે.

આ રીતે 'કર્મ' પદ-જેમને કેવલજ્ઞાન (અને કેવલદર્શન) ઉત્પન્ન થયું છે અને તે દ્વારા જેઓ સ પૂર્ણ લોકને જાણે છે અને જુએ છે એવા, મ પૂર્ણ ચારિત્ર અને જ્ઞાનરાજા, બાવ અર્હતોને-એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

'કર્મ' પદ અહીં શા માટે મૂકવામાં આવ્યું તે અને અન્યકારોમાં કેવાકે મનાન્તર પ્રવર્તે છે

આ હા ટી તથા વ વિ મા કહ્યું છે કે 'કેવલી' એ વિશેષજ્ઞ એવા માટે છે કે જેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે તેવા આત્માઓ જ લોકોદયોતકર, ધર્મતીર્થકર, જિન એવા અર્હત હોય છે, બીજા નહીં એનો નિરૂપ કરવા દ્વારા સ્વરૂપ નગતવવા પૂરતો જ આ પ્રયોગ છે. એ વ મ બા જણાવે છે કે છદ્મ્ય અન્યથામાં રહેવા જિનેનો અર્હત મનાવેશ ન થાય તે માટે 'કેવલી' પદ મૂકવામાં આવ્યું છે.

તેમ જ નામ આદિ લોક (નામ, સ્થાપના, ક્રમ અને બાવ) થી ભિન્ન પણ જિન-રસ અર્હત તરીકે સભરી શકે છે તેથી બાવ-અર્હતના સ્વીકાર માટે અર્હત 'કેવલી' પદ મૂક્યું છે.

૧૮ કર્મજ્ઞાનમયા સિદ્ધિ દત્તિ સ્વચ્છાન સાન્
સ્વચ્છિન ॥

—આ હા ટી ૫ ૪૮૬, અ

—સ વિ ૬ ૪૩

૫૦ ઉપત્તિસ્વચ્છાનનાન્ મારાત્ત રૂપથ ।

—સે સ રોત્રી વિ ૫ ૨૨, અ

—દે ના ૬ ૩૨૧

—ધ ન ૬ ૧૫૫ અ

૫૧ સ્વચ્છિના મારાત્ત રૂપથ

—૬ ૬ ૪૧

૫૨ કર્મજ્ઞાન એવં યથાત્મસ્વચ્છા અર્હતા ના વ દત્ત નિરૂપનાર્થે સ્વચ્છાનનાથયગ્ન વિપ્રવર્તિતવચ્ચમ્ ।

—આ હા ટી ૫ ૧૦૧ અ

—સ વિ ૬ ૪૪

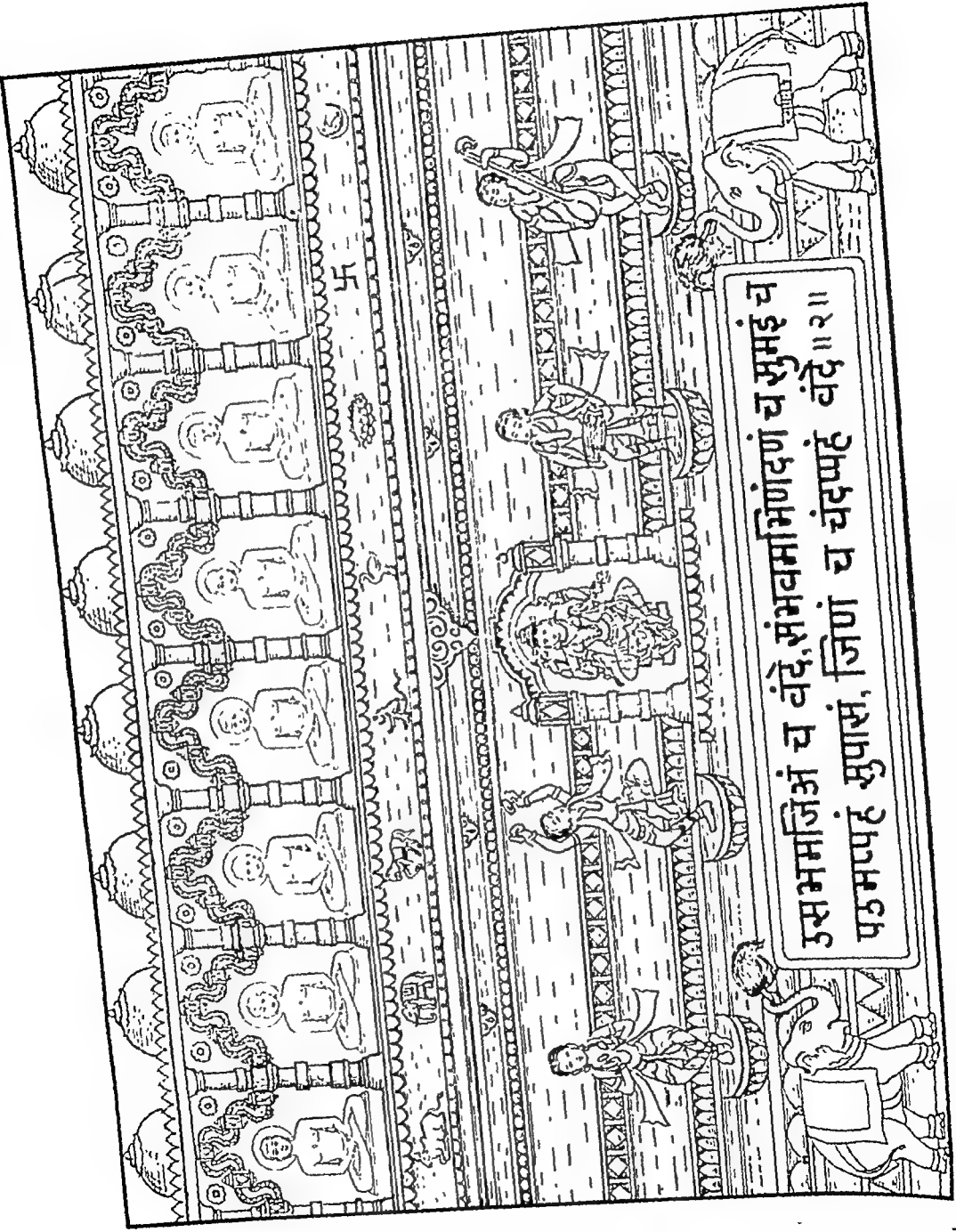
૫૩ ન ઉગ્ગ ઉગ્ગપતિશાન્તિ દુતિ ના કર્મ મહિયા ॥

—મ વ મ બા મા ૫૩૨, ૬ ૮૬

૫૪ નામાદમયિના વિ જિગ્વતા સમગ્નિ અર્હતા ।

—મે ૪ મ ના મા ૫૩૪, ૬ ૮૫

મારાત્ત પદ્ધિનિરૂપણ વેચની વચ્ચ ॥

उसभमजिअं च वंदे, संभवमभिणंदणं च सुमहं च
 पठमप्पहं सुपासं, जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥ २ ॥

થો. શા., સ્વો. વિ., દે. ભા., વં. વૃ. તેમજ ધ. મં. પણ એ જ વાત જણાવે છે કે- અહીં ‘કેવલી’ પદથી માત્ર ભાવ અર્હત્ જ ગ્રહણ કરવા. એટલે કે જ્યારે તે અર્હત્ થઈને વિચરતા હોય તે સ્થિતિમાં રહેલા અર્હત્ જ ગ્રહણ કરવા. પરંતુ રાજ્ય અવસ્થામાં અથવા તો મુનિ અવસ્થામાં વિચરતા અર્હતો ન લેવા કારણ કે તે અવસ્થામાં તે ‘ભાવ અર્હત્’ નથી પણ ‘દ્રવ્ય અર્હત્’ છે. જ્યારે આ સૂત્ર માત્ર ભાવ અર્હતોની સ્તુતિ માટે છે. અને તેથી ‘અપિ’ શબ્દની વ્યાખ્યા કરતાં, “અપિ શબ્દથી અન્યને ગ્રહણ કરવા” એમ જ્યાં કહેવાયું છે ત્યાં, ‘અન્ય’ શબ્દથી ઐશ્વર્યાદિ ક્ષેત્રમાં રહેલા વર્તમાન ચોવીસીના તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં રહેલ વિહરમાન ભાવ જિનોને જ ગ્રહણ કરવાના છે એ વાત સ્વયંસિદ્ધ બને છે.

સમમજિઅં ચ વંદે. સંભવમભિગંદણં ચ સુમં ચ ।

પમપ્પહં સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વદે ॥ ૨ ॥

સુવિહં ચ પુપ્પદંતં, સીઅલ સિજ્જંસ વાસુપુજ્જં ચ ।

વિમલમણંતં ચ જિણં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ ॥ ૩ ॥

કુંથું અરં ચ મહિં વંદે મુણિસુવ્વયં નમિજિણં ચ ।

વદામિ રિદ્ધનેમિં પાસં તહ વદ્દમાણં ચ ॥ ૪ ॥

આ ત્રણ ગાથાઓમાં દર્શાવાયેલ ચોવીસ તીર્થંકર ભગવંતોના નામોના સામાન્ય તેમજ વિશિષ્ટ અર્થો છે. સામાન્ય અર્થ દરેક તીર્થંકર ભગવંતના નામમાં ઘટી શકે છે, જ્યારે વિશિષ્ટ અર્થ, તે તે તીર્થંકર ભગવંતના નામમાં ઘટી શકે છે. દરેક તીર્થંકર ભગવંતના નામોના સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થો પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ટિપ્પણ વિભાગમાં આપવામાં આવ્યા છે, તેથી અહીં તેની ચર્ચા કરી નથી.

શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના નામ માટે બે ખાસ મહત્ત્વની વિગતો અર્ચવી અહીં જરૂરી છે. દરેક તીર્થંકર ભગવંતોના માત્ર એક જ સાથળમાં લાંછન એટલે કે એક વિશિષ્ટ ચિહ્ન હોય છે. એ જૈન શાસ્ત્રોએ માન્ય કરેલ ક્રમ છે. જ્યારે અપવાદરૂપે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનના બાળ સાથળોમાં તખાવેલ સુવર્ણ જેવા ઉજ્જવલ અને એક બીજીની તરફ મુખ કરીને રહેલ વૃષભો (ઋષભો)નું યુગલ, લાંછન સ્વરૂપે હતું એટલે કે દરેક સાથળમાં એક એક વૃષભનું લાંછન હતું.

બીજી વિશિષ્ટતા એ હતી કે દરેક તીર્થંકરની માતા શ્રી તીર્થંકર ભગવંત માતાના ગર્ભમાં આવતાં જ ચૌદ સ્વપ્નોને જુએ છે, જે પૈકી પ્રથમ હાથીને જુએ છે. જ્યારે શ્રી ઋષભદેવ ભગવંતની માતાએ ઋષભદેવ ભગવંત ગર્ભમાં આવતાં પ્રથમ સ્વપ્નમાં વૃષભને (ઋષભ)

જોયેા હતેા આ બન્ને વિશિષ્ટનાના કારણે તુષ્ટ બનેવ દેવોના ઇન્દ્રે તેમજુ ‘અપસ’
એ નામ સ્થાપ્યુ હતુ આ વિગત આ નિ^{૧૧} તથા આ હા ટી મા^{૧૧} સામાન્ય રીતે ટાકવામા
આવી છે જ્યારે એ વ મ ભા મા વિશિષ્ટ રીતે ટાકવામા આવી છે ^{૧૭}

ચ [ચ] અને; અથવા.^{૧૮}

ગાથા-૨, ૩ તથા ૪ મા ‘ચ’ શબ્દનો પ્રયોગ અગિયાર વખત કરવામા આંચેા છે,
જેમા ૬૧ ‘વ’ નો અર્થ ‘અને’ છે, જ્યારે એક ‘ચ’ નો અર્થ ‘અથવા’ છે

મુવિદિ જ પુલ્કન^૧ પદમા વપરાયેવ ‘ચ’ નો અર્થ ‘અથવા’ છે, જ્યારે બાકીના
‘વ’ નો અર્થ ‘અને’ છે

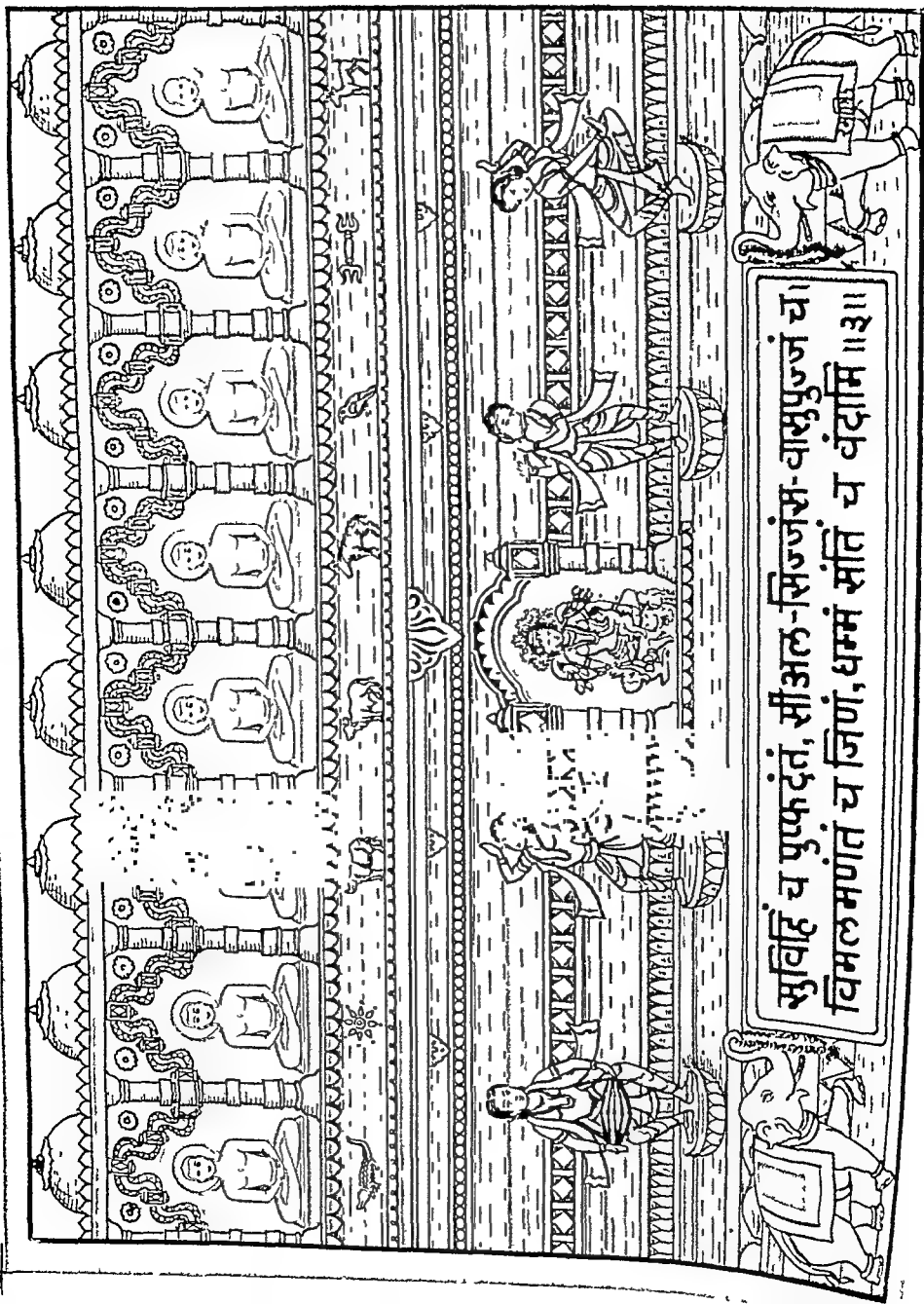
ઉપર્યુક્ત ત્રણ ગાથામા ચ ની જોડવણુ નીચે પ્રમાણે છે

પ્રથમ બે	જિન	—	ઉત્તમ મજિન જ
૫છી બે	જિન	—	સમય મજિન જ
૫છી એક	જિન	—	મુમદ જ
૫છી બે	જિન	—	વત્તમાન મુપાસ જિય જ
૫છી બે	જિન	—	ચાવ્વહ વે મુવિદિ જ
૫છી ત્રણ	જિન	—	(પુલ્કન) સીત્ર સિત્રન વાસુપુર જ
૫છી બે	જિન	—	મિમલ મન જ
૫છી બે	જિન	—	ધમ્મ મનિ જ
૫છી બે	જિન	—	કુષ્ઠ અર જ
૫છી ત્રણ	જિન	—	મલિ ચદે મુત્તિમુલ્લય નમિવિય જ
૫છી ત્રણ	જિન	—	તરહનમિ પાન તર વધમાન જ

૫૫ ઉત્તમુત્તમાન ડમ મુમિગમિ તજ ઉત્તમજિગ — આ િ ગા ૧૦૮૦
૫૬ જોગ મગવત્રો તતુ િ ઉત્તમ ઉત્તમા ઉપ્પરાહુતા જોગ ચ મલ્લેવાદ મલ્લવાદ ચાર્દમહ મહામુમિગા
વદમા વસમા મુમિગ િદ્ધો નિ તજ તમ્મ જસમા િ ગમ્મ કય સમાન યોગણ માપરા વદમ ગય તત્રો
વસદ દવ ચોદમ । — બા ૬૬, િ ૫ ૫૦૨ અ

૫૭ દવ્વમ્મ કુપ્પવત્ત તવિર મુત્તજ્જલ યત્ત ॥ ૫૪૨ ॥
બલ્લોભામિમહ ત્તર વગ્ગતુગ રુઢગ દ્દર મામિ ।
મુમિગમિ વદમમુમમા વાન્સમુમિગાન મન્મિ ॥ ૫૪૩ ॥
િદ્ધો મલ્લેવાદ તજ કય ઉમહ નામમવ્વમ્મ ।
તુદ્ધાન્નર વન્ના ॥ ૫૪૪ ॥ — ચ ૫ મ બા ગા ૧૪૨-૪૩-૪૪ ૬ ૮૮-૮૯

૫૮ સમુચ્ચે વિસ્સોત્તો વમિચાર વન્નિયો । — શ્લોક ૨૧૫ મુક્કા-૨ શ્લોક ૨, ૬ ૩૧
બોગમ્મ તિયથે રત્તો વસમાન્નવાચવિયુ ॥

આ ગોઠવણ પાછળ શ્રી સૂત્રકાર ભગવંતના મનમાં કયો ગૂઢ આશય હશે તે જાણી શકાયું નથી.

વંદે—[વન્દે]—વંદન કરે છે.

ઉપર્યુક્ત ત્રણ ગાથામાં ત્રણ વખત ‘વંદે’ અને બે વખત ‘વંદમિ’ પદનો પ્રયોગ નીચે જણાવેલ ક્રમથી કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ બે જિન પછી ‘વંદે’, ત્યારબાદ છ જિન પછી ‘વંદે’, અને આઠ જિન પછી ‘વંદમિ’.

સૂત્રકાર ભગવંતની આ ગોઠવણ પણ કયો ગૂઢાર્થ હશે તે સમજાયું નથી.

ઉપરાંત આ રીતે વારંવાર ‘વંદે’ તથા ‘વંદમિ’ પદનો પ્રયોગ કરી, વારંવાર વંદન શા માટે કરવામાં આવ્યું છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ ફક્ત ચે. વં. મ. ભા. માં જ કરવામાં આવ્યું છે. ત્યાં જણાવ્યું છે કે—અહીં સૂત્રમાં વારંવાર બે વંદનાર્થક ક્રિયાપદનો પ્રયોગ કરાયો છે તે આદર દર્શાવવા માટે છે અને તેથી તે પુનરુક્તિ, દોષકારક નથી.^{૫૯}

જિણં—[જિનં]—જિનને.

ઉપર્યુક્ત ત્રણ ગાથામાં ત્રણ વખત ‘જિણં’ પદ વપરાયેલ છે. અને સંપૂર્ણ ‘લોગસ્સ સૂત્ર’માં પાંચ વખત ‘જિન’ શબ્દ વપરાયો છે. સંપૂર્ણ સૂત્રમાં સૌથી વધુ વપરાયેલ કોઈ પણ શબ્દ હોય તો તે આ ‘જિન’ શબ્દ છે.

‘જિણં’ પદ સાત સાત જિનના અંતરે એટલે કે સાતમા જિન પછી, ચૌદમા જિન પછી અને એકવીસમા જિન પછી ગોઠવાયેલ છે. આ ગોઠવણ સહેતુક હોય તેમ લાગે છે.

સુવિધિં ચ પુષ્પદંતં—[સુવિધિં ચ પુષ્પદન્તમ્]—

બેમનું બીજું નામ ‘પુષ્પદંત’ છે એવા સુવિધિનાથને.

દરેક તીર્થંકર ભગવંતોનું માત્ર એકેક જ નામ આપવામાં આવ્યું છે. જ્યારે નવમા તીર્થંકરના ‘સુવિધિ’ અને ‘પુષ્પદંત’ એવાં બે નામ આપવામાં આવ્યા છે. આનું શું કારણ હશે તે સમજાયું નથી. કારણકે ગ્રન્થકારો તે અંગે કશું જ સ્પષ્ટીકરણ કરતા નથી.

તેવીશ તીર્થંકરો પૈકી દરેકના માત્ર એકેક જ નામ હશે, જ્યારે શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાનના બે નામ હશે. એ કલ્પના પણ ટકી શકે તેમ નથી. કારણકે કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યભગવંત શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે ‘અભિધાન ચિન્તામણિ’માં શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના ૬ નામ ગણાવ્યાં છે. તે ગણાવેલ છ નામો પૈકી બીજાં બીજાં નામોને જતાં કરીએ તો પણ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીનું ‘મહાવીર’ નામ તો પ્રસિદ્ધ હોવા સાથે આગમોમાં પણ ઉલ્લિખિત છે. તેથી આની પાછળ શું કારણ હશે, તે સમજાયું નથી.

આ નિ, આ હા ટી, વ વૃ તથા દે ભા આ ચાર ગ્રન્થો તો 'પુષ્પદત' નામ મૂળ ગાથામાં હોવા છતાં પણ તેનું વિવેચન કે તેનો નામોદ્દેશ સુદ્ધા કરના નથી જ્યારે એ વ મ ભા, ચો શા ર્વો વિ, આ દિ તથા ધ મ તેનું વિવેચન કરે છે પણ તેમાંય વિશિષ્ટ વિવેચન તો માત્ર એ વ મ ભા જ કરે છે

ચો શા ર્વો વિ તથા ધ મ 'સુવિધિનાથ'નું 'પુષ્પદત' એ ખીજું નામ ॥ એમ જણાવે છે ૧૦—

એ વ મ ભા પણ 'સુવિધિ' એ નામ છે અને 'પુષ્પદત' એ વિશેષણ છે એમ જણાવવા પૂર્વક, ૧૧ કેન્વાક 'પુષ્પદત'ને નામ તરીકે માન્ય રાખી 'સુવિધિ'ને વિશેષણ તરીકે માને છે, તે મતાન્તરનો ઉલ્લેખ કરે છે ૧૧

આ દિ 'સુવિધિ' એ નામ છે અને 'પુષ્પદત' એ વિશેષણ છે એમ જણાવે છે ૧૨ તદ્—[તથા]—અને

પાલ તદ્ વપ્તમાન વ એ પદ્ધતિ તદ્ શબ્દનો પ્રયોગ કરાયો છે આ 'તદ્ નો અર્થ 'તથા' કરવામાં આવેલ છે

અથ [અથ]—એ પ્રકારે

આ હા ટી, 'અથ' પદ્ધતિનો અર્થ 'અનન્તરોક્ત પ્રકાર વડે' એમ કરે છે ૧૩ વિ ચો શા ર્વો વિ તથા ધ મ અથ પદ્ધતિનો અર્થ 'અનન્તરોક્ત વિધિ વડે' એમ કરે છે ૧૪ એ વ મ ભા અથ નો અર્થ 'કહેલી વિધિ વડે' એમ જણાવે છે ૧૫ દે ભા તથા વ વૃ અથ નો અર્થ 'પૂર્વોક્તપ્રકારે' એમ કરે છે ૧૬

આ પ્રમાણે કેટલાક અન્યકારો 'કહેલી વિધિ અનુષ્ઠા' એવો અર્થ કરે છે અને બાકીના કેન્વાક કહેના પ્રકાર અનુષ્ઠા' એવો અર્થ કરે છે

૧૦ પુષ્પકલ્પિકા મનોહરન્તવાત્ પુષ્પદત નિ ।

ત્રિતીય નામ ।

—તો શ ર્વો વિ ૫ ૨૨૫ આ

—ધ મ ૫ ૧૫૬

૧૧ સુવિધી નામ વિશેષણ ધીવ ।

—એ વ મ ભા મ ૫૩૧ ૬ ૧૦૩

અને અથ નામ સુવિધિવ ક્રિયેત્વ નિ

—એ વ મ ભા મ ૫૩૩ ૬ ૧૦૪

૧૨ સુવિધિમ્ કવ્યમૂળ પુષ્પદત પુષ્પરતા ચમ્પાતી પુષ્પદત

—આ દિ અથ ૨૧૭ અ

૧૩ અવમ્ અનન્તરોક્તેન પ્રકારે

—આ હા ટી ૫ ૫૦૭ અ

૧૪ અવમ્ અનન્તરોક્તેન વિધિના

—લ વિ ૫ ૨૫

૧૫ અથ નિ મનિય વિદિષા ।

—તો શ ર્વો વિ ૫ ૨૨૭ અ

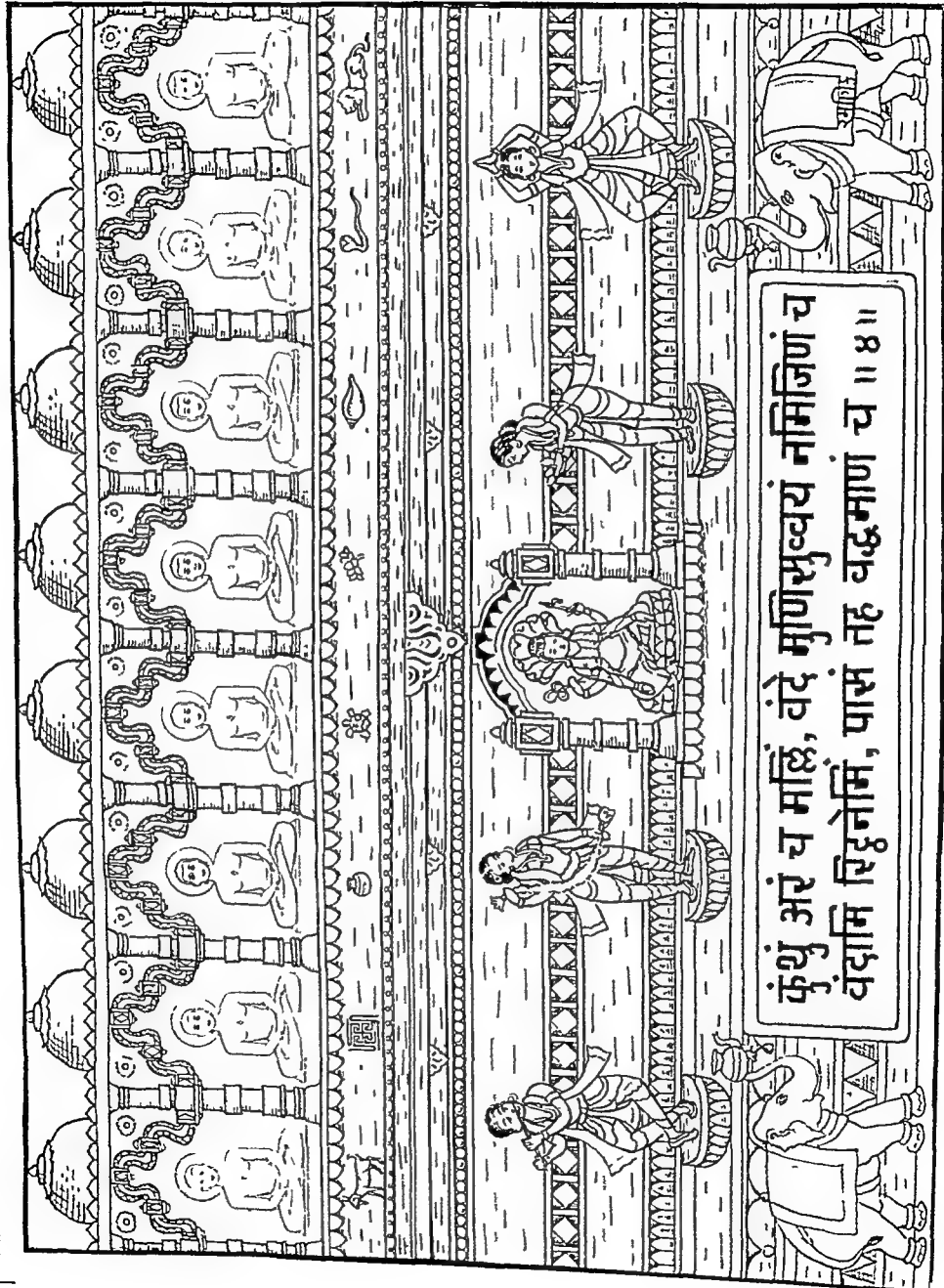
૧૬ અથ પૂર્વોક્ત પ્રકારે

—ધ મ ૬ ૧૦૫

—એ વ મ ભા મ ૫૨૧ ૫ ૧૧૧

—દે ભા ૫ ૩૨૫

—વ વૃ ૬ ૪૨

कुंथुं अरं च मल्लिं, वंदे मुणिसुव्वयं नमिजिणं च
 वंदामि सिट्ठनेमिं, पासं तह वद्धमाणं च ॥ ४ ॥

અમિથુઆ- [અમિષ્ટુતા:]-સ્તવાયેલા.

આ. હા. ટી., લ. વિ., ચો. શા. સ્વો. વિ. તથા ધ. સં. 'અમિથુઆ' પદનો અર્થ 'અભિમુખપણા વડે સ્તવાયેલા એટલે કે પોતાના નામથી કીર્તન કરાયેલા' એ પ્રમાણે કરે છે.^{૧૭}

ચે. વં. મ. ભા. 'અમિથુઆ'નો અર્થ 'અભિમુખ ભાવથી સ્તવાયેલા એટલે કે અપ્રમત્ત બનીને સ્તવાયેલા' એવો કરે છે.^{૧૮}

દે. ભા. 'અમિથુઆ' પદનો અર્થ 'આદરપૂર્વક સ્તવાયેલા' એવો કરે છે.^{૧૯} વં. વૃ. 'નામઆદિથી કીર્તન કરાયેલા' એમ જણાવે છે.^{૨૦}

આ પ્રમાણે 'અમિથુઆ' પદ—પોતાના નામથી કીર્તન કરાયેલા યાતો અપ્રમત્ત બનીને આદરપૂર્વક સ્તવાયેલા—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

વિદ્યુરયમલા- [વિઘૂતરજોમલા:]-દૂર કર્યા છે રજ અને મલ જેમણે.

'વિઘૂતરજોમલા:' પદની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે થાય છે :—

રજશ્ચ મલશ્ચ રજોમલૌ. વિઘૂતૌ રજોમલૌ વૈસ્તે વિઘૂતરજોમલા: ।

રજ અને મલની વ્યાખ્યા આ. હા. ટી., લ. વિ., ચો. શા. સ્વો. વિ., દે. ભા., વં. વૃ. તથા ધ. સં.માં નીચે પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે :—

બંધાતું કર્મ તે રજ અને પૂર્વે બંધાયેલ કર્મ તે મલ. અથવા તો બંધાયેલ કર્મ તે રજ અને નિકાચિત કરેલ કર્મ તે મલ. અથવા તો ઈર્થાપચિક કર્મ તે રજ અને સામ્પ્રાયિક કર્મ તે મલ.^{૨૧}

ચે. વં. મ. ભા. રજ અને મલની પૂર્વોક્ત ગ્રન્થકર્તા જે રીતે ત્રણ વ્યાખ્યાઓ આપે છે તે રીતે ત્રણ વ્યાખ્યાઓ ન આપતાં માત્ર એક જ વ્યાખ્યા આપે છે કે બંધાતું કર્મ તે રજ છે અને બંધાયેલું કર્મ તે મલ છે.^{૨૨}

આ રીતે 'વિદ્યુરયમલા' પદ—જેમણે સર્વ પ્રકારના કર્મેની (વિશિષ્ટ પરાક્રમ પૂર્વક) દૂર કરી નાખ્યાં છે તેવા—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

૬૭. આમિસુલ્યેન સ્તુતા અમિષ્ટુતા ઇતિ સ્વનામમિઃ કીર્તિતા દત્યથઃ । — આ. હા. ટી., પ. ૫૦૭ અ.

— લ. વિ., પૃ. ૪૫

૬૮. અમિસુહ્માવેણ શ્રુયા અમિથુયા નો પમત્તેણ ।

— ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૬૨૧. પૃ. ૧૧૧

૬૯. અમિષ્ટુતા આમિસુલ્યતઃ સ્તુતાઃ સાદરમ્ ઇતિ માવઃ ।

— દે. ભા., પૃ. ૩૨૫

૭૦. અમિષ્ટુતા નામાદિમિઃ કીર્તિતા દત્યથઃ ।

— વ. પૃ., પૃ. ૪૨

૭૧. તત્ર વખ્યમાન કર્મ રજો મળ્યતે પૂર્વવદ્ વુ મલ ઇતિ, અથવા વદ્ રજઃ નિકાચિત મલઃ, અથવા દર્યાપય રજઃ સામ્પ્રાયિક મલઃ ઇતિ ।

— આ. હા. ટી., પ. ૫૦૭ અ.

૭૨. કમ્મ રયત્તિ લુચ્છદ, વજ્જત વદ્ધયં મલં હોદ ।

— ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૬૨૨, પૃ. ૧૧૨

પરીણવરમરણ - [પ્રક્ષીણવરમરણ] પ્રકૃષ્ટ રીતે (સ પૂર્ણ ગીતે) નષ્ટ થયા છે વૃદ્ધાવસ્થા અને મૃત્યુ જેમના એવા :

‘ પ્રહીજગમરણ ’ પદની વ્યુત્પત્તિ નીચે પ્રમાણે થાય છે —

જરા ચ મરણ ચ જગમરણે, પ્રદાણે જગમરણે યદા ત પ્રહીજગમરણા ।

આ હા ટી વગેરે લગભગ બધા અન્યો ‘પ્રહાગમરણ’ પદની છાયા ‘પ્રાગમરણ’ કહે છે^{૫૩} ઉપરાંત ‘વિદુરમરણ’ અને ‘પ્રહાગમરણ’ એ બે પદો વચ્ચે કાર્યકારણ સંબંધ થોળે છે એમ્હે કે શ્રી તીર્થકર ભગવતો ‘વિદુરભોમવ’ છે માટે ‘પ્રક્ષીણવરમરણ’ છે એમ જણાવે છે^{૫૪}

આ પ્રમાણે પરીણવરમરણ’ પદ—જેમની વૃદ્ધાવસ્થા અને મરણ સ પૂર્ણ ગીતે નષ્ટ થયેલા છે તેવા—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

તત્ત્વમિતિ [તત્ત્વમિતિરિતિ] - ચોવીસ અને બીજી

અહીં વપરાયેલ અર્થ શબ્દનો ભાવાર્થ ‘અને બીજી’ એ પ્રમાણે થાય છે પ્રથમ પદમાં ‘તત્ત્વમિતિ’ પદ દ્વિતીયાના બહુવચન અર્થમાં વપરાયેલ છે, ત્યારે અહીં ‘તત્ત્વમિતિ’ પદ પ્રથમાના બહુવચન અર્થમાં વપરાયેલ છે એમ્હે ‘ચોવીસ અને બીજી’ એ પ્રમાણે અર્થ સમજવો.

તિનવરા [તિનવરા] - જિનવરો

તિનોમા વર એમ્હે એક તે ‘જિનવર’

‘જિન’ કોને કહેવાય ? તે અંગે આ હા ટી મા જણાવાયું છે કે શ્રી જિનપ્રવચનમાં સામાન્ય રીતે વિશિષ્ટ શ્રુતપદો આદિ પણ ‘જિન’ જ કહેવાય છે અને તે આ રીતે — શ્રુતજિનો, અવધિજિનો, મત પાંચયજ્ઞાનજિનો તથા હજમ્થ વીતરાગ ભગવતો^{૫૫}

આ હા ટી તથા હ પિ મા કિવગ’ પદની વ્યાખ્યા ‘શ્રુતપદિ જિનોથી પ્રધાન એમ્હે સામાન્ય કહેવલિ’ અર્થાત્ ‘કેલવજ્ઞાનીઓ’ એ પ્રમાણે કરવામાં આવી છે^{૫૬} અન્ય અન્યકારો પણ ‘કિવગ’ પદની ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા જ કરે છે, પરંતુ ‘પ્રધાન’ને સ્થાને

૭૩ પ્રમાણે જગમરણ રેવા ન ।

— આ હા ટી ૫ ૫૦૭ અ

૭૪ જનમૈવમૃતા બતાવે પ્રાગમરણમાં કારણનાવાલ ।

— આ હા ટી ૫ ૫૦૭ અ

૭૫ રૂઢ પ્રવચન સામાન્યને નિશિષ્ટભવપર્યાયોરિ વિના દલોક્ત । તત્ત્વમિતિ અવધિવિના મન વાંચ જ્ઞાનવિના હજમ્થવિજ્ઞાન ।

— આ હા ટી ૫ ૫૦૧ અ

૭૬ તિનવરા શ્રુતપદિવિન પ્રમાણે ૩૩ વ સામાન્ય વેવધિના-સિ મતવિ ।

— આ હા ટી ૫ ૫૦૭ અ

एतदुक्तं भवति—यद्यपि ते रागादिरहितत्वाच्चप्रसङ्गान्ति तथापि तानुद्दिष्टाचिन्त्यचिन्तामणिकल्पानन्तः
करणशुद्ध्याऽभिष्टव्यकृपां तत्पूर्विकवामिलपितफलावाप्तिर्भवति ।
आ. डा. टी., प. ५०७ अ

આ. હા. ત્રી., પૃ. ૫૦૭ અ.

વિગમ્યમા જણાવે છે કે, તે ભગવતો કહેશેનો હૃદય યવાથી જ પૂજ્ય છે જે સ્તુતિ કરવાથી પ્રસન્ન થાય તે નિન્દા થાય ત્યારે અવશ્ય રોષ કરે, અને આ રીતે સર્વત્ર જેનું ચિત્ત સમાન નથી તે સર્વનું હિન કરનાર કેવી રીતે જાને ? શ્રી તીર્થકર ભગવતો રાગ અને દ્વેષનો હૃદય યવાથી ત્રણે લોકને જાણનારા છે, પોતાના આત્મામાં અને પારકામાં સુધ્ધ ચિત્તવાળા છે અને તેથી મજાજનો દ્વારા મદા પૂજા કરવા યોગ્ય છે જે રીતે કદીથી પીડાતા પ્રાણીઓ ઉપર અગ્નિ રાગ કે દ્વેષ કંઈ કરતો નથી, તેમ તેમને જોલાવતો પણ નથી તો પણ જે તેને આશ્રય અગ્નિકાર કરે છે તે પોતાના ઈષ્ટને મેળવે છે તેવી રીતે ત્રણે જીવનના ભાવોને પ્રકાશિત કરનારા શ્રી તીર્થકર ભગવતોનો જે લોકો ભક્તિથી સારી રીતે આશ્રય સ્વીકારે છે, તેઓ સસાર રૂપી કઠીને દૂર કરીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે

સારાશ કે—જો કે તેઓ રાગાદિ સંહિત હોવાથી પ્રસન્ન થતા નથી, તો પણ અચિન્ત્ય ચિન્તામણિ સમાન તેમને ઉદ્દેશીને અન્ત કરેલુની મુદ્ધિ અને ભક્તિપૂર્વક કરેલી સ્તુતિના પ્રભાવે સ્તુતિકારીને જે અભિનિષિન દેવની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમાં પ્રધાન નિમિત્ત તો તેઓ જ છે

‘વસીયુ’ પદનું વિવેચન કરતા લ વિ જણાવે છે કે—આ ‘વસીયુ’ પદ પ્રાર્થના કે નહીં ? જો પ્રાર્થના હોય તો આ ઠીક નથી, આશસા સ્વરૂપ હોવાથી હવે જો એમ કહો કે આ પ્રાર્થના નથી તો આનો ઉપન્યાસ નિમ્પ્રયોજન છે કે સપ્રયોજન ? જો નિમ્પ્રયોજન કહેવામાં આવે તો વન્દનસૂત્ર (લોગસ્સ-સૂત્ર) અચ્ચાતુ કરે, કારણ કે તેમાં નિરર્થક પદનો ઉપન્યાસ થયેલો ગણાય અને જો સપ્રયોજન કહેવામાં આવે તો અવશ્યક હોવાથી પ્રયોજનની સિદ્ધિ કેમ થાય ?

આનું સમાધાન કરતા શ્રી અન્ધકાર મહર્ષિ કહે છે કે—આ પ્રાર્થના નથી, કારણ કે અહીં પ્રાર્થનાનું લક્ષણ ઘટતું નથી પ્રસાદની પ્રાર્થના તો પ્રાર્થનીય પુરુષમાં અપ્રમાદની સૂચક છે, કારણ કે સસારમાં જોણે જોવાય છે કે જે અપ્રસન્ન હોય તેના પ્રતિ પ્રમત્તાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે જે અપ્રમત્ત જ ન હોય તેની પ્રસન્નતા માટે પ્રાર્થના કેવી ? અથવા ‘ભવિષ્યમાં અપ્રસન્ન ન થાય તે માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે’ એમ કહેવામાં આવે તો પણ તેમાં પૂરોક્ત કારણથી જ બાધ આવે અને આમ જાને રીતે તેમાં અવીતરાગતા જ સાબિત થાય

અને તેમ યવાથી સ્તુતિધર્મનો ન્યતિક્રમ થાય વગર વિચાર્યો જો નવાથી ભગવાનમાં અવીતરાગતા હોયનું આક્રમણ અર્થાપત્તિ-નાયથી સુકલ જાને (અર્થાપત્તિનો અર્થ છે કે જાહેર દેવદત્ત દિવસે નથી જાતો અર્થાત્ રાત્રે જાય છે જો પ્રમાણે ભગવાન પ્રાર્થનાથી પ્રસન્ન થાય છે જોનો અર્થ જો યથો કે તેઓ ક્યારેક અપ્રમત્ત પણ થાય છે) સંભજનોની જોવા પ્રકારની વચન પદ્ધતિ નથી હોતી કે જેથી મૂળ તત્ત્વમાં જ બાધ આવે, કારણ કે શ્રી જિન-માર્ગ વચનની કુશળતા સુક્ત પુરુષોથી જ મમબધ તેવો છે

‘પસીયંતુ’ આ વચનનો ઉપન્યાસ નિષ્પ્રયોજન છે કે સપ્રયોજન ? તેનો જો વિચાર કરીએ તો તે ઉપન્યાસ યુક્તિ-યુક્ત જ છે, ભગવાનની સ્તુતિ સ્વરૂપ હોવાથી. કહ્યું છે: કે-આ ભગવંતોના રાગાદિ કલેશો ક્ષીણ થઈ ગયેલા છે તેથી તેઓ પ્રસન્ન થતા નથી અને તેમની કરાચેલી સ્તુતિ પણ નકામી થતી નથી; કારણ કે, તેઓની સ્તુતિ કરવાથી ભાવોની વિશુદ્ધિ થાય છે અને પરિણામે કર્મોનો નાશ થાય છે.^{૮૧}

ચે. વં. મ. ભા. જણાવે છે કે—જે સ્તુતિ કરવાથી તુષ્ટ-પ્રસન્ન થાય તે નિંદા કરવાથી અવશ્ય રૂપ બને. તેઓ વીતરાગ શબ્દને કેવી રીતે ધારણ કરી શકે ? અને તેઓની સ્તુતિ પણ કેમ કરાય ? હવે જો વીતરાગ ભગવંતો પ્રસન્ન નથી થતા તો ‘પસીયંતુ’ એવું બોલવાનું શું પ્રયોજન ? આ રીતનો પ્રશ્ન ઉઠાવી ત્યાં સમાધાન કરતાં કહ્યું છે કે—સાચી વાત છે કે રાગ-દ્વેષ વિનાના તે ભગવંતો તુષ્ટ થતા નથી, તો પણ ભક્તિપૂર્વકતા આ વચન વડે કર્મોનો ક્ષયોપશમ થવાથી ભવ્ય આત્માઓનું સુંદર કલ્યાણ થાય છે.^{૮૨}

ચે. શા. સ્વે. વિ. તથા ધ. સં. જણાવે છે કે—

જો કે તે ભગવંતો વીતરાગ હોવાથી સ્તુતિ કરવામાં આવે તો તોપને ધારણ કરતા નથી અને નિંદા કરવામાં આવે તો દ્વેષવાળા બનતા નથી. તો પણ જેમ ચિન્તામણિ, મન્ત્ર આદિના આરાધક તેનું કૃણ ભેળવે છે તેમ જો એમની સ્તુતિ કરે છે તે સ્તુતિનું કૃણ અને નિંદક નિંદાનું કૃણ ભેળવે જ છે.

૮૧. આહ-ક્રિમેષા પ્રાર્થના અથ નેતિ, યદિ પ્રાર્થના ન સુન્દર્યા આશંસારુપત્વાત્ । અથ ન, ઉપન્યાસોડ્યા અપ્રયોજન દ્વરો વા । અપ્રયોજનશ્ચેદ્નાત્ વન્દનસૂત્રં નિરર્થકોપન્યાસયુક્તત્વાત્, અથ સપ્રયોજનઃ, કથમયથાયંતયા તત્સિદ્ધિર્ગતિ, અગ્રોચ્ચતે, ન પ્રાર્થનાયા તદ્વક્ષણાનુપપત્તેઃ તદ્વપસાદાધેપિકૃપા, તથા લોક પ્રસિદ્ધત્વાત્, અપ્રસન્ને પ્રતિ પ્રસાદદર્શનાત્, અન્યથા તદયોગાત્ ભાવ્યપ્રસાદવિનિવૃત્ત્યર્થ ચ, ઉક્તાદેવ દ્વેનોરિતિ, ઉમયથાપિ તત્ત્રવીતરાગતા, અત એવ સ્તવધર્મસ્થતિક્રમઃ, અર્થોપત્ત્યાડક્રોશાત્, અનિરૂપિતા-મિધાનદ્વારિણ, ન ચત્સ્યે વચનવિધિરાર્યાંગાં તત્તત્ત્વવાધનાત્ વચનકોશલોપેતગમ્યોડયં માર્ગઃ, અપ્રયોજન-સપ્રયોજનચિન્તાયાં તુ ન્યાય ઉપન્યાસઃ, ભગવત્સ્તવરુપત્વાત્ । ઉક્તંચ—

કૌંણક્રેદ્યા એતે, ન હિ પ્રસીદન્તિ ન સ્તવોડપિ વૃથા ।

તત્સ્વભાવ (સ્તવભાવ) વિશુદ્ધેઃ, પ્રયોજનં કર્મવિગમ इति ॥ ૧ ॥

—લ. વિ., પ. ૪૫-૪૬

૮૨. તૂસંતિ સંયુયા જે, નિયમા રૂસંતિ નિંદિયા તે ડ ।

કહ વીયરાગસદ્, વહંતિ ? તે કહ વ યોયવ્વા ? ॥ ૬૨૬ ॥

અહ તે ન પસીયંતિ હુ, કલ્મ મળિણ તા ક્રિમેણ ।

સચ્ તે મગવંતો વિરાગદોસા ન તૂસંતિ ॥ ૬૨૭ ॥

મશિમળિણ દમિણા, કમ્મક્કલુવસમમાવઓ તહવિ ।

મવિયાણ સુકલ્હાણં, કસાયફલભૂયમલ્હિયદ ॥ ૬૨૮ ॥ —ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૬૨૬-૨૭-૨૮, પ. ૧૧૩.

આ જ વાત શ્રી અચકાર મહર્ષિએ વીતરાગ સ્તોત્રમાં જણાવી છે કે-‘ જે અપ્રસન્ન હોય તેનાથી ફળ કેમ પ્રાપ્ત થાય ? આ પ્રશ્ન સંગત નથી, કારણ કે શુ અચેતન એવા પણ ચિન્તામણિ વગેરે ફળ નથી આપના ? આમ કટી ફરી પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે કે-‘ જો તે ભગવતો પ્રમદ્ધ નથી થતા તો શા માટે ‘પ્રસન્ન થાય’ એવો વ્યર્થ પ્રવાપ કરવો ?’ તેનું સમાધાન આપના જણાવ્યું છે કે- (વસ્તુ) એમ નથી જાણતા અતિરેકથી એમ બોલવામાં પણ દોષ નથી અર્થાત્ એમ બોલવાથી અતિશય ભક્તિ પ્રકટ કરાય છે ૨૮

હે ભા તથા વ શ્રુ જણાવે છે કે-જો કે શ્રી તીર્થંકર ભગવતો વીતરાગ આદિપણથી પ્રસન્ન થતા નથી, તો પણ અચિન્ત્યપ્રભાવશાળી ચિન્તામણિ રત્ન આદિની માફક મનની શુદ્ધિપૂર્વક તેમની આરાધના કરનાર હર્ષિત ફળને મેળવે છે ૨૯

નારાયણ એ છે કે-શ્રી તીર્થંકર ભગવતો રાગ દ્વેષથી સંહિત હોવાથી તેમની સ્તુતિ કરનાર કે નિંદા કરનાર ઉપર રાજ્ય વગેરેની જેમ પ્રસન્ન કે અપ્રસન્ન થતા નથી તો પણ જેમ ચિન્તામણિ ર નથી ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમા વસ્તુસ્વભાવ કારણ છે, તેમ શ્રી તીર્થંકર ભગવતની સ્તુતિ આદિ દ્વારા જે હજુ ફળની પ્રાપ્તિ આરાધકને થાય છે, તેમા તે ભાવતત્ત્વ વ્યાભાવિક સામર્થ્ય કારણ છે વળી સ્તુતિ અદિમા પ્રધાન આવબન શ્રી તીર્થંકર ભગવત હોવાથી આરાધકને થતી હજુપ્રાપ્તિ સ્તોત્રવ્યનિમિત્તક કહેવાય ॥ એટલે કે શ્રી તીર્થંકર ભગવતને ઉદ્દેશીને અત કરણના ભાવપૂર્વક કરાએવી સ્તુતિ આદિથી આરાધકને જે અભિવર્ષિત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમા પ્રધાન નિમિત્ત શ્રી તીર્થંકર ભગવત છે, એથી એ ફળપ્રાપ્તિને એમની જ પ્રસન્નતા તરીકે જોળખાવવામાં આવે છે તદુપરાત આરાધકને પ્રાપ્ત થતા હજુ ફળના કર્તા અને સ્વામી પણ નૈમમ્મદિ નયો શ્રી તીર્થંકર ભગવતને જ માને છે

આ પ્રમાણે ‘પર્ણાવયુ’ પદ—(વાસ્તવિક રીતે જોતા શ્રી તીર્થંકર ભગવતો પ્રસન્ન બનતા ન હોવા છતાય, તેમની સ્તુતિ આદિ દ્વારા પ્રાપ્ત થતી

૮૩ તત્ત્વ કૌતરાગવાદયમિ મુક્તિ ગાદિ ચિન્તામણિ દયે ન વાતિ તથાપિ સ્તોત્રા સ્તુતિનં નિન્દકમ્
નિન્દકમ્ માલો પર યથા ચિન્તામણિગ્રાધારાવદ વ્યવોરામ કૌતરાગવાદે ।

અગ્રજાણુ કથ ગ્રાણ વચ મવ મળ્યમ્ ।

ચિન્તામણ્ય કિં ન જન્મવિ વિરાગ ? ॥ ૧ ॥

દુનુમય અથ વદિ ન પ્રજા નિ નૈક પ્રજા વિતિ જુવા ૧૧૧ ? જેક મજ ગિતિગત
શ્વતભિગત નિ ન ગત ।

— ૧ ૨ ૨ ૧ ૫ ૨૨૭ અ

— ૫ ૫ ૫ ૧૧૭ અ

૮૪ વચ્ચેના કૌતરાગવાદય પ્રજા વિ તથાપિ તથાપિ કૌતરાગવાદયમિ ચિન્તામણિ નિ ન ગત
ગુદરા તાગમણિવસ્તુતિ ।

— ૬ ૫ ૧ ૩૨૫

— ૫ ૧ ૧ ૪૩

અભીષ્ટ ફળપ્રાપ્તિને તેમની જ પ્રસન્નતા માની) ‘પ્રસન્ન થાવ’ એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

કિત્તિય વંદિય મહિઆ—[કીર્તિત વન્દિત મહિતાઃ]—કીર્તન કરાયેલા, વન્દન કરાયેલા અને પૂજા કરાયેલા.

આ. હા. ટી. આ પદની વ્યાખ્યા કરતાં જણાવે છે કે—‘કીર્તિત’ એટલે ‘પોતાના નામોથી કહેવાયેલા,’ ‘વન્દિત’ એટલે ત્રિવિધ યોગ વડે (મન, વચન, કાયાના યોગ વડે) સારી રીતે સ્તુતિ કરાયેલા અને ‘મહિઆ’નું સંસ્કૃતમાં ‘મયા’ કરી, તેનો અર્થ ‘મારા વડે’ અથવા તો, ‘મહિયા’ એ પાઠાંતર છે એટલે તેનું સંસ્કૃતમાં ‘મહિતાઃ’ કરી તેનો અર્થ ‘પુષ્પ આદિથી પુજાયેલા.’^{૮૫}

લા. વિ. ‘કીર્તિત’ અને ‘વન્દિત’ની વ્યાખ્યા આ. હા. ટી. પ્રમાણે જ કરે છે, પરંતુ ‘મહિઆ’ પાઠને સ્થાને ‘મહિયા’ પાઠને માન્ય કરી, તેનો અર્થ ‘પુષ્પઆદિથી પુજાયેલા’ એ પ્રમાણે કરે છે.^{૮૬}

ચે. વં. મ. ભા. જણાવે છે કે ‘કીર્તિત’ એટલે ‘નામોથી ઉચ્ચાર કરાયેલા,’ ‘વંદિત’ એટલે ‘મસ્તક નમાવવા વડે વંદાયેલા’ અને ‘મહિત’ એટલે ‘પુષ્પ આદિથી પુજાયેલા અથવા તો ‘મારા વડે.’^{૮૭}

યો. શા. સ્વો. વિ. તથા ધ. સં. ‘કીર્તિત’ અને ‘વન્દિત’નો અર્થ, આ. હા. ટી. કરે છે તે પ્રમાણે જ કરે છે, પરંતુ ‘મહિયા’ના અર્થમાં તે જુદા પડે છે. આ. હા. ટી. ‘મહિયા’ને સ્થાને ‘મહિઆ’ પાઠને માન્ય રાખી તેનો અર્થ ‘મારા વડે’ એમ કરીને ‘મહિત-પૂજિત’ અર્થને ગૌણ બનાવે છે, જ્યારે યો. શા. સ્વો. વિ. તથા ધ. સં. ‘મહિઆ’ પાઠને માન્ય કરવા છતાં પણ ‘મહિત’ એટલે ‘પુષ્પઆદિથી પૂજિત’ એ અર્થને મુખ્ય માની ‘મારા વડે’ એ અર્થને ગૌણ ગણે છે.^{૮૮}

૮૫. કીર્તિતાઃ - સ્વનામભિઃ પ્રોક્તાઃ, વન્દિતાઃ - ત્રિવિધયોગેન સમ્યક્ સ્તુતાઃ, મયેત્યાત્મનિર્દેશે, મહિતા इति वा पाठान्तरमिदं च, મહિતાઃ પુષ્પાદિભિઃ પૂજિતાઃ ।
— આ. હા. ટી., પ. ૫૦૭ આ.

૮૬. મહિતાઃ પુષ્પાદિભિઃ પૂજિતાઃ ।

— લ. વિ., પ. ૪૬

૮૭. નામેહિ સમુચરિયા, કિત્તિયા વંદિયા સિરોનમણા ।

પુષ્પાદિમહિ મહિયા, મયત્તિ વા વાવળા સુગમા ॥ ૬૨૯ ॥

— ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૬૨૯, પ. ૧૧૩

૮૮. મહિતાઃ પુષ્પાદિભિઃ પૂજિતાઃ । મહિઆ इति पाठान्तरम्, तत्र मयका मया ।

— યો. શા. સ્વો. વિ. પ. ૨૨૭ આ

દે. બા. 'વીરિત' પદનો અર્થ આ. હા ટી. પ્રમાણે જ કરે છે, પરંતુ 'વીર' એ અર્થ, વાણી અને મન વડે સ્તવાયેલા અને 'મહિત'નો અર્થ પુષ્પ આદિથી પુલકેલા કરી જણાવે છે કે 'મર્યા' એવો પણ પાઠ છે, ત્યાં 'મારા વડે' એવો અર્થ કરવો. 'મર્યા' એવો પાઠ માત્ર દે. બા. જ ટાકે છે, બે નોંધપાત્ર છે.

વ. ૬. પણ 'વીરિત'નો અર્થ આ. હા. ટી. પ્રમાણે જ કરે છે, પણ 'વીર'નો અર્થ 'હાથા, વાણી અને મન વડે સ્તવાયેલા' કરે છે અને 'મહિત' પાઠને માન્ય નથી. 'મહિત' એટલે 'પુષ્પ આદિથી પુલકેલા' કરીને કોઈ જ પાઠાંતરનો ઉલ્લેખ કરવા નથી.

આ. દિ. 'વીરિત' એટલે સ્તવાયેલા, 'વન્દિત' એટલે નમસ્કાર કરાયેલા અને 'વીર' એટલે પુલકેલા એ પ્રમાણે જણાવે છે.^૧

આ પ્રમાણે 'કિલિય વન્દિય મહિત્તા' એ પદ-ચોત્તરોત્તરના તામશી સ્તવાયેલા, વચન, હાથા વડે નમસ્કાર કરાયેલા અને પુષ્પ આદિથી પુલકેલા અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

૮૬. વન્દિતા વાદ્મનોમિ સ્તુતા મહિતા પુષ્પાદિમિ વૃક્ષિતા, મદય સિ જા વાઠ, અજ મર્યા-મયા ।
— દે. બા., ૪ ૨૨૫.

૮૭. વન્દિતા વાવવાદ્મનોમિ સ્તુતા, મહિતા પુષ્પાદિમિ વૃક્ષિતા । — વ. ૬, ૪ ૪૨.

૮૮. વીરિતા સ્તુતા વન્દિતા, નમસ્કૃતા મહિતા વૃક્ષિતા । — આ. દિ. ૫. ૨૬૮ અ

પાઠ નોંધ—

'કિલિય વન્દિય મહિતા' આ અવળા 'મહિતા' પદ અંગે ચાર પાઠો પ્રાપ્ત થાય ॥ (૧) મહિતા (૨) મહિયા (૩) મદયા (૪) મદયા. ને પૈરા પ્રથમ પાઠ 'મહિતા' આ. હા. ટી. પો. શા રવો. વિ. ધ. સ. તથા આ. દિ. આ. મળે છે. બીજા પાઠ 'મહિયા' જ વિ. એ. ૧. મ. આ. ૧. ૩ તથા દે. બા. મા મળે છે ત્રીજો અને ચોથો પાઠ 'મદયા' અને 'મદયા' પાઠાંતર તરીકે નોંધવામાં આવે છે.

પાઠાંતરો પણ નીચે સુચવેલ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ. હા. ટી. મા 'મહિતા' પાઠાંતર છે.

પો. શા. રવો. વિ. મા 'મદયા' પાઠાંતર છે.

દે. બા. મા 'મદયા' પાઠાંતર છે.

અન્ય અધિકારો પાઠાંતર ટાકતા નથી એટલે આઠ અધિકારો પૈરા રહેને માત્ર પાઠ તથા પાઠાંતરોનું કુપ્રકર આ સાથે દર્શાવ્યા અનુચિત છે.

જે ઇ=જે ઇ઼- [જે ઇંતે]-જે આ.

‘કિત્તિયવન્દિયમહિઆ’ પદ મૂક્યા પછી રહેલે શંકા થાય છે કે આ કોને અંગે કહેવાય છે? તેથી તેના સમાધાનમાં સૂત્રકારે ‘જે ઇ’ પદ મૂકીને જણાવ્યું છે કે, જે આ નીચે લખેલા વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે તે.

ચે વં. મ. ભા. ‘જે ઇ’ પદનો વિશિષ્ટ અર્થ કરે છે કે-‘જે આ પ્રત્યક્ષ છે તે.’^{૯૨}

આ પ્રમાણે ‘જે ઇ’ પદ—જે આ નીચે દર્શાવેલા વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે તે—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

લોગસ્સ-[લોકસ્ય]-લોકના.

આ. હા. ટી. તથા લ. વિ. અહીં વપરાયેલ ‘લોક’ શબ્દનો અર્થ ‘પ્રાણીલોક’ કરે છે.^{૯૩} ચે. વં. મ. ભા. ‘સુર અસુર આદિરૂપ લોક’ એ પ્રમાણે કરે છે.^{૯૪}

૯૨. જે પદ્મસ્તા ઇ઼ લોગસ્સ સુરાસુરાદરૂવસ્સ ।

—ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૬૩૦, પૃ. ૧૧૩.

૯૩. લોકસ્ય પ્રાણિલોકસ્ય ।

—આ. હા. ટી., પ. ૫૦૭ આ.

૯૪. લોગસ્સ સુરાસુરાદરૂવસ્સ ।

—ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૬૩૦, પૃ. ૧૧૩.

ગ્રન્થો	માન્યપાઠ	પાશંતર	
આ. હા. ટી	મહિઆ	મહિયા	
લ. વિ.	મહિયા	પાશંતરનો ઉદ્દેશ્ય નથી.	
ચે. વં. મ. ભા.	મહિયા	”	‘મહિયા’નો અર્થ ‘ભારા વડે’ એમ પણ કરવામાં આવ્યો છે.
ગો. શા. સ્વે. વિ.	મહિઆ	મહઆ	
દે. ભા.	મહિયા	મહ્યા	
વં. જ.	મહિયા	પાશંતરનો ઉદ્દેશ્ય નથી.	
ધ. સં.	મહિઆ	મહઆ	
આ. દિ.	મહિઆ	પાશંતરનો ઉદ્દેશ્ય નથી.	

યો શા સ્તો વિ, દે ભા, વ વૃ અને ધ મ 'લોક' શબ્દનો અર્થ 'પ્રાણીવર્ગ' (પ્રાણીસમૂહ) એ પ્રમાણે કરે છે^{૮૫} આ હિ કશુ જ વિવેચન ન કરતા માત્ર 'લોક' શબ્દ જ વાપરે છે

આ રીતે 'લોગસ્મ' પદ—પ્રાણીસમૂહ, પ્રાણીલોકે યા તો સુર અસુર આદિરૂપ લોક—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્તમા - [ઉત્તમા] - ઉત્તમ

ઉત્તમા નો અર્થ આ નિ, 'ત્રણ પ્રકારના તમમૂથી ઉન્નતકન થયેલા' એમ કરી, ત્રણ પ્રકારના તમમ કયા ? તેનું વિવેચન કરતા, મિથ્યાત્વ મોહનીય, જ્ઞાનાવરણીય અને ચારિત્ર મોહનીયને ગણાવે છે^{૮૬} આ હા ટી તથા લ વિ 'ઉત્તમા નો એક અર્થ 'પ્રધાન' એ પ્રમાણે કરે છે અને શા માટે પ્રધાન ? તેનું નારણ જણાવતા 'મિથ્યાત્વ આદિ 'કર્મ' અને 'મય' તે રૂપ કલકનો અભાવ દેવાથી પ્રધાન—ઉત્તમ' એમ કહેવાય છે અને ખીનો અર્થ 'તમમૂથી ઉપર આસ્થા ગયેલા' એ પ્રમાણે કરી, સસ્કૃતમા 'ઉત્તમસ ઉપરથી પ્રાકૃતમા ઉત્તમા ને મિદ્ધ થયેલ માને છે^{૮૭}

એ વ મ ભા 'ઉત્તમા'નો અર્થ 'જેમનું તમન ઉચ્છિન્ન થયું છે' એટલે કે નાશ પામ્યું તેઓ 'ઉત્તમ', એ પ્રમાણે જણાવે છે^{૮૮}

યો શા સ્તો વિ તથા ધ મ ઉત્તમા નો અર્થ 'પ્રકૃષ્ટ' કરે છે^{૮૯}

દે ભા 'ઉત્તમા નો અર્થ 'પ્રકૃષ્ટ' યા તો 'જેમનું તમમ નાશ પામ્યું છે એવા' એ પ્રમાણે કરે છે^{૯૦}

વ વૃ તથા આ હિ આ અગ્રે કર્ષ જ વિવેચન ન કરતા માત્ર 'ઉત્તમા' એટલું જ જણાવે છે

૮૫ લોકસ્મ પ્રાણિવર્ગ ।

—યો શા સ્તો વિ પ. ૨૨૭ આ

૮૬ મિચ્છસમોદગિજ્ઞા નાગાવળા ચરિત્તમોદાઓ ।
તિરિદનમા ઝમ્મુજા તમ્મા ત ઉત્તમા દુત્તિ ॥

—આ નિ આ ૧૦૮૩

૮૭ મિથ્યાવાદિકમમલ્લલ્કામાયેન ઉત્તમા પ્રગાના ઝર્ધ્વં ચા તમસ દલ્લુત્તમસ ઉત્ત્રાવલ્લોર્ધગમનો-ઝેન્નેવિ
તિ વવનાત્ પ્રાકૃત્તેજ્ઞા પુનરુત્તમા ઉત્તવ તે ।

—આ હા ટી પ ૧૦૭ આ

૮૮ ઉચ્છત્તતમત્ત ઉત્તમવિ ।

—એ વ મ ભા, આ ૧૩૦, પ ૧૧૩

૮૯ ઉત્તમા પ્રકૃષ્ટા ।

—યો શા સ્તો વિ પ ૨૨૭ આ

૯૦ ઉત્તમા પ્રકૃષ્ટા ઉચ્છિન્નતમનો યા ।

—દે ભા, પ ૩૨૫

આ રીતે ‘ઉત્તમા’ પદ—‘પ્રધાન’ યા તો ‘પ્રકૃષ્ટ’ અથવા ‘ત્રિવિધ તમસથી ઉન્નુક્ત બનેલા.’—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

‘જે એ લોગસ્ત ઉત્તમા’ આ પદનો અર્થ એ. વં. મ. ભા. ‘જે એ’ની સાથે ‘લોગસ્ત’ પદનો સંબંધ ભેડીને અને ઉત્તમા’ પદને એકલું રાખીને કરે છે. (એટલે ‘જે આ સુર અસુર આદિરૂપ લોકને પ્રત્યક્ષ છે અને ઉત્તમ છે તે.’ એમ અર્થ કરે છે.) ત્યારે અન્ય સર્વ ગ્રન્થકારો ‘જે એ’ પદને અલગ રાખી ‘લોગસ્ત’ પદની સાથે ‘ઉત્તમા’ પદનો સંબંધ ભેડીને અર્થ કરે છે. એટલે, ‘જે આ (ભગવંતો) લોકમાં ઉત્તમ છે તે.’ એમ અર્થ કરે છે.

સિદ્ધા—[સિદ્ધાઃ]—સિદ્ધ થયેલા.

આ. હા. ટી., લ. વિ., ચો. શા. રૂવો. વિ. તથા ધ. મં. ‘સિદ્ધા’નો અર્થ ‘કૃતકૃત્ય’ કરે છે.^{૧૦૧}

એ. વં. મ. ભા. ‘સિદ્ધા’નો અર્થ ‘જેમણે શિવને પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા’ એ પ્રમાણે કરે છે.^{૧૦૨} અહીં ‘શિવ’ શબ્દથી મોક્ષ અથવા કલ્યાણ અર્થ થઈ શકે.

દે. ભા. તથા વં. વૃ. ‘સિદ્ધા’ પદનો અર્થ ‘જેમના પ્રયોગનો સંપૂર્ણ થયા છે તે’ એ પ્રમાણે કરે છે.^{૧૦૩}

આ. દિ. માં આ અંગે વિવેચન નથી.

આ રીતે ‘સિદ્ધા’ પદ—‘કૃતકૃત્ય થયેલા’ (યાતો ‘શિવને પામેલા ’)—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

‘આરુગ્ગવોહિલામ્’—[આરોગ્યવોહિલામ્]—આરોગ્ય માટે યોધિલાભને.

આ પદનો અન્વય સર્વ ગ્રન્થકારો નીચે મુજબ કરે છે :—

‘અરોગ્ય માવઃ આરોગ્ય, આરોગ્યાય વોહિલામઃ આરોગ્યવોહિલામઃ તમ્ આરોગ્યવોહિલામમ્’ ।

અર્થ—આરોગ્યપણું તે આરોગ્ય. આરોગ્ય માટે યોધિલાભ તે આરોગ્યયોધિલાભ. તેને.

આ. હા. ટી. ‘આરુગ્ગવોહિલામ્’ પદનો અર્થ ‘આરોગ્ય’ એટલે ‘સિદ્ધપણું’ તેને માટે

૧૦૧. સિદ્ધાઃ કૃતકૃત્યા इत्यर्थः ।

— આ. હા. ટી., પ. ૫૦૭ આ.

૧૦૨.

.....સિદ્ધા સિવં પત્તા ॥ ૬૩૦ ॥

— એ. વં. મ. ભા., ગા. ૬૩૦, પૃ. ૧૧૩.

૧૦૩. સિદ્ધાઃ નિશ્ચિતાયાઃ ।

— દે. ભા., પૃ. ૩૨૫.

‘ઘોષિવાસ’ ‘પરલોકમા જિન ધર્મની પ્રાપ્તિ તે ‘ઘોષિવાસ’ કહેવાય છે તેને’ એ પ્રમાણે જણાવે છે ૧૦૪

તે વિ ‘આરોગ્ય’ એટલે ‘સિદ્ધપણુ’ તેને માટે ‘ઘોષિવાસ’ એટલે ‘જિન પ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિ’ એમ જણાવે છે ૧૦૫

એ વ મ જા જણાવે છે કે રોગનો અભાવ તે ‘આરોગ્ય’ કહેવાય છે, તેને સાધક જે ભવાતરગત ઘોષિવાસ એટલે કે ભવાતરમા જિનધર્મ રૂપ સંપત્તિ ૧૦૬

થો શા રવો વિ તથા ધ સ જણાવે છે કે ‘આરોગ્ય’ એટલે ‘સિદ્ધપણુ’ તેને માટે ‘ઘોષિવાસ’ એટલે અર્હત પ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિ તે ‘આરોગ્ય ઘોષિવાસ’ તે નિદાન વગરનો હોય તો શ્રેષ્ઠ માટે જ યાય છે ૧૦૭ કે જા તથા વ વૃ, થો શા રવો વિ મા જણાવેલ વિગતનુ જ સમર્થન કરે ॥ માન આ દિ જણાવે ॥ કે, આરોગ્યને તથા ઘોષિવાસને ૧૦૮

આ પ્રમાણે (આ દિ. ના અપવાદ સિવાય અન્ય સર્વ અધોના મતે) ‘આદ્યયોગિલામ’ પદ-આરોગ્ય એટલે સિદ્ધતા અને તે માટે (ભવાતરમા) શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિને-એ અર્થમા સિદ્ધ થાય છે.

અહીં ‘આરોગ્ય’ શબ્દથી ‘ભાવ આરોગ્ય’ જ ગ્રહણ કરવું જોઈએ કારણ કે, ‘આરોગ્ય’ શબ્દનો સબ્ધ ‘ઘોષિવાસ’ સાથે છે એ ‘દ્રવ્ય આરોગ્ય’ એટલે કે શારીરિક સ્વાસ્થ્ય આદ્ય હોત તો ‘આરોગ્ય’ માટે શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિ’ એમ ન કહેતા ‘આરોગ્ય’ પદને અલગ જ રખાયું હોત પણ તેમ ન કરતા જન્ને પદનો સમાસ કરી એક પદ બનાવવાથી અને પાછળ શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મપ્રાપ્તિ વાચક ‘ઘોષિવાસ’ શબ્દ આવવાથી અહીં ‘ભાવ આરોગ્ય’ જ સંભવે છે

૧૦૪ આરોગ્ય સિદ્ધત્વ તમ્ ઘોષિલામ પ્રય જિનધર્મપ્રાપ્તિ ચૌષિલામોઽભિપીયતે તમ્ ।

—અ હા ડી ૫ ૫૦૭ અ

૧૦૫ આરોગ્ય સિદ્ધત્વ તર્થ ઘોષિલામ આરોગ્યઘોષિલામ જિનપ્રણીતધર્મપ્રાપ્તિ ચૌષિલામોઽભિપીયતે તમ્ ।

—લ વિ ૫ ૪૬

૧૦૬ રોગમાય આરોગ્યમાદુ તસ્માદુ (હ) જો અ જો પેષા ।

ઘોષીલામો જિનધર્મ સપયા ॥ મહ જિનુ ॥ ૬૨૧ ॥ —એ વ મ જા આ ૧૩૧ ૮ ૧૧૩

૧૦૭ આરોગ્ય માય આરોગ્ય સિદ્ધત્વ તર્થ ઘોષિલામ અર્હ પ્રણીતધર્મપ્રાપ્તિઆરોગ્યઘોષિલામ ॥ હાનિગ્નો મોઘાવેવ મપન્તિ તમ્ ।

—લા શા રવો વિ ૫ ૨૨૭ આ

૧૦૮ આરોગ્ય ઘોષિલામ ।

—આ દિ ૫ ૨૬૮ અ

સમાહિવરમ્ - [સમાધિવરમ્] - શ્રેષ્ઠ સમાધિને.

અહીં વપરાયેલ 'સમાધિ' શબ્દ પર વિવેચન કરતાં આ. હા. ટી. તથા લ. વિ. જણાવે છે કે :- 'સમાધાન - સમાધિઃ' (અર્થ - સમાધાન તે સમાધિ.) તે દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી બે પ્રકારે છે. 'દ્રવ્ય સમાધિ' તે છે કે જેના ઉપયોગથી સ્વસ્થપાત્તુ થાય તો જે વસ્તુઓને પરસ્પર વિરોધ ન હોય તે.

'ભાવ સમાધિ' તો જ્ઞાન આદિના સમાધાનને (એટલે કે તે જ્ઞાનાદિ શુભોની આત્મામાં સારી રીતે સત્તા હોવી તેને) જ કહેવાય છે, કારણ કે તેની સત્તા હોય તો જ પરમ સ્વાસ્થ્યનો યોગ થાય છે.

આ રીતે 'સમાધિ' બે પ્રકારની છે તેથી 'દ્રવ્ય સમાધિ'નો વ્યવસ્થે કરવા માટે અહીં 'સમાધિ' શબ્દની આગળ 'વર' શબ્દ મૂકેલ છે. વર એટલે 'પ્રધાન' - એટલે કે 'પ્રધાન સમાધિ' અર્થાત્ 'ભાવસમાધિ.'^{૧૦૯} આ 'સમાહિવર' પદનો પૂર્વોક્ત 'આરુગ્ગવોહિલામ્' પદ સાથે સંબંધ છે એટલે કે, 'આરોગ્ય માટે બોધિકાલને અને તે બોધિકાલ નિદાન વગરનો હોય તો મોક્ષ માટે જ થાય છે તેથી કરીને તેને માટે 'ભાવસમાધિને.' એ પ્રમાણે અર્થ કરવામાં આવે છે.

ચે. વં. મ. ભા. જણાવે છે કે—મનની નિવૃત્તિ તે 'સમાધિ' છે તેના દ્વારા શ્રેષ્ઠ એવો 'બોધિકાલ.' આ રીતે 'શ્રેષ્ઠ ભાવસમાધિ' એમ અર્થ ન કરતાં 'સમાધિ વડે શ્રેષ્ઠ એવો બોધિકાલ' એવો અર્થ તેઓ કરે છે અને આ પ્રમાણે કરી 'સમાહિવર' શબ્દનો 'આરુગ્ગવોહિલામ્' પદમાં આવેલ 'વોહિલામ' શબ્દ સાથે સંબંધ બેડે છે.^{૧૧૦}

ચે. શા. સ્વો. વિ., દે. ભા., વં. વૃ. તથા ધ. સં. જણાવે છે કે—'બોધિકાલ' માટે 'સમાધિવર'ને. એટલે કે 'વરસમાધિ'ને. કે જે પરમ-સ્વાસ્થ્યરૂપ 'ભાવસમાધિ' છે તેને.^{૧૧૧}

આ. દિ. ગ્રંથમાં આ અંગે કંઈ જ વિવેચન નથી.

૧૦૯. સ ચ (વોહિલામઃ) અનિદાનો મોક્ષાયૈવ પ્રસ્યતે इति, तदर्थमेव च तावत्किम्? तत् आह-समाधानं समाधिः स च द्रव्यभावभेदाद् द्विविधः, तत्र द्रव्यसमाधिर्यदुपयोगात् स्वास्थ्यं भवति येषां वाज्विरोध इति, भावसमाधिस्तु ज्ञानादिसमाधानमेव, तदुपयोगादेव परमस्वास्थ्ययोगादिति, यतश्चायमित्थं द्विधाज्ञौ द्रव्य-समाधिव्यवच्छेदार्थमाह-वरं-प्रधानं भावसमाधिमित्यर्थः — આ. હા. ટી, પ. ૫૦૭ આ.

૧૧૦. मगनिर्वुद्धं समाही, तेण वरं देतु वोहिलां मे । — ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૬૩૧, પૃ. ૧૧૩

૧૧૧. तदर्थं च समाधिवरं वरसमाधिं परमस्वास्थ्यरूपं भावसमाधिमित्यर्थः ।

— ચે. શા. સ્વો. વિ., પ. ૨૨૭ આ.

‘જોધિવાલ’ ‘પરલોકમા જિન ધર્મની પ્રાપ્તિ તે ‘જોધિવાલ’ કહેવાય છે તેને’ એ પ્રમાણે જણાવે છે ૧૦૪

૬ વિ ‘આરોચ્ય’ એટલે ‘સિદ્ધપણુ’ તેને માટે ‘જોધિવાલ’ એટલે ‘જિન પ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિ’ એમ જણાવે છે ૧૦૫

એ વ મ બા જણાવે છે કે રોગનો અભાવ તે ‘આરોચ્ય’ કહેવાય છે, તેનો સાધક જે ભવાનરૂપ જોધિવાલ એટલે કે ભવાનરૂપ જિનધર્મ રૂપ સર્જિત ૧૦૬

યો શા રોગ વિ તથા ધ સ જણાવે છે કે ‘આરોચ્ય’ એટલે ‘સિદ્ધપણુ’ તેને માટે ‘જોધિવાલ’ એટલે અર્હત પ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિ તે ‘આરોચ્ય જોધિવાલ’ તે નિહાન વગરનો હોય તો પ્રાક્ષ માટે જ ધાય છે ૧૦૭ કે બા તથા વ વૃ, યો શા રોગ વિ મા જણાવેવ વિગતનુ જ સમર્થન કરે છે માત્ર આ દિ જણાવે છે કે, આરોગ્યને તથા જોધિવાલને ૧૦૮

આ પ્રમાણે (આ. દિ. ના અપવાદ સિવાય અન્ય સર્વ અન્યોના મતે) ‘આદ્યાવોહિલામ’ પદ-આરોચ્ય એટલે સિદ્ધત્વ અને તે માટે (ભવાનરૂપ) શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિને-એ અર્થમા સિદ્ધ થાય છે.

અહીં ‘આરોચ્ય’ શબ્દથી ‘ભાવ આરોચ્ય’ જ ગ્રહણ કરવું જોઈએ, કારણ કે, ‘આરોચ્ય’ શબ્દનો મળધ ‘જોધિવાલ’ સાથે છે જો ‘દ્રવ્ય આરોચ્ય’ એટલે કે શારીરિક સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્તિ હોત તો ‘આરોચ્ય માટે શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મની પ્રાપ્તિ’ એમ ન કહેતા ‘આરોચ્ય’ પાને અવગ જ રખાયું હોત પણ તેમ ન કરતા પાને પદનો સમાસ કરી એક પદ બનાવવાથી અને પાછળ શ્રી જિનપ્રણીત ધર્મપ્રાપ્તિ વાચક ‘જોધિવાલ’ શબ્દ આવવાથી અહીં ‘ભાવ-આરોચ્ય’ જ સંભવે છે

૧૦૪ આરોચ્ય સિદ્ધત્વ તત્ત્વ જોધિલામ પ્રય જિનવ્રમણાસિ જોધિલામોગમિષીવતે તમ્ ।

— આ કા દી ૫ ૫૦૭ આ

૧૦૫ આરોચ્ય સિદ્ધત્વ તત્ત્વ જોધિલામ આરોચ્યજોધિલામ જિનવ્રમણીતવ્રમણાસિ જોધિલામોગમિષીવતે તમ્ ।

— ૬ વિ ૫ ૪૬

૧૦૬ રોગમાત્ર આરોચ્યમાદુ તસાદુ (દ) મો જા એ વેષા ।

જોધીલામો જિનવ્રમ-સવ્યા ત મુદ િત્ત્ ॥ ૬૨૧ ॥

— એ વ મ બ ૨૧ ૬૩૧ ૬ ૧૧૩

૧૦૭ ઓરોચ્ય માત્ર આરોચ્ય સિદ્ધત્વ તત્ત્વ જોધિલામ અદ્યજીનવ્રમણાસિરોચ્યજોધિલામ ત જાનિગ્નો મોસાદૈવ મ્વતિ તમ્ ।

— ૬ શા રો વિ ૫ ૨૨૭ આ

૧૦૮ આરોચ્ય જોધિલામ ।

— આ દિ ૫ ૨૬૮ અ

સમાહિવરમ્ - [સમાધિવરમ્] - શ્રેષ્ઠ સમાધિને.

અહીં વપરાયેલ 'સમાધિ' શબ્દ પર વિવેચન કરતાં આ. હા. ટી. તથા લ. વિ. જણાવે છે કે :- 'સમાધાન - સમાધિઃ' (અર્થ - સમાધાન તે સમાધિ.) તે દ્રવ્ય અને ભાવના ભેદથી બે પ્રકારે છે. 'દ્રવ્ય સમાધિ' તે છે કે જેના ઉપયોગથી સ્વસ્થપણું થાય તો બે વસ્તુઓને પરસ્પર વિરોધ ન હોય તે.

'ભાવ સમાધિ' તો જ્ઞાન આદિના સમાધાનને (એટલે કે તે જ્ઞાનાદિ શુષ્કોની આત્મામાં સારી રીતે સત્તા હોવી તેને) જ કહેવાય છે, કારણ કે તેની સત્તા હોય તો જ પરમ સ્વાસ્થ્યનો યોગ થાય છે.

આ રીતે 'સમાધિ' બે પ્રકારની છે તેથી 'દ્રવ્ય સમાધિ'નો વ્યવરૂદ્ધ કરવા માટે અહીં 'સમાધિ' શબ્દની આગળ 'વર' શબ્દ મૂકેલ છે. વર એટલે 'પ્રધાન' - એટલે કે 'પ્રધાન સમાધિ' અર્થાત્ 'ભાવસમાધિ.'^{૧૦૯} આ 'સમાહિવર' પદનો પૂર્વોક્ત 'આશ્વગ્ગબોહિલામ' પદ સાથે સંબંધ છે એટલે કે, 'આરોગ્ય માટે યોગદાતાને અને તે યોગદાતા નિદાન વગરનો હોય તો મોક્ષ માટે જ થાય છે તેથી કરીને તેને માટે 'ભાવસમાધિને.' એ પ્રમાણે અર્થ કરવામાં આવે છે.

ચે. વં. મ. ભા. જણાવે છે કે—મનની નિવૃત્તિ તે 'સમાધિ' છે તેના દ્વારા શ્રેષ્ઠ એવો 'યોગદાતા.' આ રીતે 'શ્રેષ્ઠ ભાવસમાધિ' એમ અર્થ ન કરતાં 'સમાધિ વડે શ્રેષ્ઠ એવો યોગદાતા' એવો અર્થ તેઓ કરે છે અને આ પ્રમાણે કરી 'સમાહિવર' શબ્દનો 'આશ્વગ્ગબોહિલામ' પદમાં આવેલ 'બોહિલામ' શબ્દ સાથે સંબંધ બેઠે છે.^{૧૧૦}

ચે. શા. સ્વો. વિ., દે. ભા., વં. વૃ. તથા ધ. સં. જણાવે છે કે—'યોગદાતા' માટે 'સમાધિવર'ને. એટલે કે 'વરસમાધિ'ને. કે જે પરમ-સ્વાસ્થ્યરૂપ 'ભાવસમાધિ' છે તેને.^{૧૧૧}

આ. દિ. ગ્રંથમાં આ અંગે કંઈ જ વિવેચન નથી.

૧૦૯. સ ચ (બોહિલામઃ) અનિગાનો મોક્ષાયૈવ પ્રશસ્યતે ઇતિ, તદર્થમેવ ચ તાવત્કિમ્ ? તત આહ-સમાધાનં સમાધિઃ સ ચ દ્રવ્યમાત્રમેવાદ દ્વિવિધઃ, તત્ર દ્રવ્યસમાધિર્યદુપયોગાત્ સ્વાસ્થ્યં ભવતિ યેવાં વાજિરોધ ઇતિ, માવસમાધિસ્તુ જ્ઞાનાદિસમાધાનમેવ, તદુપયોગાદેવ પરમસ્વાસ્થ્યયોગાદિતિ, યતશ્રાયસ્મિત્યં દ્વિધાજ્ઞતો દ્રવ્ય-સમાધિવ્યવચ્છેદાર્થમાહ-વરં-પ્રધાનં માવસમાધિમિત્યર્થઃ

— આ. હા. ટી., પ. ૫૦૭ આ.

૧૧૦. મગનિવૃત્તિ સમાહી, તેજ વરં દેતુ બોહિલામં મં ।

— ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૬૩૧, પૃ. ૧૧૩

૧૧૧. તદર્થ ચ સમાધિવરં વરસમાધિ પરમસ્વાસ્થ્યરૂપં માવસમાધિમિત્યર્થઃ ।

— ચે. શા. સ્વો. વિ., પ. ૨૨૭ આ.

આ રીતે 'સમાહિતયમ્' પદ—'એક એવી સમાધિને એટલે કે ભાવસમાધિને અને પૂર્વના 'આત્મવોહિત્યમ્' પદ સાથે 'સમાહિત'નો સબધ બેઠેલાં બોધિલાભ માટે એક એવી ભાવ સમાધિને—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્તમ—[ઉત્તમ]—ઉત્તમ

આ હા દી, લ વિ, ચો શા સ્વો વિ, દે ભા, વ વૃ તથા ધ મ ઉત્તમનો અર્થ 'સર્વોત્કૃષ્ટ' કરે છે અને જણાવે છે કે—ઉપર્યુક્ત 'ભાવ સમાધિ' પણ બોધાવતાં અરે અનેક પ્રકારની હોવાથી અહીં 'સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવસમાધિ' ગ્રાહ્ય છે, માટે ઉત્તમ પદ મૂકવામાં આવેલ છે^{૧૧૨} એ વ મ ભા જણાવે છે કે, તે 'બોધિલાભ'નું સર્વ પ્રધાનપણ સૂચવવા માટે ઉત્તમ પદ મૂકેલ છે^{૧૧૩}

આ રીતે અહીં વપરાયેલ 'ઉત્તમ' પદ—'સર્વોત્કૃષ્ટ' યા તો 'સર્વપ્રધાન'—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

દિત્તુ—[વત્તુ]—આપો

આ પ્રમાણે છેવટા બે પદોનો અર્થ 'આદેશ્ય એટલે જે સિદ્ધપણુ તેને માટે બોધિ લાભને અને તે બોધિલાભ માટે ઉત્તમ ભાવસમાધિને, યા તો આદેશ્ય સાધક બોધિલાભ કે જે સમાધિના થોડો એક છે અને સર્વપ્રધાન છે તેને આપો' એ પ્રમાણે થાય.

આઠેય ગ્રંથકારો 'દિત્તુ'નો અર્થ 'આપો' એમ કરવામાં એકમત છે

અહીં એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શ્રી તીર્થકર ભગવત પાસે આપણે યાચના કરીએ છીએ કે—'અમને ઉપર્યુક્ત વસ્તુઓ આપો' તો શું તેઓમાં તે વસ્તુઓ આપવાનું મામરું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તર જુઠા જુઠા ગ્રંથકારોએ બે આપ્યા છે તે પૈકી આ હા દી જણાવે છે કે તેમનામાં તે વસ્તુઓ આપવાનું સામર્થ્ય નથી પરંતુ આ તો માત્ર ભક્તિથી જ કહેવામાં આવે છે અને આ 'અસત્યામૃષા' નામનો ભવાનો એક પ્રકાર છે ખરી રીતે જોતા તો તીર્થકરો પ્રત્યેની ભક્તિથી સ્વયંમેવ ઉપર્યુક્ત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે માટે જ કહેવાય છે કે 'તમે આપો'^{૧૧૪}

૧૧૨ અસાવધિ તારતમ્યેનૈકેષૈવ બન ગાહ ઉત્તમ—સર્વોત્કૃષ્ટ ।

—અ હ દી ૫ ૫૦૭ આ

૧૧૩ તત્તમ વિ સમ્પરિણતસાદ્ય ઉત્તમ ધ્યનિય ।

—અ વ મ ભા ૩ ૧૩૨ ૪ ૧૧૪

૧૧૪ ગાહ—કિ તપાં પ્રાનસામર્થ્યમિતિ ? ન ક્ષિપ્તમવમમિચીયન દિત્તિ ? ઉત્તરે મય તા વચનિ વ માસા અસત્યામૃષા દયાદિ, નવર તદ્દમક યા સ્વયમેવ તપ્રાપ્તિવ્યવચન દિત્તિ ।

—અ હા દી ૫ ૫૦૭ આ

લ. વિ. જણાવે છે કે—એ કે તે વીનરાગ ભગવંતો રાગાદિ રહિત હોવાથી આરોગ્ય આદિ આપતા નથી, તો પણ આવા પ્રકારના વાક્યના પ્રયોગથી પ્રવચનની આરાધના થવા દ્વારા સંભાર્ગમાં રહેલા મહાસત્ત્વશાળી આત્માને તેમની સત્તાના કારણે જ તેની પ્રાપ્તિ થાય છે.^{૧૧૫}

ચે. વં. મ. ભા. જણાવે છે કે આ ‘અસત્યામૃષા’ નામની ભક્તિથી જોલાયેલી ભાષા છે. જાકી જેમના ‘રાગ’ અને ‘દ્રેષ’ ગાથા ગયા છે એવા જિનવરો ‘સમાધિ’ અને ‘જોધિ’ને આપતા નથી. પરંતુ રાગ-દ્રેષ રહિત જિનવરોની પરમ ભક્તિથી છવો આરોગ્ય જોધિલાભ અને સમાધિ મરણને પ્રાપ્ત કરે છે.^{૧૧૬}

ઉપર્યુક્ત અર્થ ‘આવસ્યનિવૃત્તિ’માં નિહાનની ચર્ચાના પ્રસંગમાં દર્શાવેલ છે, તદ્વિષયક ગાથાઓ ચે. વં. મ. ભા.ના કર્તાએ અહીં ઉદ્ધૃત કરી છે. ‘સમાધિ’નો અર્થ નિવૃત્તિકાંડે ‘સમાધિમરણ’ કહે છે, જે નોંધપાત્ર છે.

ચો. શા. સ્વો. વિ. તથા ધ. સં. જણાવે છે કે ‘આપો’ એવું ભક્તિથી કહેવાય છે. કહ્યું છે કે—‘અસત્યામૃષા’ નામની કેવળ ભક્તિથી જોલાયેલી આ ભાષા છે. અન્યથા, જેમના રાગાદિ દોષો ક્ષીણ થઈ ગયા છે તેઓ ‘સમાધિ’ અને ‘જોધિ’ને આપતા નથી.^{૧૧૭}

આ વિષય પર અન્યાન્ય ગ્રંથકારોએ પણ વિશદતાથી વિવેચન કર્યું છે. જે પૈકી ‘ધર્મસંગ્રહણી’ના કર્તાએ જે વિગત ટાંકી છે તે વિશિષ્ટ કોટિની હોવાથી પાઠનોંધમાં આપેલ છે.

૧૧૫. યદપિ તે મગવન્તો વીતરાગવાદારંગ્યાદિ ન પ્રયચ્છન્નિ, તથાપ્યેવંવિપવાક્યપ્રયોગતઃ પ્રવચનારાધનયા સન્માર્ગવર્તિનો મહાસત્ત્વય તત્સત્તાનિવન્ધનમેવ તદુપજાયતે । — લ. વિ., પૃ. ૪૭

૧૧૬. માસા અસ્યમોસા નવરં મત્તોદ માસિયા દાસા ।
ન હુ સ્ત્રીગપેજ્જોસા ડિતિ સમાદિ ચ ઘોદિ ચ ॥ ૬૩૪ ॥

મત્તોદ ઝિગવરાણં પગ્માદ સ્ત્રીગપેજ્જોસાણં ।

આરોગ્યવોહિલામં સમાદિમરણં ચ પાવેતિ ॥ ૬૩૬ ॥ — ચે. વં. મ ભા., ગા. ૬૩૪-૬૩૫, પૃ. ૧૧૪

૧૧૭. દત્તઘ મત્તયોચ્યતે, યત ઉક્તમ્ —

માસા અસ્યમોસા નવરં મત્તોદ માસિયા દાસા

નહુ સ્ત્રીગપિજ્જોસા, ડિતિ સમાદિ ચ ઘોદિ ચ દિતિ ॥ ૧ ॥ — ચો. શા. સ્વો. વિ., પ. ૨૨૭ આ.

પાઠ નોંધ—

‘ધર્મસંગ્રહણી’માં કહ્યું છે કે—‘આરોગ્યવોહિલામં’ એ વાક્ય નિષ્ફળ નથી. ‘આરોગ્ય’ આદિ વસ્તુઓ તત્ત્વથી તો શ્રી નીર્ધારક ભગવંત વડે જ અપાય છે; કારણ કે તેઓ જ તથાવિધ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયના હેતુ છે.

નેવેતદારોગ્યાદિ વાક્યં સ્વતો નિષ્ફલં, આરોગ્યાદેસ્તત્ત્વતો મગવન્નિરેવ દીપમાનત્વાત્ અવ્યયતથાવિધ
વિશુદ્ધાધ્યવસાયહેતુત્વાત્ ।
— ધર્મ સંગ્રહણી, પૃ. ૩૧૬.

આ રીતે ‘સમાહિયરમ્’ પદ—‘ઘ્રેષ્ઠ ઝેવી મમાધિને ઝોટવે કે ભાવસમાધિને અને પૂર્વના ‘આત્મયોહિલામ્’ પદ સાથે ‘સમાહિયર’નો સંબંધ જોડતાં બોધિલાસ માટે ઘ્રેષ્ઠ ઝેવી ભાવ સમાધિને—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્તમ—[ઉત્તમ]—ઉત્તમ.

આ હા ટી, જ વિ, યો. શા સ્વો. વિ, ટે ભા, વં. જ તથા ધ મ. ઉત્તમનો અર્થ ‘સર્વોત્કૃષ્ટ’ કરે છે અને જણાવે છે કે—ઉપર્યુક્ત ‘ભાવ સમાધિ’ પણ યોગ્યતા અંગે અનેક પ્રકારની હોવાથી અહીં ‘સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવસમાધિ’ શ્રાક્ષ છે, માટે ‘ઉત્તમ’ પદ મૂકવામાં આવેલ છે.^{૧૧૧} યો. વં. મ ભા. જણાવે છે કે, તે ‘બોધિલાસ’નું સર્વ પ્રધાનપણ સૂચવવા માટે ઉત્તમ પદ મૂકેલ છે.^{૧૧૨}

આ રીતે અહીં વપરાયેલ ‘ઉત્તમ’ પદ—‘સર્વોત્કૃષ્ટ’ યા તો ‘અર્વપ્રધાન’—એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

દિત્—[દવતુ]—આપો.

આ પ્રમાણે દેવના બે જાનો અર્થ ‘આદેશ્ય ઝોટલે જે સિદ્ધપણુ તેને માટે બોધિ લાસને અને તે બોધિલાસ માટે ઉત્તમ ભાવમમાધિને, યા તો આદેશ્ય સાધક બોધિલાસ કે જે મમાધિના થોગે ઘ્રેષ્ઠ છે અને સર્વપ્રધાન છે તેને આપો’ એ પ્રમાણે થાય.

આદેય શ્રેયકારૈઃ ‘તિ’નો અર્થ ‘આપો’ એમ કરવામાં એકમત છે.

અહીં એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે શ્રી તીર્થકર ભગવત પાસે આપણે યાચના કરીએ છીએ કે—‘અમને ઉપર્યુક્ત વસ્તુઓ આપો’ તો શું તેઓમા તે વસ્તુઓ આપવાનું સામર્થ્ય છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તર જુદા જુદા શ્રેયકારૈઃને આપ્યા છે તે પૈકી આ. હા ટી જણાવે છે કે, તેમનામા તે વસ્તુઓ આપવાનું સામર્થ્ય નથી પરંતુ આ તો માત્ર ભક્તિથી જ કહેવામા આવે છે અને આ ‘અમત્યામૃયા’ નામનો ભાવાનો એક પ્રકાર છે ખરી રીતે જોના તો તીર્થકરે પ્રત્યેની ભક્તિથી સ્વયમેવ ઉપર્યુક્ત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે જ કહેવાય છે કે ‘તમે આપો.’^{૧૧૩}

૧૧૨ અણવપિ તારતમ્યમેગાત્મેષૈવ બન્ન આદિ ઉત્તમ—જ્યોત્સ્વ.

—બ. હા ટી, પ ૧૦૭ આ

૧૧૩ સન્સ જ્ઞ સ્વજ્ઞાદાજ્ઞસાદ્ગ્ન ઉત્તમ મર્ચિવ.

—યો ૪ મ ભા, મા ૬૩૨, પ ૧૧૪

૧૧૪ આદિ—કિ તપા પ્રગ્નસામર્થ્યમ્બિ ન, ન, કિમ્બયમ્બમિરીયત્ત્વ દિત્તિ, ઉત્તમ મર્ચિવ, વદરતિ ન ‘માસા અણવપિ’ રૂપાદિ, નવર તદ્મત્ત સ્વયમેવ તત્ત્વાતિસ્વજાત દિત્તિ.

—આ. હા ટી, પ ૧૦૭ આ

અહીં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે—

આ પ્રકારે આ નિદાન નથી તે ઘરાળર છે તો પણ (આં યાચના) તે હુબ જ છે; કારણ કે સ્તુતિ દ્વારા લગવંતો આરોગ્યાદિ આપનારા થાય છે કે નહિ? જો ‘થાય છે’ એમ કહે તો તેમનામાં રાગાદિની સત્તાનો પ્રસંગ આવશે; જો ‘નથી થતા’ એમ કહે તો તેઓ આરોગ્ય આદિના પ્રદાનથી રહિત છે એ જાણવા છતાં ય પ્રાર્થના કરવામાં મૃષાવાદનો દોષ આવશે. તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરુ જણાવે છે કે આ રીતે પ્રાર્થનામાં મૃષાવાદનો સંભવ નથી; કારણ કે આ અસત્યામૃષા નામની ભાષા છે અને તે (ભાષા) આમન્ત્રણી આદિ લેક્ષ્યી અનેક પ્રકારની છે. કહ્યું છે કે—આમન્ત્રણી, આજ્ઞાપની, યાચની, પૃચ્છની, પ્રજ્ઞાપની, પ્રત્યાખ્યાની, ઈચ્છાતુલોભા, અનભિગૃહીતા, અભિગ્રહવિષયક, સંશયકરણી, વ્યાકૃતા તથા અવ્યાકૃતા આ બધી અસત્યામૃષા ભાષા છે. તે પૈકી અહીં ‘યાચની’નો અધિકાર છે. એટલે કે અહીં ‘યાચની’ ભાષા છે; કારણ કે ‘આરોગ્યબોધિતાલ અને ભાવ સમાધિને આપો’ તે પદ યાચનાના અર્થમાં છે.

‘દિનતુ’ પદ અંગે વિવેચના કરતાં લ. વિ. જણાવે છે કે ૧૨૦ (શિષ્ય પૂછે છે કે)–

૧૨૦. આહ-કિમિદં નિદાનમુત નેતિ, યદિ નિદાનમલ્પમેનેન, સત્રપ્રતિપિદ્ધત્વાત્, ન ચેત્ સાર્થકમનર્થકં વા? યચ્ચાઃ પક્ષસ્તેપાં રાગાદિમત્ત્વપ્રસન્નઃ, પ્રાર્થનાપ્રવીણે પ્રાણિનિ તથા દાનાત્, અથ ચરમઃ તત્ આરોગ્યાદિદાન-વિકલા એતે ઇતિ જાનાનસ્વાપિ પ્રાર્થનાયાં મૃષાવાદપ્રસન્ન ઇતિ, અગ્રોચ્યતે, ન નિદાનમેતત્, તદ્વક્ષગાયોગાત્, દ્વેષામિશ્વજ્ઞમોહગર્મ્મં હિ તત્, તથા તન્ત્રપ્રસિદ્ધત્વાત્, ધર્માય હીનકુલાદિપ્રાર્થનં મોહઃ અતદ્દેતુકત્વાત્, ઋદ્ધયમિશ્વજ્ઞતો ધર્મપ્રાર્થનાઽપિ મોહઃ, અતદ્દેતુકત્વાદેવ તીર્થકર્ત્વેઽપ્યેતદેવમેવ પ્રતિપિદ્ધમિતિ, અતએષ્ટમાવવાધક્રુદેતત્, તથેચ્છાયા એવ તદ્વિનમ્ભૂતત્વાત્, તત્પ્રધાનતયેતરશોઽસર્જનશુદ્ધિમાવાત્, અતત્ત્વદર્શનમેતત્, મહદપાયસાધનં, અવિશેષજ્ઞતા હિ ગર્હિતા, પૃથગ્જનાનામપિ સિદ્ધમેતત્, યોગિશુદ્ધિગમ્બોઽં વ્યવહારઃ, સાર્થકાનર્થકચિન્તાયાં ભાષ્યમેતત્, ચતુર્થમાપારુપત્વાત્, તદુક્તં—

“માસા અસન્નમોસા, ણવરં મત્તીએ માસિયા એસા ।

નહુ સ્ત્રીગપેજ્ઞોસા દંતિ સમાહિં ચ વોહિં ॥ ૧ ॥

• તપ્પત્થણાએ ત્રહવિ ય, ણ સુસાવાઓ વિ એત્થ વિણ્ણેઓ ।

તપ્પણિહાણાઓ સ્ચિય, તપ્પુણઓ હંદિફલમાવા ॥ ૨ ॥

ચિન્તામણિરચનાદીદિ, જહા ડ મલ્લા સમીહિયં વત્થં ।

પાવંતિ તદ્દ જિણેહિં, તેસિં રાગાદમાવેગ્ગિ ॥ ૩ ॥

વત્થુસહાવો એસો, અડવ્વચિન્તામણી મહામાળો ।

યોઝ્ઞં તિત્થયરે, પાવિજ્જદ વોહિલામોત્તિ ॥ ૪ ॥

મત્તીએ જિણવરાણં, સિલ્લિજ્જન્તી પુલ્લસંચિયા કમ્મા ।

ગુણપગરિસવ્હુમાળોડગ, કમ્મવણદવાનલો જેણ ॥ ૫ ॥”

એતદુક્તં ભવતિ—યદપિ તે ભગવન્તો વીતરાગત્વાદારોગ્યાદિ ન પ્રયન્છન્તિ, તથાપ્યેવંધિવાક્ય

પ્રયોગતઃ પ્રવચનારાધનયા સન્માર્ગવર્તિનો મહાસત્ત્વસ્ય તત્સત્તાનિવચનમેવ તદુપજાયત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬ ॥

સવાલ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે, આ રીતે યાચના કરવી એ શું નિદાન (કે જેને નિયાણુ કહેવામાં આવે છે તે) નથી? તેના જવાબ ‘આવગમ્ય નિબુદ્ધિ’એ પોતે જ આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કરીને નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે.

જે એમ કહેવામાં આવે કે—‘આરોગ્ય આદિ આપો’ તો ય આ નિદાન છે? (તેના જવાબમાં ‘નિબુદ્ધિ’ જણાવે છે કે) અહીં વિભાષા એટલે કે વિષય વિભાગની વ્યવસ્થા વડે વ્યાખ્યા કરવી.^{૧૧૮}

વિભાષા અહીં શી લેવી? તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં આ. હા. ટી. જણાવે છે કે—^{૧૧૯} ‘આરોગ્ય આદિ આપો તે શું નિદાન છે? જે નિદાન હોય તો તેનાથી સંકુ, કારણ કે સૂત્રમાં તેનો પ્રતિબેધ કરવામાં આવ્યો છે. જે નિદાન ન હોય તો તેનું (‘નિ’ પદનું) ઉચ્ચારણ જ બ્યર્થ છે.’ તેના પ્રત્યુત્તરમાં શુદ્ધ કહે છે કે—અહીં વિષય વિભાગની વ્યવસ્થા વડે વ્યાખ્યા કરવી એટલે કે આ નિદાન નથી, કારણ કે તે કર્મબન્ધમાં હેતુ નથી મિથ્યાકર્થન, અવિસ્તિ, પ્રમાદ, કષાયો અને યોગો (મન-વચન-કાયાના) એ બન્ધના હેતુ છે. જ્યારે મુક્તિની પ્રાર્થનામાં આ ઉપર ગણ્યાબ્યા તે પૈકી એકને પણ મંભવ નથી અને તેનું ઉચ્ચારણ (આરોગ્યાદિ આપો) પણ બ્યર્થ નથી, કારણ કે તેનાથી (તે ઉચ્ચારણથી) અન્ત કરણની શુદ્ધિ થાય છે

૧૧૮ આગમબોહિલામ સમાહિચરમુત્તમ ચ મ ત્રિ ।

ત્રિ નુ કુ નિઆગમેર્થ નિ, વિમાસા રત્ત કાયમ્યા ॥

— આ નિ, આ ૧૦૬૪.

૧૧૯ યદુત્તમારોગશદિ રન્તુ, યતિ નિગ્નમસ્યમેન, ત્વે પ્રતિષ્ઠિતવાત્, ન ચેદ્ વ્યર્થમેવોચારણમિતિ, ગુરુરાહ—
‘વિમાસા દાય કાયવ્વ સિ વિવિધા માષા વિમાષા—વિપવિપ્રાય ચક્ષુસ્થાપનેન વ્યાપ્તેત્યર્થ, અથ કર્તૃત્વા, રૂપમિદ માવના—નર્દ નિદાન, કમચત્તરેતુ વામાવાત્, તથાદિ—મિષ્ણાદર્શનાવિર્ણપ્રમાદકપાપયોગા ચન્ધેતત્ત્વ ન ચ મુક્તિપ્રાર્થનાયામનીયામપતરસ્યાપિ સમ્મથ રુતિ, ન ચ વ્યર્થમેવ સદુચ્ચારણમિતિ, તતોડમ્ત કરણગુદ્ધે રિતિ સાધાર્ય, ૧૦૧૪ ॥ આદ—ન નામેદમિત્ત્વ નિગ્ન, તથાપિ તુ દુષ્ટમેવ, કય, રૂદ સ્તુત્વા આરોગ્યાદિપ્રગ્નાત સ્તુ નૈવા, યચાત્ પક્ષસ્તેષા રાગાત્મિકવપ્રસક્ત, અથ ચરમસ્તત્ત આરોગ્યાદિપ્રગ્નાત વિવલ્લા રિતિ જ્ઞાનાનરસ્યાપિ પ્રાર્થનાયા મુષાવાત્દોષપ્રસક્ત રુતિ, ન, રત્ત્વ પ્રાર્થનાયા મુષાવાત્તયોગાત્, તથા ચાદ—માષા અસત્વામુષ્યેષ્ઠર્ત્તન સા ચામત્ત્રણ્યાદિમેદાદનેકવિષા, તથા ચોત્તમ્—

“આમતણિ આગવળી આવણિ તદ પુન્જળી ચ પક્ષવળી ।

પક્ષસ્લાળી માસા માસા રત્ત્વગુણેમા ચ ॥ ૧ ॥

અગમિગ્ગદિયા માસા માસા ચ અગિગ્ગામિ ચોષવ્વા ।

સસપ્કરણી માસા, ચોષદ્ અવ્વોયડા જેવ ॥ ૨ ॥ ’

રૂપાદિ, તથેહ યાચનાડચિકાર રુતિ, યતો ચાચ્ચાયા વર્તને, યદુત—‘આગમબોહિલામ સમાહિચરમુત્તમ—આ હા ટી, પ ૫૦૮ આ

અહીં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે—

આ પ્રકારે આ નિદાન નથી તે ધરાબર છે તો પણ (આ યાચના) તે હુષ્ટ જ છે; કારણ કે સ્તુતિ દ્વારા ભગવંતો આરોગ્યાદિ આપનારા થાય છે કે નહિ? જો ‘થાય છે’ એમ કહે તો તેમનામાં રાગાદિની સત્તાનો પ્રસંગ આવશે; જો ‘નથી થતા’ એમ કહે તો તેઓ આરોગ્ય આદિના પ્રદાનથી રહિત છે એ જાણવા છતાં ય પ્રાર્થના કરવામાં મૃષાવાદનો દોષ આવશે. તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરુ જણાવે છે કે આ રીતે પ્રાર્થનામાં મૃષાવાદનો સંભવ નથી; કારણ કે આ અસત્યામૃષા નામની ભાષા છે અને તે (ભાષા) આમન્ત્રણી આદિ લેદથી અનેક પ્રકારની છે. કહું છે કે—આમન્ત્રણી, આજ્ઞાપની, યાચની, પૃચ્છની, પ્રજ્ઞાપની, પ્રત્યાજ્ઞાની, ઈચ્છાનુલોભા, અનભિગૃહીતા, અભિગ્રહવિષયક, સંશયકરણી, વ્યાકૃતા તથા અવ્યાકૃતા આ બધી અસત્યામૃષા ભાષા છે. તે પૈકી અહીં ‘યાચની’નો અધિકાર છે. એટલે કે અહીં ‘યાચની’ ભાષા છે; કારણ કે ‘આરોગ્યબોધિતાભ અને ભાવ સમાધિને આપો’ તે પદ યાચનાના અર્થમાં છે.

‘હિન્તુ’ પદ અંગે વિવેચના કરતાં લ. વિ. જણાવે છે કે^{૧૨૦} (શિષ્ય પૂછે છે કે)–

૧૨૦. આહ-કિમિદં નિદાનસુત નેતિ, યદિ નિદાનમ્ભ્રમનેન, મુજપ્રતિપિદ્ધત્વાત્, ન ચેત્ સાર્થકમનર્થક વા ? યદ્યાદ્યઃ પદ્ધસ્તેષાં રાગાદિમત્ત્વપ્રસક્તઃ, પ્રાર્થનાપ્રવીણે પ્રાણિનિ તથા દાનાત્, અથ ચરમઃ તત્ આરોગ્યાદિદાન-વિકલા એતે હિતિ જ્ઞાનાનત્યાપિ પ્રાર્થનાયાં મૃષાવાદપ્રસક્તઃ હિતિ, અગ્રોચ્યતે, ન નિદાનમેતત્, તદ્ભ્રમગાયાગાત્, દ્વેષામિશ્વજ્ઞમોહગર્ભ હિ તત્, તથા તન્નપ્રસિદ્ધત્વાત્, ધર્માય હીનકુલાદિપ્રાર્થનં મોહઃ અતદ્વેતુકત્વાત્, ઋદ્ધયમિશ્વજ્ઞતો ધર્મપ્રાર્થનાડપિ મોહઃ, અતદ્વેતુકત્વાદેવ તીર્થકર્ત્વેઽપ્યેતદેવમેવ પ્રતિપિદ્ધમિતિ, અતએષ્ટમાવવાધક્રુદેતત્, તથેચ્છાયા એવ તદ્વિચ્છન્નભૂતત્વાત્, તત્પ્રધાનતયેતરશોરસર્જનશુદ્ધિમાવાત્, અતત્ત્વદર્શનમેતત્, મહદપાયસાધન, અવિશેષજ્ઞતા હિ ગર્હિતા, પૃથગ્જનાનામપિ સિદ્ધમેતત્, યોગિશુદ્ધિગમ્યોઽં વ્યવહારઃ, સાર્થકાનર્થકચિન્તાયાં ભ્રાજ્યમેતત્, ચતુર્થમાધારુપત્વાત્, તદુક્તં—

“ભાસા અસદ્યમોસા, જવરં મતીએ માસિયા એસા ।

નહુ સ્ત્રીગપેજ્ઞોસા દેતિ સમાહિં ન વોહિં ન ॥ ૧ ॥

તપ્પત્થગાએ ત્તહવિ ચ, જ મુસાવાઓ વિ એત્થ વિણ્ણેઓ ।

તપ્પણિહાણાઓ ન્ચિચ, તગુણઓ હિંદિફલમાવા ॥ ૨ ॥

ચિન્તામણિચયાદીહિ, જહા ડ મવા સમીહિંયં વત્થુ ।

પાવંતિ તહ જિણેહિં, તેસિ રાગાદમાવેજ્ઞિ ॥ ૩ ॥

વત્થુસદાવો એસો, અડવ્વચિન્તામણી મહામાણો ।

યોઝ્ઞં તિત્થયરે, પાવિન્નદ વોહિલામોત્તિ ॥ ૪ ॥

મતીએ જિણવરાણ, સ્વિજ્જન્તી પુવ્વસંચિયા કમ્મા ।

ગુણપગરિસવહુમાણોડગ, કમ્મવગદવાનલો જેણ ॥ ૫ ॥”

એતદુક્તં ભવતિ—યદપિ તે મગવન્તો વીતરાગત્વાદારોગ્યાદિ ન પ્રપન્ચન્તિ, તથાપ્યેવંવિષયવાક્ય

પ્રયોગતઃ પ્રવચનારાધનયા સ્વમાર્ગવર્તિનો મહાસત્ત્વસ્ય તત્સત્તાનિવચનમેવ તદુપવાયત્તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬ ॥

આ 'તિત્તુ' એટલે 'આરોગ્યોદ્ધિષ્ટાશ અને ઉત્તમભાવ સમાધિ આપો' એમ જે કહીએ છીએ તે નિદાન છે કે નહિ? જો નિદાન હોય તો તેની જરૂર નથી, કારણ કે આગમમા નિદાન (નિયાત) કરવાનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે અને જો એમ કહેવામા આવે કે, 'આ નિદાન નથી', તો આ તિત્તુ પદ સાર્થક છે કે નિરર્થક? હવે જો પ્રથમ પક્ષને લઈને આને સાર્થક માનવામા આવે તો ભગવતો પ્રાર્થના કરવામા કુશળ પ્રાણીઓને તેનું જ્ઞાન કરનારા હોવાથી સાગર્હિવાળા છે એમ માનવું પડશે જો અન્ય પક્ષ અગ્રીકાર કરવામા આવે, અર્થાત્ 'તિત્તુ' પદને નિરર્થક માનવામા આવે, તો શ્રી તીર્થકર ભગવતો આરોગ્યાર્થે પ્રદાન કરના નથી એવું લાગુવા છતાં પણ પ્રાર્થના કરવામા મૃષાવાદનો દોષ લાગશે.

અહીં કહે છે કે—આ 'આપો' એમ કહેવું તે નિદાન નથી, કારણ કે, નિદાનના (નિરાણાનો) લક્ષણો એમા સ્થિત યત્ન નથી નિવારું દેખવરા અત્યંત સાગવરા કે મોહ—અજ્ઞાનના કારણે થાય છે શાસ્ત્રોમા પણ તે જ પ્રમાણે વર્ણન પ્રાપ્ત થાય છે.

ધર્મને માટે હીનકુલ વગેરેની પ્રાર્થના કરવી તે મોહ—અજ્ઞાન છે, કારણ કે, ધર્મ હીનકુલનું કારણ નથી જીવિ-વૈભવની ગાઢ અભિલાષાથી ધર્મની પ્રાર્થના કરવી એ પણ મોહ છે, કારણ કે, ધર્મ તેનું પણ કારણ નથી શ્રી તીર્થકરપણની ઈચ્છામા—(કે તીર્થકરે અષ્ટમહાપ્રાતિકાર્ય—સમવસન્નુ આદિ વિમૂર્તિને યોગ્ય જની દેવોથી પૂજ્ય છે, મને પણ તપથી આવું તીર્થકરપણ પ્રાપ્ત થાઓ એવી ઈચ્છામા) પણ દોષ છે પ્રથમની માફક તેનો પણ શાસ્ત્રમા પ્રતિષેધ કરાયેલો છે.

તે ઇષ્ભાવ (શુભ પરિણામ)ને ભાષા કરનાર છે નિદાનની ઇચ્છા જ ધર્મમા વિશ્વભૂત છે; કારણ કે તેમા જીવિ આદિના પ્રધાનપણની અને ધર્મમા ગોણપણની સુદ્ધિ આવે છે.

આ વાતને વધારે સ્પષ્ટતાથી વિચારીએ તો કહી શકાય કે—પૌર્ણામિક આરાસાત્મક નિદાન તત્ત્વચર્ચાના અભાવવાળું છે અને મહા અપાયનું કારણ છે, કારણ કે, આની પાછળ અવિશેષજ્ઞતા જ કાર્ય કરે છે અવિશેષજ્ઞતા—સારામારઅજ્ઞાનતા ખરેખર નિદાનીય છે જો વાત સામાન્ય માણસોને પણ પ્રતીત છે (બાકી તો) આ બધી વસ્તુ (અસારથી ઉત્પન્ન) યોગી પુરુષોની સુદ્ધિથી જ ગમ્ય છે.

હવે તિત્તુ પદ સાર્થક કે નિરર્થક? એનો જો વિચાર કરીએ તો એમા ભગવાન શાસ્ત્રમા એને અસત્યામૃષા (બ્યવહાર ભાષા) નામની ચતુર્થ ભાષા કહી છે અને તેથી તે સાર્થક છે તેમજ નિરર્થક પણ છે (આશચર્ય આ ચતુર્થભાષા કઈ સાધવાને કે નિષેધવાને સમર્થ નથી માટે તે નિરર્થક છે અને પ્રકૃષ્ટ શુભ અધ્યવસાય આનું ફળ હોવાથી સાર્થક પણ છે) મધુ છે કે—સ્ક્રિતપૂર્વક જોડાયેલી આ 'અસત્યામૃષા' નામની ભાષા છે પરંતુ જેમના સંદેષ ક્ષીણ થઈ ગયા છે એવા વીતરાગ જિનેશ્વરો મમાધિ કે ગેરધિ આપના નથી.

એમની પ્રાર્થના કરવાથી મૃષાવાદ લાગે છે એમ પણ ન સમજવું; કારણ કે તેમનું પ્રણિધાન કરવાથી જ તેના ગુણથી (પ્રણિધાનના ગુણથી) ફલની પ્રાપ્તિ જરૂર થાય છે.

એમ ચિન્તામણિ રત્નો આદિથી પ્રાણીઓ ઇચ્છિત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે છે, તેમ જિનેશ્વરોમાં રાગાદિ ન હોવા છતાં પણ તેમનાથી ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ વસ્તુસ્વભાવ છે કે—અપૂર્વચિન્તામણિ મહાભાગ શ્રી તીર્થકરોને સ્તવવાથી યોધિલાલની પ્રાપ્તિ થાય છે.

શ્રી તીર્થકર ભગવંતોની ભક્તિ કરવાથી પૂર્વસંચિત કર્મો નાશ પામે છે; કારણ કે ગુણોના પ્રકર્ષનું ગુહ્યમાન એ કર્મરૂપી વનને ગાળવા માટે દાવાનલ સમાન છે.

સારાંશ એ છે કે, જો કે તે ભગવંતો વીતરાગપણુને લીધે આરોગ્યાદિ નથી આપતા તો પણ આવા પ્રકારની વાણીના (સ્તુતિની ભાષાના) પ્રયોગથી પ્રવચનની આરાધના થાય છે અને તે આરાધના દ્વારા સન્માર્ગવર્તી મહાસત્ત્વશાળી જીવને શ્રી તીર્થકર ભગવંતની સત્તાના ગળે જ (વસ્તુસ્વભાવ સામર્થ્યથી) ઇષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ રીતે શ્રી તીર્થકર ભગવંતો પાસે ‘આરોગ્ય માટે યોધિલાલ તથા ઉત્તમભાવ સમાધિ’ની યાચના કરવાથી તેઓ તે આપતા નથી; કારણ કે તેઓ વીતરાગ છે. છતાં ય, તેમની સ્તુતિ-ભક્તિ કરવાથી તે સ્તુતિ-ભક્તિના યોગે સ્વયમેવ તે પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી તે તેમણે જ આપ્યું ગણાય.

આ રીતે અહીં વપરાયેલ ‘દિત્તુ’ પદ, ભક્તિના યોગે તેમ જ આરોગ્યાદિ આપવામાં તેમની સ્તવના નિમિત્ત હોવાથી તે સ્વયં આપનારા જ ગણાય એ અપેક્ષાએ ‘આપો’ એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

ચંદેસુનિમ્મલયરા-[ચન્દ્રેભ્યો નિર્મલતરા:]—ચન્દ્રોથી વંધુ નિર્મલ.

ચન્દ્રોથી વધુ નિર્મલ કહેવાનું કારણ આ. નિ. જણાવે છે કે—ચન્દ્રો, સૂર્યો અને ચંદ્રોની પ્રભા પરિમિત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, ત્યારે કેવલરાનની પ્રાપ્તિ લોક અને અલોકને પ્રકાશિત કરે છે.^{૧૨૧}

આ. હા. ટી. તથા લ. વિ. જણાવે છે કે—અહીં ‘પંચમી’ના સ્થાને ‘સપ્તમી’નો પ્રયોગ પ્રાકૃત શૈલીથી તથા આર્ષના યોગે થયેલ છે. કયાંક ‘ચંદેદિ નિમ્મલયરા’ એવો પણ પાઠ પ્રાપ્ત થાય છે. ચન્દ્રો કરતાં વધુ નિર્મલ કહેવાનું કારણ સકલ કર્મરૂપી મલ ચાલ્યો ગયો તે છે.^{૧૨૨} નિર્ચુકિતકારે જે જણાવ્યું છે કે—‘ચન્દ્ર આદિની પ્રભા પરિમિત ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે’ ત્યાં

૧૨૧. ચંદાદ્ય ગદ્યાનં પદા પયાસેદ પરિમિતં સિતં ।

કેવલિત્ર નાળલમ્ભો લોગાલોમં પગાસેદ ॥

— આ. નિ., ગા. ૧૧૦૨

૧૨૨. હહ પ્રાકૃતસૈવ્યા આર્ષત્વાચ પચ્ચમ્યયે. સપ્તમી દ્રષ્ટવ્યેતિ, ચન્દ્રેભ્યો નિર્મલતરા; પાટાન્તરં વા ‘ચંદેદિ નિમ્મલયર’ સિ તત્ર સકલકર્મમલાપમાચન્દ્રેભ્યો નિર્મલતરા હતિ, — આ. હા. ટી., પ. ૫૧૦ આ.

‘સેત્ર’ શબ્દથી સેત્રમા રહેલી વસ્તુઓ ગમજવી કારણ કે, ‘સેત્ર’ અમૂર્ત છે તેને મૂર્ત એવી પ્રભા પ્રકાશિત કરી શકે નહિ.

એ વ મ ભા જણાવે છે કે—અહીં મપ્તમીનું જડુવચન પચમીના અર્થમા છે તેથી ‘ચન્દ્રોથી પણ વધુ નિર્મલ’ એમ સમજવું ૧૨૩

એ શા ૨૨૦ વિ તથા ધ સ જણાવે છે કે—અહીં ‘પચ્ચાલુનીરા ન’ એ સૂત્રથી પચમીના અર્થમા સપ્તમી યથેન છે તેથી ચન્દ્રોથી પણ વધુ નિર્મળ છે કારણ કે તેમના સમઘ કર્મવૃત્તી મગનો નાશ થયેલો છે ચંદેરિ નિમ્મલરા એવું પાઠાતર પણ છે ૧૨૪

હે ભા તથા વ વ જણાવે છે કે—ચંદેરુ પદમા પચમીના અર્થમા મપ્તમી વિકલિત આવેવ છે તેઓ (શ્રી અસ્તિ ભગતો) ચન્દ્રોથી વધુ નિર્મળ છે, કારણ કે તેમનું કર્મભવવૃત્તી કનક આલ્યું ગયેન છે ૧૨૫

આ દિ જણાવે છે કે—‘સત્તમી નિર્ધારણે એ પ્રાકૃત સૂત્રથી પચમીના સ્થાને મપ્તમી આવેવ છે કેટલાક સપ્તમીની જ વ્યાખ્યા કરે છે એમ કહી ચંદેરુ નો અર્થ ‘ચન્દ્રોથી પણ વધુ નિર્મળ’ એમ કરવામા આવેલ છે ૧૨૬

આ રીતે એ વ મ ભા, એ શા ૨૨૦ વિ તથા આ દિ ‘અસ્તિ’ શબ્દનો ઉપયોગ (અર્થ કરતા) કરે છે કે જે મૂળમા વપરાયેન નથી

આ રીતે ‘ચંદેરુ નિમ્મલરા’ એ ૫૬, ‘ચન્દ્રોથી પણ વધારે નિર્મલ’ એ અર્થમા સિદ્ધ થાય છે.

આજ્ઞાચેતુ અહિં વયાસયરા—[આદિત્યેમ્યોઽધિકં પ્રકાશકરા] સૂર્યોથી અધિક પ્રકાશ કરનારા.

આ હા દી વયાસયરા”નું મંરુકૃત ‘પ્રમાસકરા અથવા પ્રકાશકરા એમ કરી સમઘ પદનો અથ કરે છે કે—કેવલજ્ઞાનના ઉદ્ભોતથી વિશ્વને પ્રકાશિત કરતા હોવાથી સૂર્યોથી અધિક પ્રભાસ કરનારા માત્ર પ્રકાશ કરનારા ૧૨૭

૧૨૭ સત્તમિયા મહુવરણ નેય દર પચ્ચમાણ અથમિ ।

ચંદેરિતો વિ સમો, નાવચ્ચા નિમ્મલરા ન ॥ ૬૨૬ ॥

— એ વ મ ભા, આ ૧૩૧ પ ૧૧૫

૧૨૪ પચ્ચમાલુનાથાવ ॥ ૮ । ૨ । ૧૨૬ ॥ દ્વિ પચ્ચમ્યે સત્તમી અનઘ દ્રેવ્યોપિ નિમ્મલરા સકલ નમમ્લાપગમાલ પાગાતર વા ચંદેરિ નિમ્મલરા — એ શા ૨૨ વિ ૫ ૨૨૮ અ

૧૨૫ પચ્ચમ્યે સત્તમા વલ્લ ચંદ્રેમ્યા નિમ્મલરા નમમ્લાપગમાલ — હે ભા ૫ ૩૨૭

૧૨૬ સત્તમા નિર્ધારણ દ્વિ પ્રાહ્તવરણ પચ્ચમીત્યાન સત્તમી ।

વચિત્ સત્તમીમવ ત્યાગ્યાતિ ।

— આ દિ, ૫ ૨૬૮ અ

ચંદ્રેમ્યોઽપિ નિમ્મલરા

૧૨૭ આદિત્યેમ્યોઽધિકં પ્રમાસકરા પ્રકાશકરા વા કેવલોદ્ભોતેન વિશ્વપ્રકાશનાસ્તિ

— આ હા દી ૫ ૧૧૦ આ

લ. વિ. 'પયાસયરા'નું સંસ્કૃત 'પ્રકાશકરા' એ પ્રમાણે કરે છે. 'બાકી આ. હા. ટી. સમગ્ર પદનો જે અર્થ કરે છે તેમાં અને લ. વિ. જે અર્થ કરે છે તેમાં કશો જ ફરક નથી.

એ. વં. મ. ભા. જણાવે છે કે 'લોક અને અલોકનો ઉદ્ધોત કરનાર કેવલજ્ઞાનના પ્રકાશ વડે આદિત્યો એટલે સૂર્યો તેમનાથી પણ અધિક પ્રકાશ કરનારા.' ૧૨૮

યો. શા. સ્વો. વિ., દે. ભા., વં. વૃ. તથા ધ. સં. જણાવે છે કે 'કેવલજ્ઞાનના ઉદ્ધોત વડે લોકાલોકના પ્રકાશક હોવાથી સૂર્યોથી પણ અધિક પ્રકાશ કરનારા' ૧૨૯ અને તે જણાવ્યા બાદ નિજજુત્તિની 'ચંદાદ્વચ્છાણ' એ ગાથા 'ઉત્તમ ચ' કહીને ટાંકે છે.

આ રીતે 'આદિત્યેસુ અહિયં પયાસયરા' એ પદ, 'કેવલજ્ઞાનના ઉદ્ધોત વડે લોક તથા અલોકને પ્રકાશિત કરતા હોવાથી સૂર્યોથી પણ અધિક પ્રકાશ કરનારા' એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

સાગરવરગંભીરા—[સાગરવરગંભીરાઃ] સાગરવરથી પણ ગંભીર.

આ. હા. ટી. 'સાગરવરગંભીરા' પદની સંસ્કૃત છાયા સાગરવાદપિ ગમ્ભીરતરાઃ એ પ્રમાણે કરે છે. એટલે કે 'ગંભીરા' પદને સ્થાને તે 'ગમ્ભીરતરાઃ' એવો પ્રયોગ કરે છે. તે જણાવે છે કે— 'સાગરવર' એટલે સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર. પરીપહો અને ઉપસર્ગો આદિથી હોલ ન પામતા હોવાથી તેઓ સ્વયંભૂરમણુથી પણ વધારે ગંભીર છે. ૧૩૦ લ. વિ. ઉપર્યુક્ત અર્થને માન્ય રાખે છે પણ તે 'ગંભીરા' પદનો અર્થ 'ગમ્ભીરતરાઃ' ન કરતાં 'ગમ્ભીરાઃ' એટલે કે 'ગંભીર' એ પ્રમાણે જ કરે છે. ૧૩૧

એ. વં. મ. ભા., યો. શા. સ્વો. વિ., તથા ધ. સં. લ. વિ.એ જણાવેલ અર્થ જ માન્ય રાખે છે. ૧૨૨

૧૨૮. આદિત્યો દિવસયરા, તેહિં તો વિ અહિયં પયાસયરા ।

લોકાલોકજ્ઞોભગ કેવલજ્ઞાનપ્રમાણે ॥ ૬૩૭ ॥

— એ. વં. મ. ભા., ગા. ૬૩૭, પ. ૧૧૫.

૧૨૯. આદિત્યેભ્યોધિકં પ્રકાશકરાઃ, કેવલોદ્ધોતેન લોકાલોકપ્રકાશકત્વાત્ ।

— યો. શા. સ્વો. વિ., પ. ૨૨૮ આ.

૧૩૦. તથા સાગરવાદપિ ગમ્ભીરતરાઃ, તત્ર સાગરવરઃ સ્વયંભૂરમણોઽભિધીયતે । પરીપહોપસર્ગાદ્યધોમ્યત્વાત્ તસ્માદપિ ગમ્ભીરતરા ઇતિ માવના ।

— આ. હા. ટી., પ. ૫૧૦ આ.

૧૩૧. તસ્માદપિ ગમ્ભીરા ઇતિ માવના ।

— લ. વિ., પ. ૪૮.

૧૩૨. સાગરવરો સમુદ્રો, સયંભુરમણો તત્રોચિગમ્ભીરા ।

— એ. વં. મ. ભા., ગા. ૬૩૮, પ. ૧૧૫.

દે ભા તથા વ વૃ 'સાગરવગમ્મીરા' પદનો અર્થ 'સ્વયમ્ભૂરમણ સમુદ્રથી પણ ગંભીર' એમ ન કરતા 'સ્વયમ્ભૂરમણસમુદ્રની જેવા ગંભીર' એમ કરે છે અને તેથી 'સાગરવગમ્મીરા' પદનો 'સાગરવગમ્મીરા' એવો સમાગમ ન કરતા 'સાગરવ તદ્દત્ ગમ્મીરા' इति सागरवगममिरा ' એ પ્રમાણે કરે છે ૧૩૩

આ રીતે 'સાગરવગમ્મીરા' એ પદ, 'સ્વયમ્ભૂરમણ સમુદ્રથી પણ વધારે ગંભીર' યાતો 'સ્વયમ્ભૂરમણ સમુદ્ર જેવા ગંભીર' એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ વિસંતુ-[સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ વિદ્યાન્તુ]-કૃતકૃત્ય બનેલા તેઓ અને સિદ્ધિ આપો.

'સિદ્ધા' પદનો અર્થ આ હા ટી લ વિ, ચો યા સ્વો વિ તથા ધ મ 'કર્મી' આલ્યા જવાથી કૃતકૃત્ય થયેલા' એ પ્રમાણે કરે છે અને બાકીના પદોનો અર્થ-(તેઓ) 'મને 'સિદ્ધિ' એટલે પરમપદની પ્રાપ્તિને આપો' એ પ્રમાણે કરે છે ૧૩૪

એ વ મ ભા ઉપર્યુક્ત અર્થનેજ માન્ય રાખે છે અને 'સિદ્ધા'ની વ્યાખ્યા 'નિષ્ક્રિયા' (જેમના પ્રયોજનો પૂર્ણ થયા છે તે) એ પ્રમાણે કરે છે ૧૩૫

દે ભા તથા વ વૃ સિદ્ધા પદનો અર્થ, 'જેમના સમગ્ર કર્મો ક્ષીણ થયા છે તે' એ પ્રમાણે કરે છે ૧૩૬

આ દિ જણાવે છે કે અહીં 'સિદ્ધા' પદથી ગ્રાહ્યમા રહેલા શ્રી જિનેશ્વર ભગવતો હોવા ૧૩૭

આ રીતે સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ વિસંતુ' એ પદ, 'ઉપર જે વિશેષણો જણાવ્યા તે વિશેષણોથી વિશિષ્ટ શ્રી તીર્થ કર ભગવતો કે જેઓ કૃતકૃત્ય થઈ ગયા છે તેઓ મને સિદ્ધિ પદને આપો.' એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

૧૩૩ સાગરવગમ્મીરા ॥ સ્વમ્ભૂરમણમ્મિસ્ટદત્ત ગમ્મીરા ।

— દે ભા, પૃ ૩૨૭

૧૩૪ કમવિગદાત્ કૃતકૃત્ય યા કૃત્ય સિદ્ધિ વગમનવાસિ 'મમ વિસંતુ' મમ પ્રવ ઝનુ इति गृह्यगोपायं ।

— અ હા ડી, પ ૫૧૦ અ

૧૩૫ સિદ્ધા સિ નિદ્વિષદા

॥૬૮૨॥

— એ વ મ ભા મા ૧૩૮, પૃ ૧૧૫

૧૩૬ સિદ્ધા લોગાનેપરમાણ ।

— દે ભા, પૃ ૩૨૭

૧૩૭ સિદ્ધા इति त्रिनाना मुक्तिस्थानामेव नामार्जनम् ।

— અ દિ પ ૨૧૮ અ

દે ભા તથા વ વૃ સાગરવરગમીરા' પદનો અર્થ 'સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રથી પણ ગલીર' એમ ન કરતા 'સ્વયંભૂરમણુસમુદ્રની જેવા ગલીર' એમ કરે છે અને તેથી સાગરવરગમીરા' પદનો 'સાગરવરગમીરા' એવો સમાસ ન કરતા સાગરવર તદ્દત્ ગમ્યારા इति सागरवरगम्यारा' એ પ્રમાણે કરે છે ૧૩૩

આ રીતે 'સાગરવરગલીરા' એ પદ, 'સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્રથી પણ વધારે ગલીર' યાતો 'સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર જેવા ગલીર' એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ [સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિશન્તુ]-કૃતકૃત્ય બનેના તેઓ અને સિદ્ધિ આપો.

સિદ્ધા પદનો અર્થ આ હા ટી લ વિ, ચે શા સ્વે વિ તથા ધ મ 'કર્મો બાસ્થા જવાથી કૃતકૃત્ય થયેલા' એ પ્રમાણે કરે છે અને બાકીના પદોનો અર્થ-(તેઓ) 'મને 'સિદ્ધિ' એટલે પરમપદની પ્રાપ્તિને આપો' એ પ્રમાણે કરે છે ૧૩૪

ચે વ મ ભા ઉપર્યુક્ત અર્થનેજ માન્ય રાખે છે અને 'સિદ્ધા'ની બ્યાખ્યા 'નિશ્ચિતાવા' (જેમના પ્રયોજનો પૂર્ણ થયા છે તે) એ પ્રમાણે કરે છે ૧૩૫

દે ભા તથા વ વૃ સિદ્ધા પદનો અર્થ, 'જેમના સમગ્ર કર્મો ક્ષીણ થયા તે' એ પ્રમાણે કરે છે ૧૩૬

આ દિ જણાવે છે કે અહીં સિદ્ધા પદથી બ્રહ્મા રહેલા શ્રી જિનેશ્વર ભગવતો લેવા ૧૩૭

આ રીતે સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ' એ પદ, 'ઉપર જે વિશેષણો જણાવ્યા તે વિશેષણોથી વિશિષ્ટ શ્રી તીર્થ કર ભગવતો કે તેઓ કૃતકૃત્ય થઈ ગયા છે તેઓ અને સિદ્ધિ પદને આપો' એ અર્થમાં સિદ્ધ થાય છે.

૧૩૩ સાગરવર સ્વયંભૂરગમ્યારામોક્ષિતદ્વદ ગમ્યારા ।

— દે ભા ૫ ૩૨૭

૧૩૪ કર્મવિગમાત્ કૃતકૃત્ય યા રૂપર્થ સિદ્ધિ પરમગંગાસિ મમ વિશ્વ મમ પ્રાપ્ત્યુ इति सूत्राभाष ।

। — અ ૬ ૧ ૫ ૫૧૦ અ

૧૩૫ સિદ્ધ' સિ નિશ્ચિયદા ॥૬૮૩॥

— ચે વ મ ભા મા ૧૩૮, ૫ ૧૧૫

૧૩૬ સિદ્ધા ક્ષીણાગ્નેષ્ઠ્યમાર્ગ ।

— દે ભા ૧ ૩૨૭

૧૩૭ સિદ્ધા इति जिनाना मखिरयानामव नामईर्त्तिनम् ।

— અ દિ ૫ ૨૬૮ અ

જેના દ્વારા તરાય તે તીર્થ.” તેા આવા જીવોને પણ ‘ધર્મતીર્થકર’ કહેવાય. માટે ‘લોકોદ્ધોતકર’ એ વિશેષણ મૂકવું જરૂરી છે અને તે મૂકવાથી કેવલ શ્રી અરિંત લગતોનું જ ગ્રહણ થાય છે.”

૬. પ્રશ્ન — ‘લોકોદ્ધોતકર’ અને ‘ધર્મતીર્થકર’ વિશેષણનો ઉપયોગ કર્યાપછી ‘જિન’ વિશેષણ શા માટે ?

ઉત્તર— જેનેતર દર્શનો પોતે માનેલ પરમાત્માને ‘લોકોદ્ધોતકર’ તેમજ ‘ધર્મતીર્થકર’ માને છે, પરંતુ સાથે સાથે જોમ પણ માને છે કે “ પોતે સ્થાપેલ તીર્થને જ્યારે હાનિ પહોંચે છે ત્યારે તે પરમાત્મા પુનઃઅવતાર ધારણ કરી સંસારમાં પાછા આવે છે” તેથી ‘જિન’-રાગાદિ શત્રુઓને જીતે તે જિન- એ વિશેષણ મૂકવામાં આવ્યું છે.”

જે તીર્થના રાગથી સંસારમાં પાછા આવે કે અવતાર ધારણ કરે તે ‘જિન’ ન ગણાય. આ દૃષ્ટિએ ‘જિન’ વિશેષણ આવશ્યક છે.

૭. પ્રશ્ન—‘જિન’ વિશેષણ મૂક્યા પછી ‘લોકોદ્ધોતકર’ તેમજ ‘ધર્મતીર્થકર’ વિશેષણની આવશ્યકતા કેવી રીતે ?

ઉત્તર— શાસ્ત્રોમાં અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યાયજ્ઞાની, કેવલજ્ઞાની તેમજ ચૌદ પૂર્વધરે વગેરેને પણ ‘જિન’ કહેવામાં આવ્યા છે, હવે જો માત્ર ‘જિન’ વિશેષણ જ રાખવામાં આવે તો ઉપર્યુક્ત સર્વનો આમાં સમાવેશ થઈ જાય. તેમ ન થાય તે માટે ‘લોકોદ્ધોતકર’ તેમજ ‘ધર્મતીર્થકર’ વિશેષણો આવશ્યક છે.”

૬. इह लोके येषां नद्यादिविषमस्थानेषु सुधिकया धर्मार्थमवतरणतीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्माभूतसिमुग्धबुद्धीनां तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदाय लोकस्योद्घोतकरानप्याहति ।

— લ. વિ., પૃ. ૪૩

૭. માભૂત્કુનયમતાનુસારિપરિકલ્પિતેષુ યથોક્તપ્રકારેષુ સમ્પ્રત્યય દ્વયતસ્તદ્વોદાય-જિનાન્ દત્તિ, શ્રૂયન્તે ચ કુનયદર્શને—

“ જ્ઞાનિનો ધર્મતીર્થસ્ત, કર્તારઃ પરમં પદમ્ ।

ગત્વાઽઽગઽછન્નિ મૃયોઽપિ મયં તીર્થનિકાગતઃ ॥ ૧ ॥ ”

इत्यादि तन्मूलं ते न रागाद्विजेताः इति, अन्यथा कुनो निकाग्तः पुनरिह भवांकुरप्रभवो ? वीजाभावात् ।

— લ. વિ., પૃ. ૪૩

૮. इह प्रवचने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना एवोच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिनाः अवधिजिनाः मनः पर्यायजिनाः छद्मस्यदीतरागाश्च, तन्माभूतेष्वेव सम्प्रत्य इति तद्व्युदासार्थं लोकस्योद्घोतकरानित्याद्यनुदुष्टमिति ।

— લ. વિ., પૃ. ૪૩

તદુપરાત કલિકાલસર્વસા આચાર્ય શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિ મહારાજ જણાવે છે કે—

મિથ્યાદૃષ્ટિઓ માટે પ્રલયકાલના સૂર્યસમાન, સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઓ માટે અમૃતના અંજન જેવું અને તીર્થંકરલક્ષ્મીના લાલસથલમાં તિલક જેવું ‘ધર્મચક્ર’ છે સ્વામી ! આપની આગળ ચાલે છે.”

તેમજ શ્રી આશાધરકૃત ‘જિનસહસ્રનામ’ની શ્રુતસાગરી ટીકામાં ‘વજ્ર વ વર્મવજ્ર લક્ષણદેવનન્તિના કહીને ‘ધર્મચક્ર’ની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે આપેલ છે —

“સ્ફુરણમાણુ હભરો આરાઓથી અનોહર, નિર્મળ મહારત્નોના કિરણોના સમૂહથી વ્યાપ્ત, સૂર્યની કાન્તિના સમૂહનો તિરસ્કાર કરનારું અને શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આગળ ચાલનારું ‘ધર્મચક્ર’ હોય છે.”

૪. પ્રશ્ન—શ્રી અર્ચિતકેવોને લોક અથવા સમસ્ત વિશ્વના પ્રકાશક કહ્યા પછી ‘ધર્મ તીર્થંકર’ કહેવાની શી જરૂર છે ?

ઉત્તર—‘લોક’ શબ્દથી ‘લોકનો એક ભાગ’ એવો અર્થ પણ થાય અને તેવા લોકના (લોકના એક ભાગના) પ્રકાશક તો અવધિજ્ઞાની અર્ચિ તેમજ સૂર ચન્દ્ર પણ હોઈ શકે છે તેવા પ્રકાશક પ્રસ્તુતમાં ન લેવા તે માટે ‘ધર્મતીર્થંકર’—ધર્મતીર્થના કરનાર—એ વિશેષણ મૂકવામાં આવ્યું છે.”

૫. પ્રશ્ન—‘ધર્મતીર્થંકર’ એટલા વિશેષણથી જ કાર્ય ચાલી શકે તે પછી ‘લોકોદ્ધોતકર’ એ વિશેષણની શી જરૂર છે ? કારણ કે, જે ધર્મતીર્થ સ્થાપે તે લોકનો ઉદ્ધોત કરે જ છે

ઉત્તર—લોકમાં નહીં વગેરે વિષમ સ્થાનોમાં ઉત્તરવા માટે કેટલાક ભદ્રિક એવા ધર્મના હેતુથી એવાશ વગેરે બનાવે છે અને તેને તીર્થ કહેવામાં આવે છે ‘તીર્થતેજ્યેન’ इति तीर्थम्—

૩ મિથ્યાદૃશા યુગાતાર્ક મૃગામમૃગાજ્ઞનમ્ ।
તિલક તીર્થેજ્ઞહમ્યા પુરશ્ચ તવેષતે ॥ ૧ ॥

—તીર્થતરામસ્તોત્ર, ચતુર્થ પ્રકાશ, શ્લોક ૧ પ ૨૮

૪ સ્ફુરદરસદૃશચિર, વિમલમહારત્નવિરણનિરપતીતમ્
પ્રદક્ષિતસદૃશકિરણ ભુમિમન્ડલ મગ્નગામિ ધર્મસુલ્કમ્

—જિનસહસ્રનામ અધ્યાય ૨, શ્લોક ૨૭ની ટીકા, પ ૧૫૧

૫ રૂઢ લોકેકરેરોગિ પ્રામૈકદેવો પ્રામવત્ લોચચન્દ્રપટ્ટે મા ચત્તુરુદયોતકરેષ્વવધિ વિમજ્જાનાનિધ્વકેન્દ્રાદિયુ
વા સમ્પ્રત્યય દત્તવત્તલદુ-યવચ્છેદન્યર્ધર્મતીર્થંકરાનિતિ ।

—ધ વિ, પ ૪૩

જેના દ્વારા તરાય તે તીર્થ.” તેા આવા છવોને પણ ‘ધર્મતીર્થકર’ કહેવાય. માટે ‘લોકોદ્ધોતકર’ એ વિશેષણ મૂકવું જરૂરી છે અને તે મૂકવાથી કેવલ શ્રી અરિદંત ભગવંતોનું જ ગ્રહણ થાય છે.

૬. પ્રશ્ન — ‘લોકોદ્ધોતકર’ અને ‘ધર્મતીર્થકર’ વિશેષણનો ઉપયોગ કર્યાપછી ‘જિન’ વિશેષણ શા માટે ?

ઉત્તર— જોનેતર દર્શનો ચોતે માનેલ પરમાત્માને ‘લોકોદ્ધોતકર’ તેમજ ‘ધર્મતીર્થકર’ માને છે, પરંતુ સાથે સાથે જોમ પણ માને છે કે “ ચોતે સ્થાપેલ તીર્થને જ્યારે હાનિ પહોંચે છે ત્યારે તે પરમાત્મા પુનઃઅવતાર ધારણ કરી સંસારમાં પાછા આવે છે” તેથી ‘જિન’-રાગાદિ શત્રુઓને છૂતે તે જિન- એ વિશેષણ મૂકવામાં આવ્યું છે.”

જે તીર્થના રાગથી સંસારમાં પાછા આવે કે અવતાર ધારણ કરે તે ‘જિન’ ન ગણાય. આ દૃષ્ટિએ ‘જિન’ વિશેષણ આવશ્યક છે.

૭. પ્રશ્ન— ‘જિન’ વિશેષણ મૂક્યા પછી ‘લોકોદ્ધોતકર’ તેમજ ‘ધર્મતીર્થકર’ વિશેષણની આવશ્યકતા કેવી રીતે ?

ઉત્તર— શાસ્ત્રોમાં અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યાયજ્ઞાની, કેવલજ્ઞાની તેમજ ચૌદ પૂર્વધરો વગેરેને પણ ‘જિન’ કહેવામાં આવ્યા છે, હવે જો માત્ર ‘જિન’ વિશેષણ જ રાખવામાં આવે તો ઉપર્યુક્ત અર્થનો આમાં સમાવેશ થઈ જાય. તેમ ન થાય તે માટે ‘લોકોદ્ધોતકર’ તેમજ ‘ધર્મતીર્થકર’ વિશેષણ આવશ્યક છે.”

૬. इह लोके वेदेषु न्यादिविषमस्थानेषु मुषिकया धर्मार्थमवतरणतीर्थकरणशीलास्तेऽपि धर्मतीर्थकरा एवोच्यन्ते, तन्माभूतनिमुषवृद्धीनां तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदाय लोकम्योदयोत्तरानप्याहति ।

— લ. વિ., પૃ. ૪૩

૭. માભૂતકુનયમાનુસારિવરિકલ્પિતેષુ યથોક્તપ્રકારેષુ સમ્પ્રત્યય દત્તવત્સ્તદપોહાય-જિનાન્, હતિ, શૂયતે ન કુનયદર્શન—

“ જ્ઞાનિનો ધર્મતીર્થસ્થ, કતારઃ પરમં પદમ્ ।

ગત્વાઽઽગન્છન્તિ ભૂયોઽપિ ભવં તીર્થનિકારતઃ ॥ ૧ ॥ ”

દત્તાદિ તન્મૂલં તે ન રાગાદિજેતારઃ હતિ, અન્યથા કુનો નિકારતઃ પુનરિહ મહાંકુરપ્રમ્ભો ? વીજામાવાન્ ।

— લ. વિ., પૃ. ૪૩

૮. इह प्रवचने सामान्यतो विनिष्श्रुतधरादयोऽपि जिना एवोच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिनाः अवधिजिनाः मनः पर्यायजिनाः छत्रस्थवीतरागाश्च, तन्माभूतेष्वेव सम्प्रत्य इति तद्व्युदासार्थं लोभस्योद्योतकरानित्याद्यप्यनुमिति ।

— લ. વિ., પૃ. ૪૩

૮. પ્રશ્ન—‘અસ્તિ’ વિશેષણ શા માટે છે ?

ઉત્તર—‘અસ્તિ’ એ પદ વિશેષણ તરીકે નહીં, પરંતુ વિશેષ્ય તરીકે મૂકવામાં આવેલ છે (દે બા મા ‘અસ્તિ’ પદને વિશેષણ અને કેવળી પદને વિશેષ્ય કહેવ છે, ત્યારે અન્ય અર્થ ગ્રંથકારો ‘અસ્તિ’ પદને વિશેષ્ય તરીકે સ્વીકારે છે)

૯. પ્રશ્ન—‘અસ્તિ’ એ વિશેષ્ય પદને જ માત્ર રાખવામાં આવે અને વિશેષણો ન લેવામાં આવે તો શો વાધો ?

ઉત્તર—અર્થબદ્ધતા (નિષ્કેષ)ની દૃષ્ટિએ અસ્તિત્વના ચાર પ્રકાર ॥ (૧) નામ-અસ્તિત્વ (૨) સ્થાપના-અસ્તિત્વ (૩) દ્રવ્ય-અસ્તિત્વ (૪) ભાવ-અસ્તિત્વ તે પૈકી માત્ર ભાવ-અસ્તિત્વ જ અર્થી સાદ્ય છે એ ‘અસ્તિ’ એ વિશેષ્ય પદને જ માત્ર રાખવામાં આવે તો નામ-અસ્તિત્વ આદિ કોઈ પણ પ્રકારના અસ્તિત્વનું ચકલ ઘર્ષ જાય ત્યારે ઉપર્યુક્ત વિશેષણો મૂક્યા બાદ માત્ર ભાવ-અસ્તિત્વનું જ ચકલ થાય છે, અન્યનું નહિ ૧૦

૧૦. પ્રશ્ન—‘કેવળી’ પદને જ કાયમ રાખી બાકીના સર્વ પદોને દૂર કરવામાં આવે તો કાઈ બાધ આવે ખરો ?

ઉત્તર—હા, બાધ આવે, ‘કેવળ’ પદથી ક્રુતકેવલી આદિ પણ આવી જાય, માટે બાકીના વિશેષણો મૂકવામાં આવ્યા છે આવા વિશેષણોથી વિશિષ્ટ પરમાત્મા તે શ્રી અસ્તિત્વ ભગવત જ છે ૧૧

૧૧. પ્રશ્ન—‘કુવિદિ’ વ પુષ્પન્ત પદમાં ‘કુવિદિ’ વ કહ્યા પછી ‘પુષ્પન્ત’ કહેવાનું પ્રયોજન શું ?

ઉત્તર—‘પુષ્પન્ત’ એ કુવિદિનાથનું બીજું નામ છે શ્રી ‘કાશ્યાપ’ સૂત્રમાં જે તીર્થકરોને ચન્દ્ર જેવા ગીર ગણાવતા ચન્દ્રપ્રભ અને પુષ્પન્ત એમ જે નામ બતાવ્યા છે, ત્યાં ‘કુવિદિ’ નામનો ઉલ્લેખ નથી ૧૨ એટલે ‘કુવિદિ’ એ વિશેષણ હોવાનું પ્રતીત થાય ૧૩ તે મિવાય ‘આવસ્થા નિઃશુદ્ધિ’ માં પણ કેવળ ‘પુષ્પન્ત’ નામ જ લેવામાં આવેલ છે ૧૪

જ્ઞાનામવ વિગ્નવાન્ શયે રતિ

— શ વિ ૫ ૪૩

૧૦ આદ્યવર્ગે રૂપે તથા રૂપેત્વાદિવાન્ લોકસ્થોદયોત્કર્ષાદિ પુનરાવર્તકે ન સ્થાય નામાદ્યોકે મન્વાત્ માવાદ સંદર્ભાદિવાદિ

— ૮ વિ, ૫ ૪૮

૧૧ રૂપેત્વાદિવાન્ અન્તે વિ વિગ્ન એવં કેવલિન તમાચ્છેદક સમ્યક્ષયે રતિ તપ્રતિષ્ઠાપ્તે શાસ્ત્ર્યદ્યોત્કર્ષાદિવાદિ કાવર્તિ

— ૬ વિ ૫ ૪૪

૨ તે વિગ્નગ ચન્દ્રગ કાચેવ વ્યવસ્થા તથા ચન્દ્રગ એવં પુષ્પન્ત એવં ।

— ૬ બ્રુ મ સુત ૬૪ ૨, ઉદેશ ૪ સુત ૧૦૮, ૫ ૬૮ આ

૧૩ સમિ પુષ્પન્ત સૌમ્ય

— ૨૨ વિ, મા ૩૭૦

સમિ પુષ્પન્ત સમિગ

— ૨૨ વિ, મા ૩૭૬

ન્યારે ખીણ તરફ ચે. વં. મ. ભા.માં ‘સુવિધિ’ એ નામ છે અને ‘પુષ્પદંત’ એ વિશેષણ છે એમ કહેલ છે^{૧૪} અને મતાન્તર તરીકે “કેટલાક પુષ્પદંતને વિશેષ્ય માને છે અને સુવિધિને વિશેષણ માને છે” એ વાત ટાંકવામાં આવી છે.^{૧૫} ગમે તે એકને વિશેષણ ણાવી ખીજને વિશેષ્ય તરીકે લેવાય તેમાં વાંધો નથી. જે રીતે ‘લોગસ્સ સૂત્ર’માં શ્રી સુવિધિનાથ ભગવંત માટે જે નામનો એક સાથે પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેવી જ રીતે શ્રી ‘સમવાયાંગ’ સૂત્રમાં પણ તેવો જ પ્રયોગ કરવામાં આવેલ છે.^{૧૬}

૧૨. પ્રશ્ન—‘લોગસ્સ સૂત્ર’માં જે ચોવીસ અરિંદંત ભગવંતોને નામ નિર્દેશપૂર્વક નમસ્કાર કરવામાં આવેલ છે, તે ચોવીસ જિનેન્દ્રોના નમસ્કારને સંક્ષિપ્ત તેમ જ વિસ્તૃત રીતે મન્ત્ર તરીકે પણ પૂર્વાચાર્યોએ નિર્દેશેલ છે તે વાત સત્ય છે? અને તેનો ઉલ્લેખ ક્યાં પ્રાપ્ત થાય છે?

ઉત્તર—હા, તે વાત સત્ય છે. આચાર્ય શ્રી શાન્તિસૂરિજી ‘અહતશાન્તિ’માં શ્રી અરિંદંત ભગવંતોની પુણ્યાલ વાચના માટે

‘ૐ પુણ્યાહં પુણ્યાહં પ્રીયન્તાં પ્રીયન્તાં ભગવન્તોર્ઘ્નન્તઃ સર્વજ્ઞાઃ સર્વદર્શિનસ્ત્રિલોકનાથા-
સ્ત્રિલોકમદ્વિતાસ્ત્રિલોકપૂજ્યાસ્ત્રિલોકેશ્વરાસ્ત્રિલોકોચોતકરાઃ’ — આ વિશેષણોથી પીઠિકા ણાંધીને
“ૐ કૃપમ અજિત સંભવ.....વર્ધમાનાન્તાઃ જિનાઃ શાન્તાઃ શાન્તિકરાઃ ભવન્તુ સ્વાહા”
ને શાંતિપાઠ તરીકે આપવામાં આવ્યો છે, તેથી એ મંત્ર-પાઠ છે.

આ પાઠ સર્વ તીર્થંકરોના નામગ્રંથપૂર્વક હોવાથી લોગસ્સ સૂત્રની ખીણ, ત્રીણ અને ચોથી ગાથાની જેમ વિસ્તારપૂર્વક નામ નિર્દેશ કરે છે, તે મંત્રાત્મક છે. તદુપરાંત :-

કલિઠાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી શ્રી હેમચંદ્રસૂરિએ યોગશાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશના
શ્લો. ૭૨ના વિવરણમાં આ વાત જણાવતાં લખ્યું છે કે :- “શ્રીમદ્વપમાદિ વર્ધમાનાન્તેભ્યો નમો નમઃ”
આ મંત્રનું કર્મોના સમૂહની શાન્તિ માટે ચિન્તન કરવું. આ મંત્રમાં પ્રથમ અને ચરમ તીર્થંકરના
નામકરણથી ‘આચન્તમોર્ગ્ગહે મધ્યસ્થાપિ ગ્રહણમ્’ એ ન્યાયે ચોવીસેય તીર્થંકરોનો નિર્દેશ થઈ
લય છે.

૧૩. પ્રશ્ન—ઠરેક ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણીમાં ચોવીસ તીર્થંકરો જ હોય છે આનો હેતુ શો?

ઉત્તર—ઠરેક ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણીમાં શ્રી જિનેશ્વર ભગવંત જેવા ત્રણ લોકના

૧૪. સુવિહી નામે વિમેષણં વીયં — ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૫૭૩, પ. ૧૦૩

૧૫. અજેણં નામં, સુવિહિન્ વિમેષણં વેતિ । — ચે. વં. મ. ભા., ગા. ૫૭૩, પ. ૧૦૪

૧૬. સુવિહિસ્સ ણં પુષ્પદંતસ્સ અરદ્ધો છલસીદ્ધ ગણા — સમવાયાંગ સૂત્ર, સૂત્ર ૮૬, પ. ૯૨ આ.

નાથને જન્મવા લાયકનો માત્ર શ્રદ્ધા ઉચ્ચાવાળો મમય ચોવીસ જ વખત આવે છે તેથી જ દરેક ઉત્તરપિણી અને અવતરપિણીમાં ચોવીસ ચોવીસ જ તીર્થકરો થાય છે

સિદ્ધચક્ર પાશિકે, વર્ષ-૧, અક ૮, પૃ ૨૧૦

૧૪. પ્રશ્ન— ‘અતુર્વિશતિન્નવ’ અધ્યયનમાં શ્રી તીર્થકર ભગવતોનું જ શુભોત્તરીતન શા માટે ?

ઉત્તર— શ્રી તીર્થકર ભગવતો:

(૧) પ્રધાન રીતે હર્ષશરણુ કારણ હોવાથી,

(૨) પ્રાપ્ત થયેલ જોધિની વિશુદ્ધિમાં હેતુ હોવાથી,

(૩) ભગવાનમાં જોધિનો લાભ કરાવનાર હોવાથી અને

(૪) સાવધથેજોની વિરતિના ઉપદેશકપણાને લીધે ઉપકારી હોવાથી

શ્રી ‘અતુર્વિશતિન્નવ’માં તે ભગવતોના શુભોત્તર ઉત્તરીતન કરાવું છે ૧૦

૧૫ પ્રશ્ન— અતુર્વિશતિન્નવનું કૈવલ્ય શું ?

ઉત્તર— શ્રી ‘ઉત્તરજગદ્ગુપ્ત’માં “અતુર્વિશતિ સ્તવનું કૈવલ્ય શું ?” એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સૂત્રકારે જણાવ્યું છે કે અતુર્વિશતિસ્તવથી જીવ સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે ૧૦

તદુપરાંત શ્રી ‘અઉમરણ પદ્મજન’માં પણ જણાવ્યું છે કે—

‘શ્રી નિનવરેન્ત્રોના અતિ અદ્ભુત શુભોત્તરીતન સ્વરૂપે અતુર્વિશતિન્નવથી કર્શનાચારની વિશુદ્ધિ થાય છે ૧૧

૧૭ ઉક્તિજ્ઞાતિ દ્વિતીયે અતુર્વિશતિન્નવાધ્યયન પ્રશનજમ્યજ્ઞારણવાહ્ય રસોશિવિગુદ્ધિદેવવાદ પુનર્વોક્તિભવત્ત્વાદ સાવધવોગાવરણુપદેશકનોષ્ઠારવાણ લીધેકરણા રાગો રીતનાયોધિકાર ૧

— અભ્યુભોમદ્વા સુત્ર મન્યારી હેમચંદ્રસિદ્ધિ કૃત જ્ઞાતિ ૫ ૪૩ આ

૧૮ અન્વાસ યદ્યેન મન ૧ જીવે કિ અગવદ ૧ ચત્તવીસ યદ્યેન ન્વસ્યકિનાદિ અગવદ ॥ ૧૧ ॥

— ઉત્તર જગદ્ગુપ્ત સુત્ર અધ્યયન ૨૮ સૂત્ર-૧૧

૧ અગવાગવિસોદી ચત્તવીસાવ યદ્યેન કિ ચદ ય ૧

અન્વચ્છુઅગુણવિજ્ઞાન સ્વપ્ન વિગવર્તિતમ ॥ ૨ ॥ — ચક્રસંહ્યાપદ્યજ્ઞુય મ ૩

चउवीसत्थय-सुत्तं
(क्तुर्विंशति-जिनस्तवः)
'लोगस्स'-सूत्र
(सिलोगो)

लोगस्स उज्जोअगरे, धम्मतित्थयरे जिणे।
अरिहंते कित्तइस्सं चउवीसं पि केवली ॥१॥

(गाहा)

उत्सभमजिअं च वंदे, संभवमभिणंदण च सुमइं च।
पउमप्पहं सुपासं, जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥२॥
सुविहिं च पुप्फदंतं, सीअल-सिज्जंस-वासुपुज्जं च।
विमलमणतं च जिणं, धम्मं संतिं च वंदामि ॥३॥
कुथु अरं च मल्लिं, वंदे मुणिस्सुत्थयं नमिजिणं च।
वंदामि रिट्ठनेमिं, पासं तह वद्धमाणं च ॥४॥
एव मए अभिथुआ, विहुय-रय-मला पहीण-जर-मरणा।
चउवीस पि जिणवरा, तित्थयरा मे पसीयंतु ॥५॥
कित्तिय-वंदिय-महिआ, जेए लोगस्स उत्तमा सिद्धा।
आरुग्ग-बोहि-लाभं, समाहिंवरमुत्तमं दितु ॥६॥
चंदेसु निम्मलयरा, आइच्चेसु अहियं पयासयरा।
सागरवरगंभीरा, सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥७॥

નાથને જન્મવા લાયકનો માત્ર એક ઉચ્ચાવાળો સમય ચોવીસ જ વખત આવે છે. તેથી જ દરેક ઉત્તરપિણી અને અવતરપિણીમાં ચોવીસ ચોવીસ જ તીર્થંકરો થાય છે.

સિદ્ધચક્ર પાસિકે, વર્ષ-૧, અંક ૬, પૃ ૨૧૦

૧૪. પ્રશ્ન— ‘ચતુર્વિંશતિસ્તવ’ અધ્યયનમાં શ્રી તીર્થંકર ભગવંતોનું જ શુભોત્ક્રીર્ણન શા માટે ?

ઉત્તર— શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો:

(૧) પ્રધાન રીતે કર્મક્ષયનું કારણ હોવાથી,

(૨) પ્રાપ્ત થયેલ જોષિની વિશુદ્ધિમાં હેતુ હોવાથી,

(૩) ભવાંતરમાં જોષિનો લાભ કરાવનાર હોવાથી અને

(૪) સાવધયોગીની વિરતિના ઉપદેશકપણાને લીધે ઉપકારી હોવાથી

શ્રી ‘ચતુર્વિંશતિસ્તવ’માં તે ભગવંતોના શુભોત્ક્રીર્ણન કરાયું છે.^{૧૭}

૧૫ પ્રશ્ન— ચતુર્વિંશતિસ્તવનું ફલ શું ?

ઉત્તર— શ્રી ‘ઉત્તરજયપલ્લ સુત્ર’માં “ચતુર્વિંશતિ સ્તવનું ફલ શું ?” એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં સૂત્રકારે જણાવ્યું છે કે-ચતુર્વિંશતિસ્તવથી જીવ સમગ્રત્વની શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે.^{૧૮}

તદુપરાંત શ્રી ‘અઉમરણ પદ્મિય’માં પણ જણાવ્યું છે કે-

‘શ્રી નિનવરેન્દ્રોના અર્પિત આહુત્યનું શુભોત્ક્રીર્ણન સ્વરૂપ ચતુર્વિંશતિસ્તવથી કર્મનાશારની વિશુદ્ધિ થાય છે.’^{૧૯}

૧૭ ઉક્તિભિન્ન-ત્રિતીયે ચતુર્વિંશતિસ્તવવાચનને પ્રધાનકર્મકારણવાત્સલ્યપ્રતિષ્ઠાદિદેવવાદ, પુનર્બોધિભાષ પટવાત્ સારવ્યોર્ગભિરુપારદેશકલ્પેનોરક્ષાત્તથાચ તીર્થંકરણા મુચોત્ક્રીર્ણનાયાધિકાર ।

— અણુભોગદ્વા સ્તવ, મનપારી દેવમયદસ્યુ ફલ વૃત્તિ, પ ૪૩ આ.

૧૮. ચતુર્વીસ વર્ણ મન ! તીર્થે નિઃ ક્રમયદ્ / ચતુર્વીસ વર્ણ દમયવિભોદિ જગવદ્ ॥ ૧૧ ॥

— ઉત્તરજયપલ્લ સુત્ર, અધ્યયન ૨૮, સૂત્ર-૧૧

૧૯ દમયગારવિભોદિ, ચતુર્વીસવર્ણમણ કિન્વદ મ ।

અન્નમુદ્ધગુગવિત્તમ જ્વેત્ર વિગ્ધરિશમ ॥ ૩ ॥ — અઉમરણપદ્મપલ્લ, મા. ૩

चउवीसत्थय-सुतं
(क्षुर्विशति-जिनस्तवः)
'लोगस्स'-सूत्र
(सिलोगो)

लोगस्स उज्जोअगरे, धम्मतित्थयरे जिणे।
अरिहंते कित्तइस्सं चउवीसं पि केवली ॥१॥
(गाथा)

उत्सभमजिअं च वंदे, संभवमभिणंदण च सुमहं च।
पउमप्पहं सुपासं, जिणं च चंदप्पहं वंदे ॥२॥
सुविहिं च पुप्फदंतं, सीअल-सिञ्जंस-वासुपुञ्जं च।
विमलमणतं च जिणं, धम्मं संतिं च वंदामि ॥३॥
कुथु अरं च मल्लिं, वंदे मुणिसुत्थयं नमिजिणं च।
चंदामि रिदुनेमिं, पासं तह वट्टमाणं च ॥४॥
एव मए अभिथुआ, विहुय-स्य-मत्ता पहीण-जर-मरणा।
चउवीसं पि जिणवरा, तित्थयरा मे पसीयंतु ॥५॥
कित्तिय-वंदिय-महिआ, जेए लोगस्स उत्तमा सिद्धा।
आरुज्ज-बोहि-लाभं, समाहिवरमुत्तमं दितु ॥६॥
चंदेसु निम्मलयरा, आइच्चेसु अहिय पयासयरा।
सागरवरगंभीरा, सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु ॥७॥

અર્થસંકલના

પંચાન્તિકાથનો કેવલજ્ઞાન રૂપી દીપકથી પ્રકાશ કરવાના સ્વભાવવાળા; સર્વ જીવોની પોતપોતાની ભાષામાં પરિણામ પામનારી અનુપમવાણીદ્વારા ધર્મતીર્થનું સ્થાપન કરવાના સ્વભાવવાળા; રાગ, દ્વેષ આદિ આન્તર શત્રુઓને જીતનારા અને જેમને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે એવા ચોવીસેય તેમજ ખીળ પણ (અન્યક્ષેત્રમાં થયેલા) અર્કોતોને હું નામોચ્ચારણપૂર્વક સ્તવીશ. ૧

ઋષભદેવને અને અજિતનાથને હું વંદું છું. સંભવનાથને, અભિનન્દન સ્વામીને અને સુમતિનાથને અને પદ્મપ્રભ સ્વામીને, સુપાર્શ્વજિનને અને ચન્દ્રપ્રભ સ્વામીને હું વંદું છું. ૨

સુવિધિનાથ કે જેમનું ખીજું નામ ‘પુષ્પદંત’ છે તેમને, શીતલનાથને, શ્રેયાંસનાથને અને વાસુપૂજ્ય સ્વામીને, વિમલનાથને અને અનન્તજિનને, ધર્મનાથને અને શાન્તિનાથને હું વંદન કરું છું. ૩

કુન્થુનાથને, અરનાથને અને મલ્લિકનાથને હું વંદું છું. સુનિસુવત સ્વામીને અને નભિજિનને હું વંદું છું. અરિષ્ટનેમિને, પાર્શ્વનાથને અને વર્ધમાન સ્વામીને હું વંદન કરું છું. ૪

ઉપર્યુક્ત વિધિથી મારાવડે નામથી કીર્તન કરાયેલા, જેમણે વર્તમાનમાં ધંધાતાં અને ભૂતકાળમાં ધંધાયેલાં કર્મો દૂર કર્યાં છે, અને જેમનાં જરામરણ સંપૂર્ણ રીતે નષ્ટ થયેલાં છે એવા ચોવીસેય તેમજ અન્ય પણ કેવળજ્ઞાની શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો મારા પર પ્રસન્ન થાઓ. ૫

પોતપોતાના નામથી સ્તવાયેલા, મન-વચન-કાયા વડે વંદાયેલા અને પુષ્પો આદિથી પુજાયેલા, જે સુર અસુર આદિ રૂપ લોકને પ્રત્યક્ષ છે, લોકમાં ઉત્તમ છે અને કૃતકૃત્ય થયેલા છે તેઓ (શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો) મને આરોગ્ય (સિદ્ધપણું) પ્રાપ્ત કરવા માટે ગોધિકાભ અને શ્રેષ્ઠ ભાવસમાધિ આપો. ૬

અન્દ્રો કરતાં પણ વધારે નિર્મળ, સૂર્યો કરતાં પણ વધારે પ્રકાશ કરનારા, સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર કરતાં પણ ગમ્ભીર અને કૃતકૃત્ય થયેલા તેઓ (શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો) મને સિદ્ધિ-મોક્ષ-આપો. ૭

ટિપ્પણ

લોગસ સ્વજોઅગરે—

‘લોક’ શબ્દથી અહીં ‘પચ્ચ સ્તિકાયાત્મક લોક’ સમજવાનો છે. ‘પચ્ચાસ્તિકાય’ એટલે (૧) ‘ધર્મ’ (ધર્માસ્તિકાય), (૨) ‘અધર્મ’ (અધર્માસ્તિકાય) (૩) ‘આકાશ’ (આકાશાસ્તિકાય) (૪) ‘પુદ્ગલ’ (પુદ્ગલાસ્તિકાય) અને (૫) ‘આત્મા’ (જીવાસ્તિકાય)—

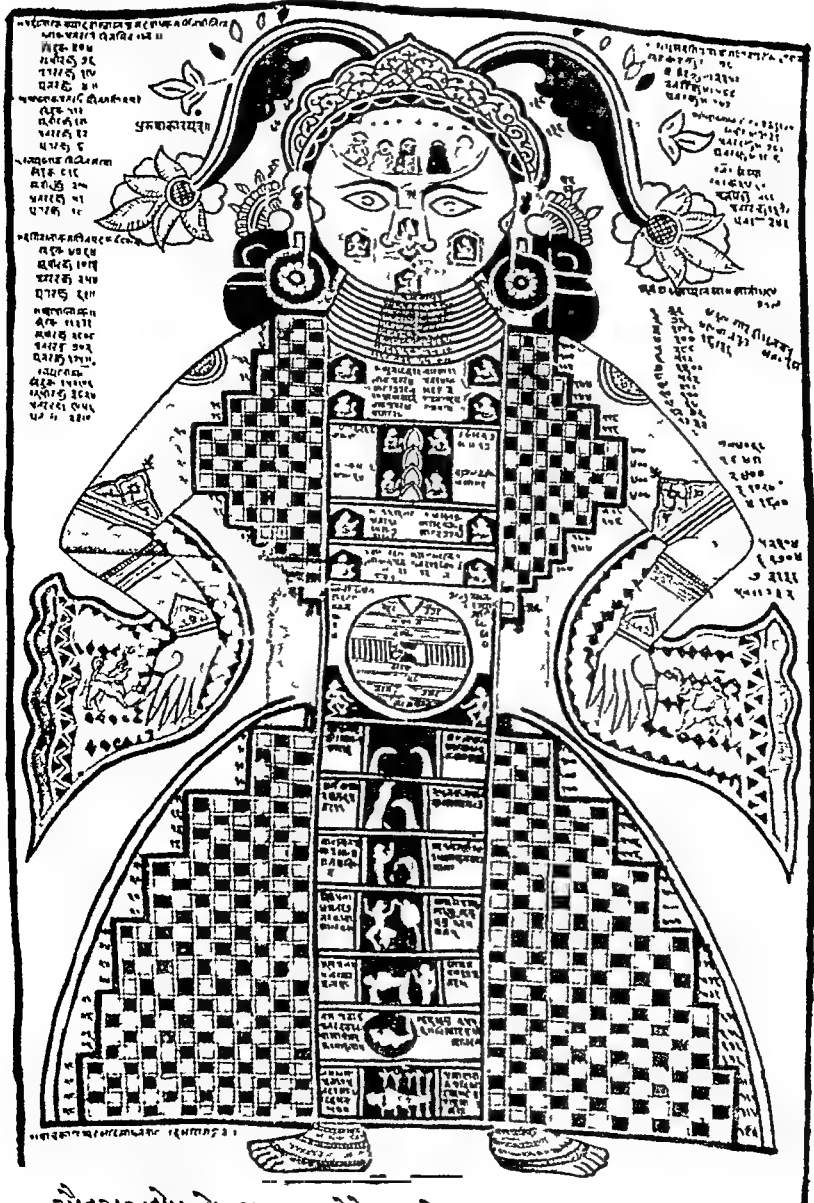
(૧) ‘ધર્મ’ (ધર્માસ્તિકાય) એટલે ગતિશીલ પુદ્ગલો અને જીવોને ગતિમા નિમિત્ત થનારુ અરૂપી દ્રવ્ય પાણીમા તરી રહેલી માછલીનુ ઊંઠાકરણ વિચારવાથી તે વાત સ્પષ્ટ રીતે સમજાય છે. માછલીમા તરવાની શક્તિ રહેલી છે અને પાણી તેને સહાયક બને છે, તે જ રીતે પુદ્ગલો અને જીવો ગતિ કરવામા સમર્થ છે તેઓને ધર્મરૂપી દ્રવ્ય ગતિમા નિમિત્ત બને છે.

(૨) ‘અધર્મ’ (અધર્માસ્તિકાય) એટલે પુદ્ગલો અને જીવોને સ્થિર રહેવામા (સ્થિતિમા) નિમિત્ત થનારુ અરૂપી દ્રવ્ય સ્થિર રહેવાની ઈચ્છાવાળા મનુષ્યને સ્થિર રહેવામા જે રીતે શય્યા તથા આસન સહાયભૂત થાય છે, તે રીતે આ દ્રવ્ય પુદ્ગલો તથા જીવોને સ્થિર રહેવામા નિમિત્તભૂત થાય છે.

(૩) ‘આકાશ’ (આકાશાસ્તિકાય)નુ લક્ષણ અવગ્રાહ્ય પ્રદાન થનારું છે. ખીલ દ્રવ્યોને પોતામા સ્થાન આપવું એ આકાશનુ કાર્ય છે. આકાશ દ્રવ્ય સ્વરૂપથી એક અને અખંડ છે. છતાં બ્યવહારથી તેના બે ભેદો ગણાય છે. (૧) ‘લોકાકાશ’ અને (૨) ‘અલોકાકાશ’ જેટલા ભાગમા ‘ધર્મ’ (ધર્માસ્તિકાય) અને ‘અધર્મ’ (અધર્માસ્તિકાય) છે અને તેને લીધે જ્યાં સુધી પુદ્ગલો અને જીવો ગતિ અને સ્થિતિ કરી શકે છે, તેટલા ભાગને લોક સંબધી આકાશ અર્થાત્ ‘લોકાકાશ’ કહેવાય છે, અને જેટલા ભાગમા માત્ર આકાશ મિલાય બીજુ એક પણ દ્રવ્ય નથી, તે ‘અલોકાકાશ’ કહેવાય છે. ‘આકાશ’ અનન્ત છે.

(૪) ‘પુદ્ગલ’ (પુદ્ગલાસ્તિકાય) એટલે પૂરણ અને ગવનસ્વભાવવાળુ, અણુ અને સ્વપદ્મ તેમ જ વર્ણદિગુણવાળુ દ્રવ્ય પૂરણ એટલે લેગા થવું અથવા એકબીજા સાથે જોડાણ અને ગવન એટલે છૂટા પડવું. ‘વર્ણદિ-ગુણ’મા ‘વર્ણ’, ગદ્ય, રસ, સ્પર્શ અને શબ્દ’નો સમાવેશ થાય છે.

કલિસ્યકરવૈશાખસ્થાનકસ્થનરાકૃતિઃ લોક :

ચૌદરાજલોકનો આકાર કેડે બન્ને હાથ રાખીને બે પગ પહોળા
કરી ટકાર ઉભેલા પુરુષ જેવો છે.

7

7

7

(૫) ‘જીવ’ (જીવાસ્તિકાય) એટલે શરીરથી સિન્ન, ચૈતન્ય ગુણવાળો આત્મા. જીવનશકિત ધારણ કરવાના ગુણને લીધે તે ‘જીવ’ કહેવાય છે. જીવતો હોતો, જીવે છે અને જીવશે તે ‘જીવ’. “ઉપયોગ, અનાદિ-નિધનતા, શરીર-પૃથક્ત્વ, કર્મ-કર્તૃત્વ, કર્મ-લોકતૃત્વ, અરૂપીપણું આદિ” અનેક લક્ષણોથી તે યુક્ત છે. આ જીવનની ક્રિયા જેના વડે શક્ય બને છે, તેવા જીવંત શરીરને પણ ઉપચારથી ‘જીવ’ કહેવામાં આવે છે.

આ પાંચ દ્રવ્યો ‘અસ્તિકાય’ કહેવાય છે. આ દ્રવ્યો જેટલા ભાગમાં સાથે રહેલાં છે તેટલો ભાગ ‘લોક’ કહેવાય છે. પાંચે ‘અસ્તિકાયો’ લોકમાં સર્વત્ર વ્યાપ્ત છે. તેથી ‘લોક’ પંચાસ્તિકાયાત્મક કહેવાય છે : તે ‘લોક’નો સામાન્ય પરિચય ત્રણ વિભાગથી અને વિશેષ પરિચય ચૌદ વિભાગથી થાય છે. ત્રણ વિભાગ તે ‘બિર્ધલોક, તિર્યગ્ લોક અને અધોલોક’. ચૌદ વિભાગ તે ચૌદ ‘રાજલોક’ છે. તે ચૌદ ‘રાજલોક’નો પરિચય નીચે સુબળ છે:-

ચૌદ ‘રાજલોક’નો આકાર કેડે બન્ને હાથ રાખીને બે પગ પહોળા કરી ટટાર ઉભેલા પુરુષ જેવો છે. તેમાં પગથી કેડ સુધીનો ભાગ તે ‘અધોલોક’ છે. નાસિ પ્રદેશ તે ‘તિર્યગ્લોક’ છે, અને ઉપરનો ભાગ તે ‘બિર્ધલોક’ છે. તે તમામ જાંચાઈના ચૌદ સરખા ભાગ કમ્પવા તે ચૌદ ‘રાજ’ અથવા ચૌદ ‘રજુ’ કહેવાય છે અને તેવા ચૌદ રાજપ્રમાણુ જે લોક તે ચૌદ ‘રાજલોક’ કહેવાય છે. એક રાજનું માપ ઘણું મોટું હોવાથી તે ચોજનોની સંખ્યા વડે દર્શાવી શકાય તેવું નથી, એટલે તેને ઉપમા વડે દર્શાવવામાં આવ્યું છે, જેમ કે નિમિષ માત્રમાં લાખ યોજન જનારો દેવ છ માસમાં જેટલું અંતર વટાવે, તે ‘રજુ.’ અથવા ૩,૮૧,૨૭,૬૭૦ મણુનો એક ભાર એવા એક હજાર ભારવાળા તપેલા ગોળાને ભેરથી ફેંકવામાં આવે અને તે ગતિ કરતો કરતો છ માસમાં જેટલું અંતર કાપે તે ‘રજુ.’ આ માપ પણ બાલજીવોને સમજવા પૂરતું છે, કેમકે આ રીતે પણ સંખ્યાતા યોજન જ થાય, જ્યારે એક ‘રજુ’ અસંખ્યાતા યોજનનો છે. અવકાશમાં રહેલા પદાર્થોની ગણતરીમાં હાલના વૈજ્ઞાનિકો પણ આવા ઉપમાનોથી જ તેમની ગણતરી રજૂ કરે છે.

સાત રાજથી કંઈક વધારે ભાગમાં ‘અધોલોક’ છે અને સાત રાજથી કંઈક ઓછા ભાગમાં ‘બિર્ધલોક’ છે. વચ્ચેના નવસો યોજનનો ભાગ-જે નીચેથી રાજનો કંઠ ગણતાં આઠમા રાજમાં આવે છે, તે ‘તિર્યગ્-લોક’ કહેવાય છે.

ચૌદ રાજલોકમાં સૌથી ઉપર ‘સિદ્ધશિલા’ છે. તેની નીચે પાંચ ‘અનુત્તર વિમાનો,’ તેની નીચે નવ ‘ઐવેયક’, તેની નીચે બાર ‘દેવલોકો’, તેની નીચે ‘જ્યોતિષ્-ચક્ર’ (ચન્દ્ર-સૂર્યાદિ) અને તેની નીચે ‘મનુષ્યલોક’ છે. આટલાં સ્થાનો સાત રાજલોકમાં સમાયેલાં છે. તેની નીચે અનુક્રમે ‘વ્યંતર,’ ‘વાણ વ્યંતર’ અને ‘લવનપતિ’ દેવોનાં સ્થાનો અને ‘ધર્મા’ પૃથ્વીનાં પ્રતરો એકબીજાને આંતરે છે અને તેની નીચે ‘વંશા, શૈલા, અંજના, રિષ્ટા, મધા અને માદ્રવતી’ નામના વિભાગો છે. જેમાં અનુક્રમે સાત નરકો સમાયેલાં

છે 'ધર્મા' માં પહેલું નરક છે થાવત્ 'માધવતી' માં માત્ર નરક છે આ રીતે 'લોક' શબ્દ ૫૬ પ્રવચનો પ્રદર્શક હોવા સાથે 'પચાસ્તિકાય' કે ઓઠ 'સજલોક' નો પણ પ્રદર્શક છે ધમ્મતિ થયે —

શ્રી 'મહાનિસીહ' સૂત્રમાં 'ધર્મતીર્યકર' અગે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે :

હે ગૌતમ ! પૂર્વે જેનો શબ્દાર્થ વર્ણવવામાં આવ્યો છે એવા જે કોઈ ધર્મતીર્યકર શ્રી અર્હત બગવતો હોય છે તેઓ પરમપૂજ્યોના પણ પૂજ્યતા હોય છે, કારણ કે, તે સઘળાં નીચે જણાવેલા લક્ષણોથી લક્ષિત હોય છે

અચિન્ત્ય, માપી ન શકાય, જેને કોઈની સાથે સરખાવી પણ ન શકાય, જેના સમાન બીજા કોઈ નથી એવા શ્રેષ્ઠતર શુભોના સમૂહોથી યુક્ત તે બગવતો હોવાથી ત્રણે લોકના જીવોને મહાન કરતાય મહાન-અતિમહાન-આનન્દને તેઓ ઉત્પન્ન કરનારા હોય છે તેમજ જન્માન્તરમાં એકઠો કરે ન જે વિશાલ પુણ્યનો સમૂહ તેનાથી ઉપાર્જિત કરેલ શ્રી તીર્યકર નામ કર્મના ઉપધી, જેવી રીતે દીર્ઘ શ્રીમજ્જતુના તાપથી અતિશય ખિન્ન બની ગયેલા મયૂરોના સમૂહો ને પ્રથમ મેઘ પોતાની શીતલ જલધારાથી શાન્ત કરે છે, તેવી રીતે બધા જીવોને પરમહિતોપદેશ આપના વડે બાહ રામ, દેવ, મોહ મિથ્યાત્વ, અવિચિત, પ્રમાદ, ક્રુષ્ટ અને દિવ્ય અધ્યયસાથે આદિથી પેદા કરેલ તેમના અશુભ એવા જે ઘેર પાપકર્મો તે રૂપી તાપ અને સતાપને શાન્ત કરે છે

તેઓ સકલ પદાર્થોના જ્ઞાતા હોય છે

અનેક જન્મોમાં એકઠો કરેલ જે મહાન પુણ્યનો સમૂહ તેનાથી ઉપાર્જિત કરેલ અતુલ બળ, અતુલ વીર્ય, અતુલ ઐશ્વર્ય અતુલ સત્ત્વ અને અતુલ પરાક્રમથી તેમને હેઠ અધિષ્ઠિત હોય છે

૨ તેજં વાકાં તેજં સમર્ણં ઘોષ્મા । જે વેદ પુસ્થવાધિપતિરે વે અરહે મયકંતે ધમ્મતિ થયે મવેચ્છા તે જં પરમપુરુષાણં પિ પુરુષારે મવેચ્છા ક્ષોભે જ તે સર્વેષાં દ્યૌસ્ત્વજસમન્નિષ્ઠ મવેચ્છા તે જહા—

અમિતઅપમેયનિચ્ચમાળાસરિસપરવલ્લભયુગોદાદિદિવ્યેણ તિન્દ્રે ॥ લોગસ સજ્જિયગુપ્તમદતમાગણાંદે ત્તા વ જમ્મેતરસચિરુરુણવન્માસલલિત્તિ વપ્પનામ્મકમ્મે'ણં દીઠ્ઠિગિમાપવસનાવલિભસિદ્ધિહલાં ૫ વન્માગણાસારામસચરિતવલ્લભસામિભ વપ્પદિઠ્ઠોરણવાગાણાં વપ્પરાગેત્તોદિધિ-છવાવિરદ્ધમાયતુદ્ધિ-નિદ્ધ-ગણાપારસમિજગમુરોરણાક્રમ્યાવલ્લભાવન્મ ગિન્નાસગે મવ્વસલાં સ વન્નુ અણેગમ્મેતરસલિદ્ધસુદ્ધ પુણવન્મારણવલ્લભે સ્માગિગણાસલ્લભારિણસરિવલ્લભમાદિદિવ્યેણ મુક્તિ સ્વાધ્યાયગુદ્ધમાલ્પારણં સરલગદ્ધનસત્ત્વ'ત્તીય મુરિણ દ્વ વાપદ્ધપાવ'સરિણિવસલિપુરંતક્કિન્નવન્મારેણ ત્રિપતેયસા વિદ્ધાસે સવલ્લા પિ તિન્નાદ્ધરામરીણ સરેલ્લભિવિણં મુરુલેગાણં સોદ્ધવનિરિતિલ્લાવલ્લભસુદ્ધસિતિ—

સાદાવિદ્યમ્મકપ્પગણિવિલ્લભવલ્લભિમાલ્પસરિવિસેસારણાદ્ધસલ્લભલ્લભાવિ-છવાવિરદ્ધેણ મવગ

ઉત્તમ છે, પ્રવર છે, પવિત્ર છે, વિશ્વના એક જથ્થુ સમાન છે, વિશ્વના નાથ સમાન છે, વિશ્વના સ્વામી સમુ છે, વિશ્વમા સારભૂત છે, અનંત કાનથી ચાલી આવતી ભવોની વાસના તથા પાપના બધને તેને છેદી નાખનાર છે, જે જગતમા એક અને અદ્વિતીય છે તેને આધીન (તે તીર્થ કર નામકર્મ જોત્રને આધીન) જે સુદર, દીપ્ત, મનોહર રૂપ અને દશે દિશાઓમા પ્રકાશમાન નિરોધ એક હૃદય અને આઠ લક્ષણો તેનાથી તે ભગવતો મડિન હોવાથી જગતમા ઉત્તમોત્તમ જે લક્ષ્મી તેના નિવાસ માટે વાસવાધિકા જેવા છે ઉપરાંત દેવતા અને મનુષ્યો તેમને જેવા માત્રથી તેજ સહે અન્ત કરણમા ચમત્કાર પામે છે અને તેમના નેત્રો તથા મનમા અતુલ વિસ્મય અને અપાર પ્રભોદ ઉત્પન્ન થાય છે કારણકે સપૂર્ણ પાપકર્મો રૂપી મનના કલકથી તેઓ રહિત હોય છે સમચતુરસ સંસ્થાન તથા શ્રેષ્ઠ એવું જે વજ્રમુખનારાચમદનજી તેનાથી અધિષ્ઠિત હોવાથી પરમ પવિત્ર ઉત્તમ આકારને તેઓ ધારણ કરનારા હોય છે મહાચશસ્ત્રી મહાસત્વશાળી મહાન આશયવાળા પરમપદમા રહેનાર તેજ ભગ તેા મદ્દમ તીર્થકરો હોય ■ વળી કહ્યું છે કે—સમગ્ર મનુષ્યો, દેવો ધન્યો અને સુદરીઓના રૂપ પ્રાપ્તિ તેમ જ લાવણ્ય—આ બધાને એકઠા કરીને કોઈ પણ રીતે તેનો એક પિંડ બનાવવામા આવે અને તેને જિનેશ્વર સામે તુનના માટે મૂકવામા આવે તેા તે પિંડ જિનેશ્વરના સ્વરૂપના અહાના અથ ભાગનો એક પ્રદેશ તેના લાખમા લાગે પણ તે શોભતો નથી પણ સુવર્ણગિરિ મેરૂ પર્વતની સામે રાખતો ઢગલો જેવો લાગે તેવો લાગે છે

અથવા તેા સર્વ સ્થાને જૂદી જૂદી વ્યક્તિઓમા રહેના જૂઠા જૂઠા શુદ્ધિને લાપ્તિ અને તે તે શુદ્ધિ શ્રી તીર્થકર ભગવતના શુદ્ધિના અનંતમા ભગે પણ ન આવતા હોઈને શ્રી તીર્થકર ભગવતના શુદ્ધિની તુલના કરવા માટે કાચ્ય રહેલું શુભનોને એક કરવામા આવે અને તેને એક દિશામા ઉભું રાખી એક તરફ તેમના સર્વ શુદ્ધિ મૂકી ખીણ તરફ શ્રી તીર્થકર ભગવતના શુદ્ધિને મૂકવામા આવે તેા પણ પરમપૂજન શ્રી તીર્થકર

~ ~ ~ ~ ~

પરમૈઠી સદ્ગતિયકરે મર્વત । બંધ ન—

સવલ્નપમરતિ સિં મુ રીશ્વરકૃતિગવળા ! સરપિ નેજ જરુ દ્યુતસિય સપિઢિય કહરિ ॥
ત ન જિગલગગુદ્ધગાહોન્નિમલ્લક્ષ્મમામ્સ । સનિ જામ્મ ન સોદર જરુ સારત્થ કલ્પગિમ્સ ॥ તિ
અરવા નાકળ ગુણતરા અનસિં ઉચ સચ્ચ ૪ । નિધયરુગુણમગ્નમામ્સમતમન્ન ચ ॥
અ નિદુયળ સિ સરલ દ્યુતીહાકપુષ્પામ્મગિસિ । માગે ગુણહિઓન્નિ નિધયરે પમ્મયુન્નેતિ ॥
ત તિય બ નંવ પૂણ અરિદ્ધ ગમ્મસમ્મજ જમ્મા તમ્મા તે જેવ માવગ્રોમ્મહ પમ્મતિ ધાર ॥

અહ નિસીદ સૂત્ર [વગસો રસધ્યાય (૨ વિ) ૬ ૪૫ રી ૫)

ઉત્તમ છે, પ્રવર છે, પવિત્ર છે, વિશ્વના એક જ બધું સમાન છે, વિશ્વના નાથ સમાન છે, વિશ્વના સ્વામી સમું છે, વિશ્વમા સારભૂત છે, અનંત કાવથી આલી આવતી ભવોની વામના તથા પાપના બધને તેને છેલી નાખનાર છે, જે જગતમા એક અને અદ્વિતીય છે તેને આધીન (તે તીર્થ કર નામકર્મ જોત્રને આધીન) જે સુદર, દીપ્ત, મનોહર રૂપ અને દશે દિશાઓમા પ્રકાશમાન નિરુભ એક હજાર અને આઠ લક્ષણો તેનાથી તે ભગવતો મહિત હોવાથી જગતમા ઉત્તમોત્તમ જે લક્ષ્મી તેના નિવાસ માટે વાસવાધિકા જેવા છે ઉપરાત દેવતા અને મનુષ્યો તેમને જોવા માત્રથી તેજ શ્રેણે અન્ત કરણમા ચમત્કાર પામે છે અને તેમના નેત્રો તથા મનમા અતુલ વિશ્વમય અને અપાર પ્રમોદ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણકે સંપૂર્ણ પાપકર્મો રૂપી મવના કલકથી તેઓ દહિત હોય છે સમગ્રતુરસ સસ્થાન તથા શ્રેષ્ઠ એવું જે વજ્રવ્યભનારાયણસદાયણ તેનાથી અધિષ્ઠિત હોવાથી પરમ પવિત્ર ઉત્તમ આકારને તેઓ ધારણ કરનારા હોય ■ મહાયશસ્ત્રી, મહાસત્ત્વશાળી મહાન આશયવાળા, પરમપદમા રહેનાર, તેજ ભગવતો સદર્શ તીર્થકરો હોય ■ વળી કહ્યું ■ કે—સમગ્ર મનુષ્યો, દેવો, ઇન્દ્રો અને સુદરીઓના રૂપ શાન્તિ તેમ જ લાવણ્ય—આ બધાને એકઠા કરીને ઠોઠ પણ રીતે તેનો એક પિંડ બનાવવામા આવે અને તેને જિનેશ્વર સામે તુલના માટે મૂકવામા આવે તો તે પિંડ જિનેશ્વરના ચરણના અમુકાના અથ ભાગનો એક પ્રદેશ તેના લાખમા ભાગે પણ તે ચોલતો નથી પણ સુવર્ણગિરિ મેઝ પર્વતની સામે રાખનો ઢગલો જેવો લાગે તેવો લાગે છે

અથવા તે સર્વ સ્થાને જૂદી જૂદી બંધિતઓમાં રહેલા જૂઠા જૂઠા ગુણોને બાણીને અને તે તે ગુણો શ્રી તીર્થંકર ભગવતના ગુણોના અનતમાં બાણે પણ ન આવતા હોઈને શ્રી તીર્થંકર ભગવતના ગુણની તુલના કરવા માટે કહાય તથો ય જીવનેને એક કરવામાં આવે અને તેને એક દિશામાં ઉજી રાખી એક તરફ તેમના સર્વ ગુણો મૂની ખીલ તરફ શ્રી તીર્થંકર ભગવતના ગુણોને મૂકવામાં આવે તે પણ પરમપૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર

सत्त्वास्त्वयं विप्रप्राप्तिस्त्वमद्वैतलक्षणसहस्रमण्डितश्चतुर्भुजस्तुतमसिरीमिवास्वास्वाती इव देवमनुष्यैर्दमनक/वप
हस्तरणलक्ष्यचमकनयनमाणसाज्जमहतिविह्वलमोक्तास्वा असत्कलितपावस्ममलह्मकवि प्रमुक्तमन्त्रउरसावर
पद्मवज्ररिसहनापारयसवयवाहिष्ठिवरमपवित्रुत्तममुत्तिपरे त ज्येष्ठ भगवन् महायमे महासते महागुणानो
परमैश्वरी सद्भूमति यकरो भवति । अथ च—

सत्कनसामरतिवसि सुन्दरीरूक्मिणिलारण्य । सन्धि होत्र जद एगसिध सधिदिषे कहति ॥
त च निगन्तुश्रुतगोद्रेभ्यस्यलक्षमायसः । सनिव्यग्नि न सोऽह जद सारउद कचगिरिसि ॥ ति
अइवा नाऊण गुनतराइ धनसि ऊअ सव्वय । निधवरुणाकर्मगतभागालभ्येतमन्थ ॥
जं तिहुण पि सक्क एगीहोऊणमुम्मयसि । मागे युगाहिओऽह नि धरे परमपुजति ॥
ते चिय भ चे वदे पुण अरिदे गहमदरुमजे जग्हा तग्हा ते चेव मावभोणमइ प्पमति धरे ॥

महानिर्देश सूत्र [नमस्तारे स्वाध्याय (४१ वि) १ ४५ धी ५०)

ભગવાનના શુભો આ સર્વ શુભોર્થી અધિક હોય છે અને તેથી જ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો જ અર્ચના કરવા યોગ્ય છે, વંદનીય છે, પૂજનીય છે. અર્હંત છે, ગતિ છે, મતિથી સમન્વિત છે. તેથી તે શ્રી ધર્મતીર્થંકર ભગવંતોને બાવથી નમસ્કાર કરો.

અરિહંતે :—

શ્રી ‘મહાનિસીદ’ સૂત્રમાં ‘અરિહંત’ વિશે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે :—

“મનુષ્ય, દેવતા અને દાનવોવાળા આ સમગ્ર જગતમાં આઠ મહાપ્રાતિકાર્ય વગેરેના પૂજાતિથયર્થી ઉપસક્ષિત, અનન્યસદૃશ, અચિત્ત માહાત્મ્યવાળી, દેવતાધિષ્ઠિત, પ્રવર ઉત્તમતાને જોઓ યોગ્ય છે તે ‘અરહંત’ છે. સમગ્ર કર્મોના ક્ષય થવાથી, સંસારના અંકુરા ગળી જવાથી ફરીવાર અહીં આવતા નથી, જન્મ લેતા નથી, ઉત્પન્ન થતા નથી, તે કારણે એ ‘અરહંત’ પણ કહેવાય છે. વળી, તેમણે સુદુર્જય સમગ્ર આઠ પ્રકારના કર્મરૂપી શત્રુઓને મથી નાખ્યા છે, હણી નાખ્યા છે, ફળી નાખ્યા છે, પીલી નાખ્યા છે, નસાડી મૂક્યા છે અથવા પરાગ્નિત કર્યા છે; તેથી તે ‘અરહંત’ પણ કહેવાય છે. આ રીતે તેઓ અનેક પ્રકારે કહેવાય છે, નિરૂપણ કરાય છે, ઉપદેશ કરાય છે, સ્થાપન કરાય છે, દર્શાવાય છે અને ગંધી રીતે ખતાવાય છે.

શ્રી અરિહંત ભગવંતોનું પ્રથમ વિશેષણ ‘લોકના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરનારા’ એ મૂકવામાં આવેલ છે ત્યારે સ્ટેજે એ અંગે જાણવાનું મન થાય છે કે તેઓ લોકના સ્વરૂપનો પ્રકાશ શી રીતે કરે છે? તેના સ્રગાધાનમાં શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ જણાવે છે કે શ્રી અરિહંતદેવો લોકના સ્વરૂપનો પ્રકાશ—‘ઉપનંદ વા’, ‘વિગમેદ વા’, ‘ધુવંહવા’ (એટલે ઉત્પન્ન પણ થાય છે, નાશ પણ પામે છે અને સ્થિર પણ રહે છે.) એ ત્રિપદી વડે કરે છે. એનો અર્થ એ છે કે લોક અને અલોકરૂપી આ વિશ્વ કેટલાક માને છે તેમ માત્ર કલ્પના નથી પણ ‘સત્’ છે અને તે ઉત્પન્ન થવાના, નાશ પામવાના અને કાયમ રહેવાના સ્વભાવથી સુક્ત છે. ખીણ રીતે કહેતાં આ વિશ્વ દ્રવ્યરૂપે અનાદિ, અનન્ત, અચલ છે અને પર્યાયરૂપથી ઉત્પત્તિ અને વિનાશરૂપ પરિવર્તનોવાળું છે.

૩. સનરામરામુરસ્ત ણ સવ્વસ્મેવ જગત્સ અટ્ટમહાપાહિરેરાદ્વપ્પાદસઓવલ્લિલયં અગ્ગણસરિસમન્નિતમાહપ્પં કેવલાદિદ્ધિયં પવપ્પન્તમન અરહંતિ તિ અરહતા । અમેસકમ્મક્કલણં નિદ્દુર્ભવંકુરત્તાઓ ન પુણેહ મવંતિ જમ્મંતિ ઉવવજ્જંતિ વા અરહંતા વા ગિમ્મહિયનિહ્યનિદલિયવિલીયનિદ્ધિયઅભિભૂય સુદુજ્જયાસેસ અદ્દપપારકમ્મરિડ્દાઓ વા અરિહંતેતિ વા, એવમંતે અણેગદ્દા પવ્પવિજ્જંતે પરુવિજ્જંતિ આયંવિજ્જંતિ પદ્ધવિજ્જંતિ ંસિવ્વજ્જંતિ ઉવંસિવ્વજ્જંતિ ।

—મહાનિસીદ સૂત્ર, [નમસ્કાર સ્વાધ્યાય, (પ્રા. વિ.,) ૫. ૪૨.]

વિશેષ અર્થ : ભગવાન ક્યારે ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે વાસવે (ઈન્દ્રે) વારંવાર માતાની પૂજા કરી માટે વાસુપૂજ્ય, અથવા વસુ એટલે રત્નો. ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ વૈશ્રમણ્યે વારંવાર રત્નોથી તે રાજકુળને પૂજ્ય, એટલે કે પૂર્ણ કર્યું માટે પણ વાસુપૂજ્ય.

વિમલ—

સામાન્ય અર્થ જેમના મલ આલ્યા ગયા છે તે વિમલ, અથવા જેમના જ્ઞાન આદિ નિર્મલ છે તે વિમલ

વિશેષ અર્થ ભગવાન માતાના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ભગવાનની માતાનું શરીર અને છુદ્ધિ અત્યંત નિર્મલ થયા માટે વિમલ

અનન્ત—

સામાન્ય અર્થ અનન્ત કર્મેનાં અચોને જિતે તે અનન્ત, અથવા અનન્ત જ્ઞાન આદિ જેમનામાં છે તે અનન્ત

વિશેષ અર્થ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ભગવાનની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નમય, અનન્ત (અતિશય મહાન) માતા જોઈ માટે અનન્ત.

ધર્મ—

સામાન્ય અર્થ દુર્ગતિમાં પડના પ્રાણીઓના ગમૂકને ધારણ કરે તે ધર્મ
વિશેષ અર્થ : ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતા વિશેષ પ્રકારે જ્ઞાન, કથા, આદિ ધર્મવાળા બન્યા માટે ધર્મ

શાન્તિ—

સામાન્ય અર્થ : શાન્તિનો યોગ કરાવનારા, શાન્તિને કરનારા યા તો શાન્તિ સ્વરૂપ હોવાથી શાન્તિ

વિશેષ અર્થ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા તે પૂર્વે દેશમાં મહાન મરડીનો ઉપદ્રવ આહુ હતો, જે ભગવાન ગર્ભમાં આવતા શાન્ત થયો માટે શાન્તિ

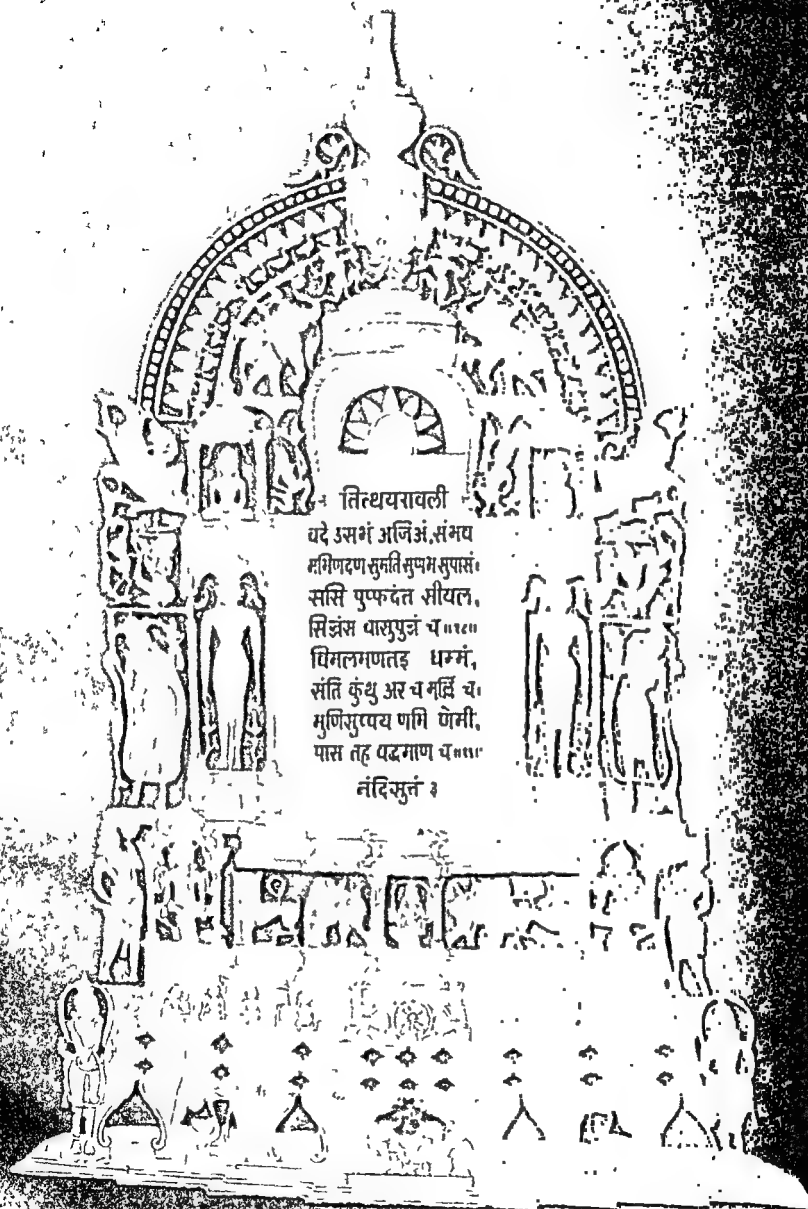
કુન્થુ—

સામાન્ય અર્થ : કુ એટલે પૃથ્વી તેમાં રહેવ તે 'કુન્થુ'.
વિશેષ અર્થ : ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ માતાએ સ્વપ્નમાં મનોહર ઊંચા મહાપ્રદેશમાં રહેલ રત્નમય સૂણ જોયો માટે કુન્થુ

અર—

સામાન્ય અર્થ ગર્વોત્તમ મહા અસ્વચાળી કુળમાં જે પેદા થાય અને તેની અભિવૃદ્ધિ માટે થાય તે અર

વિશેષ અર્થ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ માતાએ સ્વપ્નમાં સર્વ રત્નમય અતિ સુદર અને મહાપ્રમાણુવાળો ચક્રનો આરો જોયો તેથી અર.

श्री नंदिसूत्रान्तर्गत तित्थयरावलीनो पाठ
(परिकरना सुशोभन सहित)

ભગવાનના શુભો આ સર્વ શુભોર્થી અધિક હોય છે અને તેથી જ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતો જ અર્ચના કરવા યોગ્ય છે, વંદનીય છે, પૂજનીય છે, અર્હત છે, ગતિ છે, મતિથી સમન્વિત છે. તેથી તે શ્રી ધર્મતીર્થંકર ભગવંતોને ભાવથી નમસ્કાર કરો.

અરિહંતે :—

શ્રી ‘મહાનિસીહ’ સૂત્રમાં ‘અરિહંત’ વિષે નીચે પ્રમાણે ઉદ્દેશ છે :—

“મનુષ્ય, દેવતા અને જ્ઞાનવોવાળા આ સમગ્ર જગતમાં આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય વગેરેના પૂજાતિશયર્થી ઉપલક્ષિત, અનન્યસદૃશ, અચિત્ત માહાત્મ્યવાળી, કેવલાધિષ્ઠિત, પ્રવર ઉત્તમતાને જોઓ યોગ્ય છે તે ‘અરહંત’ છે. સમગ્ર કર્મોના ક્ષય થવાથી, સંસારના અંકુરા બળી જવાથી ફરીવાર અહીં આવતા નથી, જન્મ લેતા નથી, ઉત્પન્ન થતા નથી, તે કારણે એ ‘અરહંત’ પણ કહેવાય છે. વળી, તેમણે સુદુર્જય સમગ્ર આઠ પ્રકારના કર્મરૂપી શત્રુઓને મથી નાખ્યા છે, હણી નાખ્યા છે, ફળી નાખ્યા છે, પીલી નાખ્યા છે, નસાડી મૂક્યા છે અથવા પરાજિત કર્યા છે; તેથી તે ‘અરિહંત’ પણ કહેવાય છે. આ રીતે તેઓ અનેક પ્રકારે કહેવાય છે, નિરુપણ કરાય છે, ઉપદેશ કરાય છે, સ્થાપન કરાય છે, દર્શાવાય છે અને બધી રીતે બતાવાય છે.

શ્રી અરિહંત ભગવંતોનું પ્રથમ વિશેષણ ‘લોકના સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરનારા’ એ મૂકવામાં આવેલ છે ત્યારે રહેજે એ અંગે બાણવાનું મન થાય છે કે તેઓ લોકના સ્વરૂપનો પ્રકાશ શી રીતે કરે છે? તેના સમાધાનમાં શાસ્ત્રકાર મહર્ષિઓ બાણાવે છે કે શ્રી અરિહંતદેવો લોકના સ્વરૂપનો પ્રકાશ—‘ઉપ્પન્નેદ વા’, ‘વિગમેદ વા’, ‘ધુવેદવા’ (એટલે ઉત્પન્ન પણ થાય છે, નાશ પણ પામે છે અને સ્થિર પણ રહે છે.) એ ત્રિપદી વડે કરે છે. એનો અર્થ એ છે કે લોક અને અલોકરૂપી આ વિશ્વ કેટલાક માને છે તેમ માત્ર કલ્પના નથી પણ ‘સત્’ છે અને તે ઉત્પન્ન થવાના, નાશ પામવાના અને કાયમ રહેવાના સ્વભાવથી યુક્ત છે. બીજી રીતે કહેતાં આ વિશ્વ દ્રવ્યરૂપે અનાદિ, અનન્ત, અચલ છે અને પર્યાયરૂપથી ઉત્પત્તિ અને વિનાશરૂપ પરિવર્તનોવાળું છે.

૩. સનરામરાસુરસ ગ્ં સવ્વસ્મેવ જગસ અટ્ટમહાપાહિરેરાઇપૂયાદસોબલક્ષિયં અગ્ગસરિસમચિત્તમાહવ્વં કેવલાદિદિયં પવન્તમ્મ અરહંતિ તિ અરહંતા । અસેસકમ્મક્કણં નિદ્દમવંકુરત્તાઓ ન પુગેહ મવંતિ જમ્મંતિ ઉવવજ્જંતિ વા અરહંતા વા ગિમ્મહિયનિહયનિદલિયવિલીયનિદ્વિયઅભિભૂય સુદુજ્જયાસેસ અદ્ધપયારકમ્મરિઉત્તાઓ વા અરિહંતંતિ વા, એવમંતે અણેગહા પન્નવિજ્જંતે પરુવિજ્જંતે આયવિજ્જંતિ પદ્ધવિજ્જંતિ ઇંસિવજ્જંતિ ઉવદંસિવજ્જંતિ ।

—મહાનિસીહ સૂત્ર, [નમસ્કાર સ્વાધ્યાય, (પ્રા. વિ..) પૃ. ૪૨.]

મહિલ—

સામાન્ય અર્થ : પરીષદ આદિ મહિલાને જીતે તે મહિલ.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ભગવાનની માતાને સર્વ ઋતુના શ્રેષ્ઠ સુગંધી પુષ્પોની માલાની શય્યામાં સૂવાનો દોહદ થયો અને તે દેવતાએ પૂર્ણ કર્યો માટે મહિલ.

મુનિસુવ્રત—

સામાન્ય અર્થ : જગતની ત્રણે કાલની અવસ્થાને જાણે (અવસ્થાનું મનન કરે) તે મુનિ અને સુંદર વ્રતોને ધારણ કરે તે સુવ્રત. મુનિ હોવા સાથે સુવ્રત તે મુનિસુવ્રત.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ભગવાનની માતા અત્યંત સુવ્રત (સુંદર વ્રતસંપન્ન) બન્યાં માટે મુનિસુવ્રત.

નમિ—

સામાન્ય અર્થ : પરીષદ-ઉપસર્ગ આદિને નમાવે તે નમિ.

વિશેષ અર્થ : દુર્હાન્ત એવા સીમાડાના રાજાઓએ ભગવાનના પિતાના નગરને ઘેરે ઘાટે હાલો. ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે ગર્ભના પુણ્યની શક્તિથી પ્રેરિત ભગવંતના માતાને અદ્વાલિકા પર ચઢવાની ઇચ્છા થઈ અને તેઓ ચઢ્યા. દુશ્મન રાજાઓ તેમને જોતાંની સાથે ગર્ભના પ્રભાવથી નમી પડ્યા માટે નમિ.

નેમિ—

સામાન્ય અર્થ : ધર્મરૂપી ચક્રમાં નેમિ-ચક્રના ઘેરાવા જેવા-તે નેમિ.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન માતાના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ, માતાએ રિષ્ટ રત્નમય અતિશય મહાન ચક્રને નેમિ બિડતો સ્વપ્નમાં જોયો માટે રિષ્ટ-નેમિ. અકાર અપમંગલના પરિહાર માટે હોવાથી અરિષ્ટનેમિ.

પાર્શ્વ—

સામાન્ય અર્થ : સર્વભાવોને જુએ તે પાર્શ્વ.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન માતાના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ, સાત ફેણાવાળો નાગ ભગવાનની માતાએ સ્વપ્નમાં જોયો હતો અને શય્યામાં રહેલ માતાએ સામેથી આવતા સર્પને અંધકારમાં પણ ગર્ભના પ્રભાવથી જોયો, શય્યાની બહાર રહેલ રાજાનો હાથ ખેંચી લીધો અને કહ્યું કે “આ સાપ જાય છે.” રાજાએ પૂછ્યું કે, “તે કેવી રીતે જાણ્યું?” માતાએ કહ્યું કે, “હું જોઈ શકું છું.” દીપક લાવીને જોયું તો સાપને જોયો. રાજાને થયું કે, ગર્ભનો આ અતિશયવંતો પ્રભાવ છે કે જેથી આટલા ગાદ અંધકારમાં પણ જોઈ શકે છે માટે ‘પાર્શ્વ’ નામ કયું.

વર્ધમાન—

સામાન્ય અર્થ : જન્મથી આરંભીને જ્ઞાન આદિથી વધે તે વર્ધમાન.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન જ્યારે ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે વાસવે (ઈન્દ્રે) વારવાર માતાની પૂજા કરી માટે વાસુપૂજ્ય, અથવા વસુ એટલે રત્નો ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ વૈશ્વમહે વારવાર રત્નોથી તે રાજકુલને પૂજ્યુ, એટલે કે પૂર્ણ કર્યું માટે વસુ વાસુપૂજ્ય

વિમલ—

સામાન્ય અર્થ જેમના મલ સાદવા ગયા છે તે વિમલ, અથવા જેમના જ્ઞાન આદિ નિર્મલ છે તે વિમલ

વિશેષ અર્થ ભગવાન માતાના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ભગવાનની માતાનું શરીર અને ધૃદ્ધિ અત્યંત નિર્મલ થયા માટે વિમલ

અનન્ત—

સામાન્ય અર્થ અનન્ત કર્મોના અશોને જિતે તે અનન્ત, અથવા અનન્ત જ્ઞાન આદિ જેમનામાં છે તે અનન્ત

વિશેષ અર્થ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ભગવાનની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નમય, અનન્ત (અતિશય મહાન) માતા એઈ માટે અનન્ત

ધર્મ—

સામાન્ય અર્થ દુર્ગતિમાં પડના પ્રાણીઓના સમૂહને ધારણ કરે તે ધર્મ
વિશેષ અર્થ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતા વિશેષ પ્રકારે જ્ઞાન કયા, આદિ ધર્મવાળા ગળ્યા માટે ધર્મ

શાન્તિ—

સામાન્ય અર્થ શાન્તિનો યોગ કરાવનારા, શાન્તિને કરનારા યા તો શાન્તિ સ્વરૂપ હોવાથી શાન્તિ

વિશેષ અર્થ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા તે પૂર્વે દેશમાં મહાન મરફીનો ઉપદ્રવ ચાલુ હતો, જે ભગવાન ગર્ભમાં આવતા શાન્ત થયો માટે શાન્તિ

કુન્દ્ય—

સામાન્ય અર્થ કુ એટલે પૃથ્વી તેમાં રહેલ તે 'કુન્દ્ય'
વિશેષ અર્થ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ માતાએ સ્વપ્નમાં મનોહર ઊંચા મહાપ્રદેશમાં રહેવ રત્નમય સૂણ જોયો માટે કુન્દ્ય

અર—

સામાન્ય અર્થ ગર્વોત્તમ મહા મત્વશાળી કુળમાં જે પિતા થાય અને તેની અભિવૃદ્ધિ માટે થય તે અર

વિશેષ અર્થ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ માતાએ સ્વપ્નમાં ગર્વ રત્નમય અતિ સુંદર અને મહાપ્રમાણુવાળો ચક્રનો આદો જોયો તેથી અર

મહિલ—

સામાન્ય અર્થ : પરીષદ આદિ મહિલોને જીતે તે મહિલ.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ભગવાનની માતાને સર્વ ઋતુના શ્રેષ્ઠ સુગંધી પુષ્પોની માલારી શય્યામાં સૂવાનો દોહદ થયો અને તે દેવતાએ પૂર્ણ કર્યો માટે મહિલ.

સુનિસુમત—

સામાન્ય અર્થ : જગતની ત્રણે કાલની અવસ્થાને બધે (અવસ્થાનું મનન કરે) તે સુનિ અને સુંદર વ્રતોને ધારણ કરે તે સુમત. સુનિ હોવા સાથે સુમત તે સુનિસુમત.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા બાદ ભગવાનની માતા અત્યંત સુમત (સુંદર વ્રતસંપન્ન) બન્યાં માટે સુનિસુમત.

નમિ—

સામાન્ય અર્થ : પરીષદ-ઉપસર્ગ આદિને નમાવે તે નમિ.

વિશેષ અર્થ : દુર્ઘાન્ત એવા સીમાડાના રાબડોએ ભગવાનના પિતાના નગરને ઘેરે ઘાંઘે હતો. ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારે ગર્ભના પુણ્યની શક્તિથી પ્રેરિત ભગવંતના માતાને અદ્વાલિકા પર ચઢવાની ઇચ્છા થઈ અને તેઓ ચઢ્યા. દુશ્મન રાબડો તેમને જોતાંની સાથે ગર્ભના પ્રભાવથી નમી પડ્યા માટે નમિ.

નેમિ—

સામાન્ય અર્થ : ધર્મરૂપી ચક્રમાં નેમિ-ચક્રના ઘેરાવા જેવા-તે નેમિ.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન માતાના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ, માતાએ રિષ્ટ રત્નમય અતિશય મહાન ચક્રને નેમિ ઊડતો સ્વપ્નમાં જોયો માટે રિષ્ટ-નેમિ. અકાર અપમંગલના પરિહાર માટે હોવાથી અરિષ્ટનેમિ.

પાર્શ્વ—

સામાન્ય અર્થ : સર્વભાવોને જુએ તે પાર્શ્વ.

વિશેષ અર્થ : ભગવાન માતાના ગર્ભમાં આવ્યા બાદ, સાત કૃષ્ણાવાળો નાગ ભગવાનની માતાએ સ્વપ્નમાં જોયો હતો અને શય્યામાં રહેલ માતાએ સામેથી આવતા સર્પને અંધકારમાં પણ ગર્ભના પ્રભાવથી જોયો, શય્યાની બહાર રહેલ રાબડો હાથ ખેંચી લીધો અને કહ્યું કે “આ સાપ બધ છે.” રાબડો પૂછ્યું કે, “તે કેવી રીતે બધ્યું?” માતાએ કહ્યું કે, “હું જોઈ શકું છું.” દીપક લાવીને જોયું તો સાપને જોયો. રાબડો થયું કે, ગર્ભનો આ અતિશયવતો પ્રભાવ છે કે જેથી આટલા ગાઢ અંધકારમાં પણ જોઈ શકે છે માટે ‘પાર્શ્વ’ નામ કર્યું.

વર્ધમાન—

સામાન્ય અર્થ : જન્મથી આરંભીને જ્ઞાન આદિથી વધે તે વર્ધમાન.

વિશેષ અર્થ લાગવાન જર્ણમા આબ્યા ણાદ સ્મર્ય શાતકુળ ધનાદિધી વિશેષ પ્રકારે વધવા લાગ્યુ માટે વર્ધમાન

एव मए अभियुजा —

આ પદોનો અર્થ ‘ જે આપને મારી સન્મુખ માક્ષાત્ રહેવા કહ્યીને નામ પ્રકલ્પ પૂર્વક સ્તવ્યા ’ એમ પણ થઈ શકે ધ્યેય વસ્તુનું ધ્યાન તેજ શ્રેષ્ઠ કહેવામાં આવે છે કે જેમાં ધ્યેય ધ્યાતા સમક્ષ માનસ કલ્પનાદ્વારા જાણે માક્ષાત્ સમુપસ્થિત થયુ હોય તેમ ભાસે આ રીતે સામે માક્ષાત્ કલ્પવાથી ધ્યાનાવેશ તેમજ સાવાવેશથી મિદ્ધિ શીઘ્ર થાય છે ધ્યાનાવેશદ્વારા તન્મયીભાવને પામતુ ધ્યાન જ સર્વશ્રેષ્ઠ ગણાય છે

શાસ્ત્રોમાં કહ્યુ છે કે — “ ધ્યાન જ્યારે સ્થિરતાને ધારણ કરે ■ ત્યારે ધ્યેય નજીક ન હોવા છતા પણ જાણે (સામે) આલેખિત હોય એવું અત્યન્ત સ્પષ્ટ ભાસે છે ”

નામપ્રકલ્પપૂર્વક સ્તવનાના વિષયમાં નામ આદિનુ માહાત્મ્ય શાસ્ત્રોમાં આ રીતે કહેવાયુ ■ .—

પરમાત્માનુ નામ કલ્પમાં સ્થિર થતા જ જાણે પરમાત્મા સામે સાક્ષાત્ દેખાતા હોય તેવું લાગે છે, જાણે કલ્પમાં પ્રવેશતા હોય તેવું લાગે છે, જાણે મધુર આલાપ કરતા હોય

૫. ધ્યાને હિ વિભ્રનિર્વ્યૈર્ધ્યવ્યથરિત્સુન્મ ।
આલેખિતમિવામાનિ ધ્યેયસ્થાવરભિવાચયિ ॥

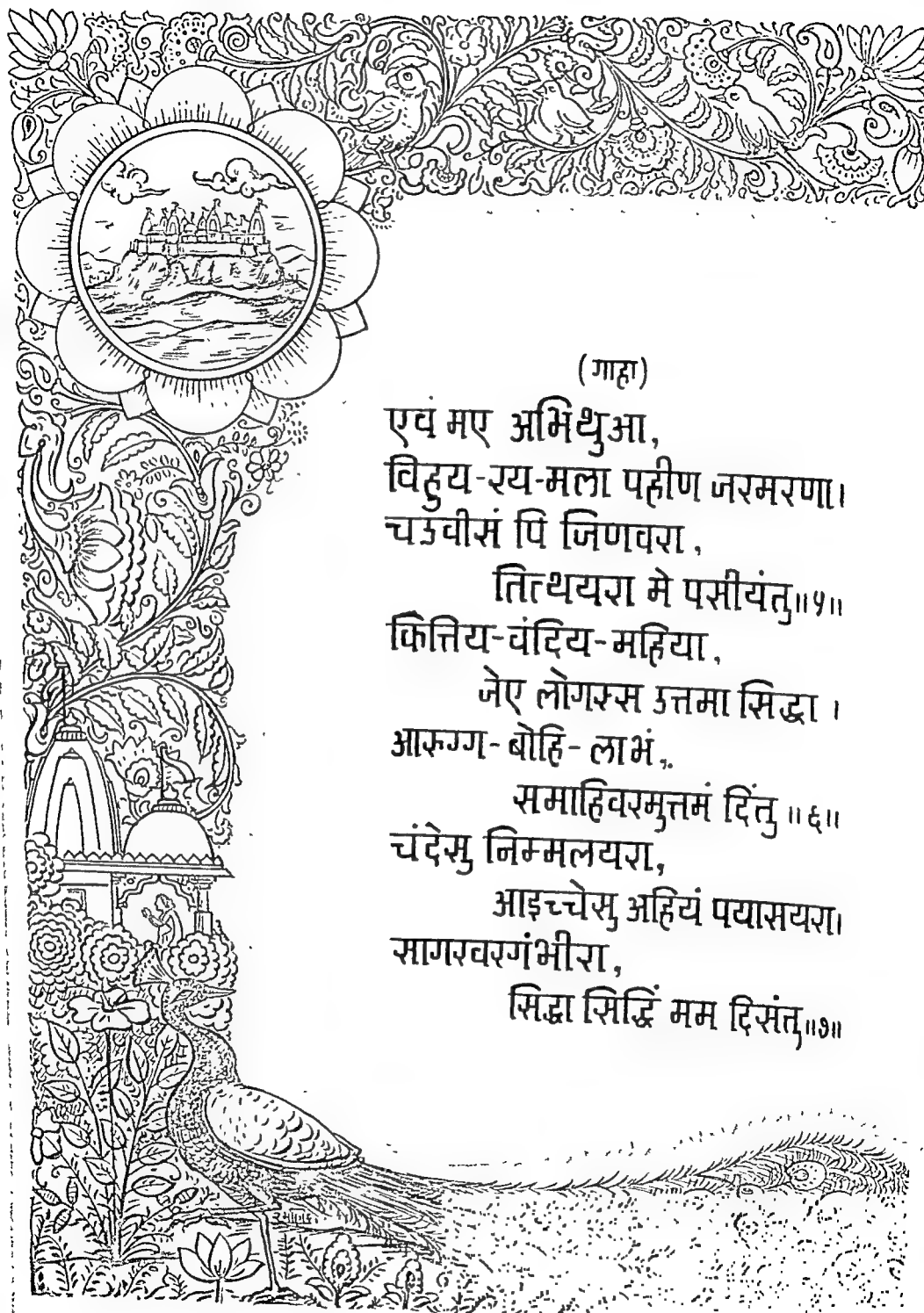
— તત્વાનુશાસન, અધ્યાય ૪ શ્લોક ૧ ૪૪, ૫ ૩૫

પાદ નોંધ — આજ પ્રમાણે એક જ શ્લોકમાં શ્રી તીર્થ કર મનનનોના નામો મોડવી તે શ્લોકના જૂઠા જૂઠા ચોવીસ અર્થો કરી એક નામનો વિશેષ અર્થ અને અર્થ ૧૧ મોનો આશાન્ય અર્થ કરના દારા ક્રમવાર ચોવીસેય તીર્થ કર દેખો સતતર નો નવાલ ક્રિમલરે મરિત પડિત શ્રી જગનાથ દાગ કરેરામાં આવેન ૭ અને તે મા યનુ નામ અતુર્થિ શક્તિ સધાલ આપવામાં આ યુ છે જે સ્વોપન ગીકા અદિત છ

જે શ્લોકના ચોવીસ અર્થો કરેરામાં અર્થ ૧ ને શ્લોક નીચે મુજબ કે —

એકાન્ત મી વાતુપૂર્વો વૃષમનિષ્ફળ આદુમાહુત્ય ધર્મો,
દુર્ધ્વકુ પુણ્નો મુનિમુવનચિનો ખનનાર્થ અભુરાર્થ ।
ચાતિ પદ્મપ્રમોગ વિષ્ણુવિમુક્તો વચમાનોઽવગાહો
મર્શિનેર્મિર્માર્ગા મુર્ષાગવુ ઇર્ષ્યાગ્રાપવીરુ ॥ ૧ ॥

વતુર્નિર્નિષ્કાન

(गाथा)

एवं मए अभिथुआ,
विहुय-रय-मला पहीण जरमरणा।
चउवीसं पि जिणवरा,
तित्थयरा मे पसीयंतु॥१॥
फित्ति-वंदिय-महिया,
जेए लोगरस उत्तमा सिद्धा।
आरुग्ग-बोहि-लाभं,
समाहिवरमुत्तमं दिंतु॥६॥
चंदेसु निम्मलयरा,
आइच्चेसु अहियं पयासयरा।
सागरवरगंभीरा,
सिद्धा सिद्धिं मम दिसंतु॥७॥

તેવું લાગે છે, જાણે સર્વ અંગેમાં અનુભવાતા હોય તેવું લાગે છે. અને તત્ત્વભાવને પામતા હોય તેવું લાગે છે. આવી જાતના અનુભવોથી સર્વ કલ્યાણોની સિદ્ધિ થાય છે.^૬

પસીચન્તુ

આ ૫૬ પરમાત્માના અનુગ્રહને સૂચવે છે. અનુગ્રહનો વિષય ‘યોગગિન્દુ’માં નીચે મુજબ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે :—

“હવે કોઈકે અપેક્ષાએ પરમતનો સ્વીકાર કરતાં કહે છે :—

અર્થાપત્તિથી જો ઈશ્વરનો (તીર્થ) કરનો) અનુગ્રહ સ્વીકારીએ તો એમાં સ્વમત પરિકારરૂપ દોષ-અપરાધ નથી, એટલું જ નહીં પણ યુક્તિયુક્ત અર્થ સ્વીકારવામાં તો ગુણ જ છે. પ્રસ્તુત વિષય તો જ સમન્વય કે જો આ ઈશ્વરાનુગ્રહ વિશે મધ્યસ્થભાવપૂર્વક વિચારવામાં આવે.

હવે અર્થાપત્તિ (આર્થ વ્યાપાર) સમન્વયે છે.

જાણ જ મુમુક્ષુઓ ગુણપ્રકર્ષરૂપ કોઈક વિશિષ્ટ દેવતાને વંદનીય તથા સ્તવ વગેરેનું રૂપ આપનાર માને છે.” (એ માન્યતામાં અપેક્ષાએ યુક્તિ-યુક્તતા હોય અને ગુણ હોય, તો તેને આપણે પણ અપેક્ષાએ સ્વીકારવી જોઈએ.)

એ રીતે જિનેશ્વર ભગવંત સ્તવન, પૂજન, નમન, અનુધ્યાન વગેરે રૂપ ક્રિયાનું ફળ, જે સ્વર્ગ અને અપવર્ગ, તેને આપનારા ગણાય છે. અહીં જો કે પોતે કરેલ સ્તવાદિ ક્રિયા ફળ

૬. નામાદિત્રયે હૃદયસ્થિતે સતિ ભગવાન્ પુર દ્વ પરિસ્કુરતિ, હૃદયમિવાનુપ્રવિશતિ, મધુરાલાપમિવાનુવડતિ, સર્વાંગીમિવાનુભવતિ, તત્ત્વમયીમાવમિવા પચતે, તેન ચ સર્વકલ્યાણસિદ્ધિઃ ।

—પ્રતિભાશતક, શ્લોક. નં. ૨ ની રીકા, પૃ. ૪

૭. અથ કથંચિત્પરમતમપ્યનુમન્યમાન આહ ।

આર્થ વ્યાપારમાશ્રિત્ય ન ચ દોષોડપિ વિચિતે ।

અન્નમાધ્યસ્થમાલમ્બ્ય યદિ સમ્યગ્નિરૂપ્યતે ॥ ૨૯૭ ॥

આર્થ સામર્થ્યપ્રાપ્તમ્ । વ્યાપારમીશ્વરાચનુગ્રહરૂપમ્ । આશ્રિત્યાપેક્ષ । ન ચ નૈવ । દોષોડપ્ય-પરાધઃ સ્વમતપરિહારરૂપઃ । વિચિતે સમસ્તિ યુક્તિયુક્તાયામ્યુપગમે । પુનર્નુગ્ એવેત્યપિશ્નદ્યાર્થઃ । કથમિત્યાહ “અન્ન” કૈશ્વરાનુગ્રહાદૌ “માધ્યસ્થ” મધ્યસ્થમાવં “આલમ્બ્ય” આશ્રિત્ય “યદિ” ચેત્ “સમ્યક્” યથાવત્ “નિરૂપ્યતે” ચિન્ત્યતે ॥

અથાર્થમેવ વ્યાપારમાચન્તે ।

ગુગ્રકર્પરૂપો યત્સર્વેન્વિચસ્તંચન્તે ।

દેવતાતિશયઃ કશ્ચિત્સ્તવાદિઃ ફલદસ્તથા ॥ ૨૯૮ ॥

આપે છે, તો પણ સ્તવનીય—અવવંનત્વ—સજ્જથી તે ક્રિયાના સ્વામી શ્રી જિનેશ્વર ભગવત છે તેથી સ્તોતવ્ય એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવતના નિર્ગિતે જ સ્તવનાદિ કરનારને કૃણો લાભ થાય છે

અર્થાપત્તિ પણ એક પ્રબળ પ્રમાણ છે તેથી સ્તુતિક્રિયાનું જો કૃણ મળે છે, તેમા કૃણ આપનાર સ્તોતવ્ય શ્રી જિનાદિ છે એમ માનવું, એ પણ પ્રમાણસિદ્ધ છે

૫ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ભગવતે ‘દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા’મા સોવમી ‘ઈશાનુમ્બક-વિચાર દ્વાત્રિંશિકા’ની ટીકામા પ્રસ્તુત વિષયને સક્ષિપ્ત રીતે સમજાવેલું છે (એનો ભાવાર્થ ઉપર મુજબ છે) (અવતરણ નીચે આપેલ છે) —

‘ઈશાનુમ્બક વિચાર દ્વાત્રિંશિકા’ના અતિમ શ્લોકમા તેઓ કહે છે —

“તેથી અનુમ્બકને માનતા સાધકોએ સ્વામી (શ્રીતીર્થ કર) ના શુભા ઉપરના અનુરાગપૂર્વક પરમાનંદ વડે અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ”

‘શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય’મા પરમાત્માને મનમેલનાદિ અનુષ્ઠાનથી થતી મુક્તિના ઉપચારથી કર્તા કહ્યા છે તે આ રીતે —

“આ રીતે અપેક્ષાએ ઈશ્વરકર્તૃત્વાક પણ કર્તાકથી બંદે છે, એમ શુદ્ધબુદ્ધિવાળા પરમાર્થિઓએ કહ્યું છે તે આ રીતે —

ગુણપ્રકરુપો જ્ઞાનાગ્રિહસ્તુગત્કભાવ । ચતુભાત્ । સર્વેર્મુવનુમિ । ચન્દા ચન્દીય । તથા તપ્તકાર । રુપત મન્દે । દેવનાતિયયો વિશિષ્ટદેવતાત્વ । કથિચ્છિન્નાપિ । સ્તવાદે સ્તવનપૂજન મમતાનુષ્ઠાનાદે । ક્રિયાયા ફલ” સ્વર્ગપરમાદિકલાયી । “તથા” इति સમુચ્ચયે । અથ યદપિ સ્વર્ગકા સ્તવાગ્રિક્રિયા ફલે પ્રવચ્યતિ, તથાપિ સ્તવનાવાચ્યમ્બવેન તસ્માત્સ્તત્સ્વામિનઃ પમિનિ સ્તોતવ્યનિમિત્ત એવ સ્તોતુ ફળ્યામ્ इति ॥ — યોગચિંદ્ સર્ગિક, ૧ ૧૨૨-૧૨૩

૮ નાર્યં ત્યાપારમાભિન્ન તન્નાકાપાલનામકમ્ ।
સુવત વરમીશરયાનુમ્બકમ્બ્રતીનિત ॥ ૭ ॥

— ઈશાનુમ્બક વિચાર ૬ ત્રિંશિકા શ્લોક ૭, ૧ ૬૭ આ

દેવતાનિગતસ્ય ॥ ત્રિશિષ્ટદેવતાત્વસ્ય ચ સેગ સ્તવનપૂજનાગ્રિકાપા । સર્વેર્મુવેરિદ્ધા ત્ત્રિશિષ્ટકલ્પાર્થત્વેનામિમતા । સ્વપનાદિ ક્રિયાયા સ્વર્ગલાય ફળ્યામ્ ચમર્થવેડપિ સ્તવનાવાચ્યત્વેન નત્વેન તથા સ્તોત્રાદે ફળ્યામ્બવ સ્તોતવાદિનિમિત્તત્વવશાત્ ॥

— ઈશાનુમ્બકવિચાર ૬ ત્રિંશિકા, શ્લોક ૧૬ ની ગીકા ૫ ૮૮ આ

■ અનુષ્ઠાન તત સ્વામિ ગુરુરાગપુરસ્કમ્ ।
વ્યમાનન્ત કાર્યે, મયમાનૈતુમશ્મ ॥ ૧૨ ॥

— ઈશાનુમ્બકવિચાર ૬ ત્રિંશિકા, શ્લોક ૩૨, ૫ ૧૦૧ આ

અનંતજ્ઞાનદર્શન સંપત્તિથી યુક્ત શ્રી વીતરાગ પરમાત્મા જ ઈશ્વર છે, કારણ કે તેમણે કહેલ પ્રતોનું પાલન કરવાથી મુક્તિ થાય છે, તેથી તે વીતરાગ પરમાત્મા શુણ્ણમાવે મુક્તિના કર્તા છે. ”^{૧૦}

‘શુણ્ણભાવથી કર્તા છે,’ એ વિષયને સમન્વયતાં ‘સ્વાદ્વાદ કલ્પજ્ઞતા’ ટીકામાં કહ્યું છે કે—

રાજ વગેરેની જેમ શ્રી પરમાત્માનો પ્રસાદ અપ્રસાદથી નિયત નથી, તો પણ તેઓ અચિન્ત્ય ચિતામણિની જેમ વસ્તુસ્વભાવસામર્થ્યથી ‘ફલદોષાસનાકત્વ’ સંબંધ વડે ઉપચારથી કર્તા છે.^{૧૧}

આ. હા. ટી. (પૃ. ૫૦૭ આ) માં જે કહ્યું છે કે—

“તત્ત્વવિદ્વામિત્તપિત્ત્વવાન્નિર્ભવતિ” ।

તેનો સારાંશ એ છે કે અભિલ્લપિત ક્ષણની પ્રાપ્તિ શ્રી તીર્થંકર ભગવતના કારણે જ છે, એ ક્રિયામાં બીજું બધું હોય પણ સ્તવના આવંળન તરીકે કેવળ શ્રી તીર્થંકર ન હોય તો અભિલ્લપિત ક્ષણની પ્રાપ્તિ કદાપિ થઈ શકે નહીં.

પૃ. ઉપા. શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ શ્રી ચિતામણિપાર્શ્વનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં ફરમાવે છે કે—

કાળ, સ્વભાવ, ભવિતબ્યતા. એ સઘળા તુજ દાસો રે !

મુખ્ય હેતુ તું મોક્ષનો એ મુજ સળળ વિશ્વાસો રે.

સ્તુતિ-આદિ અપેક્ષાએ નમસ્કારરૂપ છે. નંગમ અને બ્યવહાર નયથી નમસ્કાર (સ્તુતિ-આદિ) ના સ્વામિત્વવિષે ‘વિશેષાવશ્યક’ આદિ અંથોમાં વિસ્તારથી વર્ણન છે. તેનો સારાંશ ‘નમસ્કાર મહામંત્ર’ અંથમાં નીચે મુજબ આપેલ છે :

“નૈગમ નય તથા બ્યવહાર નયના અભિપ્રાયે નમસ્કારનો સ્વામી ‘નમસ્કાર્ય’ આત્મા છે, કિન્તુ નમસ્કાર કરનાર જીવ તેનો સ્વામી નથી; કારણ કે—દાન કરાયા પ્રછી વસ્તુ દાતારની

૧૦. તત્ત્વેશ્વરકર્તૃત્વ વાદોઽય ચુલ્લને પરમ્ ।

સમ્યગ્ચાયાવિરોધેન યથાહુઃ શુદ્ધચુદ્ધયઃ ॥ ૧૦ ॥

ઈશ્વરઃ પરમાત્મેવ તદુક્તવ્રતમેવનાત્ ।

યતો મુક્તિસ્તતસ્તસ્યાઃ કર્તા સ્વાદ્ ગુણમાવતઃ ॥ ૧૧ ॥

— શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય, સ્તવક-૩, સ્ત્રો. ૧૦-૧૧. પ. ૧૦૨ આ.

૧૧. તદુક્તવ્રતમેવનાત્-પરમાપ્તપ્રણીતાગમવિદિતસંયમપાલનાત્; યતો મુક્તિઃ કર્મધર્મરૂપા, ભવન્તિ; તત્ત્વસ્યા ગુણમાવતઃ—રાજાદિવદપ્રસાદનિયતપ્રસાદામાવેઽપ્યચિન્ત્યચિન્તામણિવદ્ વસ્તુસ્વભાવવલાત્ ફલદોષાસનાકત્વેનો-પચારાત્, કર્તા સ્વાત્ । અત એવ મગવન્નમુદિચ્યાઽઽરોગ્યાદિપ્રાર્થના ।

— શાસ્ત્ર વાર્તા સમુચ્ચય, સ્વાદ્વાદ કલ્પજ્ઞતા ટીકા, સ્ત્રો. ૧૧ ની ટીકા. પ. ૧૦૩ આ.

કહેવાતી નથી કિન્તુ ગ્રાહકની કહેવાય છે તેમ નમસ્કારનું પણ પૂજ્ય એવા નમસ્કાર્યને દાન કરવામા આવે છે તેથી તે પૂજ્યનો જ ગણાય છે અથવા ‘નમસ્કાર’ એ પૂજ્યની પ્રતીતિ કરાવનાર હોવાથી પૂજ્યનો ધર્મ છે જે જેની પ્રતીતિ કરાવે, તે તેનો ધર્મ છે ઘનુ રૂપ ઘટની પ્રતીતિ કરાવે છે, માટે તેને ઘનો ધર્મ કહેવામા આવે છે તેની જેમ ‘નમસ્કાર’ પણ ‘નમસ્કાર્ય’ની પ્રતીતિ કરાવનાર હોવાથી, ‘નમસ્કાર્ય’નો ધર્મ છે, નહિ કે નમસ્કાર કરનારનો અથવા ‘નમસ્કાર’નો પરિણામ ‘નમસ્કાર્ય’નું નિમિત્ત પામીને ઉત્પન્ન થાય છે ઘનના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થતું ઘન-જ્ઞાન અને ઘન-અભિધાન એ જેમ ઘનુ કહેવાય છે, તેમ ‘નમસ્કાર્ય’ ના નિમિત્તે ઉત્પન્ન થનાર ‘નમસ્કારનો’ પરિણામ પણ ‘નમસ્કાર્ય’નો જ પર્યાય માનવો વાજબી છે. અથવા નમસ્કાર કરનાર નમસ્કાર્યનું હામત્વ પામે છે, તેથી તે નમસ્કાર ઉપર નમસ્કાર કરનારનો અધિકાર નથી ‘મારા હાતે ખર ખરીલો,’ એ વચનના અર્થમા હામ અને ખર ઉભા જેમ તેના સ્વામિના છે, તેમ ‘ખર’ના સ્થાને ‘નમસ્કાર’ અને ‘હાસ’ના સ્થાને તેનો ‘કરનાર’ ઉભા ‘નમસ્કાર્ય’ એવા પૂજ્ય અર્કહાદિકના જ છે એ કારણે પણ નમસ્કાર, નમસ્કાર કરનારનો નથી, કિન્તુ નમસ્કાર્યનો જ છે પૂજ્ય વસ્તુ એ પ્રકારની છે: એક જીવરૂપ અને બીજી અજીવરૂપ જીવરૂપ પૂજ્ય વસ્તુ શ્રી જીનેશ્વરદિ અને મુનિવરદિ છે અજીવરૂપ પૂજ્ય વસ્તુ શ્રી જિનમતિમાદિ અને ચિત્રપટાદિ છે” *

ચલેતુ નિમ્મલ્લયત —

‘ચન્દ્ર કરતા વધારે નિર્મળ’ એમ ન કહેતા ‘ચન્દ્રો કરતા વધારે નિર્મળ’ એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે આ વિશ્વમા એક ચન્દ્ર કે એક સૂર્ય નથી પરંતુ અમજ્યાત ચન્દ્રો તથા અમજ્યાત સૂર્યો છે જળદીપમા બે સૂર્ય તથા બે ચન્દ્ર છે વલ્લુ સમુદ્રમા ચાર ચન્દ્ર અને ચાર સૂર્ય છે, ધાતકીખડમા આઠ ચન્દ્ર અને આઠ સૂર્ય છે કાલોદ સમુદ્રમા મોળ ચન્દ્ર અને સોળ સૂર્ય છે અર્ધપુષ્કરવર દીપમા સોળ ચન્દ્ર અને સોળ સૂર્ય છે અને ત્યાર બાદ મનુષ્ય લોકની ગંહાર દરેક દીપ અને સમુદ્રમા એક એક કરતા ણમણા ચન્દ્ર અને સૂર્ય છે જે સર્વનો સરવાળો કરતા અમજ્યાત ચન્દ્રો અને અમજ્યાત સૂર્યો થાય છે આ સર્વ ચન્દ્રો કરતા ય શ્રીજિનેશ્વર દેવો વધુ નિર્મળ છે અને આ સર્વ સૂર્યો કરતા ય વધારે તેજસ્વી છે

સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર એ લોકમા અસજ્યાત દીપ સમુદ્રો બાદ ગૌથી દેશ્વે આવેલો અમજ્યાત ચોળન પ્રમાણનો મહાસમુદ્ર છે કે જે મહાગભીર છે, જેનો પાર પણ પામી ન શકાય તેવો છે શ્રી જિનેશ્વરદેવ તે સર્વ સમુદ્રોથી વિશાળ અને ગભીર હોવાથી અહીં તેની ઉપમા આપવામા આવી છે

* ૧ પ શ્રી ભગવતગીતા અભિપ્રેરિત ‘નમસ્કાર મહામન’ ૧ ૧૫૧-૧૫૨

[૭]
પ્રકીર્ણક

[૭]—૧. લોગસ્ત્ર સુત્રનાં પર્યાયવાચક નામો
(પ્રાકૃત નામો)

નામ	આધાર સ્થાન
૧ ચંદ્રવીરસન્ધય	ત્રિવિ મહાનિર્મીર મુત્ત ઉત્તરજયણ મુત્ત પત્ર ૫૦૮ આ આણ્ણોગદાર મુત્ત, સૂત્ર ૫૮, પત્ર ૪૪ આ ચંદ્રવિવંદણ મહાભાસ, ગાથા ૫૩૭, પૃ. ૬૮ પાદિક સૂત્રવૃત્તિ, પત્ર ૭૨ આ
૨ ચંદ્રવીરસન્ધય (૬૯૮)	યોગશાસ્ત્ર સ્વૈપત્રવિવરણ, પત્ર ૨૪૮ આ
૩ ચંદ્રવીરસન્ધય	નંદિમુત્ત, સૂત્ર ૪૪, પત્ર ૨૦૨ આ
૪ ચંદ્રવીરસન્ધય	આવરસય નિરવૃત્તિ, ગાથા ૧૦૫૬, પત્ર ૪૬૧ આ
૫ ચંદ્રવીરનિમ્નસન્ધય	ચંદ્રવિવંદણ મહાભાસ, ગાથા ૩૮૬, પૃ. ૭૦
૬ ઉત્તરજેશ	યોગશાસ્ત્ર સ્વૈપત્ર વિવરણ, પત્ર ૨૪૮ આ
૭ ઉત્તરજેશગર	" " "
૮ ઉત્તરજેશગર	પાદિક સૂત્ર વૃત્તિ, પત્ર ૭૨ આ
૯ નામધય	દેવવંદન ભાષ્ય, પૃષ્ઠ ૩૨૦
૧૦ નામનિમ્નસન્ધય	ધર્મસંગ્રહ, પત્ર ૧૫૮ આ

(સંસ્કૃત નામો)

૧૧ ચતુર્વિંશતિસ્તવ	આચારંગ મુત્ત ટીકા, પત્ર ૭૫ આ ઉત્તરજયણ મુત્ત ટીકા પત્ર ૫૦૪ આ આણ્ણોગદાર વૃત્તિ પત્ર ૪૪ આ સક્તિ વિસ્તર, પૃષ્ઠ ૪૨ યોગશાસ્ત્ર સ્વૈપત્ર વિવરણ, પત્ર ૨૨૪ આ વન્દાવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૪૦ આ દેવવંદન ભાષ્ય પૃષ્ઠ ૩૨૦ ધર્મસંગ્રહ, પત્ર ૧૫૮ આ
૧૨ ચતુર્વિંશતિ નિનસ્તવ	દેવવંદન ભાષ્ય, પૃષ્ઠ ૩૨૭
૧૩ નામસ્તવ	દેવવંદન ભાષ્ય પૃષ્ઠ ૩૨૧

[૭]—૨. અમળુ* તથા અમળોપાત્રકની આવરયક આદિ ક્રિયામા લોગસ્સમૂનનું સ્મરણ ક્યારે ક્યારે થાય છે ?

અમળુ—ક્રિયા

અમળોપાત્રક—ક્રિયા

૧	૧. સામાયિક
૨ પ્રતિક્રમણ	૨ પ્રતિક્રમણ
૩ ચૈત્યવદન દેવવદન	૩ ચૈત્યવદન-દેવવદન
૪ કર્મક્ષયાદિ નિમિષક કાયોત્સર્ગ	૪ કર્મક્ષયાદિ નિમિષક કાયોત્સર્ગ
૫ ધ્યાપયિકી તથા પ્રતિલેખના આદિ *	૫ પોદધ (દૈવશ્રિક, રાત્રિક, અહોરાત્રિક)
૬ વિશિષ્ઠ તપશ્ચર્યા	૬ વિશિષ્ઠ તપશ્ચર્યા
૭ યોગેશ્વરહુન આદિ વિશિષ્ઠ ક્રિયા	૭ ઉપધાન તપ
૮ અભિભવ કાયોત્સર્ગ	૮ અભિભવ કાયોત્સર્ગ
૯ પદસ્યોને દ્વાદશાવર્ત વન્દન કરના	૯ શશ્વમુકુપતિ પડિલેહુના (રાત્રિક મુખપોતિકા)
૧૦ પ્રાત્કાલીન પૌરુષી	૧૦ પ્રાત્કાલીન પૌરુષી (પૌષધમા હોય તો)
૧૧ સધારા (સન્નારક) પૌરુષી	૧૧ મધારા (મસ્તારક) પૌરુષી (રાત્રિ પૌષધ હોય તો)
૧૨ મ્યગિવ પડિલેહુના (પ્રતિલેખના)	૧૨ મ્યગિવ પડિલેહુના (પ્રતિલેખના) (રાત્રિ પૌષધ હોય તો)

- ૧ એ કમવાધી જકાર ગયા જાદ, સ્થડિલ (મલ) આદિ પરઠવવાની (પારિધાપનિકા) ક્રિયા કર્યા જાદ, તથા શિક્ષાવર્થાએથી આવ્યા જાદ વગેરે પ્રમજોએ કરવામા આવે છે તે
- ૨ પચમી, એકાદશી, વીશન્થાનક આદિ તપની આરાધનામા કરવામા આવે છે તે
- ૩ કાયોત્સર્ગના ચેષ્ઠાકાયોત્સર્ગ અને અભિભવ કાયોત્સર્ગ એમ બે એ પ્રકારે છે તે

[૭]—૩ આવશ્યક ક્રિયામાં લોગસ્સ સૂચના સ્મરણ તથા પ્રકટ ઉચ્ચારણનું નિયતપણું દર્શાવતું કોષક

આવશ્યક ક્રિયા સામાયિક લીધા પછી અને મંગલ નિમિત્તે દેવવંદન કર્યા પછી જ વસ્તુતઃ શરૂ થાય છે. એ ક્રિયા છ આવશ્યક પૂરા થતાં સમાપ્ત થાય છે. આ વસ્તુને અનુલક્ષીને તે તે પ્રતિકમણમાં લોગસ્સ સૂચનું સ્મરણ તથા પ્રકટ ઉચ્ચારણનું નિયતપણું નીચે દર્શાવવામાં આવે છે :—

	પ્રતિકમણના પ્રકાર	લો. સૂ.નું સ્મરણ કેટલી વાર ?	લો. સૂ.ના પાઠનું પ્રકટ પાછું ઉચ્ચારણ કેટલી વાર ?	ઉચ્છવાસ કેટલા ?	સમગ્ર ક્રિયામાં એકંદર કેટલા લો. સૂ.નું સ્મરણ ?
૧	દૈવસિક (દિવસના અંતે)	૩	૨	૧૦૦	૪
૨	રાત્રિક (રાત્રિના અંતે)	૨	૧	૫૦	૨
૩	પાશ્વિક (પક્ષના અંતે)	૪	૨	૪૭૦	૧૬
૪	આતુર્માસિક (આરમ્ભડિનાના અંતે)	૪	૨	૬૦૦	૨૪
૫	સાંવત્સરિક (સંવત્સરના અંતે)	૪	૨	૧૧૦૦	૪૪

ઉપર્યુક્ત કોષ્ટક માત્ર છ આવશ્યકમાં આવતા કાયોત્સર્ગ સંબંધી છે, પરંતુ વર્તમાનમાં ચાલુ પ્રાણાલિકા મુજબ થતી આવશ્યક ક્રિયામાં મંગલ-નિમિત્તે થતી પ્રથમ દેવવંદનની ક્રિયા તથા છ આવશ્યકની સમાપ્તિ બાદ દૈવસિક પ્રાયશ્ચિત્ત વિશુદ્ધિ તથા દુઃખક્ષય કર્મક્ષય નિમિત્તક કાયોત્સર્ગ આદિના પછી સમાવેશ કરવામાં આવે છે. તે વસ્તુને અનુલક્ષીને કાયોત્સર્ગની તથા પ્રકટ લોગસ્સના ઉચ્ચારણની સંખ્યા વિશેષ ધાય છે. જેનું કોષ્ટક નીચે પ્રમાણે છે :—

	પ્રતિકમણના પ્રકાર	લો. સૂ.નું સ્મરણ કેટલી વાર ?	લો. સૂ.ના પાઠનું પ્રકટપાછું ઉચ્ચારણ કેટલી વાર ?	ઉચ્છવાસ કેટલા ?	સમગ્ર ક્રિયામાં એકંદર કેટલા લો. સૂ.નું સ્મરણ ?
૧	દૈવસિક	૫	૫	૩૧૨	૧૨
૨	રાત્રિક	૩	૨	૧૫૦*	૬
૩	પાશ્વિક	૬	૬	૬૦૮	૨૪
૪	આતુર્માસિક	૬	૬	૮૦૮	૩૨
૫	સાંવત્સરિક	૬	૬	૧૩૦૮	૫૨

[૭]—૪ ચૈત્યવંદનમાં તેમજ દેવવંદનના અધિકારોમાં
લોગસ્ત્ર સૂત્રની વ્યવસ્થા

ચૈત્યવંદનની વિધિ માં પ્રથમ આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરીયરજીના શ્રેયોમાં મળે છે, એમ આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી આનંદમાગરસૂરીયરજીનું મનવ્ય છે હવિનવિગ્નશમાં લોગસ્ત્ર સૂત્રનો એ વિધિના એક ભાગ તરીકે ઉલ્લેખ છે.

દેવવંદનમાં બાર અધિકારો છે^૧ તેમાં ચોથો અધિકાર લોગસ્ત્ર સૂત્રનો છે. તેમાં નામજ્ઞિનને વંદના છે.

* કામ ભોખાદિ દુસ્વપ્ન આપેલા દેવ ને ૧૫૮ વસ્ત્રામ પ્રમાણ મળ્યું. કામ્ય કે નેત્રી સિધ્ધિમાં કાપોત્તમ 'સાગરવલ્લભ' મુખી હવાનો દેવ છે.

- ૧ (૧) નમોદ્યુગ (૨) જે બે બંદેલા સિદ્ધા (૩) અરિહત ચેતવાન (૪) લોગસ્ત્ર ડગજોબગર (૫) ભવલોદ અરિહત (૬) પુસ્તકરચ્છરી (૭) નમતિનિર પદ્મ (૮) સિદ્ધાન કુદાગ (૯) જો દેવાન વિ દેવો (૧૦) ઉચ્ચિત્તમેલ્લિદે (૧૧) ચચારિ બદ્ધત દોગ (૧૨) વેગાચ્છયરામ

[૭]—૫. પાંચ દંડક સૂત્રોમાં લોગસ્ત્ર સૂત્રનું સ્થાન

નિમ્નોક્ત પાંચ દંડકસૂત્રો પૈકી લોગસ્ત્ર સૂત્ર એ તૃતીય દંડક છે.

૧. શકસ્તવ	(નગોત્થુજું સૂત્ર)
૨. ચૈત્યસ્તવ	(અરિહંત ચેઈયાણું સૂત્ર)
૩. નામસ્તવ	(લોગસ્ત્ર સૂત્ર)
૪. શ્રુતસ્તવ	(પુકખરવરદીપ્તું સૂત્ર)
૫. સિદ્ધસ્તવ	(સિદ્ધાણું બુદ્ધાણું સૂત્ર)

[૭]—૬. લોગસ્ત્ર સૂત્રનાં પદો, સંપદા તથા અક્ષરો

લોગસ્ત્ર સૂત્ર ૧ શ્લોક તથા ૬ ગાથાના માનવાણું છે. તેનાં ૨૮ પદોમાં, ૨૮ સંપદા છે અને અક્ષરો ૨૫૬ છે. તે નીચે મુજબ છે :—

પ્રથમ શ્લોકમાં	૩૨
બીજી ગાથામાં	૩૬
ત્રીજી ગાથામાં	૩૬
ચોથી ગાથામાં	૩૫
પાંચમી ગાથામાં	૪૧
છઠ્ઠી ગાથામાં	૩૬
સાતમી ગાથામાં	૩૭

૨૫૬

એક મત એવો છે કે જે લોગસ્ત્ર સૂત્રના ૨૬૦ અક્ષરો છે એમ જણાવે છે.^૨ પરંતુ તે મત દેવવંદનની વિધિમાં પ્રથમ સ્તુતિ પાઠ લોગસ્ત્ર સૂત્ર જોલાયા પછી જોલાતા ‘ સંવલોએ અરિહંત ચેઈયાણું’ સૂત્રના ‘ સંવલોએ’ એ ચાર અક્ષરોની ગણતરી લોગસ્ત્ર સૂત્ર ભેગી કરે છે^૩ અને તેથી તે ગણતરી મુજબ ૨૬૦ અક્ષરો વાજબી હરે છે.

૨. નામયવાદસુ સંપય, પયસમ.....

— દે. બા. ૫. ૩૨૦

૩. તત્ત્વ દેવનંતે વધ્વધિકે નામસ્તવદંટકે

દે. બા., ૫. ૩૨૦

૪. સવ્યલોએ દ્વત્યક્ષરવતુષ્પક્ષલેપાત્—

[૭]—૭. ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તવ-ભાવ મંગલ

“હે ભગવન! સ્તવ અને સ્તુતિરૂપ ભાવ મગવથી જીવ કયા તાલને પ્રાપ્ત કરે છે?” એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન જણાવે છે કે—હે ગૌતમ! સ્તવ અને સ્તુતિરૂપ ભાવ મગવથી જીવ જ્ઞાનબોધિ, દર્શનબોધિ અને ચારિત્રબોધિના લાભને પ્રાપ્ત કરે છે અને તે રીતે જ્ઞાનબોધિ, દર્શનબોધિ અને ચારિત્રબોધિના લાભ થતા તે જીવ કદપ્ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થવા પૂર્વકે મોક્ષમાં જાય છે

[૭]—૮. કાથોત્સર્ગ આદિના સમયમાં (લોગસ્સસૂત્રનું) સ્મરણ

કાથોત્સર્ગ આદિના અને અસ્વાધ્યાયોદિના સમયમાં જ્યારે વાર્ષિક પરાવર્તના ન થઈ શકે ત્યારે અનુપ્રેક્ષાથી જ શ્રુતી સ્મૃતિ વગેરે થાય છે પરાવર્તનાથી સ્મૃતિનું વધારે ફળ છે મન શુન્ય હોય એટલે કે પરાવર્તનાના અર્થઆદિમાં ઉપયોગ સંકલિત હોય તો પણ પૂર્વ-અજ્ઞાસના યોગે મુખ વડે પરાવર્તના સભવે છે, પણ સ્મરણ તો મનની અવહિત વૃત્તિમાં જ થઈ શકે મત્ર આરાધન વગેરેમાં પણ સ્મરણથી જ વિશેષ પ્રકારે સિદ્ધિ થાય છે કહ્યું છે કે —“અવરજવરવાળા સ્થાન કરતા એકાંતમાં જપ કરવો શ્રેષ્ઠ છે, શાબ્દિક જપ કરતા મીન જપ અને મીન જપ કરતા માનસ જપ શ્રેષ્ઠ છે આમ (ઉત્તરોત્તર) જપ વધારે વધારે પ્રશસનીય છે”

- ૧ ધરપુદ્ગલમેળ મત ! જીતે કિ જલેદ ? , નાગચગચારત્તકોદિભમ સજ્જપર, નાગચગચારિનધોહ્યામસપન્મે
|| જીવ અત્તભિરિયકળ્પવિમાયોવલ્લિપ આરાહ્ય આરાહેદ || ૧૪ ||

— ઉત્તરોત્તરોત્તર પુલકદત્તિ ૨૮ મુ અધ્યયન ૫ પૃષ્ઠ ૫૪

- ૨ કાપોચ્ચાર્દાવસ્થાવિકાગૌ ચ પરાવર્તનાયા અયોગેડનુપ્રલયેવ મુનસ્મૃત્યાનિ સ્યાન્, પરાવર્તનાત્થ સ્મૃતોરધિકપલ્લ મુલેન પરાવર્તના હિ મનસ પુલ્કવ-વ્યવસાવનાન્, સ્મૃતિસ્તુ મનસા-વહિનૃત્તાવ મત્રારાધનાદાવપિ સ્મૃત્યૈવ વિદાયસિદ્ધિ, ચન્ન્યધાયિ—

સ્વકુલદિજને મત્ત, સજ્જાન્મીનવાન્ શુભ !

મીનજામાનસ એવો, જાપ શ્લાઘ્ય પર પર || ૧ ||

[૭]—૯. પરિમાણ

જ્યારે એક અથવા તેથી વધારે લોગસ્સ સૂત્રનો કાયોત્સર્ગ કરવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે એક લોગસ્સ સૂત્રની ગણના ચાર નવકાર (લોગસ્સ સૂત્ર ન આવડતું હોય તો) ગણવાની પદ્ધતિ વર્તમાન કાળમાં પ્રચલિત છે. શ્રી સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં પણ ચાલીસ લોગસ્સ સૂત્ર (ચંદેસ નિમ્મલયરા સુધી) અને તેના ઉપર એક નવકારનો કાયોત્સર્ગ કરતી વેળા, તે (લોગસ્સ સૂત્ર) ન આવડતું હોય તેને એકસો સાઠ નવકાર ગણવાના હોય છે.

એક લોગસ્સ સૂત્ર (ચંદેસ નિમ્મલયરા) સુધી ગણવાથી પચ્ચીસ શ્વાસોચ્છવાસ થાય છે; જ્યારે નવકારના આઠ શ્વાસોચ્છવાસ ગણતાં ચાર નવકાર ગણવાથી ગત્રીસ શ્વાસોચ્છવાસ થાય છે. આ પ્રથા ચાલુ છે. તેની અહીં નોંધ છે.

[૭]—૧૦. તુલનાત્મક વિચારણા

(અ) લોગસ્સ સૂત્રમાં જે ગોધિશાલ (આરુગ વોહિ લામ) અને શ્રેષ્ઠ લાવ સમાધિ (સમાહિવરત્તમ) ની યાચના કરવામાં આવી છે તે જ વાત ‘શ્રી જયવીરરાય સૂત્ર’ ની ૪ થી ગાથામાં

.....

સમાહિમરણં ચ વોહિલામો અ ।

સંપજ્જઝ મહ એં અં ।

તુહ નાહ પળામકરણેણં ॥ ૪ ॥

એ શબ્દો દ્વારા જણાવીને યાચના કરવામાં આવી છે.

‘શ્રી વંદિતુ’ સૂત્રની ૪૭ મી ગાથામાં પણ

‘દિંતુ સમાહિં ચ વોહિંચ’

એ ચોથા પાદથી એ જ યાચના કરવામાં આવી છે.

‘શ્રી અજિત શાંતિસ્તવ’ ની આઠમી ગાથાના ચોથા ચરણમાં—

‘સંતિ મુળી મમ સંતિસમાહિવરં દિસઝ ।’

થી પણ એ જ યાચના છે.

(આ) ઠિગમ્માર જૈન સંપ્રદાયના પ્રકાંડ વિદ્વાન શ્રી કુંદકુંદાચાર્યે જે ‘ભક્તિ’ નામની કૃતિઓ રચ્યાનું મનાય છે તે પૈકી ‘નિત્યવર મત્તિ’ માં શ્રી લોગસ્સ સૂત્રની આઠ ગાથા સિવાયની ગાથાઓનો લાવ સમાવિષ્ટ થયેલો જણાય છે.

[૭]—૧૧ અનુવાદ

લોગસ્ત્ર સૂત્રનો અનુવાદ ગુજરાતી, મરાઠી તેમજ દિલી જાવામાં થયેલો જાણવામાં આવ્યો કે તે ઉપગત જર્મન અને અંગ્રેજી જાવામાં પણ તેનો અનુવાદ થયેલ છે

[૭]—૧૨. લોગસ્ત્ર સૂત્ર અંગે માહિત્ય

લોગસ્ત્ર સૂત્ર અંગે ઉલ્લેખો તથા વિવેચન નીચે દર્શાવેલા પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પ્રાપ્ત થાય છે —

ગ્રંથનું નામ	ગ્રંથકાર
૧ મદનિશ્ચીદ સુત્ર	શ્રી મુખર્માસ્વામી ગણપત
૨ ઉત્તરજ્ઞાન સુત્ર	" "
૩ અઉત્તરજ્ઞ પદ્મનય	શુન મથવિર
૪ આવમ્નય નિજકુલિ	શ્રી જદગાદુ સ્વામી
૫ નાંદિ સુત્ર	શ્રી દેવવાચક
૬ અલ્પલો ૧૧૨	શુન મથવિર
૭ આવમ્નય પુલિજી	શ્રી જિનકાસગણિ મહત્તર
૮ આવમ્નય જ્ઞાન	શ્રી ચિરતનાચાર્ય
૯ આવમ્નયની દારિદ્ર્યકીય લીલા	શ્રી દરિદ્રમૂરિ
૧૦ ભવિત-વિમ્ભગ	શ્રી દરિદ્રમૂરિ
૧૧ ચેકયવદ્ધ મદાબાન	શ્રી શાન્તિસૂરિ
૧૨ લોગસ્ત્ર વિવરણ	શ્રી હેનચન્દ્રસૂરિ
૧૩ દેવવદન જાપ્ય	શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિ
૧૪ વન્દાડુ વૃત્ત	"
૧૫ અન્વ ૭ દિનકર	શ્રી વર્ધમાનસૂરિ
૧૬ ધર્મસંમદ	શ્રી માનવિજય ઉપાધ્યાય

[૭]—૧૩ પ્રતિકમણની પીઠ અને તેનું દહીકરણ

પ્રતિકમણના છ આવશ્યક અંગે ન્યાય-વિશારદ ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાય ભગવંત શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ નીચે મુજબ જણાવે છે:—

“ પરિક્ષકમણનાં છ આવશ્યક કર્મનાં નામ લિખીઈ છઈ.

૧. દોષ સંગ્રહ, ૨. આલોચના, ૩. પ્રતિકમણ, ૪. ક્ષામણ વિધિ, ૫. ત્રણ ચિકિત્સા, ૬. શુણ-ધારણા.

તેન પ્રથમકર્મણિ આત્મસાક્ષિકદોષાલોચનયા દોષસંગ્રહઃ કાર્યઃ । યતીનાં 'સયણા-સળ'ગાથયા દોષસંગ્રહઃ કાર્યઃ ।.....શ્રાદ્ધેન તુ અષ્ટગાથયા । एतेन - પ્રતિક્રમણપીઠં દર્શિતમ્ । પીઠદાર્ઢ્યાર્થ'ચતુર્વિંશતિસ્તવઃ પઠનીયઃ ॥ ૧ ॥”

અર્થ :—

તેથી પ્રથમ આવશ્યક કર્મમાં આત્મસાક્ષીએ દોષોની આલોચના કરવા પૂર્વક દોષ સંગ્રહ કરવો જોઈએ. સાધુઓએ 'સયણાસળ' એ ગાથા વડે દોષ સંગ્રહ કરવો જોઈએ. ન્યાયે શ્રાવકે તે ('નાર્ણમિ ઇંસગમિ ઇ' વગેરે) આઠ ગાથા વડે. આ રીતે પ્રતિક્રમણનું પીઠ બતાવ્યું. પીઠની દૃઢતા માટે ચતુર્વિંશતિસ્તવ બોલવો જોઈએ.

ગૂર્જર સાહિત્ય સંગ્રહ, ભાગ ૨ જો. પૃ. ૧૧૦

તપ ઉપધાન

શ્રી લોગસ્મસૂત્ર રૂપ શ્રુતજ્ઞાનના અધ્યયનની અનુસૂચા માટે ત્રિવિધોપધાનની વિધિ*

“હે ગૌતમ ! એકાન્તિક, આત્યન્તિક, પરમશાન્ત, યુવ, નિરતર એવા સર્વોત્તમ સુખના આકાંક્ષાએ સૌથી પ્રથમ આદરપૂર્વક સામાયિકથી માણીને લોકગિન્દુ (ચૌકમુ પૂર્વ) સુધીના ધાર અગ પ્રમાણના શ્રુતજ્ઞાનનું કાર લક્ષ્યમા રાખીને તથા આયબિન્દ્ર વગેરે વિધિપૂર્વક ઉપધાનથી હિંસા વગેરેનો ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કરીને સ્વર-વ્યજન-માત્રા-ગિન્દુ-પદ તથા અક્ષર જરા પલ્લુ ન્યૂન ન આવે એવી રીતે, પદચ્છેદ, ઘોષણદ્વતા, પૂર્વાનુપૂર્વી પશ્ચાત્પૂર્વી, તથા અનાનુપૂર્વીથી ખૂબ વિશુદ્ધ રીતે તેમજ ભૂલ્યા વિના એકાગ્રતાપૂર્વક જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ”

ઉપરના વાક્યો દ્વારા અરમ તીર્થપતિ શ્રી મહાવીર ભગવત શ્રી મહાનિસીદ્ધ સુત્રમા શ્રી પદ્યમગવ મહાશ્વતરક ધ સૂત્ર અંગે જે નિર્દેશ કરે છે તે લોગસ્મ સૂત્રના વિનય-ઉપધાનને પણ તેટલો જ લાગુ પડે છે

તેની વિધિ કર્શાવતા તે પરમોપકારી પરમેશ્વર જણાવે છે કે —

“સુપ્રશસ્ત અને સુહર તિથિ, ઠરણ, સુહર્ત, નક્ષત્ર, ચોમ, લગ્ન અને અન્દ્રગવ હોય ત્યારે,

ભતિ વગેરે આઠ મક તથા આશકાઓથી સંહિત બનીને,

લકિત અને બહુમાન પૂર્વક,

નિરાણા^૧ વિના ઘણા ઉપવાસ પ્રમાણ તપ કરીને, જિન ચંત્યમા, અનુસંહિત પ્રદેશમા, ભક્તિથી સભર બનીને, નતમસ્તકે, પ્રપુજિત શેખરગિ, વિકસિત વહન કમળ, પ્રશાન્ત, સૌમ્ય અને સ્થિર હૃદિ, નવાનવા સવેગથી ઉછળતા, અચત, નિરતર અને અચિન્ત્ય

*કોઈ પણ સૂત્રનું અભ્યસન કરતા પૂર્વે તે સૂત્રનું અભ્યસન કરવાની ગુરુ મહારાજ પાસેથી અનુદાન માગ કરી જોઈએ તે નિરાણ તે સૂત્રનું અભ્યસન કરવાનો જ્ઞા સામ્યોમા નિર્ણય છે તે અનુતા મેળવવા માટે અમુક અમુક નમસ્ત તપ તથા અમુક અમુક યજ્ઞની ક્રિયાઓ નિર્ણીત મમલ પપ ત કરવાની હોય છે અને એ રીત ત ને સૂત્રો માટે નિર્ણીત કરેલ સમય પર્વન્ત કગતી ક્રિયા તપ વગેરેને ઉપધાન કહેવામા આવે છે લોગસ્મ સૂત્રરૂપ શ્રુતજ્ઞાનના અભ્યસનની અનુદા મેળવવા માટે પણ આ રીતના ઉપધાન કરવા જરૂરી ગણવા હ અને તેની વિધિ ઉપર મુજબ સાર્વજનિકોએ દર્શાવી છે

એવા શુભ પરિણામ વિશેષથી ઉદ્ભવિત આત્મવીર્ય અને પ્રતિસભય વૃદ્ધિ પામના પ્રત્યેકથી વિશુદ્ધ, નિર્મળ, સ્થિર અન્તઃકરણવાળા બનીને

જમીન ઉપર જે હીંચાણ, જે કરકમલ તથા મસ્તક સ્થાપીને અંજલિપુટ રચીને

ધર્મતીર્થકરોના ગિરિ પર દૃષ્ટિ તથા મનને સ્થિર કરીને દઢ આસ્થિય વગેરે શુભ

સંપદાથી સંહિત,

અબાધિત ગુરુના મુખમાંથી નીકળેલ તેમના સંતોષ તથા કૃપાથી મળેલ,

સંસાર સમુદ્રની અંદર નૌકા સમાન, મિથ્યાત્વના દોષથી નહીં હણાયેલ વિશિષ્ટ બુદ્ધિવાળા ગણધર ભગવંતોએ રચેલ, સાત ગાથા પરિભાણવાળા શ્રી લોગસ્સ સૂત્રની ચાર પદ અને બત્રીસ અક્ષર પ્રમાણવાળી પ્રથમ ગાથાનું અધ્યયન પણ ઉપવાસ જેટલો તપ કરવા દ્વારા કરવું જોઈએ. એટલે કે મોટા વિસ્તારથી અત્યંત સ્પુટ, નિપુણ અને શંકા રહિત પછે સૂત્ર તેમ જ અર્થોને અનેક પ્રકારે સાંભળીને અવધારણ કરવા જોઈએ.

ત્યાર બાદ બીજી, ત્રીજી અને ચોથી ગાથાનું અધ્યયન છ ઉપવાસ જેટલો તપ કરવા દ્વારા કરવું જોઈએ.

તે જ પ્રમાણે પાંચમી, છઠ્ઠી તથા સાતમી ગાથાનું અધ્યયન સાડા છ ઉપવાસ જેટલો તપ કરવા દ્વારા કરવું જોઈએ.

આ રીતે વિધિપૂર્વક લોગસ્સ સૂત્ર રૂપ શ્રુતજ્ઞાનના અધ્યયનની અનુજ્ઞા પ્રાપ્ત કરવાનો નિર્દેશ કરતો પાઠ ‘સિરિ મહાનિસીહ સુત’ માં નીચે પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે :—

ચચ્વીસત્થયં એગેણં છટ્ટેણં, એગેણં ચરુત્થેણં પળવીસાણ આયંવિલેહિં ।

— સિરિમહાનિસીહસુત

જે કોઈ આ રીતે અન્ય સર્વ કહેલી વિધિઓનું અતિક્રમણ કર્યા વિના ઉપધાન તપને કરે છે. તે પ્રિયધર્મી, દઢધર્મી, એકાન્ત ભક્તિયુક્ત, સૂત્ર અને અર્થની અંદર અનુરાગી મનવાળો, શ્રદ્ધા તથા સંવેગથી યુક્ત બનેલો, ભવરૂપી કારાવાસમાં ગર્ભવાસની અનેકવિધ પીડાઓને વારંવાર પામતો નથી.”

જપમાલિકા :

લોગસ્સ-સૂત્રના ઉપધાન દરમિયાન દરરોજ સંપૂર્ણ લોગસ્સ સૂત્રનો જપ, માળાના ત્રણ આવર્તન દ્વારા કરવાનો હોય છે. તેથી દરરોજ ૩૨૪ વાર લોગસ્સ સૂત્રનું સ્મરણ થાય છે, અને ઉપધાનના ૨૮ દિવસોમાં એકંદર ૯૦૭૨ વાર સ્મરણ થાય છે.

પાઠનોંધ—

જગદ્ગુરુ, આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય દીરસરીથરજી મહારાજ. દરરોજ લોગસ્સસૂત્રની નવકારવાળી ગણુતા હતા. એવો ઉદ્દેશ ‘દીર્ઘવિજયસુરિ ગ્રંથ’માં ઉપલબ્ધ થાય છે.

તપ ઉપધાન

શ્રી લોગસ્તસૂત્ર ૩૫ શ્રુતજ્ઞાનના અધ્યયનની અનુજ્ઞા માટે ત્રિનયોપધાનની વિધિ*

“હે ગૌતમ ! એકાન્તિક, આત્યન્તિક, પરમશાન્ધન, ધ્રુવ, નિરતર એવા મર્વોત્તમ સુખના આકાંક્ષીએ સૌથી પ્રથમ આદરપૂર્વક સામાયિકથી માંડીને લોકાગિન્દુ (ચોદ્ધુ પૂર્વ) સુધીના બાર અગ પ્રમાણના શ્રુતજ્ઞાનનું કાવ વશ્યમા રાખીને તથા આયોગિવ વગેરે વિધિપૂર્વક ઉપધાનથી હિમા વગેરેનો ત્રિવિધે ત્રિવિધે ત્યાગ કરીને ચર-ચ્યજન-માત્રા-ગિન્દુ-પદ તથા અક્ષર જરા પણ ન્યૂન ન આવે એવી રીતે, યદ્યદ્દેહ, ધોષબદ્ધતા, પૂર્વાનુપૂર્વી પશ્ચાત્તુપૂર્વી, તથા અનાનુપૂર્વાથી ખૂબ વિશુદ્ધ રીતે તેમ જ જૂથ્યા વિના એકાગ્રતાપૂર્વક જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ ”

ઉપરના વાક્યો દ્વારા ચરમ તીર્થપતિ શ્રી મહાવીર ભગવત શ્રી મહાનિસીહ સુત્રમા શ્રી પશ્ચમગવ મહાશ્રુતસ્કંધ સૂત્ર અંગે જે નિર્દેશ કરે છે તે લોગસ્ત સૂત્રના વિનય-ઉપધાનને પણ તેટલો જ લાઘુ પડે છે

તેની વિધિ દર્શાવતા તે પરમોપકારી પરમેશ્વર જણાવે છે કે —

“સુપ્રશસ્ત અને સુદર તિથિ, કરણ, સુર્યોત્, નક્ષત્ર, યોગ, લગ્ન અને ચન્દ્રબલ હોય ત્યારે,

ભક્તિ વગેરે આઠ મઠ તથા આશકાઓથી સંહિત બનીને,

ભક્તિ અને બહુમાન પૂર્વક,

નિયાણા^૧ વિના ત્રણ ઉપવાસ પ્રમાણ તપ કેડીને, જિન વત્યમા, જનુરહિત પ્રદેશમા, ભક્તિથી સભર બનીને, નતમસ્તકે, પ્રયુક્તિવત શેખરશિ, વિકસિત વક્રન કમળ, પ્રશાન્ત, સૌમ્ય અને સ્થિર દષ્ટિ, નવાનવા સવેગથી ઉછગતા, અચંત, નિરતર અને અચિન્ત્ય

*કોઈ પણ સૂત્રન અધ્યયન કરતા પૂર્વે ત સૂત્રનું અધ્યયન કરવાની શરૂ મહારાજ પાસેથી અનુજ્ઞા પ્રાપ્ત કરી જોઈએ તે મિત્ર વ તે સૂત્રનું અધ્યયન કરવાનો જો. સાચેમા નિષ્પદ છે તે અનુજ્ઞા મેળવવા માટે અમુક અમુક પ્રકારના તપ તથા અમુક અમુક રમારની ક્રિયાઓ નિષ્ક્રીંત મમય પપ ત કરવાની હોય ■ અને એ રીત ન ને સૂત્રો માટે નિષ્ક્રીંત કરેલ સમય પર્ષે ત કરાવી ક્રિયા તપ વગેરેને ઉપધાન કહેવામા આવ છે હ ગમ્મ સૂત્રરૂપ તપાનના અધ્યયનની અનુજ્ઞા મેળવવા માટે પણ આ રીતના ઉપધાન કરવા જરૂરી ગણવા હ અને તેની વિધિ ઉપર મુજબ શાસ્ત્રરોએ દર્શાવી છે

એવા શુભ પરિણામ વિશેષથી ઉદ્ભવિત આત્મવીર્ય અને પ્રતિસમય વૃદ્ધિ પામતા પ્રમેદથી વિશુદ્ધ, નિર્મળ, સ્થિર અન્તઃકરણવાળા બનીને

જમીન ઉપર જે દીંચણુ, જે કચ્છમલ તથા મસ્તક સ્થાપીને અંબલિપુટ રચીને

ધર્મતીર્થકરોના ણિમળ પર દૃષ્ટિ તથા મનને સ્થિર કરીને દૃઢ ચારિત્ર્ય વગેરે ગુણ

સંપદાથી સહિત,

અબાધિત ગુરુના મુખમાંથી નીકળેલ તેમના સતોષ તથા કૃપાથી મળેલ,

સંસાર સમુદ્રની અંદર નૌકા સમાન, મિથ્યાત્વના દોષથી નહીં હણાયેલ વિશિષ્ટ બુદ્ધિવાળા ગણધર ભગવંતોએ રચેલ, સાત ગાથા પરિમાણવાળા શ્રી લોગસ્સ સૂત્રની ચાર પદ અને બત્રીસ અક્ષર પ્રમાણવાળી પ્રથમ ગાથાનું અધ્યયન ત્રણ ઉપવાસ જેટલો તપ કરવા દ્વારા કરવું જોઈએ. એટલે કે મોટા વિસ્તારથી અત્યંત સ્પુટ, નિપુણ અને શક્તિ સહિત પછે સૂત્ર તેમજ અર્થોને અનેક પ્રકારે સાંભળીને અવધારણુ કરવા જોઈએ.

ત્યાર બાદ બીજી, ત્રીજી અને ચોથી ગાથાનું અધ્યયન છ ઉપવાસ જેટલો તપ કરવા દ્વારા કરવું જોઈએ.

તેજ પ્રમાણે પાંચમી, છઠ્ઠી તથા સાતમી ગાથાનું અધ્યયન સાડા છ ઉપવાસ જેટલો તપ કરવા દ્વારા કરવું જોઈએ.

આ રીતે વિધિપૂર્વક લોગસ્સ સૂત્ર રૂપ શ્રુતજ્ઞાનના અધ્યયનની અનુજ્ઞા પ્રાપ્ત કરવાને નિર્દેશ કરતો પાઠ ‘સિરિ મહાનિસીહ સુત’ માં નીચે પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે :—

चउवीसत्ययं एगेणं छट्ठेणं, एगेणं चउत्येणं पणवीसाए आयंवि लेहि ।

—સિરિમહાનિસીહસુત

જે કોઈ આ રીતે અન્ય સર્વ કહેલી વિધિઓનું અતિક્રમણ કર્યા વિના ઉપધાન તપને કરે છે. તે પ્રિયધર્મી, દૃઢધર્મી, એકાન્ત ભક્તિયુક્ત, સૂત્ર અને અર્થની અંદર અતુરંગી મનવાળો, શ્રદ્ધા તથા સંવેગથી યુક્ત બનેલો, ભવરૂપી કારાવાસમાં ગર્ભવાસની અનેકવિધ પીડાઓને વારંવાર પામતો નથી.”

જપમાલિકા :

લોગસ્સ-સૂત્રના ઉપધાન દરમ્યાન દરરોજ સંપૂર્ણ લોગસ્સ સૂત્રનો જપ, માળાના ત્રણ આવર્તન દ્વારા કરવાનો હોય છે. તેથી દરરોજ ૩૨૪ વાર લોગસ્સ સૂત્રનું સ્મરણ થાય છે, અને ઉપધાનના ૨૮ દિવસોમાં એકંદર ૮૦૭૨ વાર સ્મરણ થાય છે.

પાદનોંધ—

જગદ્ગુરુ આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય હીરસરીશ્વરજી મહારાજ. દરરોજ લોગસ્સસૂત્રની નવકારવાળી ગણતા હતા. એવો ઉદ્દેશ “હીરવિજયસુરિ રાસ”માં ઉપલબ્ધ થાય છે.

લોગસ્સ સૂત્રની ઠેલરચના

૧ ભાષા—લોગસ્સ-સૂત્ર એ આવશ્યક સૂત્રોનો એક અથ હોવાથી એની ભાષા અર્ધભાગી અથવા આર્ષ પ્રાકૃત છે દિગ્ગમ્જરે પણ આ સૂત્રને ભાષાના ભેદ મિવાય તે જ સ્વરૂપમા સ્વીકારે છે અને તેનો પાઠ આ રચના ‘પરિશિષ્ટ વિભાગ’મા આપવામા આવ્યો છે

૨ છદ્—લોગસ્સ સૂત્રની ગાથાઓનો છદ્ની દ્રષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો પ્રથમ પદ ‘સિયોગ’ છદ્મા છે અને બાકીના છ પદો ‘ગાહો’ છદ્મા છે

૩ પદ્ધત્મક રચના—લોગસ્સ સૂત્ર સર્વાથે પદ્ધત્મક રચના છે તેમા એકદર સાત પદો છે આ પદોને સુરિપુરદર શ્રીકુરિભદ્રસુરિએ આવશ્યક નિબદ્ધિ ઉપરની પોતાની વૃત્તિમા ‘સૂત્રગાથા’ રૂપે દર્શાવ્યા છે

૪ પારિભાષિક શબ્દો—છદોની વિચારણા કરવામા કેટલાક પારિભાષિક શબ્દોનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે, તેનો અર્થ નીચે મુજબ સમજવો થટે છે —

માત્રા—છદોને માપવાનો એક પ્રકારનો થટક હવ્વની માત્રા એક ગણાય છે અને દીર્ઘની માત્રા બે ગણાય છે

ગણ—અક્ષર કે માત્રાના સમુદાયને ગણ કહે છે આવા ગણો ૩ પ્રકારના છે—
અક્ષરગણ અને માત્રાગણ

અનુષ્ઠુપ—આર માત્રાનો ગણ

પાદ—ચરણ, શ્લોકનો ચોથો ભાગ

પૂર્વાર્ધ—શ્લોકનો ઉપરનો અર્ધ ભાગ એટલે કે પ્રથમના બે પાદો

ઉત્તરાર્ધ—શ્લોકનો નીચેનો અર્ધ ભાગ એટલે કે નીચેના બે પાદો

ઉત્થાપનિકા—છદ બાજુવા માટે અક્ષર ગણ કે માત્રા ગણનો એક કેવી રીતે બેસે છે તે દર્શાવનારી રીતિ

(૫) સિલો—ગ્રંથિલોગ એ પ્રાકૃત ભાષાનો અતિપ્રાચીન છંદ છે, કારણ કે જૈનાગમોમાં તે ઘણે સ્થળે વપરાયેલો છે. પ્રથમ તેનાં ત્રણ ચરણો આઠ અક્ષરનાં અને ચોથું ચરણ આઠ કે નવ અક્ષરનું રહેતું.

શ્રી ઉત્તરાધ્યન સૂત્ર, દશવૈકલિક સૂત્ર વગેરેમાં નવ અક્ષરવાળા ઘણા શ્લોકો નજર પડે છે. નમસ્કાર-મહારાત્રની ચલિકામાં પણ ચોથું ચરણ નવ અક્ષરનું છે. પછીના કાલમાં તેનાં ચારે ચરણો આઠ અક્ષરનાં જ હોવાં જોઈએ તેવો ક્રમ સ્થિર થયેલો જણાય છે. ત્યાર પછી તેમાંનો પાંચમો અક્ષર લઘુ તથા છઠ્ઠો ગુરુ હોવો જોઈએ, તેવું ધોરણ સ્થાપિત થયેલું જણાય છે. ચઉવીસત્યથ અથવા લોગસ્સ સૂત્રની પહેલી ગાથાનાં ચારે ચરણો આઠ અક્ષરવાળાં છે, પણ તેમાં પાંચમો લઘુ નથી અને છઠ્ઠો ગુરુ નથી. એટલે આ સુધારો પાછળથી થયો છે તેમ માનવાને કારણ મળે છે. પરંતુ આ ધોરણમાં પણ કાલક્રમે સુધારો થયો છે અને તેના ખીજ તથા ચોથા પાદનો સાતમો અક્ષર લઘુ રાખવો તેવું ધોરણ સ્વીકારાયેલું છે.

લેહ-વિશેષથી અનુષ્ટુપ્-છંદોનો સમુદાય અસંખ્ય છે. તેમાં લક્ષ્ય અનુસાર શ્રવ્યતાની પ્રધાનતા જાણવી. તાત્પર્ય કે સાંભળવામાં મધુર લાગે તે પ્રમાણે અક્ષર-ચોજના કરવી.

સિલોગ અથવા શ્લોકનું સ્વરૂપ કાલક્રમે પરિવર્તન પામ્યું છે. પરંતુ જેમાં ચાર ચરણ આઠ અક્ષરનાં હોય તે અહીં છે અને તે પહેલી ગાથાને લાગુ પડે છે.

સંસ્કૃત સાહિત્યમાં અષ્ટાક્ષરી વૃત્તને અનુષ્ટુપ્ની જાતિ ગણવામાં આવે છે અને તેના ૨૫૬ લેહો મનાય છે.

અહીં સિલોગ કયા લેહનો નિર્દેશ કરે છે, તે દર્શાવવું જાડું કઠિન છે.

સિલોગ છંદના લેહો અનેક હોવાથી તેના બોલવા અંગે છંદવિદો કંઈ જણાવતા નથી, પરંતુ સાંભળવામાં મધુર લાગે તે પ્રમાણે જોવી શકાય છે.

(૬) ગાહા—ગાહા એ પણ પ્રાકૃત ભાષાનો અતિપ્રાચીન છંદ છે અને તે જૈન આગમોમાં તથા અન્ય સૂત્રાદિમાં મહર્ષિઓ દ્વારા વિપુલ પ્રમાણમાં વપરાયેલો હોવાથી પવિત્ર મનાય છે સંસ્કૃત-સાહિત્યમાં તેને આર્યા-છંદ કહે છે.

સર્વ ગાહા-ગાથાઓનાં સોળ અંશ (ભાગ) અવશ્ય કરવા. તેમાં તેર અંશ ચતુર્ભાત્રા-વાળા, બે અંશ બે માત્રાવાળા અને એક અંશ એક માત્રાવાળો કરવો.

ન ૧ યરો (અનુમંત્રાવાગા અરો કે તો) કમલાન એવે દીર્ઘાંત કરવા છઠ્ઠો યર નમ ગણુ એવે જાણ (૧-૧) અથવા મર્ગ વધુ અમંગલાભો કરવો અને વિષમ એવે પહેલો, ત્રીજો ૫ વમે અને ચાત્રમો ગણુ જાણ દેવતા કરવો જાદાના બીજા અર્ધમા છઠ્ઠો અથ લગુ દોવો ભેઈએ

જાદાના બા લખણને ધ્યાનના લેવા તેમા પૂર્વદ અને ઉત્તરાર્દ એવા બે વિભાગો જાણુ ઇ પગ્નુ પછગના છદ્દાસીઓએ તેના ચર ચરવો અગ્નીને તેનુ લખણ સ્થાપુ ઇ

પહેલા ચરણમા બાર માત્ર, બીજા ચરણમા અઠાર માત્રા ત્રીજા ચરણમા પહેલાના ભેઈવી જ એવે બર માત્રા અને ચોથા ચરણમા પદર માત્રા જે જાદાનુ લખણ ॥

૫ દા ભાલવા અગે છદ્દાસીઓનુ સૂચન એવુ છે કે—પહેલુ પાદ લવની પેટે પીમેથી ભાલવુ બીજુ પા. ચિદની મર્ગનની પેટે કિલથી ભાલવુ, ત્રીજુ પાદ મજ્જતિની જેન લલિતપણે ઉચ્ચરણુ અને ચેણુ પાદ મર્ગની રતિની જેમ ટાલવા ગણુ ૧

નિલોભ નથા જાદાના ઉપધુજા લખવો લોમમ્મ સૂચની નાત ૧ થાઓને કેવી રીતે લગુ ૫૦ ઇ તે ભેઈએ

૧ વળ વ (નિ) હમમ લંદ લિમ્મ કિમ જાદા ૧

લી (તર) ॥ જમજન (જ) લિમ્મ બંદિત્તલિમ્મ વડવદ નાત ॥

— આન પિમ્મ, સુત ૫૧

૭—પહેલી ગાથાની ઉત્થાપનિકા
છંદ - સિલોગ

પહેલું પાદ	લો ગ સ્સ ડ ઝ્ઞો અ ગ રે
માત્રા ગણ	ગા ગા લ ગા ગા લ લ ગા
વર્ણ સંખ્યા	૬ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
બીજું પાદ	ઘ મ્મ તિ ત્થ ય રે જિ ણે
માત્રા ગણ	ગા લ ગા લ લ ગા લ ગા
વર્ણ સંખ્યા	૬ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
ત્રીજું પાદ	અ રિ હં તે કિ જ્ઞ ઇ સ્સં
માત્રા ગણ	લ લ ગા ગા ગા લ ગા ગા
વર્ણ સંખ્યા	૨ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
ચોથું પાદ	ચ ડ વી સં પિ કે વ લી ॥૧॥
માત્રા ગણ	લ લ ગા ગા લ ગા લ ગા
વર્ણ સંખ્યા	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮

આ ગાથાના ચારે ચરણો આઠ આઠ અક્ષરનાં છે. સિલોગ છંદ જો અનુષ્ટુપ્ છંદનો ચોક્ક ભેદ છે. તેમાં પહેલા તથા ત્રીજા પાદનો પાંચમો અક્ષર શુર તથા છઠ્ઠો અક્ષર લઘુ છે અને બીજા તથા ચોથા પાદનો પાંચમો અક્ષર લઘુ તથા છઠ્ઠો અક્ષર શુર છે તથા તેમાં પહેલા બીજા તથા ચોથા પાદનો સાતમો અક્ષર લઘુ છે અને ત્રીજા પાદનો સાતમો અક્ષર શુર છે.

ભેદ વિશેષથી અનુષ્ટુપ્ છંદનો અમુદાય અગ્રંથ્ય છે. તેમાં લક્ષ્ય અનુસાર શ્રવ્યતાની પ્રધાનતા જાણવી. તાત્પર્ય કે સાંભળવામાં મધુર લાગે તે પ્રમાણે અક્ષર યોજના હોય છે, આ અનુષ્ટુપ્નો કયો ભેદ છે, તે નિર્ણયાત્મક રીતે દર્શાવી શકાતું નથી.

માત શરો (ચતુર્માસાવાળા અંશે કે ગંગો) કમઘાંત એટલે દીર્ઘાંત કરવા. છઠ્ઠો શર નભ ગણુ એટલે જગણુ (૧૮૧) અથવા મર્વ લણુ અક્ષરવાળો કરવો અને વિષમ એટલે પહેલો, ત્રીજો, પાંચમો અને સાતમો ગણુ જગણુ ગણીત કરવો. ગાદાના બીજા અર્ધમાં છઠ્ઠો અંશ લણુ હોવો જોઈએ.

ગાદાના આ લક્ષણને ધ્યાનમાં લેતાં તેમાં પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ એવા બે વિભાગો જણાય છે, પરંતુ પાછળના છંદશાસ્ત્રીઓએ તેનાં ચાર ચરણો કદીની તેમજ લક્ષણ સ્થાપ્યું છે.

પહેલા ચરણમાં બાર માત્રા, બીજા ચરણમાં અઠાર માત્રા, ત્રીજા ચરણમાં પહેલાનાં એટલી જ એટલે બાર માત્રા અને ચોથા ચરણમાં પંદર માત્રા. એ ગાદાનું લક્ષણ છે.

ગાદા બોલવા અથવા છંદશાસ્ત્રીઓનું સૂચન એવું છે કે—પહેલું પાદ હમની પેઠે ધીમેથી બોલવું, બીજું પાદ મિઠની ગર્જનાની પેઠે ઊંચેથી બોલવું, ત્રીજું પાદ ગજગતિની જેમ લલિતપદ્યે ઉચ્ચારવું અને ચોથું પાદ મર્વની ગતિની જેમ ટોક્કતાં ગાવું.^૧

મિલોગના તથા ગાદાના ઉપયુક્ત લક્ષણો લોગસ્મ સૂત્રની માત ગાથાઓને ઠેકી રીતે લાગુ પડે છે તે જોઈએ.

૧ પદમ લી (મિ) હસમં લીપ સિદ્ધિ વિક્રમ લાખા ।

લી (તર્) ૮ મઘવર-હુ (સ) લિમ, અલિવટલિમં ચતરણ માતા ॥

—શકુન પિંચપ, સૂત્ર ૫૬

લોગસ સૂત્રની આ ખીલ ગાથા છે. તેના સોળ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. નિદિષ્ટ ગણાંક ઉપરથી તેમાં તેર ચતુષ્કલો, બે શુરુ અને એક લઘુ છે. તેમાં સાત ચતુષ્કલો અને બે અંશો એટલે કે નવ અંશો દીર્ઘાન્ત છે. ગાથાના પૂર્વાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ જગણુ છે અને ઉત્તરાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ એટલે કે માત્રાનો ચૌદમો અંશ લઘુ છે.

આ ગાથામાં બાર અનુસ્વાર હોવાથી મનોહરા કહેવાય છે. અને ૨૧ લઘુ અને ૧૮ શુરુ છે એટલે તે 'હંસી' નામની ગાહા છે.

૮-બીજી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

છંદ-દ્વિતી નામની ગણના

પહેલું પાદ	$\overset{1}{\text{ઉ}} \text{ } \overset{2}{\text{સ}} \text{ } \overset{3}{\text{મ}} \text{ } \overset{4}{\text{મ}} \text{ } \overset{5}{\text{જિ}} \text{ } \overset{6}{\text{ઝં}} \text{ } \overset{7}{\text{ચ}} \text{ } \overset{8}{\text{વં}} \text{ } \overset{9}{\text{દે}}$
માત્રા ગણ	$\text{લ લ લ લ લ ગા લ ગા ગા}$
ગણની જાત	$\text{ચતુ} + \text{ચતુ} + \text{ચતુ} = ૧૬ \text{ માત્રા}$
ગણની સંખ્યા	$\text{૧} \quad \quad \quad \text{૨} \quad \quad \quad \text{૩}$

બીજું પાદ	$\overset{૪}{\text{સં}} \text{ } \overset{૫}{\text{મ}} \text{ } \overset{૬}{\text{વ-}} \text{ } \overset{૭}{\text{મ}} \text{ } \overset{૮}{\text{મિ}} \text{ } \overset{૯}{\text{ળં}} \text{ } \overset{૧૦}{\text{દ}} \text{ } \overset{૧૧}{\text{ળં}} \text{ } \overset{૧૨}{\text{ચ}} \text{ } \overset{૧૩}{\text{સુ}} \text{ } \overset{૧૪}{\text{મ}} \text{ } \overset{૧૫}{\text{ઈ}} \text{ } \overset{૧૬}{\text{વં}}$
માત્રા ગણ	$\text{ગા લ લ લ લ ગા લ ગા લ લ લ ગા ગા}$
ગણની જાત	$\text{ચતુ} + \text{ચતુ} + \text{ચતુ} + \text{ચતુ} + \text{પુરુ}$
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	$\text{૪} \quad \quad \quad \text{૫} \quad \quad \quad \text{૬} \quad \quad \quad \text{૭} \quad \quad \quad \text{૧} = ૧૮ \text{ માત્રા}$

ત્રીજું પાદ	$\overset{૧૭}{\text{વ}} \text{ } \overset{૧૮}{\text{ઉ}} \text{ } \overset{૧૯}{\text{મ-}} \text{ } \overset{૨૦}{\text{વ્ય}} \text{ } \overset{૨૧}{\text{હં}} \text{ } \overset{૨૨}{\text{સુ-}} \text{ } \overset{૨૩}{\text{પા}} \text{ } \overset{૨૪}{\text{સં}}$
માત્રા ગણ	$\text{લ લ ગા લ લ ગા લ ગા ગા}$
ગણની જાત	$\text{ચતુ} + \text{ચતુ} + \text{ચતુ}$
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	$\text{૮} \quad \quad \quad \text{૯} \quad \quad \quad \text{૧૦} = ૨૭ \text{ માત્રા}$

ચોથું પાદ	$\overset{૨૫}{\text{જિ}} \text{ } \overset{૨૬}{\text{ળં}} \text{ } \overset{૨૭}{\text{ચ}} \text{ } \overset{૨૮}{\text{વં}} \text{ } \overset{૨૯}{\text{દ}} \text{ } \overset{૩૦}{\text{વ્ય}} \text{ } \overset{૩૧}{\text{હં}} \text{ } \overset{૩૨}{\text{વં}} \text{ } \overset{૩૩}{\text{દે}} \parallel ૨૨ \parallel$
માત્રા ગણ	$\text{લ ગા લ ગા ગા લ ગા ગા ગા}$
ગણની જાત	$\text{ચતુ} + \text{ચતુ} + \text{લપુ} + \text{ચતુ} + \text{પુરુ} = ૧૫ \text{ માત્રા}$
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	$\text{૧૧} \quad \quad \quad \text{૧૨} \quad \quad \quad \text{૧} \quad \quad \quad \text{૧૩} \quad \quad \quad \text{૨}$

લોગસ્સ સૂત્રની આ બીજી ગાથા છે. તેના સોળ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. નિર્દિષ્ટ ગણાંક ઉપરથી તેમાં તેર ચતુષ્કલો, બે ગુરુ અને એક લઘુ છે. તેમાં સાત ચતુષ્કલો અને બે અંશો એટલે કે નવ અંશો દ્વીધાન્ત છે. ગાથાના પૂર્વાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ જગણ છે અને ઉત્તરાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ એટલે કે માત્રાનો ચૌદમો અંશ લઘુ છે.

આ ગાથામાં બાર અનુસ્વાર હોવાથી મનોહરા કહેવાય છે. અને ૨૧ લઘુ અને ૧૮ ગુરુ છે એટલે તે 'હંસી' નામની ગાહા છે.

૯-ત્રીજી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

છંદ-લક્ષ્મી નામની ગાહા

પહેલું પાદ	^૧ સુ	^૨ વિ	^૩ હિં	ચ	પુ	ળ્લ	દં	તં
માત્રા ગણ	લ	લ	ગા	લ	ગા	લ	ગા	ગા
ગણની જાત	ચતુ	+	ચતુ	+	ચતુ	= ૧૨ માત્રા		
ગણની સંખ્યા	૧		૨		૩			

બીજું પાદ	^૪ સી	^૫ અ	^૬ લ	-	^૭ સિ	^૮ જ્ઞં	-	^૯ સ	^{૧૦} વા	^{૧૧} સુ	-	^{૧૨} પુ	^{૧૩} જ્ઞં	^{૧૪} ચ
માત્રા ગણ	ગા	લ	લ		ગા	ગા		લ	ગા	લ		ગા	ગા	ગા
ગણની જાત	ચતુ	+	ચતુ	+	ચતુ	+	ચતુ	+	ચતુ	+	ચતુ	= ૧૮ માત્રા		
ગણની સંખ્યા (ચાકુ)	૪		૫		૬		૭		૮		૯		૧૦	

ત્રીજું પાદ	^૧ વિ	^૨ મ	^૩ લ	^૪ મ	-	^૫ ળ	^૬ તં	^૭ ચ	^૮ વિ	^૯ ળં
માત્રા ગણ	લ	લ	લ	લ		ગા	ના	લ	લ	ગા
ગણની જાત	ચતુ	+	ચતુ	+	ચતુ	+	ચતુ	= ૧૨ માત્રા		
ગણની સંખ્યા (ચાકુ)	૮		૯		૧૦		૧૧			

	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	
ચોથું પાદ	ઘ મ્મં	મં તિ	ચ વં	દા મિ	॥૩॥	
માત્રાગણ	ગા ગા	ગા ગા	લ ગા	ગા ગા	ગા	
ગણની જાત	ચતુ +	ચતુ +	લપુ +	ચતુ +	ચુરૂ = ૧૫ માત્રા	
ગણની સંખ્યા (ચાકુ)	૧૧	૧૨	૧	૧૩	૨	

લોગસ્સ સૂત્રની દેહરચના

લોગસ્સ સૂત્રની આ ત્રીજી ગાથા છે. તેના ચોળ અંશો કરવામાં આવ્યા છે, નિર્દિષ્ટ ગણાંક ઉપરથી તેમાં તેર ચતુષ્કલો, બે શુરુ અને એક લઘુ છે. તેમાં નવ ચતુષ્કલો અને બે અંશો એટલે કે ૧૧ અંશો દીર્ઘાંત છે. ગાથાના પૂર્વાર્દનો છઠ્ઠો અંશ જગણુ છે અને ઉત્તરાર્દનો છઠ્ઠો અંશ એટલે કે માત્રાનો ચૌદમો અંશ લઘુ છે

આ ગાથામાં બાર અનુસ્વાર હોવાથી મનોહરા કહેવાય છે અને ૧૫ લઘુ તથા ૨૧ શુરુ છે, એટલે તે 'લક્ષ્મી' નામની ગાહા છે.

૯-ત્રીજી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

૭૬-સદમી નામની ગાથા

પહેલું પાઠ	^૧ સુ	^૨ વિ	^૩ હિં	ચ	પું	બ્ધ	દ	ત
માત્રા ગણ	૬	૬	ગા	૬	ગા	૬	ગા	ગા
ગણની ભાત	$\frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{ચતુ}}{=} = ૧૨ \text{ માત્રા}$							
ગણની સંખ્યા	૧	૨	૩					

બીજું પાઠ	^૪ સી	^૫ અ	^૬ લ	-	^૭ સિ	^૮ જ્ઞ	^૯ સ	^{૧૦} વા	^{૧૧} સુ	^{૧૨} પુ	^{૧૩} બ્ધ	^{૧૪} ચ
માત્રા ગણ	ગા	૬	૬		ગા	ગા	૬	ગા	૬	ગા	ગા	ગા
ગણની ભાત	$\frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{ચતુ} + \text{ચુરુ}}{=} ૧૮ \text{ માત્રા}$											
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	૪	૫	૬		૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪

ત્રીજું પાઠ	^૧ વિ	^૨ મ	^૩ લ	^૪ મ	-	^૫ ળ	^૬ ત	^૭ ન	^૮ નિ	^૯ ળ
માત્રા ગણ	૬	૬	૬	૬		ગા	ગા	૬	૬	ગા
ગાનાં ભાત	$\frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{ચતુ}}{=} = ૧૨ \text{ માત્રા}$									
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	૮	૯	૧૦	૧૧		૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬

ચોથું પાઠ	^{૧૭} ઘ	^{૧૮} મ્મ	^{૧૯} મ	^{૨૦} તિ	^{૨૧} ચ	^{૨૨} ત	^{૨૩} દા	^{૨૪} મિ	॥૩॥
માત્રા ગણ	૧૧	ગા	ગા	ગા	૬	ગા	ગા	ગા	
ગણની ભાત	$\frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{ચતુ}}{+} + \frac{\text{૬ચુ} + \text{ચતુ} + \text{ચુરુ}}{=} = ૧૫ \text{ માત્રા}$								
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯

લોગસ્સ સૂત્રની આ ચોથી ગાથા છે, તેનાં ૧૬ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. નિર્દિષ્ટ ગણાંક ઉપરથી તેમા તેર અતુષ્કલો, બે ગુરુ અને એક લઘુ છે તેમાં ૧૦ અતુષ્કલો અને બે અંશો એટલે કે બાર અંશો દીર્ઘાંત છે. ગાથાના પૂર્વાર્દનો છઠ્ઠો અંશ જગણુ છે અને ઉત્તરાર્દનો છઠ્ઠો અંશ એટલે કે માત્રાનો ચૌદમો અંશ લઘુ છે.

આ ગાથામાં અગિયાર અતુસ્વાર હોવાથી મનોહરા કહેવાય છે અને ૧૩ લઘુ અને ૨૨ ગુરુ છે એટલે તે ‘માધવી’ નામની ગાડા છે

૧૦—ચોથી ગાથાની ઉત્તરાર્પનકા

છંદ — આધત્રી નામની ગાથા

પહેલું પાઠ $\overset{1}{કું} \overset{2}{ચું} \overset{3}{અ} \overset{4}{રં} \overset{5}{ચ} \overset{6}{મ} \overset{7}{હિ}$ માત્રા ગણ $\underline{ગા \ ગા \ લ \ ગા \ લ \ ગા \ ગા}$ ગણની જાત $\underline{ચતુ} + \underline{ચતુ} + \underline{ચતુ} = ૧૨ \text{ માત્રા}$

ગણની સંખ્યા ૧ ૨ ૩

બીજું પાઠ $\overset{૧}{વં} \overset{૨}{દે} \overset{૩}{મુ} \overset{૪}{ણિ} \overset{૫}{સુ} \quad \overset{૬}{જ્ઞ} \overset{૭}{યં} \overset{૮}{ન} \quad \overset{૯}{મિ} \overset{૧૦}{જિ} \overset{૧૧}{ળં} \overset{૧૨}{વ}$ માત્રા ગણ $\underline{ગા \ ગા \ લ \ લ \ ગા} \quad \underline{લ \ ગા \ લ} \quad \underline{લ \ લ \ ગા \ ગા}$ ગણની જાત $\underline{ચતુ} + \underline{ચતુ} + \underline{ચતુ} + \underline{ચતુ} + \underline{ચુર} = ૧૮ \text{ માત્રા}$ ગણની સંખ્યા
(ચાલુ) ૪ ૫ ૬ ૭ ૧ત્રીજું પાઠ $\overset{૧}{વં} \overset{૨}{દા} \quad \overset{૩}{મિ} \overset{૪}{રિ} \overset{૫}{ટ્ટ} \quad \overset{૬}{ને} \overset{૭}{ર્ણિ}$ માત્રા ગણ $\underline{ગા \ ગા} \quad \underline{લ \ ગા \ લ} \quad \underline{ગા \ ગા}$ ગણની જાત $\underline{ચતુ} + \underline{ચતુ} + \underline{ચતુ} = ૧૨ \text{ માત્રા}$ ગણની સંખ્યા
(ચાલુ) ૮ ૯ ૧૦ચોથું પાઠ $\overset{૧૨}{પા} \overset{૧૩}{સં} \overset{૧૪}{ત} \overset{૧૫}{હ} \overset{૧૬}{વ} \quad \overset{૧૭}{દ્વ} \quad \overset{૧૮}{મા} \overset{૧૯}{ળં} \overset{૨૦}{વ} \parallel ૪ ||$ માત્રા ગણ $\underline{ગા \ ગા \ લ \ લ \ ગા} \quad \underline{લ} \quad \underline{ગા \ ગા \ ગા}$ ગણની જાત $\underline{ચતુ} + \underline{ચતુ} + \underline{લપ્} + \underline{ચતુ} + \underline{ચુર} = ૧૫ \text{ માત્રા}$ ગણની સંખ્યા
(ચાલુ) ૧૧ ૧૨ ૧ ૧૩ ૨

લોગસ્સ સૂત્રની આ પાંચમી ગાથા છે. તેના સોળ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. નિર્દિષ્ટ ગણાંક ઉપરથી તેમાં તેર અતુષ્કલો અને બે શુરુ અને એક લઘુ છે. તેમાં છ અતુષ્કલો અને બે અંશો એટલે કે આઠ અંશો દીર્ઘાન્ત છે. ગાથાના પૂર્વાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ જગણુ છે અને ઉત્તરાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ એટલે કે માત્રાનો ચૌદમો અંશ લઘુ છે.

આ ગાથામાં ત્રણ અનુસ્તાર હોવાથી મનોહરા કહેવાય છે અને ૨૫ લઘુ અને ૧૬ શુરુ છે એટલે તે ‘ભક્તવી’ નામની ગાહા છે.

૧૧—પાચમી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

૭૬—જાજવી નામની ગાદા

પહેલું પાઠ	^૧ ઈ ^૨ વં ^૩ મ ઇ ^૪ જ મિ યુ આ
માત્રા ગણ	ગા ગા લ ગા લ લ લ ગા
ગણની જાત	ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. = ૧૨ માત્રા
ગણની સંખ્યા	૧ ૨ ૩

બીજું પાઠ	^૪ વિ ^૫ હુ ^૬ ય ર ^૭ ય મ લા ^૮ વ હી ^૯ ળ જ ર મ ર ^{૧૦} ગા
માત્રા ગણ	લ લ લ લ લ લ ગા લ ગા લ લ લ લ લ ગા
ગણની જાત	ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ચુર-૧૮
ગણની સંખ્યા (ચાકુ) ૪	૪ ૫ ૬ ૭ ૧

ત્રીજું પાઠ	^૧ ચ ^૨ ડ વી ^૩ સં ^૪ પિ ^૫ જિ ^૬ ળ વ રા
માત્રા ગણ	લ લ ગા ગા લ લ લ લ ગા
ગણની જાત	ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. = ૧૨ માત્રા
ગણની સંખ્યા (ચાકુ) ૮	૮ ૯ ૧૦

ચોથું પાઠ	^{૧૨} તિ ^{૧૩} ત્ય ય ^{૧૪} રા મે ^{૧૫} પ સી યં ^{૧૬} તુ ॥૪॥
માત્રા ગણ	ગા લ લ ગા ગા લ ગા ગા ગા
ગણની જાત	ચતુ. + ચતુ. + લપ્. + ચતુ. + ચુર = ૧૫ માત્રા
ગણની સંખ્યા (ચાકુ) ૧૧	૧૨ ૧ ૧૩ ૨

લોગસ્ત્ર સૂત્રની દેહરચના

લોગસ્ત્ર સૂત્રની આ પાંચમી ગાથા છે. તેના સોળ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. નિર્દિષ્ટ ગણક ઉપરથી તેમાં તેર ચતુષ્કલો અને એ ચુરુ અને એક લઘુ છે. તેમાં ૭ ચતુષ્કલો અને એ અંશો એટલે કે આઠ અંશો હીરાંન્ન છે. ગાથાના પ્રવાંર્ધનો છઠ્ઠો અંશ જગાત્રુ છે અને ઉત્તરાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ એટલે કે માત્રાનો ચૌદમો અંશ લઘુ છે.

આ ગાથામાં વ્રજ અનુસ્વાર દોવાળી મનોદશ કહેવાય છે અને ૨૫ લઘુ અને ૧૬ ચુરુ છે એટલે તે 'ભદ્રવી' નામની ગાદા છે.

૧૨-છટી ગાથાની ઉત્પાદનિકા

૭૬-લક્ષ્મી નામની ગાથા

પહેલું પાઠ	^૧ કિ	^૨ ચિ	^૩ ય	-	વં	દિ	ય	-	મ	હિ	યા
માત્રા ગણ	ગા	લ	લ		ગા	લ	લ		લ	લ	ગા
ગણની ભાવ	ચતુ.	+	ચતુ.	+	ચતુ.						
ગણની સંખ્યા	૧		૨		૩						

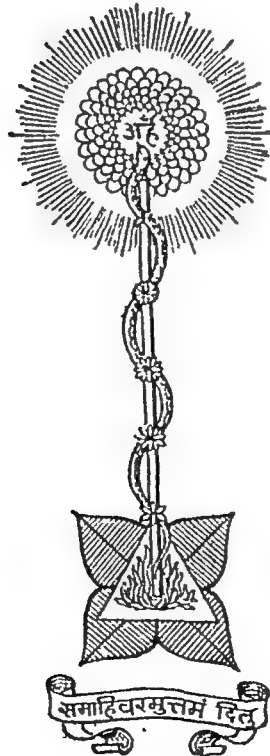
બીજું પાઠ	^૪ જે	^૫ દ	^૬ લો	^૭ ગ	^૮ સ્ત	^૯ ઉ	^{૧૦} વ	^{૧૧} મા	^{૧૨} સિ	^{૧૩} દા
માત્રા ગણ	ગા	ગા	ગા	ગા	લ	ગા	લ	ગા	ગા	ગા
ગણની ભાવ	ચતુ.	+	ચતુ.	+	ચતુ.	+	ચતુ.	+	ચતુ.	+
ગણની સંખ્યા (ચાકુ)	૪		૫		૬		૭		૮	

ત્રીજું પાઠ	^૧ આ	^૨ હ	^૩ ગ	^૪ બો	^૫ દિ	^૬ લા	^૭ મં
માત્રા ગણ	ગા	ગા	લ	મા	લ	ગા	ગા
ગણની ભાવ	ચતુ.	+	ચતુ.	+	ચતુ.		
ગણની સંખ્યા (ચાકુ)	૮		૯		૧૦		

ચોથું પાઠ	^{૧૨} મ	^{૧૩} મા	^{૧૪} દિ	^{૧૫} વ	^{૧૬} ર	^{૧૭} મં	^{૧૮} દિ	^{૧૯} તુ
માત્રા ગણ	લ	ગા	લ	લ	લ	ગા	ગા	ગા
ગણની ભાવ	ચતુ.	+	ચતુ.	+	ચતુ.	+	ચતુ.	+
ગણની સંખ્યા (ચાકુ)	૧૨		૧૩		૧૪		૧૫	

લોગસ્સ સૂત્રની આ છઠ્ઠી ગાથા છે. તેના સોળ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. નિર્દિષ્ટ ગણાંક ઉપરથી તેમાં તેર ચતુષ્કલો, બે ગુરુ અને એક લઘુ છે. તેમાં સાત ચતુષ્કલો અને બે અંશો એટલે કે નવ અંશો દીર્ઘાન્ત છે. ગાથાના પૂર્વાર્દ્ધનો છઠ્ઠો અંશ જગણ છે અને ઉત્તરાર્દ્ધનો છઠ્ઠો અંશ એટલે કે માત્રાનો ચૌદમો અંશ લઘુ છે.

આ ગાથામાં ચાર અનુસ્વાર હોવાથી મનોહરા છે અને પંદર લઘુ અને એકવીસ ગુરુ છે એટલે તે 'લક્ષ્મી' નામની ગાહા છે.

લોગસ્સ સૂત્રની આ સાતમી ગાથા છે. તેના સોળ અંશો કરવામાં આવ્યા છે. નિર્દિષ્ટ ગણક ઉપરથી તેમાં તેર ચતુષ્કલો, બે શુરુ અને એક લઘુ છે. તેમાં આઠ ચતુષ્કલો અને બે અંશો એટલે કે દશ અંશો દીર્ઘાન્ત છે. ગાથાના પૂર્વાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ જગણ છે અને ઉત્તરાર્ધનો છઠ્ઠો અંશ એટલે કે માત્રાનો ચૌદમો અંશ લઘુ છે.

આ ગાથામાં પાંચ અનુસ્વાર હોવાથી મનોહરા છે અને ૧૭ લઘુ અને ૨૦ શુરુ છે એટલે તે 'વિદ્યુત્' નામની ગાહા છે.

‘સિરિમહાનિસીહ સુત’માં સૂત્રકાર ભગવંતે જણાવ્યું છે કે :— સ્વર, વ્યંજન, માત્રા, બિંદુ, પદ તથા અક્ષર જરા પણ ન્યૂન ન આવે એવી રીતે પદ્મચેદ, ઘોષણદ્રતા, પૂર્વાનુપૂર્વી, પશ્ચાનુપૂર્વી તથા અનાનુપૂર્વીથી ખૂબ વિશુદ્ધ રીતે તેમજ ભૂલ્યા વિના એકાગ્રતાપૂર્વક જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ.^૧

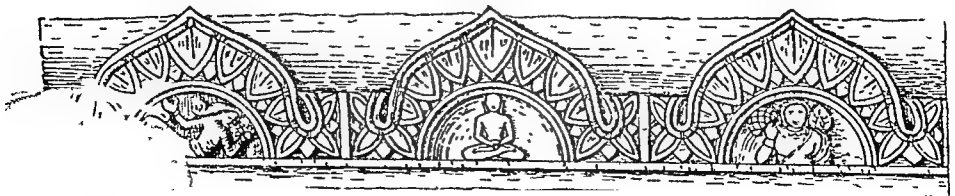
‘અણુઓગદાર સુત’માં દ્રવ્યાવશ્યક કોને કહેવાય ? એ વસ્તુના પ્રસંગમાં ‘સૂત્ર કેવી રીતે ઉચ્ચારવું જોઈએ’ તે દર્શાવતાં સૂત્રકારે જણાવ્યું છે કે :—

“શુરુએ ઉદાત્ત વગેરે ઘોષો જેવી રીતે કહ્યા હોય તેવી જ રીતે શિષ્યે બોલવા જોઈએ. તે ‘ઘોષસમ’ કહેવાય છે અને તે પછી જ્યારે તેનું પરાવર્તન કરવામાં આવે ત્યારે પણ તે ઉદાત્તાદિ ઘોષોથી અવિકલ રીતે પરાવર્તન કરવું જોઈએ. તે ‘પ્રતિપૂર્ણઘોષ’ કહેવાય છે.”^૨

લોગસ્સ સૂત્રના એક શ્લોકમાં અક્ષર મેળની તથા છ ગાથામાં માત્રા મેળની રચના કેવી સુંદર રીતે કરવામાં આવી છે તે આ પ્રકારે પિંગળની દ્રષ્ટિએ ઉત્પાપનિકા પૂર્વક અભ્યાસ કરવાથી સમજાય તે હેતુથી તે રજૂ કરવામાં આવી છે. સૂત્રના ઉચ્ચારણ માટે જે અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે તે આનાથી સુગમ થશે તેવી આશા છે.

૧ સર-વંજળ-મત્તા-વિન્દુ-પયસ્વરાણૂળંગં પયચ્છેદધોસવદયાણુપુલ્લિં પુલ્લાણુપુલ્લિ અણાણુપુલ્લીણ સુવિસુદ્ધં
અનોસ્તિકાયણ ણત્તેણ સુવિન્નેયં । સિરિમહાનિસીહ સુત (નમસ્કાર સ્વાધ્યાય, પ્રા. વિ.) પૃ. ૩૭.

૨ ઘોષા ઉદાત્તાદયઃ તૈર્વાચનાચાર્યાભિહિત-ઘોષૈઃ સમં ઘોષસમં, યથા મુલ્કના અભિહિતા ઘોષાસ્તથા શિષ્યોઽપિ
યથ શિક્ષતે તત્ત્વ ઘોષસમમિતિ ભાવઃ ઉદાત્તાદિ ઘોષૈરવિકલં પ્રતિપૂર્ણઘોષમ્
ઘોષસમમિતિ શિક્ષાકાલમધિકૃત્યોક્તં પ્રતિપૂર્ણઘોષં તુ પરાવર્તનાદિકાલમધિકૃત્યેતિ વિશેષઃ અણુઓગદાર સુત પ. ૧૫ આ.

૧૭—સાતમી ગાથાની ઉત્થાપનિકા

૭૬—વિગુલ નામની ગાથા

પહેલું પાઠ	^૧ વં ^૨ દે ^૩ સુ નિ ધ્મ લ ય રા
ભાત્રા ગણ	ગા ગા લ ગા લ લ લ ગા
ગણની જાત	ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. = ૧૨ ભાત્રા
ગણની સંખ્યા	૧ ૨ ૩

બીજું પાઠ	^૪ આ ^૫ દે ^૬ સુ ^૭ ઝ ^૮ હિ ^૯ ર્યં ^{૧૦} વ ^{૧૧} પા ^{૧૨} સ ^{૧૩} ય ^{૧૪} રા
ભાત્રા ગણ	ગા ગા ગા લ લ લ ગા લ ગા લ લ ગા
ગણની જાત	ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. = ૧૮ ભાત્રા
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	૪ ૫ ૬ ૭ ૮

ત્રીજું પાઠ	^{૧૫} સા ^{૧૬} ય ^{૧૭} ર ^{૧૮} વ ^{૧૯} ર ^{૨૦} સં ^{૨૧} મી ^{૨૨} રા
ભાત્રા ગણ	ગા લ લ લ લ લ ગા ગા ગા
ગણની જાત	ચતુ. + ચતુ. + ચતુ. = ૧૨ ભાત્રા
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	૮ ૯ ૧૦

ચોથું પાઠ	^{૨૩} સિ ^{૨૪} દ્ધા ^{૨૫} સિ ^{૨૬} દ્ધિ ^{૨૭} મ ^{૨૮} મ ^{૨૯} દિ ^{૩૦} સં ^{૩૧} તુ ॥ ૭ ॥
ભાત્રા ગણ	ગા ગા ગા ગા લ લ લ ગા ગા
ગણની જાત	ચતુ. + ચતુ. + લપ્. ચતુ. + ચતુ. = ૧૫ ભાત્રા
ગણની સંખ્યા (ચાલુ)	૧૧ ૨ ૧ ૧૩ ૨

૧. પંચપદ્ધિ યંત્ર

(મહાસર્વતોભદ્ર પ્રકાર)

૨૨	૩	૯	૧૫	૧૬
૧૪	૨૦	૨૧	૨	૮
૧	૭	૧૩	૧૯	૨૫
૧૮	૨૪	૫	૬	૧૨
૧૦	૧૧	૧૭	૨૩	૪

ઉપર દર્શાવેલ પંચપદ્ધિ યંત્રનો નિર્દેશ કરતાં ત્રણ સ્તોત્રો સ્તોત્ર સાહિત્યમાં ઉપલબ્ધ થાય છે; જે પૈકી બે સંસ્કૃતમાં છે અને એક ગુજરાતી ભાષામાં છે.

સંસ્કૃતના બે સ્તોત્રો પૈકીનું પ્રથમ સ્તોત્ર શ્રી જયતિલકસુરિના શિષ્યે બનાવે છે. તે પ્રમાણે તે સ્તોત્રના પ્રાન્ત ભાગે કરાયેલા નિર્દેશથી જાણવા મળે છે. તે ઘણાં પુસ્તકોમાં મુદ્રિત થયેલ છે.

બીજું સ્તોત્ર આચાર્ય લક્ષ્મીસૂરિકૃત છે અને તે કોષ્ઠક ચિંતામણિ ગ્રંથના પાછળના ક્ષેપક વિભાગમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. તે ત્રુટિત છે અને અઘાવધિ અમુદ્રિત છે.

ત્રીજું સ્તોત્ર (ગુજરાતી ભાષામાં) સ્થાનકવાસી મુનિ ધર્મસિંહે બનાવ્યાનું કહેવાય છે.

પંચગુહ યંત્રનાં ત્રણે સ્તોત્રો અહીં કમસર આપવામાં આવ્યાં છે. પંચપદ્ધિ યંત્રનો આ મહાસર્વતોભદ્ર પ્રકાર છે.

“ યંત્રે કોષ્ઠક ચિન્તામણિ ક્ષેપક વિભાગમાં ચદ્ર વર્ણોત્તમ કહેવામાં આવેલ છે.

ગ્રાન્થ ૧. શ્રી હીરાલાલ ૨. કાપડિયા દ્વારા અમને પ્રાપ્ત થયેલ છે.

પંચપણ્ડિત ગર્ભિત

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો તથા પચ્ચપણ્ડિ યત્રો

પંચપણ્ડિ યત્રોની રચના :

લોગસ્મ સૂત્રમા જે રીતે ચોવીસ તીર્થ કર ભગવતોની નામનિર્દેશ પૂર્વક સ્તવના કરવામા આવેલ છે તેવી જ રીતે ચોવીસ તીર્થ કર ભગવતો તેમજ પચ્ચીસમા તીર્થ કર તરીકે શ્રી સધને ગણી તેમની સ્તવના કરતા સ્તોત્રો પ્રાચીન મહાગુનિવરોએ નિર્મિત કરેલા છે

તદુપરાત તે સ્તોત્રો ઉપરથી યત્રોની રચના પણ કરવામા આવેલ છે જેના નામ 'મહાસર્વતોભદ્ર', સર્વતોભદ્ર, અનિભય, કબ્ય' વગેરે છે

જે યત્રના અઢેાને વિભિન્ન વિભિન્ન રીતે મરવાળો કરતા બ્હેતીર પ્રકારે પાસઠને સરવાળો આવે તે 'મહાસર્વતોભદ્ર' યત્ર કહેવાય છે બ્હેતીર પ્રકારે પાસઠને સરવાળો ન આવતા જેમ જેમ બોધા બોધા પ્રકારે પાસઠને સરવાળો આવે તેમ તેમ તંને માટે 'સર્વતોભદ્ર, અનિભય, કબ્ય' વગેરે નામકરણ કરવામા આવે ॥

લોગસ્મ સૂત્રની માફક તે સ્તોત્રો તથા યત્રો શ્રી ચોવીસ તીર્થ કર ભગવતોના નામો સાથે મળક રાખતા હોવાથી અહીં તે આપવામા આવ્યા છે

પંચપણ્ડિ યત્રોના પ્રભાવ :

પચ્ચપણ્ડિ યત્રના 'મહાસર્વતોભદ્ર' આદિ પ્રકરની રચના શ્રી જિનેશ્વર ભગવતોના નામરૂપ ચોવીસ અઢેામા પચ્ચીસમા અક ઉમેરવાથી થાય છે આ પચ્ચીસમા અકને તીર્થસ્વરૂપ-સંસ્કરણ સમજીને અથવા તેને શ્રી મહિલાય ભગવતના હેઠના પ્રમાણુસ્વક અક સમજીને ઉપરૂકત ચોવીસ અઢમા ઉમેરવામા આવે છે ૧

આ યત્રો મહા પ્રાભાવિક છે, તેમજ પચ્ચપણ્ડિ યત્ર ગર્ભિત સ્તવો પણ એક મહત્ત્વમાન, મહાપ્રાભાવિક-મહાઅમરિકારિક છે પચ્ચપણ્ડિ યત્ર ગર્ભિત ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રોમા યત્ર પૂજનની વિધિ તથા ફલાદેશ આ રીતે આપવામા આવેલ છે -

શુભ દિને પવિત્ર બની, શુભદ્રવ્યોથી, ભરૂંની કલમ વડે ચઢતા આક લખવાપૂર્વક, તામ્રપત્ર ઉપર પચ્ચપણ્ડિ યત્રનું વિધિપૂર્વક આલેખન કરીને તે વિધિના જ્ઞાતા ગ્રુપમા યત્રની પ્રતિષ્ઠા પ્રગવી બેઠીએ ત્યારબાદ તે યત્રની ધરમા પ્રતિહિન પૂજા કરવાથી અથવા તેા પૂવાકત રીતિથી શક બુદ્ધ યત્ર ઉપર આ યત્રને અલેખીને માદજિય મા મહાવી. પુરુષે પોત ના જમણી ભુજાએ અને સીએ પોતાની ડાબી ભુજાએ બાધવાથી ભૂત, પ્રેત, પિશાચ વગેરેના ઉપદ્રવો દૂર થાય છે, તેમજ તેનાથી કાર્ત-કચેરીના જપક, વાદ-વિવાદ વગેરેમા જય થાય છે તથા સૌભાગ્ય અને સુખસંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રયાણ, સ્થિરવાસ, શુદ્ધ, વાદવિવાદ, રાજ્ય આદિનું દર્શન, વચીકરણ, પુત્રપ્રાપ્તિ, ધનાભિલાષ, વિષમમાર્ગ ભય, અગ્નિના ઉપદ્રવ, માનસિક ચિન્તાઓ વગેરે મર્ધ ઉપદ્રવો વળતે તે રક્ષા કરનાર બને છે એનું જ નહિ પરતુ આ યત્ર સકલ ગુણોનું નિધાન છે, કારણ કે તેમા શ્રી ચોવીસેય તીર્થ કર ભગવતો પ્રતિહિન થયેલા છે આ યત્રને હંફરૂપી કમલમા જે કાર્ત ગુણિમાન ક્યેયરૂપે ધારણ કરે છે તે મોક્ષ લક્ષીન પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે શ્રી પચ્ચપણ્ડિ યત્રો આવ પ્રભાવશાળી ॥

૧ કાર્ત કાર્ત સ્તોત્રકરોએ પચ્ચીસમા અકને ત્રી ચઢિત વ ભગવત પી કાવાના માપ તરીકે પ્રયોજ કરેલ છે ત્યારે બીજાઓએ પચ્ચીસમા તીર્થ કર શ્રી સધને માટે પચ્ચીસમા અક ઉપયોગમા લીધેલ ॥

૧. પંચપદ્ધિ ચંત્ર

(મહાસર્વતોભદ્ર પ્રકાર)

૨૨	૩	૯	૧૫	૧૬
૧૪	૨૦	૨૧	૨	૮
૧	૭	૧૩	૧૯	૨૫
૧૮	૨૪	૫	૬	૧૨
૧૦	૧૧	૧૭	૨૩	૪

ઉપર દર્શાવેલ પંચપદ્યિ ચંત્રનો નિર્દેશ કરતાં ત્રણ સ્તોત્રો સ્તોત્ર આકલિતમાં ઉપલબ્ધ થાય છે; જે પૈકી જે સંસ્કૃતમાં છે અને એક ગુજરાતી ભાષામાં છે.

સંસ્કૃતના જે સ્તોત્રો પૈકીનું પ્રથમ સ્તોત્ર શ્રી જ્યોતિલકસૂત્રિના શિષ્યે બનાવે છે. તે પ્રમાણે તે સ્તોત્રના પ્રાન્ત ભાગે કરાયેલા નિર્દેશથી બાબુવા મળે છે. તે ઘણાં પુસ્તકોમાં મુદ્રિત થયેલ છે.

બીજું સ્તોત્ર આચાર્ય લક્ષ્મીસૂત્રિદેવ છે અને તે કોષ્ઠક ચિંતામણિ અંધના પાછળના ક્ષેપક વિભાગમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. તે મુદ્રિત છે અને અઘાવધિ અમુદ્રિત છે.

ત્રીજું સ્તોત્ર (ગુજરાતી ભાષામાં) સ્થાનકવાસી મુનિ ધર્મસિદ્ધે બનાવ્યાનું કહેવાય છે.

પંચગૃહ ચંત્રનાં ત્રણે સ્તોત્રો અહીં કમસર આપવામાં આવ્યાં છે. પંચપદ્ધિ ચંત્રનો આ મહાસર્વતોભદ્ર પ્રકાર છે.

૧. આ ચંત્રને કોષ્ઠક ચિંતામણિ ક્ષેપક વિભાગમાં રાઠ વણેતીતમ કહેવામાં આવેલ છે.
આ સ્તોત્ર ગ્રા. શ્રી હીરાલાલ ર. કાપડિયા દ્વારા મળેલ પ્રાપ્ત કરેલ છે

પંચપદ્ધિયંત્રગર્ભિત

ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો તથા પચ્ચપદ્ધિ યત્રો

પચ્ચપદ્ધિ યત્રોની રચના :

લોગસ્સ સૂત્રમા જે રીતે ચોવીસ તીર્થ કર ભગવતોની નામનિર્દેશ પૂર્વક સ્તવના કરવામા આવેલ છે તેવી જ રીતે ચોવીસ તીર્થ કર ભગવતો તેમજ પચીસમા તીર્થ કર તરીકે શ્રી સધને ગણી તેમની સ્તવના કરતા સ્તોત્રો પ્રાચીન મહામુનિવરોએ નિર્મિત કરેલા છે

તદુપરાત તે સ્તોત્રો ઉપરથી યત્રોની રચના પણ કરવામા આવેલ છે જેના નામ 'મહાસર્વતોભદ્ર, સર્વતોભદ્ર, અતિભગ્ન્ય, ભગ્ન્ય' વગેરે છે

જે યત્રના અઢોનો વિભિન્ન વિભિન્ન રીતે સરવાળો કરતા બહોતેર પ્રકારે પાસઠનો સરવળો આવે તે 'મહાસર્વતોભદ્ર' યત્ર કહેવાય છે બહોતેર પ્રકારે પાસઠનો સરવાળો ન આવતા જેમ જેમ શ્રોણા શ્રોણા પ્રકારે પાસઠનો સરવાળો આવે તેમ તેમ તેને માટે 'સર્વતોભદ્ર, અતિભગ્ન્ય, ભગ્ન્ય' વગેરે નામકરણ કરવામા આવે છે

લોગસ્સ સૂત્રની માફક તે સ્તોત્રો તથા યત્રો શ્રી ચોવીસ તીર્થ કર ભગવતોના નામો સાથે સળધ રાખતા હોવાથી અહીં તે આપવામા આવ્યા છે

પંચપદ્ધિ યત્રોના પ્રભાવ :

પચ્ચપદ્ધિ યત્રના 'મહાસર્વતોભદ્ર' આદિ પ્રકરની રચના શ્રી જિનેશ્વર ભગવતોના નામરૂપ ચોવીસ અઢોમા પચીસમેા અઢ ઉમેરવાથી થાય છે આ પચીસમા અઢને તીર્થસ્વરૂપ સમસ્વરૂપ સમજીને અથવા તેને શ્રી મહિમાધા ભગવતના હેહના પ્રમાણસૂચક અઢ સમજીને ઉપરુક્ત ચોવીસ અઢમા ઉમેરવામા આવે છે ૧

આ યત્રો મહા પ્રાભાવિક છે, તેમજ પચ્ચપદ્ધિ યત્ર ગર્ભિત સ્તવા પણ શ્રેષ્ઠ મત્રસમાન, મહાપ્રાભાવિક-મહાઅમત્કારિક છે પચ્ચપદ્ધિ યત્ર ગર્ભિત ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રોમા યત્ર પૂજનની વિધિ તથા ફલાદેશ આ રીતે આપવામા આવેલ છે

શુભ દિને પવિત્ર જમી, શુભદ્રવ્યોશી, વર્ધની કલમ વડે ચઢતા આઠ લખવાપૂર્વક, તામ્રપત્ર ઉપર પચ્ચપદ્ધિ યત્રનું વિધિપૂર્વક આવેશન કરીને તે વિધિના સાતા સુરૂપાસે અઢની પ્રતિષ્ઠા કરવાની જોઈએ ત્યારબાદ ત યત્રની ધરમા પ્રતિષ્ઠા પૂજા કરવાથી અથવા તો પૂવાકત દીગિથી શ્રદ્ધ ભુજ પત્ર ઉપર આ યત્રને આલેખીને માદળિય મા મહાવી પુરુષે પોળર્ન જમણી બુજાએ અને સોંચે પોતાની ડાબી બુજાએ માદનાથી ભૂત, પ્રેત, પિશાચ વગેરના ઉપદ્રવો દૂર થાય છે, તેમજ તેનાથી કાર્દ-કચેરીના જઘડા, વાદ-વિવાદ વગેરના જય માય છે તથા જોશાગ્ન્ય અને સુખસપતિ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રયાણુ રિયરવાસ, યુદ્ધ, વાદવિવાદ, રજા આદિનું દર્શન, વરીકરણ પુનપ્રાપ્તિ, ધનાભિલાષ, વિષમમાર્ગ ભય, અમિના ઉપદ્રવ, માનસિક ચિતાઓ વગેરે સર્વ ઉપદ્રવો વખતે તે રક્ષા કરનાર બને છે એનું જ નહિ પરંતુ આ યત્ર સકલ સુખોનું નિધાન છે, મનુ કે તેમા શ્રી ચોવીસેય તીર્થ કર ભગવતો પ્રતિષ્ઠિત થયેલા છે આ યત્રને હવ્વરૂપી કમલમા જે કાર્દ બુદ્ધિમાન કથેયરૂપે ધારણ કરે છે તે મોક્ષ લક્ષ્મીન પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે શ્રી પચ્ચપદ્ધિ યત્રો આવ પ્રજાપશામી છે,

૧ કાર્દ કાર્દ સ્તોત્રકારાએ પચીસમા અઢને શ્રી મહિમાધા ભગવતની કાવાના સાથ તરીકે પ્રદણ કરેલ છે ત્યારે બીજાઓએ પચીસમા તીર્થ કર શ્રી સધને માટે પચીસમેા અઢ ઉપર લખવા નીધલ

પંચપદિ યન્ત્ર ગર્ભિત ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો તથા યન્ત્રો

બીજું સ્તોત્ર :—

* ૨૨ ૩ ૯
આદૌ નેમિજિનં ચ સંભવજિનં શ્રીપુષ્પદન્તપ્રમુમ્ ।

૧૫ ૧૬ ૧૪ ૨૦
ધર્મ શાન્તિમનન્તસુવ્રતજિનો

૭
... .. મક્ત્યા સુપાર્શ્વપ્રમુમ્ ।

૧૩ ૧૧ ૨૫ ૧૮
સાવે શ્રી વિમલં ચ મહિમમલં સંઘં તતોડરપ્રમુમ્ ॥ ૭ ॥

૨૪ ૫ ૬ ૧૨
શ્રીવીરં સુમતિં ચ પષ્ઠમજિનં શ્રીવાસુપૂજ્યં પ્રમુમ્ ;
... ..

૨૩ ૪
શ્રીમત્પાર્શ્વજિનાભિનન્દનજિનોત્તીર્થકરાધ્યાવલી
વદ્ધં સ્તોત્રમિદં સદા જયકરં શ્રીપશ્ચપ્ષ્ઠીયકમ્ ॥ ૮ ॥

જ ત્રિ ત્રા હ્રા ણ વૈ શ્વ શૂ દ્ર ક ચતુર્વર્ણેશ્વતુર્ધાચર્યતે,
યન્ત્રોડયં વિધિના પ્રતિષ્ઠિતવરો યસ્મિન્નૃહે નિત્યશઃ ।
તસ્મિન્પ્રેતપિશાચભૂતરિપુર-શ્લો હાકિનીશાકિની
વૈતાલાદિભયં ભવેન્નહિ પુનઃ સૌમાગ્યસૌધ્યાવલિઃ ॥ ૯ ॥

પૂતાત્મેન સુજાતિલેખનિકયૈકાઙ્કાદિસંધ્યાષ્ટક-
ગ્રન્થાલેખિતકાસ્યમાજનગતં યન્ત્રં સ્વવર્ણાશ્રિતમ્ ।
યદ્વા પૂજિતયન્ત્રકં ચ પયસા પ્રક્ષાલ્ય મક્ત્યા ભવેત્
શીઘ્રં તસ્ય જલસ્ય પાનકરણાદ્ ભૂતાદિદોષક્ષયઃ ॥ ૧૦ ॥

પ્રાગ્રીત્યા વરધૃયપત્રલિખિતં, વધ્નાતિ યન્ત્રં યદા,
મક્ત્યા સ્વીયમુજે તદા ચલુ ભવેત્ ભૂતાદિદોષક્ષયઃ ।
રાજ્યાદૌ ચ જયઃ પ્રમાતસમયે, સ્તોત્રં પઠેદ્ યઃ પુનઃ ।
ધ્યેયં હુદ્ધિમતાં ચ તસ્ય ચિલસત્સૌભાગ્યલક્ષ્મીર્ભવેત્ ॥ ૧૧ ॥

• હિપર્થુક્ત સ્તોત્ર એ વિજયલક્ષ્મીસુરિ દ્વારે ‘ચતુર્વિંશતિગર્ભિતપંચપદિસ્તોત્ર’ ૩ ને ૧૧ ગાથા
-પ્રમાણ છે. તેની ગાથા ૭ થી ૧૧ સુધીનો એક વિભાગ છે. આ સ્તોત્રની ૭ મી તથા ૮ મી ગાથા
અડિત છે.

જુઓ - કાષ્ઠક ચિન્તામણિ પ. ૯૪. અ. ૬૨૮ લિખિત પ્રતની કોપી

प्रथम स्तोत्रः—

पञ्चपण्डित्यन्त्रगर्भितं श्रीचतुर्विंशतिजिनस्तोत्रम्

आदौ^{२२} नेमिजिनं नौमि, सम्भवं^१ सुविधिं तथा ।

धर्मनार्थं^{१८} महादेवं, शान्तिं^{१६} शान्तिकरं सदा ॥ १ ॥

अनन्ते^{१४} सुप्रते^{२०} भक्ष्या, नमिनाथं^{२१} जिनोत्तमम् ।

अजितं^२ जितरन्दपं, चन्द्रं^८ चन्द्रसमप्रभम् ॥ २ ॥

आदिनाथं^१ तथा देवं, सुपार्थं^५ विमलं^{१३} जिनम् ।

मल्लिनाथं^{१९} गुणोपेतं, घनुषां^{२०} पञ्चविंशतिम् ॥ ३ ॥

अरनार्थं^{१८} महावीरं, सुमतिं^{१९} च जगद्गुरुम् ।

श्रीपद्मप्रभनामानं,^६ वासुपूज्यं^{१२} सुरैर्नतम् ॥ ४ ॥

शीतलं^{१०} शीतलं लोके, श्रेयामं^{११} श्रेयसे मदा ।

हुन्पुनाथं^{१७} च वामेयं,^{२१} श्रीभूमिनन्दनं^४ जिनम् ॥ ५ ॥

चिनानां^१ नामविबद्धः, पञ्चपण्डित्यमुद्भूतः ।

यन्त्रोऽयं राजते यत्र, तत्र सौम्यं^१ निरन्तरम् ॥ ६ ॥

यस्मिन्गृहे महाभक्त्या, यन्त्रोऽयं पूज्यते युधिः ।

भूतप्रेतपिशाचादि-भयं तत्र न विद्यते ॥ ७ ॥

सरलगुणनिधानं, यन्त्रमेतं विशुद्धं,

हृदयमलङ्कारं, पीयतां^१ प्येयम् ।

जपनिष्कगुरुश्री-शरिराजस्य जिह्वो-

बद्धिं मुमनिदानं मोक्षलक्ष्मीं निवामम् ॥ ८ ॥

બીજું સ્તોત્ર :—

* ૨૨ ૩ ૯
આદૌ નેમિજિનં ચ સંભવજિનં શ્રીપુષ્પદન્તપ્રમુખમ્ ।

૧૫ ૧૬ ૧૪ ૨૦
ધર્મ શાન્તિમનન્તસુવ્રતજિનો

... .. ૭
... .. ભક્ત્યા સુપાર્શ્વપ્રમુખમ્ ।

૧૩ ૧૯ ૨૫ ૧૮
સાવૈ શ્રી વિમલં ચ મલ્હિમમલં સંધં તતોડરંપ્રમુખમ્ ॥ ૭ ॥

૨૪ ૫ ૬ ૧૨
શ્રીવીરં સુમતિં ચ પષ્ઠમજિનં શ્રીવાસુપૂજ્યં પ્રમુખં;
... ..

૨૩ ૪
શ્રીમત્પાર્શ્વજિનાભિનન્દનજિનોત્તીર્થકરાધ્યાવલી
વદ્ધં સ્તોત્રમિદં સદા જયકરં શ્રીપશ્ચપ્પઠીયકમ્ ॥ ૮ ॥

ક્ષ ત્રિ બ્રા હ્ર ણ વૈ શ્ય શૂ દ્ર ક ચતુર્વર્ણેશ્વતુર્ધાર્ચયતે,
યન્ત્રોડ્યં વિધિના પ્રતિષ્ઠિતવરો યસ્મિન્ગૃહે નિત્યશઃ ।
તસ્મિન્પ્રેતપિશાચભૂતરિપુર-ક્ષો ડાકિનીશાકિની
વૈતાલાદિભયં ભવેન્નહિ પુનઃ સૌભાગ્યસૌઆધ્યાવલિઃ ॥ ૯ ॥

પૂતાત્મેન સુજાતિલેખિનિકર્મકાઙ્કાદિસંખ્યાટક-
ગ્રન્થાલેખિતકાંસ્યભાજનગતં યન્ત્રં સ્વવર્ણાશ્રિતમ્ ।
યદ્વા પૂજિતયન્ત્રકં ચ પયસા પ્રક્ષાલ્ય ભક્ત્યા ભવેત્
શીઘ્રં તસ્ય જલસ્ય પાનકરણાદ્ ભૂતાદિદોષક્ષયઃ ॥ ૧૦ ॥

પ્રાગ્રીત્યા વરભૂર્યપત્રલિખિતં, વધ્નાતિ યન્ત્રં યદા,
ભક્ત્યા સ્વીયમુજે તદો લલુ ભવેત્ ભૂતાદિદોષક્ષયઃ ।
રાજ્યાદૌ ચ જયઃ પ્રમાતસમયે, સ્તોત્રં પઠેદ્ યઃ પુનઃ ।
ધ્યેયં શુદ્ધિમતાં ચ તસ્ય વિલસત્સૌભાગ્યલક્ષ્મીર્ભવેત્ ॥ ૧૧ ॥

* ઉપર્યુક્ત સ્તોત્ર એ વિનયલક્ષ્મીશરિ કૃત 'ચતુર્વિંશતિપંચપદિ-સ્તોત્ર' કે ને ૧૧ ગાથા
- પ્રમાણુ છે. તેનો ગાથા ૭ થી ૧૧ સુધીનો એક વિભાગ છે. - આ સ્તોત્રની ૭ મી-૮ મી - ગાથા
અડિત છે.
જુઓ - કાપ્ડક ચિન્તામણિ પ. ૯૪, અ. હસ્તલિખિત પ્રતની ફોટો કાપી

ત્રીજી સ્તોત્ર :-

૨૨ ૩ ૬ ૧૫ ૧૮
શ્રીનેત્રીશ્વર મહેવ શામ મુવિધિ ધર્મ શાન્તિ અભિરામ,

૧૪ ૨૦ ૨૧
અનન્ત સુનન નમિનાથ મુખાળ, શ્રીચિત્રવર મુજ કરો કલ્યાણ ॥ ૧ ॥

૨ ૮ ૧ ૧
અજિતાનાથ ચંદ્રાબ ધીર, આદીશ્વર મુખાશ્વ મળીર

૧૩
વિમલનાથ વિમલ જગજ્ઞાણ, શ્રી ચિત્રવર મુજ કરો કલ્યાણ ॥ ૨ ॥

૧૬ ૨૫
મહિનાથ જિન મગજ કપ, પચવીસ ધતુધ્ય મુજ સ્વરૂપ,

૧૮ ૨૪
શ્રી અરનાથ નમુ વર્ધમાન, શ્રી ચિત્રવર મુજ કરો કલ્યાણ ॥ ૩ ॥

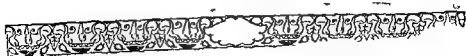
૫ ૬ ૧૨ ૧૦ ૧૧
સુમતિ પદ્માબ અવતર, વાસુપત્ય શીતળ શ્રેયાસ,

૧૭ ૨૩ ૪
કૃતુ પાશ્વ અભિનદન ભાવુ, શ્રી ચિત્રવર મુજ કરો કલ્યાણ ॥ ૪ ॥

એણી પેદે ચિત્રવરંદ્ર મહારીયે, દુખ દારિદ્ર્ય વિદ્ય નિવારીયે,
પત્નીસે પાસઠ પરમાણુ, આ ચિત્રવર મુજ કરો કલ્યાણ ॥ ૫ ॥

એમ ભવતા દુખ નાથે કઠા, નિજ પાસે જો સજો સઠા,
ધરીયે પચ તણુ, મન ધ્યાન શ્રી ચિત્રવર મુજ કરો કલ્યાણ ॥ ૬ ॥

શ્રી ચિત્રવર નાથે વહિત મળે, મનવહિત થહુ આશા ફળે,
ધર્મસિદ્ધ સુનિ નામ નિધાન, શ્રી ચિત્રવર મુજ કરો કલ્યાણ ॥ ૭ ॥

૨. પંચપદિ યંત્ર

(મહાસર્વતોલદ્ર પ્રકાર)

૧૫	૮	૧	૨૪	૧૭
૧૬	૧૪	૭	૫	૨૩
૨૨	૨૦	૧૩	૬	૪
૩	૨૧	૧૯	૧૨	૧૦
૯	૨	૨૫	૧૮	૧૧

ઉપર દર્શાવેલ પંચપદિ યંત્રનો નિર્દેશ કરતું એક સંપૂર્ણ સ્તોત્ર તથા બીજા સ્તોત્રનો એક અંશ ઉપલબ્ધ થાય છે. તે બંને ય સંસ્કૃતમાં છે.

પ્રથમ સ્તોત્ર મુનિ * નેત્રસિંહ કવિની રચના છે, એમ સ્તોત્રના પ્રાન્ત ભાગે થયેલા ઉલ્લેખ દ્વારા સમજાય છે.

બીજા સ્તોત્ર વિજયલક્ષ્મીસૂરિકૃત ૧૧ ગાથા પ્રમાણ પંચપદિ યંત્ર સ્તોત્રનો ગાથા ૩ તથા ૪ પૂરતો અંશ છે.

પ્રથમ સ્તોત્ર અનેક સ્થાને મુદ્રિત થયેલ છે. બીજા સ્તોત્રનાં કેટલાંક ચિન્તામણિ નામના હસ્તલિખિત ગ્રંથના કોષક વિલાગમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ છે.

આ પ્રમાણે એક સ્તોત્ર તથા બીજા સ્તોત્રનો જરૂરી અંશ અહીં ક્રમવાર આપવામાં આવ્યા છે.

વિજયલક્ષ્મીસૂરિકૃત ૧૧ ગાથા પ્રમાણ સ્તોત્રના અહીં આલેખેલ અંશની નીચે ' વિપ્ર વર્ણોત્તમ ' એવો ઉલ્લેખ હસ્તલિખિત પ્રતિમાં છે.

ઉપર્યુક્ત યંત્ર પંચપદિ યંત્રનો મહાસર્વતોલદ્ર પ્રકાર છે.

* એક વિદ્વાન જણાવે છે કે નેત્રસિંહ ને બદલે કદાચ નેત્રસિંહ નામ હોય.

पञ्चपण्डित्यन्त्रर्गमितश्रीचतुर्विंशतिजिनस्तोत्रम्

वन्दे धर्मजिनं सदा सुखकरं, चन्द्रप्रभं नाभिजं,
 श्रीमद्भार जिनेश्वरं जयकरं, कुण्डं च शान्तिं जितम् ।
 मुक्तिर्भीकलदाप्यनन्तमुनिपं, वन्दे सुपार्थं रिभुं,
 श्रीमन्नेषवृषात्मजं च सुखरं, पार्थ मनोऽभीष्टदम् ॥ १ ॥

भीतेभीश्वरं सुमतौ च रिमलं, पद्मप्रभं सांवरं,
 सेवे सम्भवशङ्करं नमिजिनं, भक्तिं जयानन्दनम् ।
 वन्दे श्रीजिनशीतलं च मुनिधिं, सेवेऽञ्जितं मुक्तिदं,
 श्रीमद्वं वत पञ्चरिद्युतितमं, माघादरं वैष्णवम् ॥ २ ॥

स्नोयं मरिजिनेश्वररभिगतं मन्त्रेषु मन्त्रं वरं,
 एतत्पद्मनयनं एव रित्रयो, द्रव्यं लिपिग्या शुभं ।
 पार्थे सन्धिपममाण एव सुमदो माङ्गन्य मालाप्रदो—
 वामाङ्गे वनिता नगान्नादितरं, वरुणि ये भावनः ॥ ३ ॥

प्रस्थानं स्थितियुद्धवादङ्गणे, गज्यादिमन्दशङ्गे,
 वरुणार्थं शुद्धेनये धनहने, स्थन्तु पाथ मदा ।
 मार्गे गंरिषये दशान्निज्जन्ति, चित्तादि निनामने,
 यन्त्रोऽयं मुनिनेश्वरिण वनिता,

ખીજી સ્તોત્ર :-

આદૌ ^{૧૫} ધર્મજિનં ^૮ તતોઽષ્ટમજિનં ^૧ નાભેય ^{૨૪} વીરેશ્વરૌ,

^{૧૭} કુન્થું ^{૧૬} શાન્તિમનન્તસાર્વમમલં ^{૧૪} વંદે ^{૧૦} સુપાર્શ્વં ^{૧૦} પ્રમુખમ્ ।

મક્ત્યા ^૫ શ્રીસુમતિં ^{૨૩} ચ ^{૨૨} પાર્શ્વજિનકં ^{૨૦} નેમિપ્રમું ^{૨૦} સુવ્રત-

મર્હન્તં ^{૧૩} વિમલં ^૬ સદા ^૬ સુસકરં ^૬ પદ્મપ્રભાસ્યં ^૬ પ્રમુખમ્ ॥ ૩ ॥

મક્ત્યા ^૪ નૌમિ ^૨ જિનામિનન્દનજિનં ^{૨૧} શ્રીસંમર્ગં ^{૨૧} શ્રીનર્મિ,

^{૧૯} શ્રીમહિં ^{૧૨} જિનવાસુપૂજ્યજિનકં ^{૧૦} શ્રીશીતલાગ્ન્યપ્રમુખમ્ ।

અર્હન્તં ^૧ સુવિધિં ^૨ તતોઽજિતજિનં ^{૨૫} સંઘં ^{૧૮} તતઃ ^{૧૮} શ્રીઅરં,

^{૧૧} શ્રીશ્રેયાંસમસૌ ^{૧૧} જિનાવલિગતઃ ^{૧૧} શ્રીપદ્મપાણિસ્તવઃ ॥ ૪ ॥

~ આ સ્તોત્ર પ્રથમ જગ્યાએલ વિજયલક્ષ્મીચરિત્ર કૃત ૧૧ ગાથા પ્રમાણુ સ્તોત્રની ત્રીજી અને ચોથી ગાથા છે.
જુઓ - કોષ્ટક ચિંતામણિ, પત્ર ૯૩ ફોટો કોપી

पञ्चपण्डित्यन्त्रगर्भितश्रीनतुर्विंशतिजिनस्तोत्रम्

वन्दे ^{१५} धर्मजिनं सदा सुप्रभं, चन्द्रप्रभं ^१ नामिजं,
^{२४} श्रीमद्भारि जिनेश्वरं जयकरं, ^{१७} कुन्धुं च ^{१६} शान्तिं जिनम् ।
^{१४} मुक्तिश्रीफलदाय्यमन्तमुनिपं, वन्दे ^७ सुपार्थं मिथुं,
 श्रीमन्मेघनृपात्मजं च सुखदं, ^{२३} पार्थ मनोऽभीष्टदम् ॥ १ ॥
^{२२} श्रीनेमीश्वर सुव्रतौ च ^{२०} मिमलं, ^{१३} पद्मप्रभं ^६ सारं, ^४
^३ सेवे सम्भवशाङ्करं नमिजिनं, ^{२१} महि ^{१५} जयानन्दनम् ।
 वन्दे ^{१०} श्रीजिनशीतलं च ^९ सुमिथि, ^२ सेवेऽजितं मुक्तिदं,
^{२५} श्रीसहं वत पञ्चमिश्रितितमं, ^{१८} साधादरं ^{११} वैष्णवम् ॥ २ ॥
 स्तोत्रं सर्वजिनेश्वरभिरुक्तं मन्त्रेषु मन्त्रं वरं,
 एतत्सङ्गतयन्त्र एव रिजयो, द्रव्यं लिखित्वा शुभैः ।
 पार्थं सन्निधयमाण एव सुखदो माङ्गल्य मालाप्रदो-
 वामाङ्गे वनिता नगस्ताडितरे, कुर्वन्ति ये भारतः ॥ ३ ॥
 प्रस्थाने स्थितिमुद्धवादकरणे, राजादिसन्दर्शने,
 वड्यार्थे मुतहेतवे घनकृते, रथन्तु पार्थ मदा ।
 मार्गे संविषमे दवाग्निज्वलिने, चिन्तादि निर्नाशने,
 यन्त्रोऽयं मुनिनेत्रमिह कविना, सप्रान्यतः माङ्ग्यदः ॥ ४ ॥

બીજું સ્તોત્ર :-

આદૌ ^{૧૫} ધર્મજિનં ^૮ તતોષ્ટમજિનં ^૧ નામેય ^{૨૪} વીરેશ્વરૌ,

^{૧૭} કુન્થું ^{૧૬} શાન્તિમનન્તસાર્વમમલં ^{૧૪} વંદે ^{૧૫} સુપાર્શ્વં ^{૧૬} પ્રમુમ્ ।

મક્ત્યા ^{૧૫} શ્રીસુમતિં ^{૨૩} ચ ^{૨૨} પાર્શ્વજિનકં ^{૨૦} નેમિપ્રમું ^{૨૧} સુવ્રત-

મર્હન્તં ^{૧૩} વિમલં ^૬ સદા ^૬ સુખકરં ^૬ પદ્મપ્રમાખ્યં ^૬ પ્રમુમ્ ॥ ૩ ॥

મક્ત્યા ^૪ નૌમિ ^૩ જિનાભિનન્દનજિનં ^{૨૧} શ્રીસંભવં ^{૨૧} શ્રીનમિં,

^{૧૯} શ્રીમહિં ^{૧૨} જિનવાસુપૂજ્યજિનકં ^{૧૦} શ્રીશીતલાખ્યપ્રમુમ્ ।

અર્હન્તં ^૧ સુવિધિં ^૨ તતોઽજિતજિનં ^{૨૫} સંઘં ^{૧૮} તતઃ ^{૧૮} શ્રીઅરં,

^{૧૧} શ્રીશ્રેયાંસમસૌ ^{૧૧} જિનાવલિગતઃ ^{૧૧} શ્રીપદ્મપણ્ડિસ્તવઃ ^{૧૧} ॥ ૪ ॥

આ સ્તોત્ર પ્રથમ જગ્યાવેલ વિજયલક્ષ્મીસુરિ દ્વિત ૧૧ ગાથા પ્રમાણુ સ્તોત્રની ત્રીજી અને ચોથી ગાથા છે.
જગ્યા - કાપક ચિતામણિ, પત્ર ૯૩ ફોટા કાપી

पञ्चपष्टियन्त्रगमिनश्चीचतुर्विद्राणिजिनस्तोत्रम्

वन्दे^{१०} धर्मजिनं^१ मदा^१ सुखकरं^१, चन्द्रप्रभं^१ नानिजं,^१
 श्रीमर्द्धा^{१०} जिनेश्वरं^{१०} जयकरं^{१०}, कुण्डं^{१०} च शान्तिं^{१०} जिनम् ।
 हृत्किश्रीकण्ठदाय्यनन्तमुनिपं,^{१४} वन्दे^{१४} सुपार्थं^{१४} विश्वं,^{१४}
 श्रीमन्मेघवृषाभैरवं^{१४} च सुखदं,^{१४} पार्थ मनोऽर्माष्टदम् ॥ १ ॥

श्रीनेमीश्वरं^{१२} सुप्रतौ^{१२} च रिमलं,^{१२} पद्मप्रभं^{१२} सारं,^{१२}
 सेने^{१२} सम्मग्नशङ्करं^{१२} नमिजिनं,^{१२} मङ्गि जयानन्दनम् ।^{१२}
 वन्दे^{१०} श्रीजिनदर्शनं^{१०} च सुविधिं,^{१०} संवेदजितं^{१०} मुक्तिदं,^{१०}
 धीयक्षं^{१०} वत पञ्चविंशतितमं,^{१०} साक्षादरं^{१०} वैष्णवम् ॥ २ ॥

स्तोत्रं सर्वजिनेश्वरगमिगतं मन्त्रेषु मन्त्रं वरं,
 एतत्तद्गतयन्त्र एव रिजयो, द्रव्यं लिखितं शुभं ।
 पार्थ सन्निधयमाण एव सुरादो माह्वन्य मालाप्रदो—
 पामाङ्गं पविता नगम्नादितरे, कुर्यान्ति ये भावतः ॥ ३ ॥

प्रस्थाने स्थितियुद्धवादकण्ठे, राजादिमन्दर्शने,
 पशुपार्थं सुतद्गवे धनकृते, रथन्तु पार्थं मदा ।
 मार्गं मरिषये दवाग्निज्जन्तिने, चिन्तादि निनांशने,
 यन्त्रोप्यं मुनिनेयमिह करिना, संव्रन्थितः सौख्यदः ॥ ४ ॥

પ્રત્યષ્ઠિ યન્ત્ર ગલિત ચતુર્વિંશતિ જિનસ્તોત્રો તથા યન્ત્રો

ખીલુ સ્તોત્ર :—

આદૌ ^{૧૫} ધર્મજિનં ^૮ તતોઽષ્ટમજિનં ^૧ નાભેય ^{૨૪} વીરેશ્વરૌ,
^{૧૭} કુન્થું ^{૧૬} શાન્તિમનન્તસાર્વમમલં ^{૧૪} વંદે ^{૧૦} સુપાર્શ્વં ^{૨૨} પ્રશ્નુમ્ ।
^૫ ભક્ત્યા ^{૨૩} શ્રીસુમતિં ^{૨૨} ચ ^{૨૦} પાર્શ્વજિનકં ^{૨૦} નેમિપ્રશ્નું ^{૨૦} સુવ્રત—
^{૧૩} મર્હન્તં ^૬ વિમલં ^૬ સદા ^૬ સુખકરં ^૬ પદ્મપ્રભાશ્યં ^૬ પ્રશ્નુમ્ ॥ ૩ ॥

ભક્ત્યા ^૪ નૌમિ ^૩ જિનામિનન્દનજિનં ^{૨૧} શ્રીસંભવં ^{૨૧} શ્રીનમિં,
^{૧૯} શ્રીમલ્લિં ^{૧૨} જિનવાસુપૂજ્યજિનકં ^{૧૦} શ્રીશીતલાશ્યપ્રશ્નુમ્ ।
^૧ અર્હન્તં ^૨ સુવિધિં ^{૨૫} તતોઽજિતજિનં ^{૧૮} સંવં ^{૧૮} તતઃ ^{૧૮} શ્રીઅરં,
^{૧૧} શ્રીશ્રેયાંસમસૌ ^૧ જિનાવલિગતઃ ^૧ શ્રીપશ્ચપષ્ઠિસ્તવઃ ॥ ૪ ॥

~ આ સ્તોત્ર પ્રથમ જગ્યાવેલ વિજયલક્ષ્મીસુરિ કૃત ૧૧ ગાથા પ્રમાણુ સ્તોત્રની ત્રીજી અને ચોથી ગાથા છે.
જુઓ - કોષ્ઠક ચિતામણિ, પત્ર ૬૩ ફોટો કોપી

૩. પંચપદિ યંત્ર
(મહાસર્વતોભદ્ર પ્રકાર)

૧૦	૧૧	૧૭	૨૩	૪
૧૮	૨૪	૫	૬	૧૨
૧	૭	૧૩	૧૯	૨૫
૧૪	૨૦	૨૧	૨	૮
૨૨	૩	૯	૧૫	૧૬

ઉપર આલેખેલ પંચપદિ યંત્રનો નિર્દેશ કરતું એક સ્તોત્ર ઉપસંગ્રહ થયેલ છે જે સંસ્કૃતમાં છે અને તે અઘાવધિ અમુદ્રિત છે

કોઈક ચિંતામણિ નામના (હસ્તાલિખિત) ગ્રન્થમાં શ્રી શીલસિદ્ધ વાચનાચાર્યે તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે સ્તોત્ર અહીં આપવામાં આવે છે -

^{૧૦} ^{૧૧} ^{૧૭} ^{૨૩} ^૪
શ્રિયેડ્તુ શીલલઃ શ્રેયાન્ કુન્ધુઃ પાર્થોભિનન્દનઃ ।

^{૧૮} ^{૨૪} ^૫ ^૬
અરો વીરઃ મુમત્યાહુઃ, વસ્રપ્રભો જિનેશ્વરઃ ॥ ૧ ॥

^{૧૨} ^૧ ^૭ ^{૧૩}
માસુપૂન્પથ નામેયઃ, સુપાર્થો વિમલો જિનઃ ।

^{૧૧} ^{૨૫} ^{૧૪} ^{૨૦}
મહિસ્તીર્યપ્રમુખ્યાપિ, પાત્વનન્નથ સુવતઃ ॥ ૨ ॥

^{૨૧} ^૨ ^{૨૨}
નમિઃ શ્રીઅજિતઅન્દ્ર-પ્રભો નેમિશ્ચ સંભવઃ ।

^૧ ^{૧૦} ^{૧૬} ^x
સુવિધિ ધર્મશાન્તી ચ, જીયાસુઃ શ્રીજિનાસ્ત્વમી ॥ ૩ ॥

૪. પંચપણિ યંત્ર

(સંવતોલિંગ પ્રકાર)

૯	૧૫	૧૬	૨૨	૩
૨૧	૨	૮	૧૪	૨૦
૧૩	૧૯	૨૫	૧	૭
૫	૬	૧૨	૧૮	૨૪
૧૭	૨૩	૪	૨૦	૧૧

ઉપર બતાવેલ પંચપણિયંત્રનો નિર્દેશ કરતું એક સ્તોત્ર સંસ્કૃતમાં પ્રાપ્ત થાય છે. જે અધ્યાવધિ અસુદ્રિત છે.

આ સ્તોત્ર શ્રી શીલસિંહ વાચનાચાર્ય કૃત કોષ્ટક ચિંતામણિ નામના (હસ્તલિખિત) ગ્રન્થમાં પ્રાપ્ત થાય છે. એ તેમની પોતાની રચના હોવાનો સંભવ છે. તે સ્તોત્ર અહીં આપવામાં આવે છે:—

^{૯ ૧૫ ૧૬ ૨૨ ૩ ૨૧}
સુવિધિ ધર્મશાન્તી ચં, શ્રીનેમિ સંભવં નમિ;

^{૨ ૮ ૧૪ ૨૦}
અજિતં ચન્દ્રપ્રભાંલ્યમનન્તં મુનિસુવ્રતમ્ ॥ ૧ ॥

^{૧૩ ૧૯ ૨૫ ૧}
વિમલં મહિનાથં ચ; તીર્થશં ચ જિનર્પમ્ ।

^{૭ ૫ ૬ ૧૨}
સુપાર્શ્વં સુમતિં પદ્મ—પ્રભં શ્રીવાસુપૂજ્યકમ્ ॥ ૨ ॥

^{૧૮ ૨૪ ૧૭ ૨૩ ૪}
અરં વીરપ્રભું કુન્યું, શ્રીપાર્શ્વમભિનન્દનમ્ ।

^{૧૦ ૧૧}
શીતલં શ્રેયાસં જિનં, નૌમ્યેનં મહિમાસ્પદમ્ ॥ ૩ ॥

૫, પંચપદિ ચત્ર
(સર્વતોલદ્ર પ્રકાર)

૩	૨૨	૧૬	૧૫	૯
૨૦	૧૪	૮	૨	૨૧
૭	૧૧	૨૫	૧૯	૧૩
૨૪	૧૮	૧૨	૬	૫
૧૧	૧૦	૧૪	૨૩	૧૭

ઉપર આલેખેલ પંચપદિ ચત્રનો નિર્દેશ કરતું એક સ્તોત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં પ્રાપ્ત થાય છે, જે અઘાવધિ અમુદ્રિત છે તે કોષ્ટક ચિંતામણિ નામના (હસ્તલિખિત) ગ્રન્થમાં લેવા મળે છે આ પણ શ્રી શીલસિંહ વાચનાચાર્યની રચના હોય એવો અંભવ છે તે સ્તોત્ર અહીં આપવામાં આવે છે -

૩ ૨૨ ૧૬ ૧ ૯ ૨૦
વન્દે સંમવનેમિસંતિમગનં ધમ્મ ચ પુર્ણં મુણિ, ।

૧૪ ૮ ૨ ૨૧ ૭ ૧ ૨૦
ળતં ચદ જિય ણમિ પળફળં આરં ચ તિત્થપ્પહું ॥

૧૯ ૧૩ ૨૪ ૧૮ ૧૨ ૬
મહીસં નિમલં ચ વીર રવરં પુજ્જે ચ પમ્મપ્પહં,

૫ ૧૧ ૧૦ ૪ ૨૩ ૧૭
દેવ સુમ્મદ્દ સિજ્જ સીઅલમણિ પાસ ચ હુંથું પિણં ।

સૂચના : ચત્ર નં ૪ અને ચત્ર નં ૫ માં માત્ર એટલે જ તફાવત છે કે ચત્ર નં ૪ની તિર્થ ૫ કામાં મુકેલા અક્ષરોને ચત્ર નં ૫ની તિર્થ ૫ કામાંથી ઉતારી (ઉલટી રીતે) મુકવામાં આવ્યા છે તે સિવાય બીજાં કોઈ તફાવત નથી.

૬. પંચપદિ યન્ત્ર

૧૬	૧૫	૯	૩	૨૨
૮	૨	૨૧	૨૦	૧૪
૨૬	૧૯	૧૩	૭	૧
૧૨	૬	૫	૨૪	૧૮
૪	૨૩	૧૭	૧૧	૧૦

ઉપર આલેખેલ પંચપદિ યન્ત્રનો નિર્દેશ કરતો એક સ્તોત્રાંશ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. જે અધ્યવધિ અમુદ્રિત છે.

તે કોષ્ઠક ચિન્તામણિ-નામના (હસ્તલિખિત) ગ્રંથના પ્રક્ષિપ્ત અંશમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ છે. અને તેના કરતાં શ્રી વિભયલક્ષ્મીસૂરિ છે.

૧૧ ગાથા પ્રમાણે વિભયલક્ષ્મીસૂરિ કૃત સ્તોત્રનો આ ગાથા ૧ તથા ૨ પૂરતો અંશ છે. આ સ્તોત્રાંશના અંતે 'ક્ષત્રિય વંશોત્તમ' એવા નિર્દેશ પ્રાપ્ત થાય છે. ઉપર્યુક્ત સ્તોત્રાંશ અહીં આપવામાં આવે છે:—

૧૬ ૧૫ ૯ ૩ ૨૨
 શાન્તિ ધર્મજિનં તતશ્ચ સુવિધિં શ્રીસંમવં નૈમિકં
 ૮ ૨ ૨૧ ૨૦
 શ્રીચન્દ્રપ્રભ નામધેયમજિતં વંદે નમિ સુવ્રતં ।
 ૧૪ ૨૬ ૧૯ ૧૩ ૭
 આસાનન્ત સુસંઘ મહિ વિમલાન્ ભક્ત્યા સુપાર્શ્વ પ્રમું
 ૧ ૧૨ ૬
 શ્રીનામ્યાત્મજ વાસુપૃથ્વ્ય જિનકૌ પદ્મપ્રભાસ્યં પ્રમુખ ॥૧॥
 ૫ ૨૪ ૧૮
 વન્દેઽહં પરમેશ્વરાસસુમતિં વીરપ્રમું શ્રીઅરમુ
 ૪ ૨૩ ૧૭
 સાર્વ શ્રીઅમિનન્દનં ચ પરમં પાર્શ્વ ચ કુન્થ્યં પ્રમુખ ।
 ૧૧ ૧૦
 શ્રીશ્રેયાંસજિનં ચ શીતલજિનં તીર્થકારાલ્યાલી-
 ૧૪ ૧૩ ૧૨ ૧૧ ૧૦ ૯ ૮ ૭ ૬ ૫ ૪ ૩ ૨ ૧
 વદ્ધં સ્તોત્રમિદં સદા જયકરં શ્રીપદ્મપટ્ટીયકમ્ ॥૨॥

ગદોસર્વતોલદ્ર આદિ પ્રકારો ૧૬૦ આ કથા પ્રકારનો યન્ત્ર છે તે સ્તોત્રકર નથીવેતો નથી તેથી તેનો પ્રકાર અહીં લખ્યો નથી.

૭ મ્મ પદ્ધતિ*

૨૦	૪	૨૫	૧૪	૨
૮	૭	૨૧	૧૧	૧૮
૧૦	૧૭	૧૩	૯	૧૬
૩	૧૫	૫	૧૯	૨૩
૨૪	૨૩	૧	૧૨	૬

ઉપર આલેખેલ મંત્રનો નિર્દેશ કરતો એક સ્તોત્રાંશ સંસ્કૃત ભાષામાં મળે છે. જે અધાવધિ અશુદ્ધિ છે.

કેાષ્ઠક ચિન્તામણિ (હસ્તલિખિત પ્રત)ના પ્રક્ષિપ્ત અંશમાં તે પ્રાપ્ત થાય છે અને તેના કર્તા શ્રી વિજયલક્ષ્મીસુરિ છે.

વિજયલક્ષ્મીસુરિ કૃત ૧૧ ગાથા પ્રમાણુ સ્તોત્રનો આ ગાથા ૫ તથા ૬ પ્રમાણુનો અંશ છે. તે સ્તોત્રના અતિ 'વૈશ્ય વર્ણોત્તમ' એવો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે. તે સ્તોત્રાંશ અહીં આપવામાં આવે છે—

આદૌ ^{૨૦}સુવ્રતકામિનન્દનજિનૌ ^૪સર્વે ^{૨૫}જિનાનન્તકં,
^૨હન્દે ^{૧૩}શ્રીઞ્જિતં ^{૧૦}તતોઽષ્ટમજિનં ^{૧૭}મક્ત્યા ^{૨૭}સુપાશ્વે ^૧નમિષ્ ।
^{૧૩}શ્રીશ્રિપાંત ^{૧૦}મરં ^{૧૭}ચ ^{૧૦}શીતલજિનં ^{૧૭}કુન્થું ^૧ચ ^{૧૧}તીર્થેશ્વરં,
^{૧૩}સાર્વે ^૧શ્રીવિમલેશ્વરં ^{૧૧}ચ ^૧સુવિધિ ^{૧૧}શાન્તિં ^૩પ્રહ્લં ^૧સંમવશ્ ॥ ૫ ॥
^{૧૫}શ્રીધર્મે ^૫સુમાર્તે ^{૧૧}ચ ^{૨૩}મહિજિનકં ^{૨૪}પાર્થે ^{૨૪}ચ ^૧વીરં ^૧પ્રહ્લં,
^{૨૨}નેમિ ^૧નામિજ ^{૧૨}વાસુપૂજ્યજિનકૌ ^૧વન્નપ્રમાલ્યં ^૧પ્રહ્લશ્ ।
^{૨૨}મક્ત્યા ^૧નૌમિ ^{૧૨}સદાર્તિહારકમિદં ^૧શ્રીપશ્વપ્તીયકમ્,
^{૨૨}સ્તોત્રં ^૧સર્વજિનેશ્વરૈરમિગતં ^૧પ્રેતાદિવિષ્ણ્વસકમ્ ॥ ૬ ॥

* મહાસર્વતોભદ્ર આદિ પ્રકારો વૈદી આ કથા પ્રકારનો જ નથી તે સ્તોત્રકાર અજ્ઞાતતા નથી, તેથી જિત્તી પ્રકાર અહીં સખ્યો નથી.

પંચધર્મિ યંત્રની સમજૂતિ:—

મહાસર્વતોલદ્ર યંત્રનો ૭૨^૧ પ્રકારોથી થતો પાંસઠના સરવાળાની સમજૂતી આ પ્રમાણે છે :—
એકથી આરંભી પચીસ સુધીના અંક પાંચ પંચક ચોરસ કોષ્ટકોમાં યથાવિધિ ગોઠવવાથી જે યંત્ર તૈયાર થાય તેને પંચધર્મિ યંત્ર કહેવામાં આવે છે. તેનું બીજું નામ પંચગૃહ યંત્ર પણ છે.

જૂહી જૂહી અનેક રીતે, પાંસઠનો સરવાળો આવે તે માટે આ યંત્રની રચના વિલિન્ન રીતે કરવામાં આવે છે. આવા પંચગૃહ યંત્રો ૨૪૦૦ પ્રકારે બને છે.

તે યંત્રોનાં નામો મહાસર્વતોલદ્ર, સર્વતોલદ્ર, અતિલબ્ધ અને લબ્ધ છે. આમાંથી મહાસર્વતોલદ્ર યંત્ર સર્વશ્રેષ્ઠ મનાય છે. તેનો સરવાળો જોતેર પ્રકારે કેવી રીતે થાય છે તેની સંપૂર્ણ સમજ માટે તે જોતેર પ્રકારો અહીં આલેખીને રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

૧ એપુ યન્ત્રેપુ પચ્ચપચ્ચફોટકાદ્દમેલ્ને દ્વાસપતિપ્રકારં: પચ્ચપચ્ચિ: સમેતિ તે મહાસર્વતોભદ્રા: ।

—કોલકચિન્તામણિ હ. લિ. ૫. ૩૬-૭૩

१३

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

१७

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२१

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

१४

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

१८

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२२

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

१५

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

१९

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२३

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

१६

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२०

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२४

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२५

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२९

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३३

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२६

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३०

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३४

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२७

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३१

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३५

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

२८

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३२

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३६

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	१	१७	२३	४

३७

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४१

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४५

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३८

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४२

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४६

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

३९

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४३

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४७

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४०

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४४

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४८

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

४१

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५३

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५७

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५०

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५४

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५८

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५१

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५५

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५९

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५२

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

५६

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६०

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	११	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६१

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६५

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६९

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६२

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६६

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

७०

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६३

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६७

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

७१

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६४

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

६८

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

७२

२२	३	९	१५	१६
१४	२०	२१	२	८
१	७	१३	१९	२५
१८	२४	५	६	१२
१०	११	१७	२३	४

પરિશિષ્ટ

[૧૧]-૧ ચોનીસ તીર્થક્રદેનાં નામ તથા માતા-પિતાહિતો ક્રોડો

ક્રમ	તીર્થક્રદેનાં નામ	પિતાનું નામ	માતાનું નામ	જન્મસ્થાન	લોહન	ગરીર પ્રમાણ	વર્ણ	આયુષ્ય
૧	શ્રી ગ્રામલદેવ	નાભિ	મરુદેવા	અયોધ્યા	વૃષભ	૫૦૦	સુવર્ણ	૮૪ લાખ વર્ષ
૨	શ્રી અંબિકાનાથ	જિતયજ્ઞ	વિજયા	"	હસ્તી	૪૫૦	"	૭૨ "
૩	શ્રી સંભવનાથ	જિતારિ	સેના	શ્રાવસ્તી	અન્ધ	૪૦૦	"	૬૦ "
૪	શ્રી અભિનન્દનસ્વામી	સંવર	સિદ્ધાર્થો	અયોધ્યા	વાનર	૩૫૦	"	૫૦ "
૫	શ્રી સુમતિનાથ	મેઘરથ	સુમંગલા	"	કોચ	૩૦૦	"	૪૦ "
૬	શ્રી પદ્મપ્રભ	શ્રીધર	સુસીમા	કોચાંબી	પદ્મ	૨૫૦	રક્ત	૩૦ "
૭	શ્રી સુપાર્શ્વનાથ	સુપ્રતિષ્ઠ	પૃથ્વી	કાશી	સ્વસ્તિક	૨૦૦	સુવર્ણ	૨૦ "
૮	શ્રી ચંદ્રપ્રભ	મહાસેન	લક્ષ્મણો	ચંદ્રપુરી	ચંદ્ર	૧૫૦	શ્વેત	૧૦ "
૯	શ્રી સુવિધિનાથ	સુગ્રીવ	રામા	કાશી	મગર	૧૦૦	"	૨ "
૧૦	શ્રી શીતલનાથ	દહરથ	નંદા	ભરૂલપુર	શ્રીવત્સ	૮૦	સુવર્ણ	૧ "
૧૧	શ્રી શ્રેયાંસનાથ	વિશ્વરાજ	વિષ્ણુ	સિંહપુર	ગોડા	૭૦	"	૮૪ "
૧૨	શ્રી વાસુપ્રજ્ય	વસુપ્રજ્ય	જ્યા	ચંપા	પાટા	૭૦	રક્ત	૭૨ "
૧૩	શ્રી વિમલનાથ	કૃતવર્મા	રયામા	કાંપદ્યપુર	વરાહ	૬૦	સુવર્ણ	૬૦ "
૧૪	શ્રી અનન્તનાથ	સિંહસેન	સુયશા	અયોધ્યા	મિયાણો	૫૦	"	૩૦ "
૧૫	શ્રી ધર્મનાથ	ભાવુ	સુમતા	રત્નપુર	વજ્ર	૪૫	"	૧૦ "
૧૬	શ્રી શાન્તિનાથ	વિશ્વસેન	અગ્રિસા	હસ્તિનાપુર	મૃગ	૪૦	"	૧ "
૧૭	શ્રી કૃષ્ણનાથ	સર	શ્રી	"	બકરો	૩૫	"	૮૪ હજાર વર્ષ
૧૮	શ્રી અરનાથ	સુદર્શન	દેવી	"	નંદાવર્ત	૩૦	"	૮૪ "
૧૯	શ્રી મલ્લિકાનાથ	કુલ	પ્રભાવતી	મિથિલા	કુંભ	૨૫	નીલ	૫૫ "
૨૦	શ્રી સુનિસુવત્સ્વામી	સુમિત્ર	પદ્મા	રાગગૃહ	કાચણો	૨૦	રયામ	૩૦ "
૨૧	શ્રી નમિનાથ	વિજય	વત્રા	મિથિલા	નીલકમલ	૧૫	સુવર્ણ	૧૦ "
૨૨	શ્રી નેમિનાથ	મસુદ્રવિજય	શિવા	શૌરિપુર	શૌર	૧૦	રયામ	૧ "
૨૩	શ્રી પાર્શ્વનાથ	અશ્વસેન	વામા	કાશી	સર્પ	૯	નીલ	૧૦૦ વર્ષ
૨૪	શ્રી વર્ધમાનસ્વામી	સિદ્ધાર્થ	નિશલા	સનિયકુંડ	સિંહ	૭	સુવર્ણ	૭૨ "

[૧૧]-૨ દિગ્બજરાદિ સ પ્રદાયાનુસાર લોગસ્સ સૂત્રનો મૂળપાઠ

ૐ નમઃ પરમાત્મને, નમોઽન્નેકાન્તાય શાન્તાય ।

જિણરે તિત્થયરે, કેરલી અર્ણત જિણે

પરપવરલોચમહિણ વિહુયરયમલે મહપ્પણ્ણે ॥ ૧ ॥

લોચસ્સુજ્જોચયરે, ધમ્મં તિત્થંકરે જિણે વંદે ।

અરહંતે કિત્તિસ્સે, ચઠવીસં ચેર કેરલિણો ॥ ૨ ॥

ઉત્તમજિયં ચ વંદે, સંમગ્ગમિષ્ઠંદણં ચ સુમહં ચ ।

પડમપ્પહ સુપાસં, જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે ॥ ૩ ॥

સુવિહિ ચ પુપ્ફવંતં, સીયલ સંયસ તાસુપુજ્જં ચ ।

વિમલમણતં ભયવં, ધમ્મં સંતિં ચ વંદામિ ॥ ૪ ॥

કુંપું ચ જિણવરિંદં, અરં ચ માલિં ચ સુવ્વયં ચ ણમિ ।

વંદામિ અરિકુળેમિ, તદ્દ પાસં વહુમાણં ચ ॥ ૫ ॥

એવમણ અમિત્થુયા, વિહુયરયમલા પહીણજરમરણા ।

ચઠવીસંમિ જિણરા, તિત્થયરા મે પસીયંતુ ॥ ૬ ॥

કિત્તિય વંદિય મહિયા, એદે લોગોચમા જિણા સિદ્ધા ।

આરોગ્ગણ્ણલાહં, દિહુ સમાહિ ચ મે ચોહિ ॥ ૭ ॥

વંદેહિ ણિમ્મલયરા, આરિચ્ચોહિ અટિય પહાતા ।

સાયરમિન ગંમીરા, સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસંતુ ॥ ૮ ॥

પૃથ્વ સામાયિક પાઠ બૌદ્ધ પ્રતિક્રમણ, પૃષ્ઠ ૧૮-૨૦

પ્રકાશ દિગ્બજર બૌદ્ધ પુસ્તકાલય, સુરત

લોગસ્સ-સૂત્ર અંગે દિગ્બજર સમપ્રદાયના 'મૂલાચાર' નામના અન્યના પદાયરચક વિભાગમાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય ॥ —

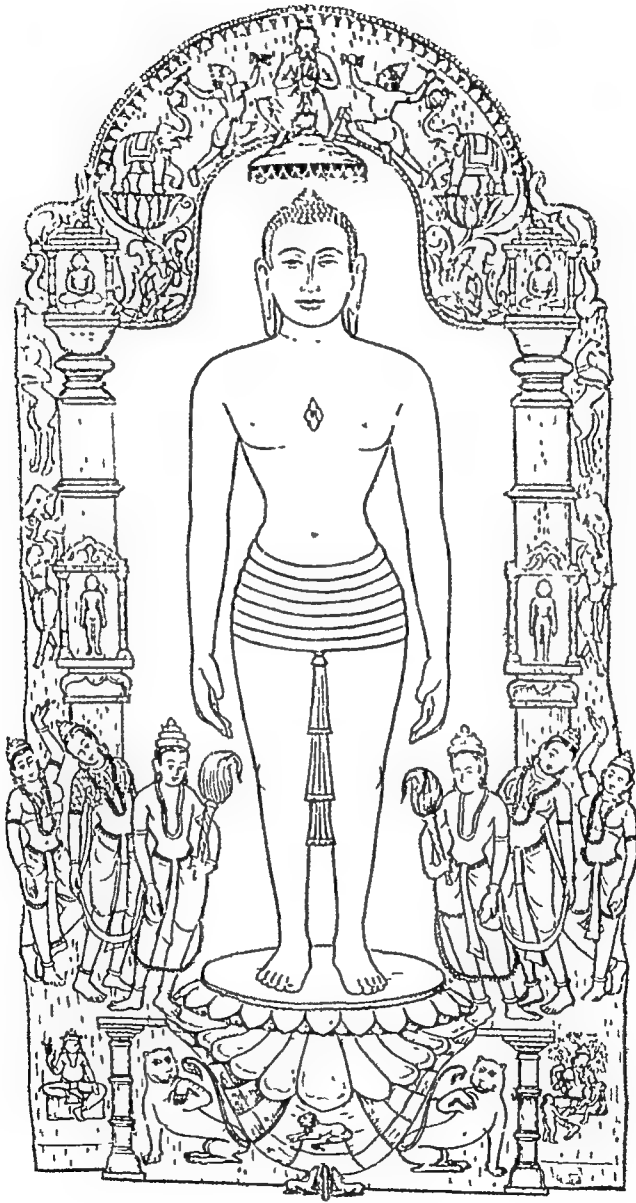
લોગુજ્જોણ ધમ્મતિત્થયરે, જિણરે ય અરહંતે ।

વિત્તણ કેરલિમેય ય, ઉત્તમગોહિ મમ દિસંતુ ॥

અર્થ-લોગને ઉદ્દયોત કરનારા, ધર્મતીર્થ કરનારા, જિનનાર, દેવવી, અર્હંત કે જે કીર્તનીય છે તેઓ અને ઉત્તમ બોધિને આપે આટલું બધાવી ત્યાં 'લોક' શબ્દનો અર્થ નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યો છે —

લોચદિ આલોચદિ, પહોચદિ સહોચદિતિ ઇત્યથો ।

જમ્હા જિણેહિ કમિણં, તેણેમો વુચ્છદે લોચો ॥

श्री महावीर प्रभु (कायेत्सर्ग भद्राभां)

છદ્મસ્થાવસ્થામાં સતિજ્ઞાન તથા શ્રુતજ્ઞાનથી જોવાય છે તેથી તે ‘લોક’ કહેવાય છે. પુદ્ગલ મર્યાદારૂપ અવધિજ્ઞાનથી આદે તરફથી જોવાય છે તેથી પણ ‘લોક’ કહેવાય છે. મનઃપર્યવજ્ઞાનથી વિશેષરૂપે-પ્રકૃષ્ટરૂપે-દેખાય છે તેથી પણ ‘લોક’ કહેવાય છે. કેવળજ્ઞાન દ્વારા શ્રી જિનવરે વડે સંપૂર્ણપણે જોવાય છે, એટલે કે સર્વ દ્રવ્યો અને પર્યાયોથી સારી રીતે જ્ઞાત કરાય છે તેથી પણ ‘લોક’ કહેવાય છે.

ચતુર્વિંશતિ સ્તવના ઉચ્ચારણનો વિધિ

ચતુર્વિંશતિ સ્તવના ઉચ્ચારણ વેળા સ્થાન આદિની વિધિ દર્શાવતાં તે ગ્રન્થમાં જણાવાયું છે કે-

ચરુંગુલંતરપાદો, પહિલેહિય અંજલીકય પસત્યો ।

અવ્વાસ્વિત્તો વુત્તો, કુણદિય ચરવીસત્યયં મિષ્વ ॥

અર્થ-એ પગની વચમાં ચાર આંગળાનું અંતર રાખી; શરીરના અવયવોનું હલનચલન બંધ કરી; શરીર, ભૂમિ અને ચિત્તનું પ્રમાર્જન કરી; અંજલિ બેડી; સૌમ્યભાવવાળા બની તથા ચિત્તની વ્યાપ્તિતા દૂર કરી; અર્થાત્ સર્વ વ્યાપારથી રહિત બની ભિક્ષુ ચતુર્વિંશતિ સ્તવને-ચોવીસ ભગવંતોની સ્તવનાને-કરે.

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયાનુસાર લોગસ્સસૂત્ર

સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય લોગસ્સ સૂત્રને જે રીતે શ્વેતાંશ્વર મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાય માને છે તે જ રીતે માને છે. સન્મતિ જ્ઞાનપીઠ, આગ્રાથી પ્રકાશિત ‘સામાયિક સૂત્ર’ પુસ્તક તપાસતાં તેમાં અને શ્વે. મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયની માન્યતાનુસારના લોગસ્સ સૂત્રમાં કાંઈ પણ ફરક ન હોવાથી અહીં તે પાઠ છાપવામાં આવેલ નથી.

તેરાપથી સંપ્રદાયાનુસાર લોગસ્સસૂત્ર

આદર્શ સાહિત્ય સંઘ, સરદાર શહેરથી પ્રકાશિત ‘શ્રાવક પ્રતિક્રમણ સૂત્ર’ પુસ્તક (કે જેની હિંદી ટીકા મુનિશ્રી નથમલજીએ લખેલ છે) તપાસતાં, તેમાં અને શ્વે. મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયની માન્યતાનુસારના લોગસ્સ-સૂત્રમાં કાંઈ પણ વિભિન્નતા નહીં હોવાથી તે પણ પાઠ અત્રે જુદો છાપવામાં આવેલ નથી.

[૧૧]-૩ લોગસ્સ-કલ્પ

લોગસ્સ-સૂત્રની ગાથાઓ તથા પદો મન્ત્રાત્મક હોવાથી તે તે ગાથાઓને જુદા જુદા મન્ત્રથીજોના સંયોગપૂર્વક જો વિધિપૂર્વક જાપ કરવામાં આવે તો તે વિભિન્ન વિભિન્ન કાર્યને સાધનાર બને છે.

ઉપર્યુક્ત વિગતને જણાવતો ‘લોગસ્સ-કલ્પ’ પ્રાચીન હસ્તલિખિત અનેક પ્રતિઓમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તેવી જ એક હસ્તલિખિત પ્રાચીન પ્રતિમાંથી ‘લોગસ્સ-કલ્પ’ જેવો પ્રાપ્ત થયો તેવો જ અત્રે ટાંકવામાં આવેલ છે.

ॐ હ્રીં શ્રીં ઐં લોગસ્સ ઉજ્જોઅગરે ધમ્મતિત્થયરે જિણે અરિહંતે કિત્તિસ્સં ચરવીસંપિ કેવલી મમ મનોડમીષ્ટં કુરુ કુરુ સ્વાહા ।

આ મંત્ર પૂર્વ (દિશા) સામે ઉભા રહી, વાર ૧૦૮, કાયોત્સર્ગ કરી જાપીઈ. દિન ૧૪ પ્રહાર્ય પાઠીજો. માન, મહત્વ, યશ, પ્રતિષ્ઠા વધે. રાજસય, ચોરસય ન હોય; રાજ ઋદ્ધિ, સંપદા, મહત્વવૃદ્ધિ, સુખસંપત્તિ વધે, ધર્મ દીપાવે, વીતરાગ ધર્મ ઉપર આસ્થા રાખીઈ. ઇતિ પ્રથમ મંડલ ॥ ૧ ॥

ૐ ક્રાં ક્રીં હ્રીં હ્રીં ઉસમમજિજચ વંદે સંમમમિનંદનં ચ સુમંદં ચ । પડમપદ
સુપાસં જિણં ચ ચંદપ્પહં વંદે સ્વાહા ।

આ મંત્ર ૨૦૧૬ વાર જાપીઈ પદ્માસને બેસીને, ઉત્તર સન્મુખ । બેસીને સોમવારથી દિન
૭ જાપ ક્રીને સર્વવશ થાય, દુર્જન કહે, દુષ્ટબ્યતરાદિક વશ થાય, મર્વત્ર યશ પામે, એકાસન
કરે, અમત્ય ન બોલે ઇતિ દ્વિતીય મંડલ ॥ ૨ ॥

ૐ ઈં હસૌં ક્ષોં ક્ષીં સુમિહિં ચ પુષ્પદંતં સીયલ સિજ્જંતવાસુપુજ્જં ચ નિમલમળંતં ચ
જિણં ઘમ્મં સતિં ચ વંદામિ, કુંયું અર ચ મહિ વંદે મુણિસુવ્વયં સ્વાહા ।

આ મંત્ર વાર ૧૦૮ રક્તવસ્ત્ર પહેરી લાલ માલાએ જાપીઈ સર્વ શત્રુ ક્ષય થાયે, રાજકારે
મહાકાલ, વચન સિદ્ધિ હોયે, જે વચન કહે તે સર્વ ફળે, સર્વ કાર્ય સિદ્ધિ ઇતિ તૃતીય મંડલ ॥ ૩ ॥

ૐ હ્રીં નમઃ નમિજિણં ચ વંદામિ રિદ્ધનેમિ પાસં તહ વદ્ધમાણં ચ મનોવાક્ષિતં પૂરય
પૂરય હ્રીં સ્વાહા ।

આ મંત્ર ૧૨૦૦૦ જાપ, પીપી માળા, પીળા વસ્ત્ર પહેરી ઉત્તર (દિશા) સમા બેસી જાપીઈ
કુટુંબમા શોભા વધે, કાનમા કૂક દીને, ઠાકિની શાકિની બાથ બે ચિટ્ટી લખી ગળે જાપીઈ
સર્વ જાપ જાપ ઇતિ ચતુર્થક મંડલ ॥ ૪ ॥

ૐ ઈં હ્રીં હ્રીં એવ મણ અભિપુઆ વિહુયરવમલા પહીણજરમરણા ચઝવીતંપિ । જિણંપરા
તિત્થયરા મે પસીયંતુ સ્વાહા ।

આ મંત્ર જિમ્મ દિશે પૂર્વ મામા હાથ બેડી ઉભા રહીને ૫૦૦૦ મંત્ર જાપીને ત્રીન વાર
નમીઈ સર્વ દેવતા મનુષ્ય હોયે, સર્વ સુખ પામે ઇતિ પચમ મંડલ ॥ ૫ ॥

ૐ ઉ ઇંપરાય (૧) કિચિય વંદિય મહિપા જે ઇ લોગસ્ત ઉત્તમા સિદ્ધા
આરુગવોહિલામં સમાહિવરમુચમ દિંતુ સ્વાહા ।

આ મંત્ર ૧૫૦૦૦ જાપ ક્રીને, સમાધિ મરણ હોયે ઇતિ ૫૯ મંડલ ॥ ૬ ॥

ૐ હ્રીં ઈં ઑં જૌં જીં ચંદેસુ નિમ્મલયરા આદ્ધેસુ અહિયં પયાસપરા સાગરવરંગંમીરા
સિદ્ધા સિદ્ધિ મમ દિસતુ મમ મનોમાક્ષિં પૂરય પૂરય સ્વાહા ।

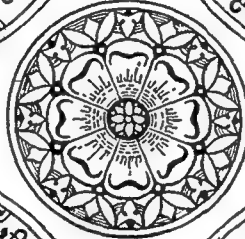
આ મંત્ર ૧૦૦૪ વાર પીટીપત્ર ૧૦ હાથર ઘૂતલું હોમ ક્રીને સકલ મનોવાછિત સિદ્ધિ
(૬) હોય, સર્વ લોકમા યશ, પ્રતિષ્ઠા, પ્રીતિ વધે ઇતિ સપ્તમ મંડલ ॥ ૭ ॥

इति तीर्थंकरस्तवनमन्त्राक्षरफलम् ।

[૧૧]-૪ ફલાફલવિષયક પ્રશ્નપત્ર

શ્રીમાત્ જિનવિજયમણ સપાદિત 'જૈન સાહિત્ય સંયોધક' નામના પ્રેમાસિક (ખડ ૩ બે
બક ૨ બે પૃ ૧૬૨ થી ૧૬૫) આ આ 'ફલાફલ વિષયક પ્રશ્નપત્ર' નામની કૃતિ (૧ સ ૧૯૮૩ ના
છપાયેલ છે તે સિવાય આ કૃતિ પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતિમા પણ બેવા મળે છે

महोपाध्याय श्री यशोविजयगणि लिखित
२४ तीर्थकरोना नाम्नी अंकित
फलाफल विषयक प्रश्नपत्र

જેન સાહિત્ય સંશોધકના સંપાદકને ન્યાય વિચારદ ન્યાયાચાર્ય શ્રી યશોવિજયજી વાગ્દત્તી સ્વસ્તવિખિત પ્રતિ પ્રાપ્ત થયેલી લેવાથી તેનો ફોટો ઉપર્યુક્ત અંકમાં મુદ્રિત કરેલ છે, તેથી તેની મહત્તા અનેકગણી વધી ગઈ છે.

આની રચના છ ગૂડવાળાં ચક્રો દ્વારા કરવામાં આવી છે. દરેક ચક્રના ગર્ભમાં 'ૐ હ્રીં શ્રીં અર્હં નમઃ' એ મંત્ર આલેખવામાં આવ્યો છે અને ગૂડોમાં છ તીર્થંકર ભગવંતોનાં નામ આલેખવામાં આવ્યાં છે. દરેક ચક્રમાં છ તીર્થંકર ભગવંતોનાં નામો આલેખવાથી એકંદર ચાર ચક્રોમાં ચોવીસે ચ તીર્થંકર ભગવાનોનાં નામો સમાવિષ્ટ થાય છે.

દરેક તીર્થંકર ભગવંતોના નામવાળા ગૂડોમાં એક એક પૃચ્છા આલેખવામાં આવી છે, તેથી એકંદર ચોવીસ પૃચ્છા એટલે પ્રશ્નો આલેખાયા છે.

ફલાફલ વિષયક વિભાગમાં દરેક ભગવંતોના નામ પર છ છ ફલાફલવિષયક ઉત્તરો રજૂ કરાયા છે, તેથી ચોવીસ પ્રશ્નોના એકસો ગુપ્તાત્તીસ ફલાફલવિષયક ઉત્તરો પ્રાપ્ત થાય છે. તે પ્રમાણે આ ફલાફલવિષયક પ્રશ્નપત્રની રચના છે.

પ્રસ્તુત દૃતિ ગતુર્વિંશતિ જિનના નામપૂર્વક લેવાથી આ ગ્રંથમાં તે ગમાવિષ્ટ કરાઈ છે. આ ચક્રો દ્વારા પ્રશ્નોના ફલાફલવિષયક ઉત્તરો કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવા તે જાણવા માટે શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજના શબ્દોમાં જ મતવશજ આપણું ચોગ્ય થયે :—

‘ૐ હ્રીં શ્રીં અર્હં નમઃ’ ણિ મંત્રદ્ વાર ૨૧ સ્થાપના ચઢી અથવા પૂગીફલ અમિમંત્રી મૂકાવીદ્ । જેહ ચોલની પૃચ્છા કરદ્ નેહ થકુ જિહાં થાપના મૂકદ્ તેહના તીર્થંકરની ફાટિં મૂકદ્ । તેહની ને ઓલી ગણવી । પંડિત શ્રી નયવિજયગણિ શિષ્ય ગણિ જસવિજય લિખિતં ॥ ૬ ॥

સમજૂતિ—ૐ હ્રીં શ્રીં અર્હં નમઃ એમંત્રથી ખરી (ચાક્ર) અથવા પૂગીફળ (સોપારી) વાર ૨૧ મંત્રિત કરવી અને પછી ઉપર્યુક્ત ચાર ચક્ર પૈકી જે ચક્રમાં આપણી પૃચ્છા એટલે પ્રશ્ન લખેલ હોય તે ચક્રના કોઈ પણ ગૂડોમાં તે પૂગીફળને ગડજ બાવે મૂકવું. આપણી પૃચ્છા જે ગૂડોમાં લખેલ હોય તે ગૂડની સંખ્યા પહેલી સમજીને પૂગીફળ ન્યાં મૂકેલ હોય તે ત્યાંથી કેટલામું ગૂડ છે તે યાદ રાખવું અને પૂગીફળવાળા ગૂડમાં ફલાફલવિષયક પ્રશ્નપત્રમાં જે ભગવાનનું નામ હોય તે ભગવાનનો વર્ગ (કાંટિ) ચોષી તેમાં યાદ રાખેલી સંખ્યાની પંક્તિમાં (ઓલીમાં) જે ઉત્તર દર્શાવ્યો હોય તે જ પૃચ્છાનો ઉત્તર સમજવો. વિશેષ સમજૂતિ માટે એક દૃષ્ટાંત લઈએ :—

એક વ્યક્તિને મેઘવૃષ્ટિ અંગે પૃચ્છા કરવી છે. તો સર્વ પ્રથમ એ વિચારવું નેઈએ કે તે પૃચ્છા ચાર ચક્રો પૈકી કયા ચક્રમાં છે? ઉપર્યુક્ત પૃચ્છા પ્રથમ ચક્રમાં છે, એટલે પૃચ્છાકે ૐ હ્રીં શ્રીં અર્હં નમઃ એ મંત્રથી ૨૧ વાર પૂગીફળ મંત્રિત કરી પ્રથમ ચક્રના કોઈ પણ ગૂડોમાં ગડજ બાવે તે મૂકવું. હવે જો પાંચમા ગૂડોમાં કે ન્યાં સુમતિનાથ લખેલ છે ત્યાં તે મૂકવું હોય તો મેઘવૃષ્ટિ પૃચ્છા જેમાં લખેલ છે તે ગૂડથી પૂગીફળવાળું ગૂડ ચોથું થાય છે તો ફલાફલવિષયક વિભાગમાં સુમતિનાથના વર્ગમાં ચોથી પંક્તિ (ઓલી) તપાસવી, તેમાં પ્રચુર મેઘવૃષ્ટિર્મચિષ્યતિ લખ્યું છે એટલે પુષ્કળ વરસાદ થશે તેવો પ્રશ્નોનો ઉત્તર મળ્યો તેમ સમજવું.

આ પ્રમાણે ચોવીસેય પ્રશ્નો વિષે ઉત્તરો સમજી લેવા.

ईश्वरविषयक उत्तरे।

॥ श्री आदिनाथ ॥ १ ॥

- १ शीघ्रं सफला कार्यसिद्धिर्भविष्यति ।
- २ अस्मिन् व्यवहारे मध्यमं फलं दृश्यते ।
- ३ ग्रामान्तरे फलं नास्ति कष्टमस्ति ।
- ४ मध्यं स्थानमौख्यं भविष्यति ।
- ५ मध्यमं देशमौख्यं भविष्यति ।
- ६ अल्पा मेघवृष्टिः ममाप्यते ।

॥ श्री अजितनाथ ॥ २ ॥

- १ प्रचुरा मेघवृष्टिर्भविष्यति ।
- २ मध्यमफला कार्यसिद्धिर्भविष्यति ।
- ३ अस्मिन् व्यवहारे लाभो नास्ति ।
- ४ महेश्वरं सलामं ग्रामान्तरं भविष्यति ।
- ५ स्थानसौख्यं भविष्यति ।
- ६ महदेश्वरमौख्यं भविष्यति ।

॥ श्री संमगनाथ ॥ ३ ॥

- १ मध्यं देशसौख्यं भविष्यति ।
- २ मध्यमा मेघवृष्टिर्भविष्यति ।
- ३ कार्यसिद्धिरस्ति फलं नास्ति ।
- ४ सलामो व्यवहारो भविष्यति ।
- ५ ग्रामान्तरे मध्यमं फलं भविष्यति ।
- ६ महत् स्थानमौख्यं भविष्यति ।

॥ श्री अभिनन्दन ॥ ४ ॥

- १ मध्यं स्थानसौख्यं भविष्यति ।
- २ देशसौख्यं मध्यमं भविष्यति ।
- ३ प्रजामागमेन मेघवृष्टिर्भविष्यति ।
- ४ सुन्दरा कार्यसिद्धिर्भविष्यति ।
- ५ मध्यमं फलं व्यवहारे भविष्यति ।
- ६ ग्रामान्तरे कष्टं न च फलम् ।

॥ श्री मुमतिनाथ ॥ ५ ॥

- १ सकृदालं सफलं ग्रामान्तरं भविष्यति ।
- २ स्थानसौख्यं मध्यमं भविष्यति ।
- ३ देशसौख्यं न दृश्यते ।
- ४ प्रचुरा मेघवृष्टिर्भविष्यति ।
- ५ कार्यसिद्धिरस्ति फलं च नास्ति ।
- ६ व्यवहारो निष्फलो हानिकरः ।

॥ श्री पद्मप्रभस्वामि ॥ ६ ॥

- १ व्यवहारः सलाभो भविष्यति ।
- २ मध्यमं ग्रामान्तरं भविष्यति ।
- ३ स्थानसौख्यं सर्वथा नास्ति ।
- ४ भव्यं देशसौख्यं भविष्यति ।
- ५ मध्यमा मेघवृष्टिर्भविष्यति ।
- ६ न च कार्यसिद्धिर्न च फलम् ।

॥ श्री सुपार्श्वनाथ ॥ ७ ॥

- १ व्यापारो महालाभप्रदः ।
- २ सेवकः सुन्दरो भविष्यति ।
- ३ सेवाफलं सर्वथा नास्ति ।
- ४ चतुष्पदानां महान् [ती] वृद्धिर्भविष्यति ।
- ५ भयं यास्यति परं द्रव्यहानिः ।
- ६ व्याजे दत्तं पुनरपि हस्ते न चटिष्यति ।

॥ श्री चन्द्रप्रभस्वामि ॥ ८ ॥

- १ दत्तं सविशेषलाभं भावि ।
- २ व्यापारे लाभो न च हानिः ।
- ३ सेवकोऽयमर्थाय भविष्यति ।
- ४ सेवा कृता महालाभकारी भविष्यति ।
- ५ चतुष्पदलाभो मध्यमो भविष्यति ।
- ६ भयं विधेयं धर्मः कार्यः ।

॥ श्री सुनिधिनाथ ॥ ९ ॥

- १ भयं सर्वथा न कार्यम् ।
- २ दत्तं लामनाशाय भविष्यति ।
- ३ व्यापारः ह्येवमनो भविष्यति ।
- ४ सेवको मध्यो भविष्यति ।
- ५ सेवा मध्यमफल भविष्यति ।
- ६ चतुष्पदानां हानिर्भविष्यति ।

॥ श्री शीतलनाथ ॥ १० ॥

- १ चतुष्पदाष्टादशो दृश्यते ।
- २ भयं भविष्यति परमनीकम् ।
- ३ दत्तं सर्वथा यास्यत्येव ।
- ४ व्यापारो मध्यो भावी ।
- ५ सेवकोऽयं मध्यमगुणः ।
- ६ सेवा कष्टफलभावा भाविनी ।

॥ श्री श्रेयांसनाथ ॥ ११ ॥

- १ सेवा सफल भविष्यति ।
- २ चतुष्पदहानिः लामथ स्यात् ।
- ३ भय भवत्येवात्मचिन्ता कार्या ।
- ४ दत्तं सन्तमं सपरोपकारं भविष्यति ।
- ५ व्यापारान्न च लामो हानिः ।
- ६ सेवक उद्वेगमरो भविष्यति ।

॥ श्री बाधुपुण्य ॥ १२ ॥

- १ सेवको मध्योपकारी भविष्यति ।
- २ सेवा मध्यमफल न दृश्यते ।
- ३ चतुष्पदान्न च लामो हानिः ।
- ४ भयं भविष्यति चिन्ता न कार्या ।
- ५ दत्तं चटिष्यति परं बहुशले ।
- ६ व्यापारो महामष्टफलः ।

॥ श्री विमलनाथ ॥ १३ ॥

- १ धारणागतिर्भव्या भवेत् ।
- २ जयः पराजयोऽपि भविष्यति ।
- ३ वरो निःपुण्यो दरिद्रश्च स्यात् ।
- ४ पुण्यवती कन्येयं प्रत्यक्षश्रीः ।
- ५ किञ्चिदण्डेन पुररोध उपशमिष्यति ।
- ६ वद्धो बहुदण्डेनापि भाग्येन छुटिष्यति ।

॥ श्री अनन्तनाथ ॥ १४ ॥

- १ वद्धो सुधैव शीघ्रं छुटिष्यति ।
- २ धारणागतिर्मध्यमा भवेत् ।
- ३ जयो नास्ति हानिर्भविष्यति ।
- ४ वरोऽयं पुण्यवान् दीर्घायुश्च ।
- ५ कन्या मध्यमा भविष्यति ।
- ६ पुररोधो महाभाग्येन छुटिष्यति ।

॥ श्री धर्मनाथ ॥ १५ ॥

- १ पुररोध उपशमिष्यति ।
- २ वद्धः छुटिष्यति द्रव्यव्ययेन ।
- ३ धारणागतिर्नोद्वेगो भविष्यति ।
- ४ जयो भविष्यति पराजयश्च ।
- ५ वरो भव्योऽतिअल्पायुः ।
- ६ कन्या कुलकलङ्किनी ।

॥ श्री शान्तिनाथ ॥ १६ ॥

- १ कन्या सुशीला सदाचारा ।
- २ पुररोधः कष्टेन ।
- ३ वद्धो महाभाग्येन छुटिष्यति ।
- ४ धारणागतिर्भव्या विद्यते ।
- ५ पराजयो जयो भवेत् ।
- ६ वरोऽयं न भव्यो व्यसनी ।

॥ श्री कुन्धुनाय ॥ १७ ॥

- १ वरः पुण्योऽस्ति सुखी च ।
- २ कन्या मव्यास्ति परं कष्टदकृत् ।
- ३ पुरुरोषः पुण्येन ह्रुतिष्यति ।
- ४ बद्धो मुषेव शीघ्रं ह्रुतिष्यति ।
- ५ धारणागतिर्गध्यमा भवेत् ।
- ६ जये(यो)न सर्वार्थचिन्ता कार्या ।

॥ श्री अरुनाय ॥ १८ ॥

- १ जयो भविष्यति यज्ञोऽपि भविष्यति ।
- २ वरो मध्यगुणो भविष्यति ।
- ३ कन्याऽसायुद्वेगकरी भवेत् ।
- ४ पुरुरोषः स्तोकदिनैर्यास्यति ।
- ५ बद्धो महाकृपेन ह्रुतिष्यति ।
- ६ धारणागतिः सुन्दरा, उद्वेगश्च ।

॥ श्री मल्लिनाय ॥ १९ ॥

- १ मन्त्रोपधिभ्यो मन्त्रगुणो भावी ।
- २ गतं वस्तु सविच्छेदं स्तोकं चटिष्यति ।
- ३ आगन्तुकः कष्टेपतितः सखिलम्बमागमिष्यति ।
- ४ संताने पुत्रो भावी ।
- ५ अर्थचिन्ता, सहजैकार्यशक्तिः ।
- ६ राज्यं क्वापि नास्ति, प्राजा रक्षणीयाः ।

॥ श्री मुनिमुव्रतस्वामि ॥ २० ॥

- १ राज्यं मर्त्यं परं जनभक्तिः न ।
- २ मन्त्रविधौषधिभ्यो मध्यमो गुणो भविष्यति ।
- ३ गतं नतमेव शेषं रक्षणीयम् ।
- ४ आगन्तुकः शीघ्रं सन्ध्यामोऽस्ति ।
- ५ संताने पुत्रो भवेन्न सुन्दरः ।
- ६ अर्थचिन्ताऽस्ति परं न हृदयते ।

॥ श्री नमिनाथ ॥ २१ ॥

- १ अर्थलाभो भविष्यति चिंता न [कार्या] ।
- २ राज्यं सविलम्बं सोपक्रमं भावि ।
- ३ मन्त्रौपधिभ्योऽनर्थो भावी ।
- ४ गतं शीघ्रं चटिष्यति ।
- ५ आगन्तुको मार्गाद् विलम्बितः ।
- ६ संताने पुत्रो भविष्यति धनागमः ।

॥ श्री नेमिनाथ ॥ २२ ॥

- १ संताने पुत्रो भव्यो भविष्यति ।
- २ अर्थचिन्ताऽस्ति परं मध्यमं पुण्यम् ।
- ३ राज्यं नास्ति प्रयासो न कार्यः ।
- ४ मन्त्रौपधिभ्यो गुणो भावी ।
- ५ गतं वस्तु अर्थप्रायं चटिष्यति ।
- ६ आगन्तुकागमनं संप्रति दृश्यते ।

॥ श्री पार्श्वनाथ ॥ २३ ॥

- १ आगन्तुका आगता एव, वर्धयिष्यसे ।
- २ संताने पुत्राः पुत्रिकाश्च सन्ति ।
- ३ अर्थचिन्ता विद्यते परं दुर्लभा ।
- ४ राज्यं भविष्यति प्रयासो न कार्यः ।
- ५ मन्त्रविद्यौपधिभ्यो न गुणः ।
- ६ गतं वस्तु प्रायश्चटिष्यति ।

॥ श्री महावीरस्वामी ॥ २४ ॥

- १ गतं यथा तथा हस्ते चटति ।
- २ आगन्तुकः संप्रति सविलम्बो दृश्यते ।
- ३ संतानात्सुखं न विलोक्यम् ।
- ४ अर्थचिन्ता न कार्या ।
- ५ राज्यं सकष्टं सविलम्बं भावि ।
- ६ मन्त्रविद्यौपधिभ्यो न गुणः ।

नोधि :- जैन साहित्य संशोधकभां छपायेल प्रश्नपत्र अशुद्ध डोवार्थी तेने अही सुधासीने भूक्याभां आवेल छे.

॥ श्री कुन्धुनाथ ॥ १७ ॥

- १ वरः पुण्योऽस्ति सुखी च ।
- २ कन्या भन्यास्ति परं कलहकृत् ।
- ३ पुररोधः पुण्येन छुटिष्यति ।
- ४ बद्धो भुवैव शीघ्रं छुटिष्यति ।
- ५ धारणागतिर्मध्यमा भवेत् ।
- ६ जये(यो)न सर्वार्थचिन्ता कार्या ।

॥ श्री अरनाथ ॥ १८ ॥

- १ जपो भविष्यति यज्ञोऽपि भविष्यति ।
- २ वरो मध्यगुणो भविष्यति ।
- ३ कन्याऽसाधुद्वेगकरो भवेत् ।
- ४ पुररोधः स्तोत्रदिनैर्यास्यति ।
- ५ बद्धो महाकण्ठेन छुटिष्यति ।
- ६ धारणागतिः सुन्दरा, उद्वेगश्च ।

॥ श्री मल्लिनाथ ॥ १९ ॥

- १ मन्त्रौषधिभ्यो महागुणो भावी ।
- २ गतं वस्तु सखिलं स्तोत्रं चटिष्यति ।
- ३ आगन्तुकः कष्टपतितः सखिलम्बमागमिष्यति ।
- ४ संताने पुत्रो भावी ।
- ५ अर्थचिन्ता, सहजैवार्थमाप्तिः ।
- ६ राज्यं क्वापि नास्ति, प्राणा रक्षणीयाः ।

॥ श्री शुनिमुव्रतस्वामि ॥ २० ॥

- १ राज्यं भव्यं परं जनभक्तिः न ।
- २ मन्त्रविद्यौषधिभ्यो मध्यमो गुणो भविष्यति ।
- ३ गतं गतमेव शेषं रक्षणीयम् ।
- ४ आगन्तुकः शीघ्रं सन्तानोऽस्ति ।
- ५ संताने पुत्रो भवेन्न सुन्दरः ।
- ६ अर्थचिन्ताऽस्ति परं न दृश्यते ।

[૬] પચ્ચત્રિકમણુસૂત્ર (પ્રબોધટીકાનુસારી) હિન્દી આવૃત્તિ

—શબ્દાર્થ, અર્થ-સંકલના તથા સૂત્ર-પરિચય સાથે. ઉપર્યુક્ત ગ્રંથનું આ હિન્દીમાં પ્રકાશન છે.—મૂલ્ય રૂ. ૨-૦૦ (અપ્રાપ્ય)

[૭] સચિત્ર સાથે સામાયિક ચૈત્યવંદન (પ્રબોધટીકાનુસારી)

—સામાયિક તથા ચૈત્યવંદનનાં સૂત્રોનું વિશિષ્ટ રીતે, સરળ ભાષામાં વિવેચન કરી, ઉપ-યોગી ચિત્રો દ્વારા તેની સમજૂતિ આપવામાં આવી છે.—મૂલ્ય રૂ. ૦-૫૦ (અપ્રાપ્ય)

[૮] યોગપ્રદીપ

—લગભગ દોઢસો શ્લોક-પ્રમાણુ આ પ્રાચીન ગ્રંથ યોગ જેવા ગહન વિષય ઉપર ગંભીર પ્રકાશ પાડે છે. આમાં પ્રાચીન ગુજરાતી બાલાવળોધ તથા અર્ધ-સમજૂતિ દ્વારા વિશિષ્ટ વિવેચન કરવામાં આવેલ છે.—મૂલ્ય રૂ. ૧-૫૦

[૯] ધ્યાન-વિચાર (સચિત્ર)

—આ ગ્રંથ જૈનદર્શને બતાવેલ ધ્યાન જેવા વિષય પર અનેરો પ્રકાશ પાથરે છે અને તેનાં ગૂઢ રહસ્યોને પ્રગટ કરે છે.

ધ્યાનના વિષય પર આવો પ્રકાશ પાથરનાર કોઈ ગ્રંથ આજ સુધી પ્રાપ્ત થયેલ નથી. ધ્યાનની સાધના કરવા ઇચ્છતા સાધકોને આ ગ્રંથ ઘણો જ ઉપયોગી છે.

મૂલ્ય-સ્વાધ્યાય (અપ્રાપ્ય)

[૧૦] તત્વાનુશાસન-નાગસેનાચાર્ય-પ્રણીત (ગુજરાતી અનુવાદ-સંહિત)

—ધ્યાનના પ્રત્યેક અભ્યાસી માટે આનું વાગ્યન અત્યંત આવશ્યક છે; વ્યવહાર-ધ્યાન તથા નિશ્ચય-ધ્યાનનું આમાં સુંદરતમ વર્ણન છે, ધ્યાનના વિષયની સંપૂર્ણ છણાવટ કરતો આ ગ્રંથ ગ્રંથકારની અપૂર્વ પ્રતિભાશક્તિને સ્વયં પ્રદર્શિત કરે છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦૦

[૧૧] નમસ્કાર-સ્વાધ્યાય (સચિત્ર) (પ્રાકૃત વિભાગ)

—અશિલ્પ ચિન્તામણિ, સર્વ મહામંત્રો તથા પ્રવરવિદ્યાઓના પરમખીજ તરીકે વર્ણ-વાયેલ શ્રીપંચમંગલમહાશ્વતસ્કંધની યથાર્થ સ્વરૂપમાં વ્યવસ્થિત સમગ્ર અનેક પ્રાકૃત સ્તોત્રો, યંત્રો, મંત્રો તથા ચિત્રો દ્વારા આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવી છે.

—પ્રાકૃતભાષામાં રચાયેલા, નમસ્કાર વિષયક પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન શ્રેષ્ઠ સાહિત્યનો આમાં સુંદર સંગ્રહ તેના ગુજરાતી અનુવાદ સાથે આપેલ છે.—મૂલ્ય રૂ. ૨૦-૦૦ (અપ્રાપ્ય)

[૧૨] ઋષિમંડલસ્તવ-ચન્દ્રાલેખન

—મન્ત્ર-સાહિત્યમાં અદ્ભુત નિષ્ણાત, ચૌદમીશતાપ્તની સમર્થ માંત્રિક, આચાર્યશ્રી-સિંહતિલકસૂરિની આ અદ્ભુત કૃતિ છે.

—આમાં ઋષિમંડલચન્દ્રનું આલેખન કેવી રીતે કરવું? તેની સરળતાથી સમજૂતિ આપવામાં આવી છે. અગ્યાર પરિશિષ્ટો તથા સરળ અનુવાદ સાથેનો આ ગ્રંથ સાધકોને અતિ ઉપયોગી છે.

—મૂલ્ય રૂ. ૩-૦૦

[૧૩] ઋષિમંડલચન્દ્ર (ત્રિરંગી આટપેપર પર)

—આચાર્ય શ્રીસિંહતિલકસૂરિએ નિર્દિષ્ટ કરેલ આમ્નાયને ધ્યાનમાં રાખીને દોરાયેલ આ લઘુ ચિત્ર, અનેક યંત્રો સામે રાખીને સર્વાંગ શુદ્ધ રીતે છાપવામાં આવેલ છે.

—મૂલ્ય રૂ. ૧-૦૦

જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળનાં પ્રકાશનો

પ્રયોજક : અમૃતલાલ કાલિદાસ દોશી બી.એ.

[૧] પ્રતિકમણસૂત્ર-પ્રત્યોપદીકા (ભાગ-૧સો)

-પ્રતિકમણનાં સૂત્રોના અષ્ટાંગ વિવરણને સમાવતા આ પુસ્તકના ત્રણ ભાગો પૈકી આ પ્રથમ ભાગમાં 'અરિકુત-વેધવાણુ' સુધીનાં સૂત્રો સામેત કરવામાં આવ્યા છે.

-અષોત્સગ્ન ઉપર પુષ્કળ પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે. 'ઉવસગ્નકુર' ના અર્થ-ગોર-વર્મા વધારે કરવામાં આવ્યો છે. આલંબન-યોગતુ' રહસ્ય સમજાવવામાં આવ્યું છે. આ ભાગનાં પાંચે પરિશિષ્ટો ફરી ફરીને ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા યોગ્ય છે.

આવૃત્તિ બીજી-મૂલ્ય રૂા. ૫-૦૦

[૨] પ્રતિકમણસૂત્ર-પ્રત્યોપદીકા (ભાગ-૨સો)

-આ ભાગમાં 'ભજવાન્ ઠ' થી આરંભી 'ભરહેચર' સુધીનાં સૂત્રો સમાવિષ્ટ કરાયા છે. પંચાચાર અને શ્રાવકધર્મ પર પુષ્કળ પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે.

-'લવુથાંતિ' પર ૧૦૦ પાનાનું વિવેચન કરી, તેનાં પદે પદતુ' રહસ્ય સમજાવી, તેમાં રહેલો મંત્રોનો અર્થ પ્રકાશમાં આણવામાં આવ્યો છે.-મૂલ્ય રૂા. ૫-૦૦ (અપ્રાપ્ય)

[૩] પ્રતિકમણસૂત્ર-પ્રત્યોપદીકા (ભાગ-૩સો)

-'મનકુ જિણાણુ' થી આરંભી પ્રતિકમણનાં અવશિષ્ટ સર્વ સૂત્રો આમાં ડાખત કરવામાં આવ્યા છે. ઉપરાંત અનેક મહત્વના વિષયો આમાં ચર્ચવામાં આવ્યા છે. ખાસ કરીને 'અન્નિતથાંતિસ્તવ' પર અનૂપૂર્વ પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે.

-પ્રાચીનમાં પ્રાચીન પ્રતિના આધારે 'સંતિકર' સ્તવનો પાઠ સુધારીને આપવામાં આવ્યો છે પાંચે પ્રતિકમણના વિધિ તથા હેતુઓ, સ્તવનાદિસંગ્રહ તથા અનેક પરિશિષ્ટો સમુચિત રીતે આપાયા છે ૨૪૦૦ પૃષ્ઠ-પ્રમાણ આ ૩ ગ્રંથો એક યાદગાર કૃતિસભા છે.

પ્રતિકમણનાં સૂત્રોનું આઠઠું સર્વાંગ-શુદ્ધ સંસ્કરણ અન્ય કોઈ ભેદમાં આવતું નથી.

-મૂલ્ય રૂા. ૫-૦૦

[૪] પ્રતિકમણની પવિત્રતા

-પ્રતિકમણ સૂત્રના રચયિતા, પ્રતિકમણ સૂત્રનું અધ્યયન પ્રથમ કેમ? પ્રતિકમણની આવશ્યકતા, પ્રતિકમણની આરિત ઉપર અસર વગેરે વિષયોની વિશદ ખીમાંચા કરી અનેક શક્તિઓનાં શાસ્ત્રીય સમાધાન આપવામાં આવ્યા છે. આવૃત્તિ બીજી-મૂલ્ય રૂા. ૦-૬૨ (અપ્રાપ્ય)

[૫] પંચપ્રતિકમણસૂત્ર (પ્રત્યોપદીકાનુસારી) શુદ્ધરાત્રી આવૃત્તિ

-શબ્દાર્થ, અર્થ-સંકેતના તથા સૂત્ર-પરિચય સાથે વિધિઓ, ઉપયોગી વિષયો, વિધિના હેતુઓ, ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ વગેરેનો સમાવેશ કરતું આ સર્વાંગ શુદ્ધ પ્રકાશન છે. ૬૪૦ પાનાનો દગદાર ગ્રંથ.-મૂલ્ય રૂા. ૨-૦૦ (અપ્રાપ્ય)

[૬] પંચપ્રતિકમણુસૂત્ર (પ્રજોષધીકાનુસારી) હિન્દી આવૃત્તિ

-શબ્દાર્થ, અર્થ-સંકલના તથા સૂત્ર-પરિચય સાથે. ઉપયુક્ત ગ્રંથનું આ હિન્દીમાં પ્રકાશન છે.-મૂલ્ય રૂ. ૨-૦૦ (અપ્રાપ્ય)

[૭] સચિત્ર સાર્થ સામાયિક ચૈત્યવંદન (પ્રજોષધીકાનુસારી)

-સામાયિક તથા ચૈત્યવંદનનાં સૂત્રોનું વિશિષ્ટ રીતે, સરળ ભાષામાં વિવેચન કરી, ઉપયોગી ચિત્રો દ્વારા તેની સમજૂતિ આપવામાં આવી છે.-મૂલ્ય રૂ. ૦-૫૦ (અપ્રાપ્ય)

[૮] યોગપ્રદીપ

-લગભગ દોઢસો શ્લોક-પ્રમાણુ આ પ્રાચીન ગ્રંથ યોગ જેવા ગહન વિષય ઉપર ગંભીર પ્રકાશ પાડે છે. આમાં પ્રાચીન ગુજરાતી બાલાવળોધ તથા અર્થ-સમજૂતિ દ્વારા વિશિષ્ટ વિવેચન કરવામાં આવેલ છે.-મૂલ્ય રૂ. ૧-૫૦

[૯] ધ્યાન-વિચાર (સચિત્ર)

-આ ગ્રંથ જૈનદર્શને બતાવેલ ધ્યાન જેવા વિષય પર અનેરો પ્રકાશ પાથરે છે અને તેનાં ગૂઢ રહસ્યોને પ્રગટ કરે છે.

ધ્યાનના વિષય પર આવો પ્રકાશ પાથરનાર કોઈ ગ્રંથ આજ સુધી પ્રાપ્ત થયેલ નથી. ધ્યાનની સાધના કરવા ઇચ્છતા સાધકોને આ ગ્રંથ ઘણો જ ઉપયોગી છે.

મૂલ્ય-સ્વાધ્યાય (અપ્રાપ્ય)

[૧૦] તત્ત્વાનુશાસન-નાગસેનાચાર્ય-પ્રણીત (ગુજરાતી અનુવાદ-સંહિત)

-ધ્યાનના પ્રત્યેક અભ્યાસી માટે આનું વાચન અત્યંત આવશ્યક છે; વ્યવહાર-ધ્યાન તથા નિશ્ચય-ધ્યાનનું આમાં સુંદરતમ વર્ણન છે, ધ્યાનના વિષયની સંપૂર્ણ છણાવટ કરતો આ ગ્રંથ ગ્રંથકારની અપૂર્વ પ્રતિભાશક્તિને સ્વયં પ્રદર્શિત કરે છે. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦૦

[૧૧] નમસ્કાર-સ્વાધ્યાય (સચિત્ર) (પ્રાકૃત વિભાગ)

-અચિંત્ય ચિન્તામણિ, સર્વ મહામંત્રો તથા પ્રવરવિદ્યાઓના પરમળીજ તરીકે વર્ણુવાયેલ શ્રીપંચમંગલમહાશ્રુતસ્કંધની યથાર્થ સ્વરૂપમાં વ્યવસ્થિત સમગ્ર અનેક પ્રાકૃત સ્તોત્રો, યંત્રો, મંત્રો તથા ચિત્રો દ્વારા આ ગ્રંથમાં આપવામાં આવી છે.

-પ્રાકૃતભાષામાં રચાયેલા, નમસ્કાર વિષયક પ્રાપ્ત થયેલ પ્રાચીન શ્રેષ્ઠ સાહિત્યનો આમાં સુંદર સંગ્રહ તેના ગુજરાતી અનુવાદ સાથે આપેલ છે.-મૂલ્ય રૂ. ૨૦-૦૦ (અપ્રાપ્ય)

[૧૨] ઋષિમંડલસ્તવ-ચન્દ્રાલેખન

-મન્ત્ર-સાહિત્યમાં અદ્ભુત નિખળાત, ચૌદમીશતાળદીના સમર્થ માંત્રિક, આચાર્યશ્રી-સિંહતિલકસૂરિની આ અદ્ભુત કૃતિ છે.

-આમાં ઋષિમંડલચંત્રનું આલેખન કેવી રીતે કરવું? તેની સરળતાથી સમજૂતિ આપવામાં આવી છે. અગ્યાર પરિશિષ્ટો તથા સરળ અનુવાદ સાથેનો આ ગ્રંથ સાધકોને અતિ ઉપયોગી છે.

-મૂલ્ય રૂ. ૩-૦૦

[૧૩] ઋષિમંડલચન્દ્ર (ત્રિરંગી આટપેપર પર)

-આચાર્ય શ્રીસિંહતિલકસૂરિએ નિર્દિષ્ટ કરેલ આમ્નાયને ધ્યાનમાં રાખીને દોરાયેલ આ લઘુ ચિત્ર, અનેક યંત્રો સામે રાખીને સર્વોગ શુદ્ધ રીતે છાપવામાં આવેલ છે.

-મૂલ્ય રૂ. ૧-૦૦

[૧૪] નમસ્કાર-સ્વાધ્યાય (સચિ ૧) (સ સ્ફૂત વિભાગ)

—શ્રી નમસ્કાર મહામત્ર અંગેના ૪૩ પ્રાચીન સ સ્ફૂત સ્તોત્રો તથા સ હોમોને આ પ્રથમા સમાવિષ્ટ કરવામા આવ્યા છે

—નમસ્કાર મહામત્રની વિવિધ વિશેષતાઓ અને તે સ બધી વિગત સાહિત્યનો એક જ સ્થળે સમાવેશ કરતો આ ગ્રંથ અગ્યાસીઓ માટે અતિ ઉપયોગી છે મૂલ્ય રૂ. ૧૫-૦૦

[૧૫] A Comparative study of the Jain Theories of Reality and Knowledge

By—Y J Padmarajiah

—જૈનદર્શન ઉપર વિચાર વિવેચન કરતો આ થીસીસ (નિબંધ) ડૉ વાય જે પદ્મારાજીયાએ અંગ્રેજીમાં લખેલ, અને તે થીસીસ પર તેમને ઓક્સફર્ડ યુનિવર્સિટી દ્વારા એમ એ ડી ફીલ (M A D Phil) ની પદવી એનાયત થયેલ જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળને આ નિબંધ અતિ ઉપયોગી લાગવાથી તેનું પ્રકાશન કરવામા આવેલ છે

—આ ગ્રંથ માટે પરદેશથી અતિ સુદર અભિપ્રાયો સાપડેલ છે—મૂલ્ય રૂ. ૧૫-૦૦

[૧૬] સર્વસિદ્ધાન્ત પ્રવેશક

—છએ દર્શનોત્તુ દેવે પશુ સચોટ વિવેચન કરતો આ ગ્રંથ ૧૧મી યુગાબ્દીમાં ચિત્તન જૈન યુનિએ રચેલ છે જે છ દર્શનોના જ્ઞાનના ધ્વજાકે માટે બાળપણથી જેવો છે

—ગ્રંથ મનોરમ સરળ સ સ્ફૂત ભાષામાં છે

—મૂલ્ય રૂ. ૧-૦૦

[૧૭] જિનસ્નાનવિધિ (પ્રા) અને અહુર્દિભિષેકવિધિ (સ)

—લગભગ એક હજાર વર્ષો પહેલા થયેલા આચાર્ય જીવદેવસૂરિની પ્રાકૃત કૃતિ, સમુદ્ર સૂરિની સ પત્રિકા સાથે તથા (૨) વહિવેતાલની સ સ્ફૂત કૃતિ, શીલાચાર્ય (તત્વાદિત્ય)ની સ પત્રિકા સાથે બંને ગ્રંથો ગુજરાતી અનુવાદ, વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના વિષય-પ્રદર્શન તથા ઉપયોગી પ પરિશિષ્ટો સાથે સુસ પાઠિત છે—મૂલ્ય રૂ. ૨-૦૦

[૧૮] લોગરસ સૂત્ર સ્વાધ્યાય.

લોગરસ સૂત્ર અંગે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પ્રાપ્ત થતા સાહિત્યનું આમાં સર્વોત્કૃષ્ઠી વિવેચન કરવામા આવ્યું છે, ઉપરાંત પ્રશ્નોત્તરો, પ્રકીર્ણ વિચારો, આવશ્યક માહિતી, સ્તોત્રો ચન્ત્રો ક પ તથા શકુનાવલિ આદિથી ગ્રંથ અતિ આદરણીય અને આનંદદાયક બ-યો છે સ્વાધ્યાયના રસિક આત્માઓએ આ ગ્રંથ અવશ્ય વસાવવા જેવો છે મૂલ્ય રૂ. ૭ ૦૦

— હવે પછી પ્રકાશિત થનારા ગ્રંથો —

[૧૯] મ ત્રરાજ રહસ્ય

[૨૦] યોગશાસ્ત્રના અષ્ટમપ્રકાશનું સવિસ્તર વિવરણ

[૨૧] PRAMANANAYATATTVALOKALANKAR

WITH ENGLISH TRANSLATION

જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ

૧૧૨ સ્વામી વિવેકાનંદ થા

ફરિદા નીલેપાલે

કુબર્જ ૫૬ [AS]

